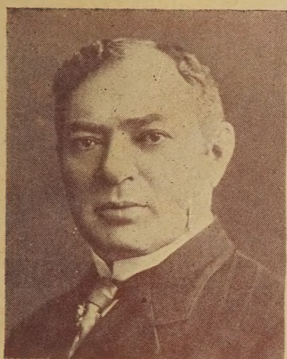
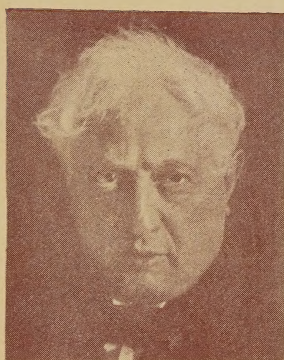
Gorin, Bernard
Di geshikhte fun idishen theater

דוד קעסלער

יעקב פ. אדלער

יעקב גארדין

בערטא קאליש (קאליך).

קעני ליפצין

ב. גאַרין

(י. גוידא)

די געשיכטע פון אידישען טהעאטער

(צוויי טויזענט יאָהר טהעאטער ביי אידען)

צווייטע פאַרגרעסערטע אויפלאַגע

אילוסטרירט

צווייטער באנד

מאַקס נ. מייזעל
אידישער פאַרלאַג פאַר ליטעראַטור און וויסענשאַפט
424 גרענד סטריט, ניו יאָרק
1923

PN
3035
G6
1923
v.2

אינהאלטס פערצייכניס.

ערשטער קאפיטעל.

די נייע היים פון אידישען טהעאטער.

עס וואלט געווען א טעות צו דענקען, אז אידישער טהעאטער איז אין רוסלאנד פערבאטען געווארען צוליעב א מסירה. די אורזאך פ:ן דעם פערבאט איז געלעגען א סך טיעפער, מיט אלעקסאנדער דעם דריטענס ארויפטרעטען אויפ'ן רוסישען טהראן, זיינען אידען ערקלערט געווארען פאר הפקר אין דער צארישער מדינה, און דער פערבאט פון אידישען טהעאטער איז געווען אין אנקלאנג מיט די שרעקליכע רדיפות, וואס די רעגיערונג האט אנגעהויבען געגען די אונגליקליכע אידען.

און טאקע די זעלביגע הפקר לאגע, אין וועלכע אידען זיינען געשטעלט געווארען אין רוסלאנד, האט געשאפען א נייע היים פאר'ן אידישען טהעאטער, און נאך איידער די גזרה געגען אידישען טהעאטער אין רוסלאנד איז ארויסגעגעבען געווארען, האט זי פארמירט די נו:טיגע יסודות פאר א אידישען טעמפעל פון קונסט אין אן אנדער לאנד.

ווי בעקאנט, האט זיך די דאזיגע שרעקליכע הפקר לאגע אנגעהויבען מיט די א:ווי גערופענע ערשטע פאגראמען, און די זעלביגע פאגראמען האבען אין רוסלאנד געשאפען א גרויסע אידישע אויסוואנדערונג. די געשלאגענע און גע'רודפ'טע אידען האבען ז ך געזוכט צו ראטעווען ווי פון א פייער און זיי זיינען געלאפען ווארהין די אויגען האבען זיי געטראגען. זיי זיינען געלאפען קיין ארץ ישראל, קיין זיד אפריקא, געלאפען קיין ארגענטיניען, געלאפען קיין

בראזיליען. און הגם מען איז געלאפען בלינד, טאקע ווי נאר פון א שרפה, און אין דער גרויסער מהומה האט זיך קיינער קיין רעכנונג נ״ט אבגעגעבען, האט דאך דער אונגעלומפערטער געלאף אין א קורצער צייט אנגענומען מעהר אדער ווייניגער א בעשטימטען כאראקטער, און גאר דער גרויסער שטראם האט זיך א גאס געטהאן קיין אמעריקא. אין עטליכע גרויסע שטעדט פון די פעראייניגטע שטאטען איז אין דעם משך פון א פאר יאהר געווארען א גרויסער אידישער קבוץ, און מעהר פון אלע האט זיך מיט אזא קבוץ אויסגעצייכענט די שטאדט ניו יארק. פון 1881, דאס הייסט באלד נאך די ערשטע פאגראמען אין רוסלאנד, איז די אידישע בעפעלקערונג אין ניו יארק געוואקסען מיט א וואונדערבארער שנעלקייט, און די אידישע בעפעלקערונג האט דא אנגענומען אזא פראפארציע, וואס מען האט ניט געזעהן אין קיין אנדער גרויסער שטאדט אין קיין אנדער לאנד.

און קיין אנדער לאנד איז ניט געווארען אזוי מסוגל, אזוי צוגעפאסט פאר אן אידישער ביהנע, פאר אן אידישען טהעאטער, ווי אמעריקא. און ערגעץ אנדערס זיינען די אומשטענדען ניט געווען אזוי גינסטיג, ווי אין די פעראייניגטע שטאטען.

די אידען וואס האבען איינגעוואנדערט אין אמעריקא האבען באלד פערזוכט דעם טעם פון אזעלכע פערדיענסטען, וואס האבען זיך זיי אפילו ניט גע׳חלום׳ט אין דער אלטער וועלט. זיי האבען פערדיענט ניט נאר גענוג אויף א פיינעם אנשטענדיגען לעבען, נאר עס איז זיי אויך געבליבען פון די שכירות אויף זייטיגע זאכען. אויב דער איינגעוואנדערטער איז געווען א בחור און ארים פון דער היים, האט ער די ערשטע צייט געהאט אן אידעאל איינצושאפען זיך א „וואטש ענד טשיין" (א זייגער מיט א קייטעל). וואס שווערער דער זייגער און וואס דיקער דאס קייטעל, איז אלץ גרעסער געווען דער נחת. עס ווייזט אויס, אז היינטיגע צייטען זעהט מען גאר ניט אזעלכע דיקע גאלדענע זייגערס, נאר אין יענער צייט זיינען זיי צווישען די פראסטע ארבייטער געווען די גאנגבארסטע סחורה און אזא בחור האט ניט גערוהט, ביז ער האט זיך פערשאפט א שווערען גאלדענעם זייגער און א דיקע גאלדענע קיי־

מעל און דערפיהלט זיך מיט לייטען גלייך. אבער נאכדעם ווי ער האט זיך דערמיט אנגעזעטיגט, אליין דורכגעטאפט אלע דעקלאך און געלאזט בעקאנטע דורכטאפען זיי און געשאצט און איבערגע־שאצט וויפיעל זיי זיינען ווערטה אויף געלד, האט ער דערפיהלט עפעס א מין פוסטקייט ארום זיך. נאך דער שווערער ארבייט אין פאבריק האט זיך געלוסט עפעס אן ענדערונג, עס האט זיך געביינקט נאך עפעס שעהנערעס, בעסערעס, וואס זאל צופריעדענשטעלען די נשמה. אויב דער זעלביגער עלעמענט האט שוין די גייסטיגע פוסטקייט דערפיהלט אין דער אלטער וועלט, איז זי נאך דריקענ־דער געוואָרען אין דער נייער, וואו יעדער איז געווען ארויסגעשלא־גען פון זיין קאלייע און פערשטויסען פון זיין סביבה. נאך דער ארבייט איז מען ארומגעגאנגען ווי אין עולם התהו און דער פשוט'ער ארבייטער האט ניט געוואוסט, וואס צו טהאן מיט זיך. קיין קלו־בען, בעלער, לעקציעס, צייטונגען זיינען דעמאלט נאך ניט געווען אדער כמעט ווי ניט געווען.

אזעלכע נאקעטע נשמות וואלטען אבגעשלאגען די שוועלען פון א טהעאטער. פאר זיי איז א טהעאטער ווי א מתנה פון הימעל. און עס דארף דאריבער קיין חדוש ניט זיין, אז אין ניו יארק האט מען געמאכט א פערזוך צו שפיעלען אידיש טהעאטער נאך מיט צוואנציג יאהר פריהער, איידער גאלדפאדען האט געלעגט דעם פונדאמענט אין בוקארעסט. ווען ב. טהאמאשעפסקי און גאלובאק האבען באלד נאך די ערשטע פאגראמען געוואלט אויפפיהרען אין ניו יארק „מכירת יוסף“, און, ווי זיי האט געדוכט, צו שפיעלען א אידיש שטיק צום ערשטען מאל אין אמעריקא, האט זיך ארויס־געוויעזען, אז א מאלער פון עסעקס סטריט האט מיט פינף און צוואנציג יאהר פאר זיי פרובירט צו שפיעלען דאס דאזיגע שטיק און דאס רעכט פון דעם שטיק בעלאנגט צו איהם. ווער ווייסט פיע־לע נאך אזעלכע, האבען פרובירט צו מאכען אזעלכע אונטערנעה־מונגען דא אין אמעריקא און זיי זיינען ניט געלונגען?

און הגם אין ניו יארק איז שוין פאר די פאגראמען געווען א פובליקום, וואס האט אויסגעקוקט די אויגען אויף א אידיש טהעא־טער און האט געהאט דאס געלד אויסצוגעבען אויף אזא פערגעני־

נען, איז אבער ניט געווען גענוג פובליקום אז עס זאל קענען אויס־
האלטען אזא אונטערנעהמונג ווי טהעאטער. און דער באדען פאר א
טהעאטער אין אמעריקא איז ערשט פארטיג געווארען ווען עס האט
זיך אנגעהויבען דער גרויסער שטראם עמיגראציע פון רוסלאנד
קיין אמעריקא.

עס איז אמת, אז צווישען די וואנדערער, וואס דער שטראם
האט געבראכט זיינען געווען פיעלע פון דעם עלטערן דור, די
מעהרסטע פון זיי האבען איבערגעלאזט ווייב און קינדער אין דער
היים און מען האט געדארפט זארגען ניט נאר וועגען חיונה פאר זיי
נאר אויך וועגען אנקלייבען גענוג געלד, אז מען זאל זיי קענען
אריבערברענגען אהער, און פון זיי האט א טהעאטער גאר ניט
געקענט ערווארטען. די פרימערע פון זיי האבען דא אויך געפונען
די שוהל און זיי האבען קיין אנדערע פערגעניגענס ניט געזוכט
ווי די וואס מען געפינט אין שוהל. נאר דער גרויסער שטראם האט
געבראכט אהער א סך יונגע לייט, וואס האבען געוואלט לעבען א
גוטען טאג און זיי זיינען געווען אין דער מעהרהייט.

און כדי בעסער צו פערשטעהן דעם גאנג פון דער ענטוויק־
לונג פון דעם אידישען טהעאטער אין אמעריקא איז נויטיג א בי־
סעל לענגער אבצושטעלען זיך אויף דעם כאראקטער פון די וואנ־
דערער, וואס זיינען געקומען מיט יענעם שטראם.

דער שטראם האט געבראכט אהער דריי סארטען וואנדערער:
אידען פון אלטען דור, אידישע יונגע לייט פון נייען דור מיט א
מעהר אדער ווייניגער אויראפעאישער בילדונג, און אידישע פראס־
טע ארבייטער. די אידען פון אלטען דור זיינען ניט געווען שטארק
פערטראכטען, און ווי שוין געזאגט האבען זיי דא אויך געפונען די
שוהל און ניט געזוכט קיין אנדערע פערגעניגענס. די אינטעליגענ־
טען הגם זיי זיינען געווען פול אומעדום און האבען פון זיך שטארק
געלאזט הערען זיינען נאך אלעמען געווען ניט מעהר ווי א קליין
הייפעלע. די דאזיגע אינטעליגענטען און האלבע אינטעליגענטען
האבען דא געפונען גאר א נייען פערגעניגען און דאס פערגעניגען
אז בעשטאנען אין דעם, וואס מען האט דא געקענט רעדען פריי.
געקומען ערשט פון דעספאטישען רוסלאנד, וואו מען האט געדארפט

מורא האבען ארויסצורעדען א פריי ווארט אפילו בחדרי חדרים, ווייל ווענד האבען אויערען, האבען זיי דא געפונען א לאנד, וואו מען האט געקענט רעדען, וואס מען האט געוואלט. זיי האבען זיך אן דעם אנגעכאפט מיט הענד און מיט פיס. עס זיינען באלד בע־שאפען געווארען בעוועגונגען, אין וועלכע די אינטעליגענטען האבען זיך אריינגעווארפען מיט לייב און לעבען. די דאזיגע אינטע־ליגענטען און האלבע־אינטעליגענטען האבען אויך געארבייט אין פאבריק, געקלאפט אויף די מאשינען און געשוויצט צוזאמען מיט אלעמען. זיי האבען אויך געדארפט האבען עפעס אן ענדערונג אין דעם וואכעדיגען לעבען, עפעס א בעפריעדיגונג פאר דער נשמה יתירה, נאר קיין בעסערע גייסטיגע בעפריעדיגונג האבען זיי ניט געקענט געפינען ווי אין די בעוועגונגען, וואס זיי האבען געשאפען.

די פראסטע אידישע ארבייטער פון די איינגעוואנדערטע זיי־נען דאמאלט געווען זעהר א גראבער עלעמענט, דער גרעבסטער וואס מען האט געקענט בעגעגענען צווישען אידען. מען האט צווי־שען זיי געקענט בעגעגענען א סך, א סך וואס האבען אפילו ניט געקענט לייענען קיין אידיש, הגם ווי מ ר האבען אמאל געוואוסט האט יעדער אידיש אינגעל געמוזט געהן אין א חדר, און אויב ניט קיין תורה האט מען זיך אין א חדר לכל הפחות עברי אויסגע־לערנט לייענען.

זיי זיינען געווען דער גרעבסטער עלעמענט, היינטיגע ציימען זעהט מען שוין כמעט ניט אזעלכע פראסטע מענשען, און דאס איז געווען דער עלעמענט וואס האט אויסגעקוקט די או גען אויף אזא פערגניגען, וואס א טהעאטער האט געקענט שאפען. און דער עלע־מענט איז געווען גרויס גענוג צו שטיצען א טהעאטער און געבען איהם די מעגליכקייט צו עקזיסטירען.

אין אמעריקא האט זיך שוין קיין גאונות ניט געפאדערט איינ־צוזעהן, אז די צייט און דער פלאץ איז פארטיג פאר א אידישער ביהנע. מען האט דא ניט געדארפט האבען קיין טיעפען בליק צו זעהן, ווי אזא גרויסער עולם געהט ממש אויס נאך אידיש טהעאטער. אין אמעריקא זיינען שוין געווען א סך מענשען, וואס האבען געזעהן גאלדפאדענס טהעאטער שטיקער, נאך מעהרערע הא־

יען געזונגען די ליעדער פון גאלדפאדיענס שטיקער, און טהעאטער א ז געלעגען ביי אלעמען אין מויל. עס האט זיך דאריבער נאר גע־פאדערט א פראקטישער מענש, וואס זאל איינזעהן, אז טהעאטער קען דא זיין א גוטער געשעפט און זאל וועלען אויסלעגען א ביסעל געלד אויף דעם.

צווישען די יונגע איינוואנדערער זיינען געווען פיעלע, וואס ווען זיי זיינען נאך געווען אין דער היים, האבען ניט דערעסען, ניט דערטרונקען, אבי צו קענען זיך ארויפכאפען אויף דער גאליארקע פון אידישען טהעאטער, און זיי האבען געקענט אלע ליעדעלאך וואס מען האט געזונגען אין טהעאטער, און האבען נאכגעמאכט די העויות און תנועות פון די אקטיארען וואס זיי האבען געזעהען אין דעם אידישען טהעאטער. זיי האבען זיך געסטארעט צו רעדען מיט'ן קול פון דעם אקטיאר, וועלכער האט אויף זיי געמאכט דעם שטארקסטען איינדרוק און האבען געקוועטשט דעם טראפ אויף די ווערטער, ווי דער דאזיגער אקטיאר. אזעלכע זיינען דא נאך די פאגראמען געווען ניט ווענינ, און די גרעסטע אמביציאן ביי אזעל־כע איז צו ווערען אן אקטיאר.

א חוץ זיי זיינען דא שוין געווען אמת'ע סטאטיסטען, וועל־כע האבען געהאט דאס גליק צו שטעהן אויף אן אמת'ע ביהנע, אטהעמען די לופט פון די ערשטע אקטיארען, טראגען פארטיגע בערד און זופיצעס. אזעלכע זיינען געווען בעהאוונט אין דעם דאמאל־דיגען אידישען רעפערטואר ניט ערגער ווי די אקטיארען גופא און האבען געקענט זינגען אלע ליעדעלאך פון טהעאטער.

יענע מערקווירדיגע צייט האט ארויסגערוקט נאך אן עלע־מענט, וואס האט געהאט פרעטענזיעס אויף שפיעלען, הגם אין קיין אנדער צייט וואלט ער מיט שוישפיעלעריי גאר ניט געהאט צו טהאן. דאס זיינען געווען דילעטאנטען, אמאטארען, וואס האבען אנגעהויבען צו שפיעלען לשם מצוה. די דאזיגע דילעטאנטען האָ־בען פאר זייער קומען קיין אמעריקא געהאט א גרויסע נאציאנאלע אויפגאבע, דהיינו אויסצולעזען דאס אידישע פאלק פון רוסלאנד און שאפען ערגעץ א אידישען שטאאט. גלייך נאך די ערש־טע פאגראמען האט זיך אין אדעס אנגעהויבען א בעוועגונג וואס

איז געווען בעוואוסט אונטער'ן נאמען „עם עולם בעוועגונג." דער צוועק פון דער דאזיגער בעוועגונג איז געווען צו שאפען א גרויסען פאנד און בעזעצען א גאנצען שטאט אין אמעריקא מיט אידען און אויף אזא אופן שאפען א זיכערע אייגענע היים פאר'ן גע־רודף'טען אידישען וואנדערער. נאר איידער די אידישע קאפיטא־ליסטען וועלען קומען צו הילף איז בעשלאסען געווארען צו שאפען א טהייל פון דעם פאנד דורך ספעקטאקלען. כדי דער פראפיט זאל זיין וואס גרעסער, האט זיך געפאדערט, אז די דאזיגע ספעקטאק־לען זאלען ניט האבען קיין הוצאה אויף אקטיארען, און דער פועל יוצא דערפון איז געווען, אז צום שפיעלען האט זיך גענומען גאר אן אנדער עלעמענט. מען האט צווישען זיי בעגעגענט אינגערע משכילים, סטודענטען, גימנאזיסטקעס א. ד. גל. א געוויסע צאהל פון זיי איז געקומען אהער צוזאמען מיט די פארטיעס פון דעם עם עולם, און אזוי ווי פון דעם גרויסען פלאן צו בעזעצען א שטאט אין דער וועסט מיט אידען איז גאר ניט געווארען, זיינען די אריבערגע־קומענע געבליבען שטעקען אין ניו יארק. און גאר גיך זיינען זיי אריינגעפאלען ווי די אנדערע וואנדערער אין די פאבריקען און ווערקשטאטען.

איידער א טהעאטער איז בעשאפען געווארען אין ניו יארק זיינען די קליינע פאבריקען געווארען קליינינקע טהעאטערס אין דעם זינען, וואס מען האט דארטען געזונגען און איבערגעזונגען אלע בעקאנטע טהעאטער־ליעדעלאך. עס איז געווען שווער צו גע־פינען א ווערקשטאט, וואו עס זאלען ניט זיין לכל הפחות עטליכע, וואס האבען אויף יענער זייט ים ניט בעזוכט אידישען טהעאטער, און וואו אזעלכע זיינען געווען האט מען געזונגען אויף וואס די וועלט שטעהט. אין יענע פאבריקען וואס האבען געהאט די זכיה צו האבען צווישען די ארבייטער א געוועזענעם סטאטיסט אדער דילעטאנט איז געווען נאך פרעהליכער. מען האט דארטען געקענט הערען סאלאס, דועטען, טערצעטען, קווארטעטען און וואס ניט. עס האבען הנאה געהאט דערפון די ארבייטער, ווייל דאס זינגען האט פערשלאגען דאס נודנע קלאפען פון די מאשינען און האט אריינגעבראכט א ליכטיגען שטראהל אין די אומעדיגע פאברי־

קען. עס האבען אויך אנגעקוואלען די פאבריקאנטען, ווייל זייער נשמה איז אוך ניט געמאכט פון קלאטשע און זיי האבען געלעקט די פינגער פון די טהעאטער ליעדלאך. א חוץ דעם, ארבייט זיך טא־קע געשמאקער אונטער די קלאנגען פון זינגען.

אזא מיניאטור טהעאטערל איז געווען די פאפיראסען פאב־ריק, וואס איז געשטאנען אויף דעם פלאץ וואו עס געפינט זיך איצט דער בינעזישער טהעאטער אין ניו יארק. אין דער פאבריק האבען געארבייט א פינף זעקס הונדערט פערזאן. צווישען די אר־בייטער זיינען דארטען געווען: א געוועזענער סטאטיסט, וועלכער האט זיך ארויסגעגעבען פאר א אידישען אקטיאר פון דער היים און א פאפיראסען מאכער פון דער היים, וואס האט געהאט צוויי ברידער אמת'ע אקטיארען. דער סטאטיסט האט זיך בעריהמט, אז ער האט געשפיעלט אין אידישען טהעאטער אין אדעס, נאר מען האט איהם ניט געגלויבט. די איינפאכע ארבייטער האבען ניט געקענט בעגרייפען, ווי אזוי ועט א מענש אוועקווארפען אזא גדולה און זעצען זיך אין א פאבריק ביי א וואכעדיגער ארבייט. א חוץ די צוויי האט אין דעם שאפ געארבייט ב. טהאמאשעפסקי, און הגם ער האט נאך דאמאלס קיין שייכות מיט טהעאטער ניט געהאט, איז ער אבער געווען א זינגער פון דער היים; פאר די פאגראמען איז ער געווען א משורר ביים בערדיטשעווער חזן, ניסן בעלזער, און אזוי ווי זינגען איז געווען די הויפט זאך אין די אידישע שטיקער, איז ער געשטאנען נעהנטער צום טהעאטער ווי די דער־מאנטע צוויי פערזאנען.

ב. טהאמאשעווסקי דערצעהלט וועגען דער דאזיגער פאבריק אזוי:

איין טיש אין פעקטארי האט געהייסען „יחוס טיש“ און דאר־טען זיינען נאר געזעסען יענע, וואס האבען נושא חן געווען ביים אויפזעהער. ביי יענעם טיש זיינען געזעסען טהאמאשעווסקי, א. גאלובאק, וועלכער האט געהאט צוויי ברידער אקטיארען און דער סטאטיסט.

דער סטאטיסט פלעגט האלטען אין איין זינגען שטיקלאך פון אידישען טהעאטער, ווי „די באבקעלאך“, „וואס טויג מיר מיין

שמחה", „בריסטעלאך לעבעדיגע, בריסטעלאך", „אוי וועה, דלות", און אנדערע. ווען עס האט זיך געפאדערט, האבען אלע פאבריק ארבייטער מיטגעהאלפען אין כאר.

דער אויפזעהער, א געוועזענער פאקוסניק, האט שטארק הנאה געהאט פון דעם זינגען און אפילו דער פאבריקאנט אליין מיט זיין זוהן פלעגען זיצען אין קאנטאר און אנקוועלען פון די טהעאטער ליעדלאך.

א חוץ די טהעאטער ליעדלאך פלעגט טהאמאשעווסקי אויך זינגען עפעס חזן'ישעס, דעם „יהי רצון" פון ראש חדש בענשען אדער דעם „רבונו של עולם" אדער עפעס א סאלא פון א אידישער קאמפאזיציאן.

דער סטאטיסט האט אויך איינשטודירט מיט די ארבייטער ביים טיש דאס ערשטע קאהר פון „שולמית". אויב די פאבריק האט ניט אויסגעזעהן ווי א טהעאטער אויף א קליינעם מאסשטאב איז דאס נאר געוועזען דערפאר, וואס דארטען האבען געפעהלט דעקא־ראציעס און מען איז זיך בעגאנגען אין גאנצען אהן שפיעלען.

עס איז קיין צווייפעל ניט, אז ווען א מענעדזשער וואלט זיך דעמאלט גענומען צו גרינדען א טהעאטער וואלט ער געזוכט אק־טיארען אין די דאזיגע פאבריקען און ווערקשטאטען, גראד ווי גאלד־פאדען האט זיי געזוכט אין די וויין קעלערען און טראקטירען אין רומעניען. און צווישען די גרינגע ארבייטער וואלטען זיך געפונען א סך בעלנים, וואס וואלטען מיט'ן גרעסטען פערגעניגען פערביטען די פאבריק אויף דער ביהנע. עס איז אויך קיין צווייפעל ניט, אז פיעל ארבייטער וואס האבען געהאט גוטע שטימען און האבען גע־קענט נאכמאכען א „שמענדריק" אדער א „קוני לעמעל" האבען געטרוימט און פאנטאזירט וועגען א קאריער אויף דער ביהנע און געווארט און אויסגעקוקט אויף דער גוטער שעה, ווען א טהעאטער וועט זיך עפענען. נאר זייער האפנונג האט ניט געקענט אין גאנ־צען מקוים ווערען נאר צוליעב א זייטיגע אורזאך. זייער האפנונג האט ניט געקענט אין גאנצען מקוים ווערען, ווייל אויף יענער זייט ים האט מען שוין פון עטליכע יאהר געשפיעלט טהעאטער. און אין דעם פערלויף פון די דאזיגע עטליכע יאהר זיינען בעשאפען געווא־

רען פראפעסיאנעלע אקטיארען, וועלכע האבען שוין געקענט די שטוקעס פון דער ביהנע און די נויטיגע קונצען ארויסצורופען אפּ־לאדיסמענטען. ווען אין רוסלאנד וואלט די ביהנע געגאנגען כשורה, וואלטען זיי, דאס הייסט די פראפעסיאנעלע שוישפּיעלער דא קיי־נעם אין וועג ניט געשטאנען. נאר דארטען האט די אידישע ביהנע אין גיכען געדארפט קריגען א שרעקליכען קלאפּ, און דער קלאפּ האט געדארפט צוזייען און צושפּרייטען די פראפעסיאנעלע אקטיא־רען אין פערשיעדענע מדינות, און אזוי ווי ניו יארק האט זיך אויס־געצייכענט מיט א גרויסער אידישער קהלה און מיט די גליקען פון אמעריקא האט געקלונגען אומעדום, איז געוועזען ניט מעהר ווי נא־טירליך, אז די מייסטע פראפעסיאנעלע אקטיארען זאלען קומען אהער זוכען זייער פערלארענע גדולה, און די היגע „גרינע“ ארביי־טער וואס האבען געהאפּט און געריכט זיך צו ווערען אקטיארען, האבען ניט געקענט קאנקורירען מיט די פארטיגע שוישפּיעלער.

נאר ווי די זאך איז, צו די שוישפּיעלער אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא זיינען געקומען פארטיגע פון יענער זייט ים, צו זיי האבען דא אנגעהויבען צו שפּיעלען, איין זאך איז קלאר, אז די שוישפּיעלער זיינען מיט זעהר ווייניגע אויסנאהמען געשטא־נען אויף דער זעלביגער מדרגה פון ענטוויקלונג, ווי דאס פּובליקום וואס האט אויסגעקוקט די אויגען אויף א אידיש טהעאטער.

דאס ערשטע שטיק וואס מען האט אויפגעפיהרט אין ניו־יארק מיט א כאר, מיט מוזיק, מיט דעקאראציעס איז געוועזען „קאלדוניא“. ווי אזוי מען האט אויפגעפיהרט דאס ערשטע שטיק איז אן אינטע־רעסאנטער קאפּיטעל געשיכטע.

ווען מען האט דאס דאזיגע שטיק אויפגעפיהרט איז שווער אויס־צוגעפינען. די וואס האבען געשריבען וועגען יענער פארשטעלונג האבען פערגעסען אנצוגעבען דעם דאטום. ב. טהאמאשעווסקי האט געהאט זעהר פיעל צו טהאן מיט דער אויפפיהרונג פון דעם ערש־טען שטיק, נאר ער גיט אן ניט קיין ריכטיגען דאטום. ער בעהויפּ־טעט, אז דאס איז געוועזען אין דעם יאהר 1880 און דאס קען ניט זיין שוין דערפאר אליין, וואס ער איז נאך דעמאלט ניט געוועזען אין אמעריקא. מען דארף דענקען, אז די דאזיגע פארשטעלונג איז גע־

װען ניט פריהער װי אין יולי און ניט שפעטער װי אין אויגוסט פון 1882.

פיעל לעגענדעס זיינען ארום איהר געשאפען געװארען אזוי, אז עס איז שװער אבצוטהיילען דאס אויסגעטראכטע, די פיקציע פון דעם אמת. און אום ניט צו זינדיגען געגען דעם אמת, װעל איך איבערגעבען די פערשיעדענע װאריאציעס, און דאן בעלייכטען װי װייט מעגליך, װאס איז אמת און װאס איז אויסגעטראכט.

עס איז זעהר אינטערעסאנט, װאס ב. טהאמאשעװסקי דערצעהלט װעגען דער ערשטער אויפפיהרונג פון דעם דערמאנטען שטיק.

אין א שעהנעם פריהמארגען איז װי א באמבע ארייגעפאלען אין דער פאפיראסען פאבריק, װאס איז אויבען געװען בעשריעבען, די נאכריכט, אז גאלובאקס ברידער שפיעלען אידיש טהעאטער אין לאנדאן. די נאכריכט איז געװען אזא, אז דער גרעסטער אפיקורוס האט ניט געקענט אבלייקענען. דער פאפיראסען־מאכער א. גאלובאק האט עס געהאט שװארץ אויף װייס. אין פאבריק איז איהם אנגעקומען א פאקעט פון לאנדאן, מיט װיקטאריעס א מארקע און פון דעם פאקעט האט ער ארויסגעשלעפט אן אפישע געדרוקט מיט אידישע װערטער, און דארטען איז מיט גרויסע בוכשטאבען אנגעזאגט געװארען דעם לאנדאנער אידישען עולם, אז די בעריהמטע שױשפיעלער, ברידער גאלובאקס מיט נאך אנדערע װעלען שפיעלען די „קאלדוניא“. דער עולם איז אין דעם געװען אזוי פעראינטערעסירט, אז מען האט אפילו פערגעסען דעם טאבאק און גילזען אויפ׳ן טיש. עס האט זיי אויסגעװיזען, אז דער אידישער טהעאטער איז שוין דא אויפ׳ן שװעל און מען דארף נאר זיך א רוק טהאָן און מען קען שוין זעהן א אידישע פארשטעלונג.

פון דעם בריעף, װאס איז געװען צוזאמען מיט דער אפישע, האט זיך ארויסגעװיזען, אז די בעריהמטע שױשפיעלער אין לאנדא, װיינען אויף גרויסע צרות. זיי װאלטען װעלען הומ׳ן אהער, ליעגט אבער דער גרויסער אקעאן אין מיטען און קיין געלד אויף שיפס־קארטען פערמאגען זיי ניט.

ב. טהאמאשעווסקי איז געווען איינער פון יענע, וואס האבען געטרוימט און פאנטאזירט צו ווערן אקטיארען. דא האט ער דער־זעהען א גלענצענדע געלעגענהייט ווי אזוי צו קומען צו דער ביהנע. אויב איהם זאל איצט געלינגען צו פעראינטערעסירען איי־נעם וואס האט געלד, אז ער זאל אריבערברענגען די גרופע פון לאנדאן און דא שפיעלען אידישע שטיקער, וועט ער שוין זיין אן איינענער מענש אויף דער ביהנע און דער וויכטיגסטער שריט צו פערווירקליכען זיינע האפנונגען וועט זיין געמאכט. ער דערצעהלט, ווי אזוי ער האט יענע נאכט גע'חלום'ט, ווי די צוויי ברידער גא־לובאק פיהרען איהם פאר די הענד ארויף אויף דער ביהנע און ווי זיי לאזען וויסען דעם עולם, וואס פאר א נייער שטערן עס איז ערשיענען אין אידישען טהעאטער.

טהאמאשעפסקי אלס פאפיראסען־מאכער האט אזעלכע בע־קאנטע ניט געקענט געפינען, נאר אין יענער צייט האט ער אויך געהאט א שבת'דיגע בעשעפטיגונג, און די בעשעפטיגונג איז גע־ווען צו זינגען פרייטאג אבענד און שבת צו מוסף אין הענרי סטריט שוהל. דארטען האט ער זיך בעקאנט מיט א געוויסען שענקער פון עסעקס און העסטער סטריט, מיט'ן נאמען פרענק וואלף. דער דא־זיגער שענקער פלעגט איהם יעדען שבת נאך'ן דאווענען נעהמען צו זיך אהיים צו מיטאג און דערפאר האט ער פאר איהם געזונגען. ווען ער איז דעם שבת נאכדעם ווי עס איז אנגעקומען דער פאקעט פון לאנדאן געגאנגען פון שוהל מיט'ן שענקער האט ער איהם גע־מאכט דעם פארשלאג ער זאל אריבערברענגען די טרופע פון לאנ־דאן און זאל ווערען דירעקטאר. דער שענקער האט באלד איינגע־זעהען, אז דאס קען זיין א גוטע „ביזנעס" און טאקי גלייך אויף מארגען האט ער ארויסגעשיקט אכט שיפס־קארטען קיין לאנדאן.

אין עטליכע וואכען ארום איז די טרופע אין א מזל'דיגע שעה אנגעקומען, די אקטארען זיינען געווען אבגעריסען, אבגעשלי־סען, מיט צובראכענע קאפעלושען און אויסגעקרימטע שיך. אין דער טרופע זיינען געווען זעקס מאן און צוויי פרויען. צווישען די מענער זיינען געווען די ברידער גאלובאקס און צווישען די פרויען איז געווען די פרימאדאנא קראנצפעלד.

פאר דער ערשטער פארשטעלונג האט דער אנטרעפעניאר גע־נומען טורן האל אויף 4טע סטריט, צווישען צווייטער און דריטער עוועניוס און עס איז בעשלאסען געווארען אויפצופיהרען די „קאל־דוניא". מען האט ארויסגעלאזט אפישען און ווי א בליץ האט זיך די נאכריכט צוטראגען איבער'ן אידישען קווארטאל, אז בעריהמטע אקטיארען און אקטריסעס: מ. גאלובאק, ל. גאלובאק, פרוי קראנצ־לעטען צוכאפט ווי מצה וואסער. מען האט געצאהלט אזוי הויך ווי צו פינף דאלאר פאר א בילעט.

די ראלען זיינען פערטהיילט געווארען צווישען די פאלגענדע אקטיארען און אקטריסעס: מ. גאלובאק, ל. גאלובאק, מרס. קראנצ־פעלד, הער און פרוי ספעקטאר און סיימאן.

עס ווייזט אויס, אז די קרעפטען, וואס מען האט אראבגע־בראכט פון לאנדאן זיינען ניט געווען גענוג צום אויפפיהרען דאס דערמאנטע שט ק, און מען האט געדארפט זוכען קרעפטען צווישען די ניט לאנג אריבערגעקומענע פון רוסלאנד. צווישען די נעמען פון די שוישפיעלער, וואס האבען געשפיעלט ביי דער ערשטער אויפפיהרונג פון „קאלדוניא" טרעפען מיר די נעמען פון הער און פרוי ספעקטאר און זיי זיינען קיין מאל אין לאנדאן ניט געווען און זיינען געקומען פון אדעס מיט דער דריטער פארטיע „עם עולם".

ב. טהאמאשעפסקי האט פאר זיין ארבייט און זיין גרויסע סטאראניע שוין געקריגען די ערשטע בעלוינונג. אויף דער אפישע איז געווען אנגעגעבען, אז דער וועלט בעריהמטער זינגער־מאסטער באריס טהאמאשעפסקי וועט זינגען „די באבקעלאך."

די טרופע האט זיך געגעבען גרויס מיהע אויפצופיהרען דאס שטיק מיט'ן גאנצען קנאק, מען האט געמאכט פראבען, מען האט איינגעשטודירט א גרויסען כאר, וואס מען האט צוזאמענגענומען פון עטליכע טעמפלען, דער ארקעסטער איז געווען א דאפעלטער און איז בעשטאנען פון 24 מאן, א קאפעלמייסטער האט מען גע־נומען פון טהאליא טהעאטער, וואס איז דאמאלס געווען א דייט־שעס טהעאטער און מיט'ן כאר האט איינגעשטודירט טהאמא־שעפסקי.

אלץ איז געגאנגען כשורה, די שטימונג איז געווען א געהויי־בענע, א יום טוב'דיגע. די אקטיארען האט מען בעקליידט און אב־געווישט פון זיי דעם דלות, די גאלובאקס און טהאמאשעפסקי הא־בען געקראגען צילינדערס און האבען גענומען שפרייזען מיט פער־ריסענע קעפ איבער'ן אידישען קווארטאל. אין גיכען זיינען ווי פון דער ערד ארויסגעוואקסען די בעקאנטע סאטעליטען וועלכע ווייזען זיך שטענדיג ארום שטערען און טרעטען פון זיי ניט אב און דרע־העו זיך ארום זיי. די שטימונג איז געווען געהויבען, יום־טוב־דיג, נאר פלוצים האט זיך דערהערט א קנאל.

דער קנאל איז געקומען פון א ריינעם הימעל. דאס איז געווען עטליכע טעג פאר דער פארשטעלונג. דורך אן הזהרה'ן שמש האט מען געלאזט וויסען דער דירעקציאן פון דער טרופע, אז דער קא־מיטעט, וואס האט דעמאלט געהאלפען מיט ראטה און טהאט עמיג־ראנטען וויל זיי זעהען.

דער קאמיטעט וואס איז בעשטאנען פון דייטשע יהודים האט אויפגענומען ניט זעהר פריינדליך די ערשטע פארשטעהער פון דער אידישער ביהנע. אפילו די צילינדערס פון די פארשטעהער האבען קיין ווירקונג ניט געמאכט אויף די רייכע יהודים. פערקעהרט, ביי אייניגע מיטגליעדער פון קאמיטעט האט זיך אפען געוויעזען א שמייכעל אויף די ליפען, אבער ניט א שמייכעל וואס דריקט אויס צופריעדענהייט, נאר א שמייכעל וואס געהט שטעכענדיג אין אלע גליעדער.

די ערשטע פארשטעהער פון דער אידישער ביהנע, די ערש־טע פערשפרייטער פון אידישע קונסט האבען פלוצים אראפגע־לאזט זייערע פעריסענע נעזער, און גלייך פערלארען די מינע פון קוקט־נאר־אונז־אן.

די דירעקציאן איז בעשטאנען פון די ברידער גאלובאקס און טהאמאשעפסקי, אלע דריי זיינען נאך געווען גרינע און האבען פאר'ן קאמיטעט מורא געהאט אימת מות.

דער אימיגראנטען קאמיטעט האט דעמאלט גענומען גרויסען אנטהייל אין דער לאגע פון די איינוואנדערער. דער וועהטאג פון די פאגראמען איז געווען ניי און פריש, דער גורל פון די אונגליק־

ליבע וואנדערער האט שטארק אפעלירט צו יענע אידען אין דער פרייער אמעריקא, וועלכע האבען פאר זיי עפעס געקענט טהאן. און זיי האבען עס געטהאן מיט ווארימקייט, ניט פון יוצא וועגען, ניט אויסצופיינען זיך, נאר טאקע ווייל עס האט זיי וועה געטהאן דאס הארץ פאר זייערע ברידער. אפילו די אמעריקאנער גופא האבען זיך אויך דעמאלט שטארק אינטערעסירט מיט'ן גורל פון די אידישע וואנדערער. דער קאמיטעט האט זיך געפונען ניט ווייט פון קעסל גארדען, און האט געוויזען די איינוואנדערער וואו צו קעהרען זיך און וואו צו ווענדען זיך אין דער נייער מדינה.

דער בעריכט, אז די טרופע אידישע שוישפיעלער איז אנגעקומען קיין ניו יארק, האט דערגרייכט צום קאמיטעט, און די מיטגליעדער פון קאמיטעט זיינען געווארען נייגעריג צו וויסען, וואס פאר שטיקער זיי קלייבען זיך צו געבען. עס האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס האבען געוואוסט דעם אינהאלט פון דער „קאלדוניא" און מען האט דעם קאמיטעט איבערגעגעבען אלע איינצעלהייטען וועגען דעם שטיק. דער קאמיטעט איז געווארען שטארק אויפגעבראכט און האט בעשלאסען אנצואווענדען אלע קרעפטען ניט צו דערלאזען שפיעלען די שטיקער. דעם קאמיטעט איז ניט געפעלען געווארען, וואס אידען ווערען ארויסגעשטעלט אין דער „קאלדוניא" אין א שלעכטע ליכט.

דעם קאמיטעט איז ניט געפעלען געווארען, וואס מען פיהרט אויף א שטיק, אין וועלכען עס קומט פאר א האצמאך, א פעדלער וואס בעשווינדעלט די קונים אין מארק, מאכט זיך נאריש און לאכט אפ פון אידען, און א אידענע א קארטענווארפערקע וואס צינדט אונטער א הויז און אידען ווערען פערברענט. דער קאמיטעט האט געפונען, אז דאס איז א חלול השם פארצושטעלען אזא זאך אין א לאנד, וואו אידען ווילען זיך מאכען א היים.

אזוי האבען די מיטגליעדער פון קאמיטעט גערענקט, ווערליג ב. טהאמאשעפסקי דערצעהלט, און דאריבער זיינען זיי געוועזען אזוי בייז, וואס מען שטעלט אזא שטיק.

דער פרעזידענט פון דעם קאמיטעט האט געהאלטען א לאנגע

רעדע פאר דער דירעקציאָן און גע׳מוסר׳ט זיי, און ערקלעהרט זיי און געבייזערט זיך אויף זיי און ענדל׳ך אויסגעשריען:

„ניט אומזיסט האָט מען אייך ארויסגעטריבען פון רוסלאנד, מען וועט אייך נאָך פון אמעריקא אויך טרייבען פאר אזעלכע פיה־רונגען. דאָ מאכט מען ניט קיין חוזק פון אידען.“

דער פּרעזידענט פון קאָמיטעט האָט געפּרובט מיט גוטען און מיט בייזען. ער האָט די אקטיאָרען געסטראשעט, אז ער וועט זיי צוריק שיקען אין רוסלאנד און ער האָט אויך געפּרופט איינרעדען זיי, אז זיי זאָלען בעסער אויסלערנען זיך א מלאכה און מאכען א בכבוד׳יגען לעבען, נאָר זיי האָבען אויף דעם געקוקט ווי אויף א גזרה פון די דייטשע יהודים און זיי זיינען אוועק פון קאָמיטעט מיט צובראָכענע הערצער, צושלאָגענע האָפנונגען און צושטערטע פּלענער.

די גרינע דירעקציאָן האָט זיך מיט אן אמת געשראָקען, אז אויב זיי וועלען עובר זיין אויף דער גזרה וועט מען אלע אקטיאָ־רען צוריק שיקען קיין רוסלאנד, נאָר דער אנטרעפּעניאר זייערער, דער שענקער פון העסטער און עסעקס סטריט איז שוין גאָר ניט געווען קיין גרינער און ווען ער האָט זיך דערוואוסט, וואָס עס איז פארגעקומען צווישען דער דירעקציאָן און קאָמיטעט, האָט ער די אקטיאָרען געטרייסט און בערוהיגט זיי און ערקלערט, אז ער וועט הערען דעם קאָמיטעט, ווי דעם פאר א יאָהריגען שנעע.

די ערשטע פארשטעלונג איז געבאָרען געוואָרען מיט יסורים, ווייטאָג און צושפּאָלטענע קעפּ. צוויי שטונדען פאר דער פארשטע־לונג זיינען די גאסען ארום טורן האָלל געווען שווארץ מיט מענ־שען. דער בעל הבית פון טורן האָלל, א דייטש, האָט זיך דערשראָ־קען פאר׳ן גרויסען עולם און געשיקט נאָך פּאָליציי. א סקאדראָן פּאָליציסטען איז תיכף געקומען און אָנגעהויבען ארבייטען מיט די „קלאָבס“ (אזעלכע קליינע בולאָווקעס) און די גרינע אידישע ארבייטער האָבען געמאכט שהחיינו איבער׳ן אמעריקאנער פלעקיל און פערזוכט זיין ביטערן טעם.

נאָר די בולאָווקעס האָבען ניט אָבגעהאלטען דעם עולם פון שפּארען זיך. דער בייז וואונדער פון א אידישען טהעאטער איז

געוועזן צו גרויס, אז מען זאל זיך אבשרעקען פאר א בלויען ראס. (אמעריקאנער פאליציסטען טראגען בלויע רעק) און פאלירטען פלע־קיל. די וואס האבען בעלאגערט די גאס ארום טורן האלל האבען אפילו ניט געקענט האפען אריינצוקומען אין טהעאטער, ווייל זיי האבען געוואוסט אז מען קען שוין קיין בילעטען ניט קריגען. נאר מען האט געהאפט צו כאפען א בליק פון א שוישפיעלער. אפשר וועט זיך א טהיר עפענען און מען וועט קענען כאפען א בליק, ווי עס זעהט אויס אינעווייניג. אפשר וועט מען קענען כאפען א קלאנג פון דעם זינגען. מאלע וואס מען קען זעהען לעבען א פלאץ, וואו מען שפיעלט א אידישע שטיק צום ערשטען מאל!

דער קאמיטעט האט אויך ניט געשוויגען. און אין מיטען דער מהומה ארום טורן האלל האבען זיך פלוצים געוויזען עטליכע גרוי־סע וועגען מיט א פייפען און באראבאנעווען און אבגעשטעלט זיך אויף די ראגען גאס. דערנאך האבען זיך אויף די וועגען בעוויזען רעדנערס וועלכע האבען גערעדט צו די פערזאמעלטע און ערקלערט זיי, וואס פאר א שאנדע און חרפה די פארשטעלונג איז פאר'ן אידישען פאלק און געבעטען דעם עולם, מען זאל זיך רוהיג צוגעהן א היים און ניט שענקען די אקטיארען און זייערע פארשטעלונגען די מינדסטע אויפמערקזאמקייט.

דער קאמ טעט איז געגאנגען נאך ווייטער און האט זיך אפילו ניט אבגעשטעלט פאר א מיאוס'ן מיטעל צו געבען שוחד דער איינציגער פרימאדאנא, אז זי זאל אין איהר ראל ניט ערשיינען. דער קאמיטעט האט געשיקט רופען מר. קראנצפעלד, דער פרימא־דאנאס מאן און אנגעבאטען איהם א פאר הונדערט דאלאר, אז פרוי קראנצפעלד זאל ניט ערשיינען אויף דער ביהנע אויף דער דערמאנטער פארשטעלונג.

אבער ניט ערשיינען אליין איז געווען ניט גענוג. עס האט זיך אויך געפאדערט, אז זי זאל וועגען דעם ניט דערצעהלען די טרו־פע, כדי די אקטיארען זאלען ניט האבען קיין צייט אבצוזוכען וועמען עס איז, וואס זאל קענען פערנעהמען איהר פלאץ.

הינטער די קוליסען איז מען פאר דער פארשטעלונג געווען אזוי פערהאבעוועט, פערשמאיעט, צוטומעלט, אז קיינער האט זיך

ניט געכאפט, אז די פרימאַדאָנא פעהלט. און ערשט ווען מען האָט געדארפט אויפהויבען דעם פאָרהאַנג און מען האָט אַנגעקלאפט אין איהר גאַרדעראָבע אין טהיר און זי האָט ניט געענטפערט און מען איז אריין אינעווענינג און זי איז דאָרטען ניט געווען, האָבען זיך ביי דער טרופּע אונטערגעבויגען די פיס. מען האָט געשיקט סטאַ־פעטען, גענומען איהר זוכען, נאָר ניטאָ, קיינער האָט זיך אפילו ניט געקענט דערמאָנען, אז מען האָט איהר געזעהען.

ערשט ווען דער זייגער האָט געשלאָגען ניין און דער עולם אין טהעאטער האָט פערלאָרען די געדולד זיינען די דירעקטאָרען אוועקגעפאָהרען צו דער פרימאַדאָנא אהיים, זי האָט זיך אָנ־פאַנגס געמאכט קראַנק, נאָר באַלד האָט דער מאַן אויסגעזאָגט דעם סוד. ב. טהאָמאַשעפסקי דערצעהלט, אז פרענק וואָלף האָט פערקאָסערט די פּאָלע. ארויסגענומען דעם טייסטער און אנידער־געלעגט דריי הונדערט דאָלאַר מזומן און די פרימאַדאָנא איז אוועק־געפאָהרען מיט די דירעקטאָרען אין טהעאטער.

דערווייל אָבער איז שוין געוואָרען שפּעט ; גאָר דער גרויסער עולם איז מיעד געוואָרען וואַרטענדיג און איז אוועק פון טהעאַ־טער. עס זיינען אויך אוועקגעגאַנגען די מוזיקער און דער כאָר. עס זיינען נאָר געבליעבען די פערביסענע און זיי האָבען געקעהרט א וועלט אין טהעאטער.

אָהן אן אָרקעסטער און אָהן א כאָר האָט די פרימאַדאָנא ניט געוואָלט זינגען, און די מישענינע, דער טומעל, דער געשריי, דער געפּילדער, דער ליאַרם צווישען די פערבליעבענע איז געוואָרען נאָך גרעסער. הינטער די קוליסען איז אויך ניט צוגעגאַנגען גאַנץ רו־היג, די מיטגליעדער פון דער טרופּע האָבען זייער הארץ אויס־געלאָזט צו דער פרימאַדאָנא, זי פון איהר זייט האָט אויך ניט געשוויגען און עס האָט זיך דאָרטען אָנגעהויבען א זידלעריי, א שיל־טעריי מיט די סאַמע אָבגעקליעבענע קללות און חרמות, די קולות פון הינטער די קוליסען און פון טהעאַטער האָבען זיך צוזאַמענגע־מישט און דער וואָס האָט קיין אנטהייל ניט גענומען האָט געמוזט אַנטלויפען.

די פארשטעלונג האט זיך געענדיגט מיט א געשלעג און סקאנדאל.

אזוי דערצעהלט ב. טהאמאשעפסקי וועגען דער ערשטער פארשטעלונג, אויף וועלכער ער האט געזונגען „די באבקעלאך" און עס קען דאריבער קיין צווייפעל ניט זיין, אז ער איז דערביי גע־וועזען.

אבער די אנדערע אקטיארען, וואס האבען געשפיעלט אויף יענער פארשטעלונג גיבען איבער די מעשה גאר אנדערס, א סך איינפאכער און פראזאאישער.

זיי זאגען, אז קיין גרויסע אויסכאפעניש אויף די בילעטען איז ניט געוועזען, און זיי געדענקען זיכער, אז עס האט זיך ניט גע־פונען קיין איינציגער בעלן צו צאהלען פינף דאלאר פאר א פופ־ציג סענטיגען בילעט ווי מר. טהאמאשעפסקי בעהויפטעט. זיי גע־דענקען אויך ניט, אז מען האט אזוי בעלאגערט דעם טורן האלל, אז מען האט געדארפט ארויסרופען א סקאדראן פאליסלייט. אלענ־פאלס איז די איננאהמע געוועזען ניט אזא געהויבענע, אז דער אנטרעפעניאר זאל ארויסלעגען דריי הונדערט דאלאר דער פרי־מאדאנא. אין יענע צייטען וואלט זיך ביי א שוישפיעלער ניט נאר פערדרעהט דער קאפ פון אזא סומע געלד, נאר ער וואלט געקענט קריעגען א הארץ קלאפ פון שרעק. פרוי קראנצפעלד האט זיך ניט געמאכט קראנק, נאר זי איז טאקע געוועזען הייזעריג, און זי האט יענעם אבענד ניט געקענט זינגען. אויך געדענקען זיי ניט, אז דער עמיגראנטען קאמיטעט זאל מאכען אזעלכע אנשטרענגונ־גען צו שטערען די אויפפיהרונג פון דער „קאלדוניא."

אלס בעוויז, אז די ערשטע פארשטעלונג האט זיך בעצאהלט ערגער ווי מען האט ערווארטעט, איז דער פאקט, וואס דער אנטרע־פעניאר א"ז גלייך געווארען אבהענדיג און ער האט אזוי גיך קיין צווייטע פארשטעלונג ניט אונטערגענומען, הגם ער פערזענליך איז געוועזען פערקאכט אין אידישען טהעאטער. עס האט געדויערט א היבשע צייט ביז ער האט זיך ווידער איינגעשטעלט צו אונטער־נעהמען צוזאמען מיט שותפים אנדערע פארשטעלונגען.

צו די ערשטע אידישע פארשטעלונג האט זיך געענדיגט טרויע־

רוג צוליעב די שוישפיעלער, אדער צוליעב דעם פובליקום — קיין אנדערע אידישע פארשטעלונגען זיינען שוין ניט געווען ביז סכות.

איצט אבער האט שוין איין דירעקטאר ניט געוואגט צו מאכען אזא אונטערנעהמונג און פרענק וואלף, האט אבגעזוכט נאך צוויי שותפים, איינער פון זיי איז געווען א קצב פון באארד סטריט און מען האט געמאכט אלע הכנות פאר די יום טוב'דיגע פארשטעלונגען.

די טרופע איז איצט געווארען א גרעסערע און בעדייטענדערע: צו די שפיעלער וואס זיינען אין מיטען זומער אריבערגעקומען פון לאנדאן, זיינען צוגעשטאנען מעהר דילעטאנטען, וואס זיינען געקומען מיט'ן „עם עולם". די קאמפאניע איז איצט בעשטאנען פון די פאלגענדע פערזאנען:

לעאן גאלובאק, מיראן גאלובאק, ספעקטאר און זיין פרוי, בארסקי, ראזענבלום, באיארסקי, בערנשטיין (ניט דער בעוואוסטער קאמיקער בערנשטיין), סיימאן, זשופניק און ב. טהאמאשעפסקי.

ווי מען קען זעהן פון דעם צעטעל, איז דא געווען א דוחק אויף פרויען, און מענער האבען געמוזט שפיעלען פרויען ראלען. ב. טהאמאשעפסקי האט דעמאלט אנגעהויבען צו ערשיינען אין פרויען ראלען.

אזוי ווי טהאמאשעפסקי האט זיך דעמאלט ערשט אנגעהויבען צו ווייזען אויף דער ביהנע, האט מען די ראלען אנפאנגס געדארפט ספעציעל פאר איהם צושניידען, דאס הייסט ארויסווארפען די פראזא און ער זאל נאר זינגען די נומערען, וואס די פרוי אין דעם שטיק האט געדארפט זינגען.

געשפיעלט האט מען די וואך פון סכות די אלטע שטיקער פון גאלדפאדענס רעפערטואר: „קאלדוניא", „קאפריזנע טאכטער", „באבע און אייניקעל" און הגם מיט'ן זכות פון יום טוב האלט מען זיך א לאנגע צייט אין א טהעאטער, האט דא אפילו דער יום טוב אויך נ"ט געהאלפען און די הכנסה פאר דער וואך פון סכות איז געווען א טרויעריגע. די דירעקטארען האבען פערלארען געלד און האבען זיך אבגעטרייסעלט פון טהעאטער, און די אקטיארען זיינען געבליעבען אויסגעשטעלט.

עס האט אויסגעזעהען, אזוי ווי די שטאדט ניו יארק איז נאך ניט דערוואקסען צו דער מדרגה צו האבען א אידיש טהעאטער און זי דארף זיך נאך פריהער ליטערן ביז זי וועט קומען דערצו.

ענדליך איז גאלובאק'ן געלונגען צו פעראינטערעסירען דעם אייגענטהימער פון דעם „אלד באוערי גארדען" און האט מיט איהם אבגעמאכט צו שפיעלען דארטען צוויי מאל א וואך יעדען פרייטאג אבענד און שבת מאטינע. גאלובאק האט געמאכט א קאנטראקט אויף דריי יאהר, און די אידישע ביהנע האט נאך אזוי פיעל פלא־גען און מאטערן זיך געקריגען אויב ניט קיין ריכטיגע היים, איז לכל הפחות א שאטען פון א היים. די ניו יארקער אידישע תושבים אדער ריכטיגער געזאגט גרים, וואס האבען זיך אינטערעסירט מיט'ן אידישען טהעאטער האבען איצט געוואוסט, וועו און וואו צו געהן זעהן א אידישע שטיק. דער „אלד באוערי גארדען" האט זיך געעפענט פאר אידישע שטיקער א חדשים צוויי נאך סכות, דאס הייסט כמעט סוף 1882.

די קאמפאניע איז געווען די זעלביגע, וואס האט געשפיעלט סכות און איצט ווען די אקטיארען האבען זיך געפיהלט מעהר היימיש האט מען אויך אנגעהויבען צו טראכטען וועגען עפעס אנ־דערע שטיקער א חוץ „קאלדוניא", „שמענדריק", „באבע מיט'ן אייניקעל". מען האט דעם רעפערטואר רייכער געמאכט מיט א פאר שייקעוויטשעס פיעסען, ווי דער „בעל תשובה", „אידישער פריץ" און דאס גלייכען. צווישען די אקטיארען האט זיך געפונען איינער וועלכער האט אויך געשריעבען פיעסען. דאס איז געווען דער אק־טיאר בארסקי, און ער האט אנגעשריבען פאר דער קאמפאניע די פיעסען: „די וואהנזיניגע" און „דער פאגראם".

דער אינהאלט פון דער „וואהנזיניגע" איז געווען אזא. ער־גען אין רוסלאנד האט געוואהנט א רייכער, קארגער איד. זיין טאכטער האט זיך פערליעבט אין א קבצן א קינסטלער. עס פער־שטעהט זיך, אז דער פאטער איז געגען דעם שידוך און ער וויל איהר חתונה מאכען פאר עפעס א רייכען אויסוואורף. די טאכטער שטעלט זיך געגען איהם און דער פאטער פערשפארט איהר אין א דארף. זי ווערט דארטען משוגע. איהר געליעבטער דער קינסטלער

איז אוועק געפּאַקט פון דער היים און ווען ער האָט זיך געמאַכט א גרויסען נאָמען אין דער וועלט און איז געוואָרען רייך האָט ער זיך צוריק געקעהרט א היים, האָט אויסגעפונען וואו זיין געליעבטע איז און האָט מיט איהר חתונה געהאַט. דער פאָטער האָט אונטער דער צייט פערלאָרען דעם גאַנצען פערמעגען, האָט אויך פערלאָרען זיינע אויגען און א בלינדער איז ער ארומגעגאַנגען איבער די הייזער. איין מאָל איז ער, ניט וויסענדיג, צוגעקומען צו זיין טאָכטערס וואָהנונג און האָט גענומען זינגען א בעטעל־ליעד אונטער'ן פענסטער. זי האָט איהם אריינגענומען אין שטוב און דערקענט אין איהם איהר פאָטער. מען האָט גערופען דאָקטוירים און גע־מאַכט איהם ווידער זעהענדיג.

דער פערפאַסער פון די דאָזיגע שטיקער האָט ניט וועניג שטאָלצירט דערמיט, וואָס ער האָט אָנגעשריעבען די דראַמאַטישע פּיעסען, און ווען ער האָט ניט געהאַט קיין בעשעפטיגונג ביי דער בהנע האָט ער געארבייט ביי שניידערייען פאַר זיך און אויף זיינע קארטלאָך, וואו עס איז געווען געדרוקט, אז ער איז א שניידער און ער נעהמט בגדים צום פעררינכטען, פרעסען און פאַרבען האָט ער אויך ניט פערפעהלט אָנצוגעבען, אז ער איז דער מחבר פון דער „וואָהנזיניגע" און דעם „פּאָגראָם".

מחשבותן, דער „פּאָגראָם" האָט קיין שום שייכות ניט מיט'ן „פּאָגראָם" וואָס י. גאָרדין האָט שפּעטער אָנגעשריעבען.

עס איז אויך אינטערעסאַנט, ווי אזוי די טהעאטער בעזוכער האָבען דעמאָלט געקוקט אויף די אקטיאָרען און אויפ'ן שפּיעלען.

ווען מען האָט אויפגעפיהרט דעם „בעל תשובה" אין דעם „אָלד באוערי גארדען," און ספּעקטאָר, דעמאָלט א יונגערמאַן פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר, איז ערשיענען אין דער טיטעל ראָלע, האָט זיך פּלוצים אויפגעהויבען א אידענע אין דער צווייטער רייהע און אויסגעשריען: „העי, דו אלטער תרח, ווי שעהמסטו זיך ניט אין דיין וויטען האלז! אין דיינע יאָהרען, צו מאַכען זיך אַזוי נאַרעש! מילא, די יונגע שנעקעס, אז זיי מאַכען זיך אזוי נארעש זיינען ניט מעהר ווי אינגלאָך, אבער דו, שוין מיט א פוס אויף

יענער זייט, פאר דיר איז שוין צייט צו האבען מעהר שכל! פוי זאלסטו ווערען!"

„מאכען זיך נארעש", אט וואס א געוויסע קלאסע פון פוב־ליקום איז געגאנגען זעהן אין טהעאטער. פראפעסיאנעלע מענשען מאכען זיך נארעש, מאכען געוויסע העויות און דער עולם קען דער־ביי לאכען, הנאה האבען. א פראסטער מענש האט אפט ליעב צו זעהן ווי מען מאכט זיך נארעש, אפשר איז דאס דערפאר, וואס דאס הויבט איהם אויף אין זיינע אייגענע אויגען. נאר נאריש מא־כען זיך פאסט נאר פאר אינגלאך, יונגע שקצים, אבער ניט פאר עלטערע אידען, מיט גרויסע בערד. אז א שפיעלער גרימירט זיך — דאס האבען ניט אלע פערשטאנען. אין יענער צייט האבען די אק־טיארען אויך ניט געטארט ערלויבען זיך צו טהאן אויף דער ביהנע עפעס אזוינס וואס עס קען אנריהרען די געפיהלען פון א פרומען אידען. אין א שטיק קען למשל פארקומען אז דער אקטיאר זאל דארפען אנצינדען א לאמפ, אדער ער זאל דארפען אויפרייסען א בריעף און דאס גלייכען, און אזוי ווי מען האט געשפיעלט פרייטאג צו נאכט און דאס וואלט ניט געפעלען געווארען א טהייל פון דעם פובליקום, האט מען עס געזוכט אויסצומיידען. קיין פאפיראסען האט מען גאר ניט גערויכערט, א בריעף האט מען דערלאנגט א געעפענטען און א לאמפ האט מען אנגעצונדען איידער דער פאר־האנג האט זיך אויפגעהויבען.

אין דער פיעסע „עלילת דם" קומט פאר, ווי די בעל הבית'טע רופט אריין דעם גוישען משרת און הייסט איהם פערלעשען דאס ליכט. אזוי גיך, ווי דאס איז געשעהען אויף דער ביהנע, האט זיך דערהערט א בייזער קול פון פובליקום:

— העי, העי, חברה מאן! ווען ביזט דו עס געווארען אזא „כמארטער" יונג? דו ביזט דערצו געוואהנט פון דער היים? הא? שעהם זיך אין דיין ווייטען האלז!

— שא, שא! האט געענטפערט דער אקטיאר פון דער ביהנע. — איך בין דאך איצט א גוישער משרת און א גוי מעג אויסלעשען א ליכט אום שבת.

דערפון קען מען אויך דרינגען, אז א חוץ דעם געוואוינליכען

עלעמענט, וואס איז געווען פערקאכט אין טהעאטער, זיינען פון צייט צו צייט אויך געקומען אין טהעאטער פרימערע מענשען, און די פארערונגען אויף א אידישען טהעאטער דרינגט טיעפער אריין אין דער אידישער מאסע און כאפט ארום א גרעסערען קרייז. עס קומען שוין אין טהעאטער ניט נאר אזעלכע, וועלכע געפינען דאר־טען א צופריעדענשטעלונג פאר זייער ביינקענים נאך עפעס בע־סערס, העכערס, נאר עס קומען אויך אזעלכע וועלכע ווילען אין טהעאטער פערגעסען א ווייַלע די דאגות, זארגען, קאפדרעהענים פון דעם שווערען לעבען; און ביי זיי קען מען זאגען געהען אין איין אויער אריין און פון צווייטען ארויס וואס זיי הערען אין טהעא־טער. זיי געהען ניט צו נאשען עפעס פון טהעאטער, ארויסצוטרא־גען עפעס פון דארטען, זיי ווילען בשעת זיי זיצען אין טהעאטער האבען די מעגליכקייט צו געבען א לאך און ארויסלאזען א זיפץ, און אויך א טרעהר אין סימפאטהיע מיט אלע וואס ליידען.

אזוי ווערט ביסלעכווייז פערשפרייט אלץ מעהר די פארערונג אויף א אידישען טהעאטער און דאס פובליקום ווערט אלץ גרעסער און גרעסער.

נאר ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס די פארערונג אויף א אידי־שען טהעאטער האט זיך אלץ מעהר פערשפרייט צווישען די מאסען, האט זיך די טרופע אין דעם „אלד באוערי גארדען" ניט געקענט האלטען. אין דעם אבער איז שוין ניט געווען שולדיג דאס פובלי־קום, נאר די שפיעלער גופא.

קיין גליקען האבען זיי דערמאלט ניט געמאכט, פון די צוויי מאל שפיעלען א וואך האט מען געהאט אפשר ניט מעהר ווי די אקטיארען וואלטען פערדיענט ווען זיי זאלען ארבייטען אין א פאבריק. קיין גרעסערע פערדיענסטען האט מען זיך דערמאלט ניט פארגעשטעלט, און די אקטיארען זיינען ניט געווען געוואוינט צו גרויסע הכנסות. עס האט געדויערט לאנגע און לאנגע יאהרען ביז אקטיארען האבען זיך אנגעהויבען צו באדען אין געלד און, פער־העלטניסמעסיג, איז דאס געווארען גאר נ ט לאנג. ביז אבער די גליקליכע צייט איז געקומען זיינען די אקטיארען שטארק ארויס־געצויגען געווארען. א געוויסער אקטיאר האט יענע און נאך א

פיעל א שפּעטערדיגע צייט איינגעטהיילט אין דריי פּעריאָדען: די פּעריאָדע פון פּעכנען פאר הונגער, די פּעריאָדע פון געשוואָלענע ווערען פאר הונגער און די פּעריאָדע פון פּגר'ן פאר הונגער.

נאָר מיט'ן ביסעל, וואָס דאָס טהעאטער האָט אריינגעבראַכט האָבען זיי זיך ניט געקענט צוטהיילען. אין יענער צייט איז נאָך קיין יוניאָן ניט געוועזן, וואָר זאָל ריכטיג אָבשאַצען דעם ווערט פון יעדען שפּיעלער און בעשטימען, פיעל יעדער איז בערעכטיגט צו קריגען. דאָס פּובליקום האָט נאָך אויך ניט געהאַט צייט צו בע־שטימען, ווער געפעלט איהם בעסער, און פאר יעדען אַפּלאָדיסמענט וואָס איז געפאַלען האָט מען זיך געריסען. יעדער האָט גע'טענה'ט, אַז אויף זיינע פּלייצעס שלעפּט ער דאָס טהעאַטער, אַז נאָר איהם צו פערדאַנקען קומען בעזוכער אין טהעאטער און דערפאַר קומט איהם די גרעסטע דעה. יעדער האָט געוואָלט ווערען א בעל הבית, דער מאַכער, דער קנאַקער און אַלע אַנדערע זיינען געוועזן געגען איהם. דאָס האָט געפיהרט דערצו, אַז באַלד זיינען אין דער טרופּע בעשאַפען געוואָרען אָפּאָזיציאָנעלע קרעפטען און די קאָמפּאַניע איז צוטהיילט געוואָרען אויף פיינדליכע לאַגערען.

אין גיכען האָט זיך טהאָמאַשעפסקי'ס פאָטער אָבגעטהיילט פון דער טרופּע און האָט גענומען דעם „נעשאָנעל טהעאטער" אַנט־קעגען איבער דעם „אָלד באָוערי גאַרדען." פּסח טהאָמאַשעפסקי וועלכער איז געקומען מיט'ן עם עולם, האָט אין דער קורצער צייט, וואָס מען האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען טהעאַ־טער מחנך געוועזן זיינע צוויי טעכטער צו דער ביהנע און צוזאַמען מיט זיין זוהן ב. טהאָמאַשעפסקי האָט ער שוין געהאַט דריי קרעפ־טען, און דאָס איז געוועזן כמעט אַזוי גוט, ווי א האַלבע טרופּע. די אַנדער האַלבע טרופּע האָט מען אָבגעזוכט אין די פאַבריקען. פּסח טהאָמאַשעפסקי האָט אליין אָנגעשריעבען א פּיעסע מיט'ן נאָמען „די אינקוויזיציע", נאָר אויב איין טרופּע האָט זיך קוים געקענט האַלטען, איז פאר צוויי טהעאטערס געוויס קיין פּלאַץ ניט געוועזן. דער נעשאָנאַל טהעאטער האָט געהאַט קיצור ימים, נאָר אויף דער „אָלד באָוערי גאַרדען" האָט אָנגעהויבען צו ווייזען סימנים פון נסיסה. א חוץ דער רייסערייי צווישען די מיטגליעדער.

האבען א פאר אקטיארען אנגעהויבען אויפצופיהרען זיך זעהר שלעכט הינטער די קוליסען, דער טהעאטער האט געקריגען א מיאוס'ען נאמען, און אנשטענדיגע מענשען האבען אנגעהויבען צו ווייכען פון איהם ווי פון א פעסט. דער טהעאטער איז געווארען א נעץ פאר מיידלאך און ווייבלאך. דער גרעסטער טהייל פון דער קאמפאניע האט א מאך געטהאן מיט'י דער האנד אויפ'ן טהעאטער, און צייט דעמאלט האבען זיי שוין מעהר קיין שייכות ניט געהאט מיט דער ביהנע.

אין דער צייט, דאס הייסט אין 1883 איז אין ניו יארק אנגע־קומען א נייע קאמפאניע מיט די פאלגענדע מיטגליעדער: הער און פרוי זילבערמאן, הער און פרוי חיימאוויץ (איצט פרוי אדלער), קארפ, הער און פרוי באראדקין און וואכטעל. צוזאמען מיט דער דאזיגער קאמפאניע איז אויך געקומען י. לאטיינער.

עטליכע מיטגליעדער פון דער נייער קאמפאניע האבען גע'שמ'ט ווייט און ברייט אין דער אלטער אידישער וועלט און אנטקעגען זיי האבען די פריהערדיגע שפיעלער געהאט א פנים פון דילעטאנטען און פאר זיי איז געווארען אונמעגליך צו שפיעלען ווייטער אין ניו יארק. זיי האבען גלייך פערקויפט דעם קאנטראקט, וואס זיי האבען געהאט מיט'ן טהעאטער צו דער נייער קאמפאניע און ל. גאלובאק איז אוועק קיין שיקאגא און די טהאמאשעפסקי פאמיליע האט זיך אריבערגעצויגען קיין פילאדעלפיע און דארטען געשפיעלט טהע־אטער.

אין גרונט גענומען איז דער טהעאטער אין אמעריקא געווען אין די ערשטע יאהרען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי א פארטזע־צונג פון דעם היימישען; דער טהעאטער האט מיט האק און פאק איבערגעפעקעלט זיך פון רוסלאנד אדער רומעניען קיין אמעריקא. די נייע קאמפאניע איז שוין געקומען אהער א פארטיגע. אין גאנצען צוזאמענגעשטעלט פון דער אלטער היים און האט אפילו מיטגעבראכט א סופלער. לאטיינער האט דאמאלס סופלירט און שפעטער איז ער געווארען דער אויטאר ביי דער קאמפאניע. שטי־קער האט מען אויך געשפיעלט אלטע פון דער היים, און אפילו דאס פובליקום קען מען זאגען איז אויך געווען פון דער אלטער היים. די

דייטשע יהודים, וואס זיינען דא שוין געווען תושבים, האבען אין אידישען טהעאטער נ ט פערשמעקט. אנדערע אידען וואס זיינען געקומען פאר די פאגראמען האבען זיך דאמאלס גיכער אמעריקא־ניזירט און זיי זיינען אין אידישען טהעאטער ניט געגאנגען. די טהעאטער בעזוכער זיינען געווען גרינע, גראד ווי די אקטיארען און מען האט ניט געקענט ווייזען אויף קיין זאך, וואס זאל האבען אין זיך עפעס אמעריקאנישעס.

נאר מען דארף ניט דענקען, אז דערפאר, וואס דער טהעאטער איז דא געווען א פארטזעצונג פון דעם היימישען, איז זיין ווייטערער גאנג געווען דער זעלביגער און זיין גייסט דער זעלביגער. דאס איבערפעקלען זיך האט דעם טהעאטער קיין גוטס ניט געטהאן.

די ערשטע שטיקער וואס גאלדפאדען האט אנגעשריבען זיינען געווען ליעדלאך, קופלעטלאך צוגעשטוקעוועט צו אביסעל פראזע. איך האב שוין געהאט א געלעגענהייט אויפמערקזאם צו מאכען, אז מען האט אפט אפילו דאס ביסעל פראזע געמוזט פערבויגען, כדי צו געבען א זינגער די מעגליכקייט צו זינגען די דאזיגע ליעדלאך, ווען מען האט איהם ניט געקענט אנטרויען, אז ער וועט די עטליכע געוואוינליכע אלטעגליכע ווערטער קענען ארויסרעדען אויף דער ביהנע. דער עיקר איז געווען דאס זינגען, דאס טענציל. ווען די זינגער און די שפרינגער און די טענצער האבען זיך אביסעל אויסגעריבען אויף דער ביהנע און די בעזוכער פון טהעאטער זיינען ארויסגעוואקסען פון אזא אונטערהאלטונג האט זיך דער פערפאסער גענומען צו שאפען עפעס בעסערס און ער איז אזוי געגאנגען פון ערגער צו בעסער, פון גרעבער צו איידלער. דער וועג פון ני־בע־נ־מע ני־קי־קע־רע־קו ביז „שולמית" איז א ווייטער, אזוי ווייט אז עס ווילט זיך כמעט ניט גלויבען, אז זיי זיינען די ווערק פון איין פערפאסער. ביי דער צייט ווען די נייע קאמפאניע איז אנגעקומען אהער האט די ביהנע אין רוסלאנד שוין דערגרייכט צו אזא מדרגה, אז עס איז דארטען געווארען מעגליך אויפצופיהרען אזא שטיק, ווי „אוריאל אקאסטא" א. ד. ג. דאס דאזיגע שטיק איז אן איבערזעצטע, ווייזט עס אבער, אז דאס פוב־

ליקום האט זיך גיך ענטוויקעלט, און די ביהנע האט געמאכט א ריעזיגען שריט פאראויס.

די ענטוו קלונג איז געווען א נאטירליכע, ניט קיין געצוואונגענע, די בעסערע שטיקער האט מען אויפ'ן פובליקום ניט אנגעוואָרפען. די בעסערע שטיקער האבען זיך בעוויזען, ווען די איצטיגע אקטיארען האבען שוין געהאט עפּעס א פנים און מען האט זיי געקענט אנטרויען א שטיקעל „פּראזא“, ווען דער געשמאק ביים פּובליקום האט זיך אב סעל אויסגעפיינערט, אויסגעאיידעלט. און ווען די ביהנע וואלט זיך אין רוסלאנד ענטוויקעלט כשורה, דאס הייסט ווען די רעגיערונג וואלט ניט פערבאטען אידיש טהעאטער, וואלט די אידישע דראמא אויסגעוואקסען א געזונטע, א שטארקע און געווארען א ציערונג ביי אידען. ווען מען האט אין זינען, אז פון „נ בע ני־מע ני־קי־קו־רע־קו“ ביז „שולמית“ און צווישען „שמענדריק“ און „אוריאל אקאסטא“ ליגען ניט מעהר ווי עטליכע יאהר, דארף אזא בעהויפּטונג ניט אויסווייזען איבערטריבען.

מיט'ן אריבערפעקלען זיך קיין ניו יארק האט די ענטוויקלונג פון דער ביהנע ניט נאר אויפגעהערט, נאר מען האט געמוזט אנהויבען גאר פון דאס ניי. ווי מיר האבען געזעהן, איז די ערשטע פאָרשטעלונג אין ניו יארק געווען „קאלדוניא“, איינע פון די ערשטע שטיקער מיט וועלכע די ביהנע האט זיך אנגעהויבען. ווען די נייע קאמפאניע איז געקומען האט זי אנגעהויבען גאר פון דאס ניי. זי האט ווידער אנגעהויבען מיט די ערשטע שטיקער און די זעקס יאהר פון דעם געוואלדיגען פראגרעס פון דער אידישער ביהנע אין דער היים זיינען אין גאנצען פערלארען געווארען.

די ערשטע שטיקער זיינען נאך אלעמען געווען ניט פּ על און יעדער טהעאטער בעזוכער האט זיי שוין געקענט באלד ניט ערגער פון די אקטיארען. עס האט זיך אנגעהויבען א פאדערערונג אויף נייע שטיקער און אין 1884 האט דער אויטאר פון דער קאמפאניע יאזעף לאטיינער געשאפען זיין ערשטע ווערק אין אמעריקא „אסתר און המן“ און אין דעם זעלביגען יאהר האט ער געשאפען זיין צווייטע ווערק „יוסף און זיינע ברידער“.

ניט ווילענדיג מוז מען א שמייכעל טהאן, ווען מען דערהערט

דעם טיטול פון די צוויי נייע שטיקער. אין יענער צייט איז די אי־דישע ביהנע אלט געווען סך הכל פינף זעקס יאהר. אין די קורצע פינף־זעקס יאהר האט די אידישע ביהנע דורכגעמאכט אזוי פיעל, ווי עס האט אנדערע ביהנען גענומען לאנגע יאהרהונדערטע דורכ־צומאכען.

ווי אונז איז שוין בעקאנט, האט מען מיט א פאר הונדערט יאהר צוריק געשפיעלט אידישע שטיקער, וואס האבען געטראגען כמעט די זעלביגע נעמען, און נאכדעם ווי די אידישע ביהנע האט דורכגעמאכט אין די פינף זעקס יאהר נאכ'ן רוסיש־טערקישען קריעג אזא גאלאפירענדע קאריערע, זיינען דא געשאפען געווארען די צוויי „נייע" שטיקער „אסתר און המן" און „יוסף מיט זיינע ברידער". מיט אנדערע ווערטער הייסט עס, אז מען האט אנגעהויבען דא ניט נאר מיט די ערשטע שטיקער נאר מיט פאר־די־ערשטע.

איבריגענס, זיינען די דאזיגע שטיקער געווען אידישע, ניט קיין איבערגעמאכטע פון גוי'שע מיט אידישע נעמען און זיי האבען שטארק אויסגענומען ביים עולם. אפילו דייטשע יהודים האבען זיך פעראינטערעסירט אין די דאזיגע שטיקער און ארום טהעא־טער פלעגען שטעהן קארעטען אזוי ווי ארום בראדוויי טהעאטערס. ניט פריהער און ניט שפעטער האט מען אזא ערשיינונג געזעהען ארום די אידישע טהעאטערס, ווען מען זאל ניט רעכענען די קא־רעטען וואס א פאר דירעקטארען האבען זיך איינגעשאפט.

ארום דער צייט האט יאזעף לאטיינער געשאפען דאס ערשטע ווערק, וואס האט געהאט א שייכות מיט'ן לאנד, וואו די אידישע איינוואנדערער און די אידישע ביהנע האבען געזוכט א היים. די פיעסע האט געהייסען „די עמיגראציע נאך אמעריקא". מיט דעם שטיק איז געמאכט געווארען דער ערשטער פערזוך צו שטעלען זיך אויף די אייגענע פיס, און פון דעמאלט אן געהט די אידישע ביהנע אין אמעריקא מיט איהר אייגענעם וועג.

ביז 1885 האט דאס אידיש טהעאטער אין אמעריקא געלעבט מיט'ן זכות פון די אלטע שטיקער פון דער אלטער וועלט, די אק־טיארען האבען מיט זיך געבראכט אלץ וואס זיי האבען געקענט פערנעהמען פון דער ביהנע אין דער היים. דער טהעאטער דא איז

געוועזן, ווי איך האב שוין פריהער געזאגט, א פארטזעצונג פון דעם היימישען, נאר פון איצט אן זוכט ער צו ווערען מעהר אדער וועניגער זעלבסטשטענדיג.

אין רוסלאנד איז דער אידישער טהעאטער פערבאטען געווארען אין דעם יאהר 1883, אזי די אקטיארען זיינען צוזייעט און צעשפרייט געווארען איבער פערשיעדענע מדינות, וואס זיינען געווען נ ט ווייט פון רוסלאנד. קיין שטענדיגע היים האבען די אקטיארען ניט געפונען און זיי האבען געדארפט ארומוואנדערען פון שטאדט צו שטאדט. אויב א קליינע טרופע איז געבליעבען שטעקען אין איין פלאץ, איז זי געווען אויף גרויסע צרות. די גרעסטע טרופע האט פון רוסלאנד אריבערגעוואנדערט קיין רומעניען. נאר די אידישע בעפעלקערונג פון דער דאזיגער מדינה האט ניט געקענט אויסהאלטען א גרויסע טרופע. די קלאנגען וועגען די גליקען אין אמעריקא האבען דערגרייכט צו זיי.

די פיהרער פון יענער טרופע זיינען דעמאלט געווען ז. מאגולעסקא און מ. פינקעל און מיט גרויסע צרות איז זיי געלונגען צונויפקלייבען דעם נויטיגען קאפיטאל, אז זייביידע זאלען קענען אונטערנעהמען אזא ווייטע רייזע. קיין לאנדאן איז געווען נעהענטער און דעם ערשטען בעזוך האבען זיי געמאכט אין דער הויפט שטאדט פון ענגלאנד. דארטען האט דעמאלט געשפיעלט י. אדלער, נאר קיין גליקען האט ער ניט געמאכט. געשפיעלט האט ער אין א פלאץ וואו פון פארענט איז געווען א יאטקע און פון הינטען איז געווען דאס, וואס מען האט גערופען טהעאטער. מאגולעסקא און פינקעל זיינען דארטען לאנג ניט געבליעבען און אין חודש יולי 1886 זיינען זיי אנגעקומען קיין ניו יארק.

דער נאמען מאגולעסקא האט געקלונגען ווייט און ברייט און קיין פאר טעג זיינען ניט אריבער און זיי האבען אונטערגעשריבען א קאנטראקט מיט א דירעקטאר.

דער דירעקטאר איז געווען א שיקאגער און האט דא קיין טהעאטער ניט געהאט. ער האט אבער געוואוסט אז מאגולעסקא מיט זיין טרופע וועט מאכען א רושם אומעדום וואו זיי וועלען שפיעלען.

דער אבמאך איז געווען, אז מאגולעסקא זאל גלייך פאהרען

צוריק אהיים און ברענגען די קאמפאניע אהער. אביסעל געלד האט ער געשיקט אויף הוצאות, און דאס איבעריגע האט ער געדארפט מאכען פון פארשטעלונגען אויפ'ן וועג. דער רעכנונג איז געוועז, אז ווען די קאמפאניע וועט אנאנסירען, אז זי פאהרט קיין אמע־ריקא און גיט די לעצטע פארשטעלונגען, וועט די איינגאהמע זיין א סך א גרעסערע ווי געוועהנליך און מיט'ן כח פון אזעלכע איינ־נאהמען וועט זיך די קאמפאניע דערשלעפען ביז ניו יארק.

סוף אויגוסט איז מאגולעסקא צוריק געקומען מיט דער גאנ־צער קאמפאניע. אין דער דאזיגער קאמפאניע זיינען געוועזן: ד. קעסלער, ז. פיינמאן, וויינבלאט, בלאנק, הער און פרוי אבראמא־וויץ, פינקעל, אניוטא פינקעל, מיסס וויינבלאט און אנדערע.

דער שיקאגער דירעקטאר האט אבער קיין טהעאטער ניט גע־האט און האט אויך קיין טהעאטער ניט געקענט קריגען אין אידי־שען קווארטאל. ענדליך איז איהם געלונגען צו נעהמען דעם „טע־רעס גארדען" אויף 58טע סטריט אויף דער וואך פון סכות, און די קאמפאניע האט דארטען געגעבען ניין פארשטעלונגען.

וועגען די דאזיגע פארשטעלונגען איז כדאי צו רעדען עטלי־כע ווערטער. זיי ווייזען די נייע טענדענץ, וואס די נייע טרופע האט מיט זיך געבראכט, ווי אויך ווי אזוי דאס פובליקום האט זיך פער־האלטען צו דער נייער טענדענץ.

אין די ניין פארשטעלונגען האט מען אויפגעפיהרט דריי שטי־קער און יעדע שטיק האט מען געשפיעלט צו דריי מאל. די שטיקער זיינען געוועזן „בלו בארד" און „פעריקאלא", צוויי אפענבאך'ס אפערעטען און „די קאקעטע דאמען" פון מ. שייקעוויטש.

ניט קוקענדיג אויף דעם וואס די קאמפאניע האט אויפגערו־דערט די טהעאטער בעזוכער פון ניו יארק, און דער עולם האט מיט גרויס אונגעדולד געווארט צו זעהען די נייע שפיעלער אויף דער ביהנע, האט א קעלט געבלאזען אין טהעאטער, ווען מען האט אויפגעפיהרט די דערמאנטע צוויי אפערעטען, און דער עולם איז ארויס פון טהעאטער אונצופריעדען. די פרעמדע אפערעטען זיי־נען דעם עולם ניט געפעלען געווארען און די טהעאטער בעזוכער

האבען זיך געפיהלט אין טהעאטער ווי זיי וואלטען אריינגעפאלען אויף א פרעמדער חתונה.

דערפאר ווען מען האט אויפגעפיהרט די „קאקעטע דאמען" איז די שטימונג געווארען א געהויבענע, א יום־טוב'דיגע אין טהעאטער. די טהעאטער בעזוכער האבען זיך דערפיהלט ווי ביי זיך אין דער היים, און די צופריעדענהייט פון פובליקום איז געוואקסען מיט יעדער פארשטעלונג. שוישפיעלער זיינען גלייך געשטיגען אין די אויגען פון פובליקום, און וואס מעהר דאס שטיק האט אויסגענומען, האט מען אלץ מעהר געלעקט די פינגער פון די אקטיארען.

עס איז א געוועהנליכע כאראקטעריסטיק פון א פובליקום וואס שטעהט אויף א ניעדעריגע שטופע פון ענטוויקלונג, אז עס אנערקענט ניט קיין פערפאסערס און וויים נאר פון די שוישפיעלער. ווען א שטיק נעהמט אוים ביי אזא פובליקום, קריגט די אנערקענונג דער שוישפיעלער, פאר יעדען קלוגען ווערטיל שטייגט דער שוישפיעלער אין זיינע אויגען. און, פערקעהרט, אויב דאס שטיק געפעלט איהם ניט, האט ער ניט קיינע טענות צום פערפאסער און ער ווארפט די גאנצע שולד ארויף אויפ'ן שוישפיעלער. פאר אזא פובליקום עקזיסטירט גאר ניט קיין פערפאסער, ווי עס עקזיסטירט אויך ניט פאר איהם די פערזאן וואס קומט פאר אין דעם שטיק. פילאזאפירט דער אקטיאר, הייסט עס אז דער אקטיאר איז א גאנצער פילאזאף, אן אויפגעקלערטער מענש. קומט פאר עפעס א מיאוס'ע האנדלונג, א ניעדערטרעכטיגער טהאט הייסט עס אין די אויגען פון א פראסטען פובליקום, אז דער אקטיאר איז א מיאוס'ער, א ניעדערטרעכטיגער מענש. דעם גוטען אקטיאר, דעם קלוגען אקטיאר, דעם העלדישען אקטיאר אפלאדירט ער און, פערקעהרט, דעם אקטיאר וואס האנדעלט ניט ארדענטליך אויף דער ביהנע, וואס ווייזט ארוים פייגהייט. אדער וואס ווייזט זיך ארוים פאר א שוטה פייפט ער אוים און אויף אלערליי אופנים דריקט ער אוים זיין אונצופריעדענהייט. אז דער אקטיאר שפיעלט נאר די ראל פון א גוטען צו שלעכטען מענשען, פון א קלוגען צו נארעשען מענשען, פון א העלד צו פון א פייגלינג, וויל אזא פוב־

ליקום ניט ווייסען. אז אויסנאהמע מאכט עס נאר מיט'ן קאמיקער, צו איהם פיהלט עס א שוואכקייט, איהם פערגיט עס אלע חטאים. און ווי ער זאל ניט האנדלען אויף דער ביהנע, ווי ער זאל זיך ניט אויפפיהרען, וועט דאס פובליקום שטענדיג שמייכלען גוטמוטהיג און אפילו קאטשען זיך פאר געלעכטער.

די דאזיגע כאראקטעריסטיק איז פון יעדען פראסטען פובליקום ביי יעדען פאלק אין דער גאנצער וועלט. די ערשטע צייטען ווען מען האט אנגעהויבען שפיעלען טהעאטער אין פוילען און מען האט אויפגעפיהרט דאס שטיק „יעזוס", האט א פאליאק א צושויער ניט געקענט פארטראגען די ניעדערטרעכטיגקייט פון יהודה איש קריות און איז אזוי אויפגעבראכט געווארען געגען איהם, דאס הייסט געגען דעם אקטיאר וואס האט געשפיעלט די ראל פון יהודה, אז ער האט ארויסגעכאפט זיין רעוואלווער און דערשאסען דעם אקטיאר צום טויט.

און די אקטיארען גופא ווען זיי שטעהען אויף דער זעלביגער שטופע פון ענטוויקלונג, ווי דאס פובליקום פערשטעהען אויך ניט בעסער און זיי גלויבען, אז ווען זיי שפיעלען די ראל פון א דענקער, ארטיסט, דיכטער זיינען זיי טאקע דער דענקער, דער ארטיסט אדער דער דיכטער. און, פערקעהרט, ווען זיי קומט אויס צו ערשיינען אין ראלען פון גראבע מענשען, שלעכטע מענשען, דענקען זיי אז זיי ווייזען זיך ארויס אין א שלעכטען ליכט און זיי אליין ווייזען זיך ארויס אלס גראב און שלעכט.

די נייע ריכטונג איז געוועזן צו געבען גאנץ פרעמדע שטיקער פון די אומות העולם ניט איבערגעמאכט, נאר ווי זיי שטעהען און געהען אין איבערזעצונג, וואס איז בעשטאנען אין עטוואס איבערפיהרען די דייטשע שפראך. פון די דריי שטיקער וואס די נייע קאמפאניע האט אויפגעפיהרט, זיינען צוויי געוועזן איבערזעצטע אפערעטעס, און הגם מען האט זיי אויפגעפיהרט אונטער די בעסטע אומשטענדען זיינען זיי דורכגעפאלען. דעם ערפאלג האט געהאט א אידישע שטיק. און צייט דעמאלט האט זיך אין דער הינזיכט קיין זאך ניט געביטען אויף דער אידישער ביהנע. עס איז אן אנגענומענער כלל, אז אן איבערזעצטע שטיק

האט קיין מאל קיין ערפאלג ניט אויף דער אידישער ביהנע, עס מאכט ניט אויס ווי גוט דאס שטיק זאל ניט זיין, און וואס פאר א געוואלדיגען ערפאלג עס זאל האבען ביי די אומות העולם. און אזעלכע שטיקער פיהרט מען נאר אויף ווען א טהעאטער כאפט זיך, אז ער האט ניט קיין אנגעגרייטע פיעסען, אדער אין צווישען סעזאנען.

אין גרונט גענומען, איז מאגולעסקא'ס קאמפאניע געקומען קיין ניו יארק אלס א במקום, ווייל עס האט געזאלט קומען יעקב אדלער מיט זיין קאמפאניע, ווי מען קען עס זעהן פון א מודעה, וואס איז געווען געדרוקט דעם 21טען יולי, 1886, אין א ניו יארקער אידי־שער צייטונג. די מודעה האט געלויטעט אזוי:

„אדלער קאמט מיט דער ריכטיגע יודישע טרופפע דיא אין ניו יארק נאך ניט געשפיעלט האט, מיט איבער הונדערט נייע שטיק, (?) דיא מאן נאך אין ניו יארק ניט געזעהן האט. וויר זינד איבערצייגט, דאס דאס היעזיגע פובליקום ערוואראטע מיט גרויס אונגעדולד אויף דעם בעריהמטען יודישען שוישפיעלער א ד ל ע ר דער דעם גרעסטען סוקסעס (ערפאלג) געמאכט האט אין דיא גרעס־טע שטעדט אין יוראפ (אייראפע), יעצט קאמט ער אהער מיט זיינער וועלט בעריהמטען טרופפע פון יוראפ אום צו צייגען דען ניו יארקער יודישער פובליקום, דאס עס ווירקליך עקסעסטירט איינע ריכטיגע יודישע טרופפע.“

אונטער דער מודעה איז געווען אונטערגעשריבען „דיא נייע אידישע טהעאטער געזעלשאפט“, און דער גאנצער אויפטהוער דער־פון איז געווען א געוויסער מאנדעלקערן, וועלכער האט געהאט עפעס א קליינע שייכות מיט דער פריהערדיגער קאמפאניע און ווען צווישען זיי איז געווארען אויס שידוך האט ער געהאפט, אז ווען איהם וועט געלינגען אראבצוברענגען א נייע טרופע וועט ער הא־בען א גרעסערען אנהאלט ביים נייען טהעאטער.

מאנדעלקערן אליין איז געווען אן ארימער אימיגראנט, נאר איהם איז געלונגען צו פעראינטערעסירען אין דער דאזיגער אונטער־נעהמונג צוויי שיקאגער אידען, איינער פון זיי האט געהייסען דראזדאוויטש און האט געהאט א שניידער מאגאזין אין שיקאגא

און דער צווייטער איז געווען א שניידער און האט געהייסען ראָ־זענגארטען. זיי זיינען דאס געווען די געלט־מענשען און זיי האבען אוועקגעשיקט מאנדעלקערן קיין לאנדאן נאך אדלער׳ן, און הגם זיי האבען זיך אויסגעגליכט אויף אלע פונקטען איז דערפון גאר ניט געווארען.

און געווארען דערפון גאר ניט איז צוליעב דעם האנדגעלד, וואס אדלער האט געקרוגען. די צוויי שיקאגער אונטערנעהמער האבען צוגעשיקט פינף הונדערט דאָלאר אויף הוצאות פאר איהם און זיין קאמפאניע, נאר איידער מען האט זיך געריהרט אין וועג איז דאס געלד ביי אדלער׳ן צושלאגען געווארען, און אזוי ווי אין יענער צייט זיינען גראד אנגעקומען קיין לאנדאן מאגולעסקא און פינקעל, האט זיך מאנדעלקערן געאיילט צו שליסען מיט זיי דעם שדוך, און אויף אזא אופן איז אנשטאט אדלער מיט זיין קאמפאניע אנגעקומען אין ניו יארק מאגולעסקאס קאמפאניע.

גלייך נאך סכות האט זיך צווישען די שיקאגאר דירעקטארען און מאגולעסקא׳ס קאמפאניע אנגעהויבען א רייסעריי און קריע־נעריי. די דירעקטארען האבען ניט געקענט קריגען קיין טהעאטער אין ניו יארק אדער זיי האבען ניט געקענט אריין אין א צו גרויסע הוצאה און דער קאנטראקט האט געלויטעט, אז אויב די דירעק־טארען קריגען ניט קיין טהעאטער אין ניו יארק דארף די קאמפאניע פאהרען אויף א טור איבער דער פראווינץ אונטער זייער דירעקציאן. פאר דער קורצער צייט וואס די קאמפאניע האט דא געשפיעלט האט מאגולעסקא און די אנדערע מיטגליעדער דערוואוסט זיך, אז דער איינציגער ריכטיגער פלאץ וואו צו שפיעלען טהעאטער איז ניו יארק. דער גרעסטער טהייל פון די אידישע וואנדערער, וואס פאהרען נאך אמעריקא בלייבט אין ניו יארק און די אידישע בעפעלקערונג פערגרעסערט זיך דא מיט א געוואלדיגער שנעלקייט. נאר דער עיקר איז, וואס ניו יארק טראגט דעם כאראקטער פון א גרויסען כרך, בשעת די אנדערע שטעדט, ווי גרוים זיי זאלען ניט זיין אין שטח און ווי שנעל די אידישע בעפעלקערונג זאל דארטען ניט וואק־סען בלייבען זיי פראווינציאנעלע שטעדט.

און ווי גרויס די מיטגליעדער פון דער קאמפאניע זיינען ניט

געווען האבען זיי גרינג איינגעזעהן, אז אוועקצולאזען זיך אין דער פראווינץ און בלייבען דארטען שטעקען הייסט בעגראבען און פערשאטען ווערען, און זיי האבען זיך אבגעזאגט צו ריהרען פון ארט.

הגם א לאנגע צייט איז געווען א געוואוינליכע זאך פאר אקטיארען צו ברעכען קאנטראקטען, דאך דארף מען זיך אנשטויסען, אז די „גרינע" קאמפאניע וואלט די ערשטע וואכען אין אמעריקא מורא געהאט צו טהאן אזא זאך, ווען עס זאלען זיך ניט געפינען גוטע מענשען און צוגעבען זיי מוטה. און די גוטע מענשען האבען געהאט זייער אייגענע כונה דערביי. עס האבען זיך דא געפונען בעלנים מיט מעהר געלד, וואס זיינען געווען גרייט צו ווערען דירעקטארען פון דער קאמפאניע. איינער מיט'ן נאמען שרייבער, וועלכער האט געהאלטען א קאפע אין דעם אידישען קווארטאל אין ניו יארק האט צוזאמענגעפיהרט דעם אדוואקאט ליוויי, דעם גלאזהענדלער ראט און דעם הענדלער מיט הייזער און לאנד גאלדמאן מיט מאגולעסקא און זיין קאמפאניע און די ערשטע דריי האבען זיך אונטערגענומען צו קריגען א טהעאטער אין דעם אידישען קווארטאל אין ניו יארק און ארייגלעגען אזוי פיעל געלד ווי עס וועט זיין נויטיג. מיט אן אדוואקאט אלס איינער פון די דירעקטארען, האט זיך די גרינע קאמפאניע געפיהלט מוטהיג גענוג צו ברעכען דעם קאנטראקט מיט די שיקאגאר דירעקטארען. די לעצטע האבען ניט געשוויגען און ווען מאגולעסקא מיט זיין קאמפאניע האבען זיך אבגעזאגט פון צו פאהרען אויף דער פראווינץ, האבען זיי ארויסגענומען פון געריכט א בעפעהל, אז איידער וואס ווען טאר די קאמפאניע אין ניו יארק ניט שפיעלען. דער פראצעס האט זיך געצויגען א וואך זעקס און אונטער דער צייט איז די קאמפאניע געזעסען מיט פערלעגטע הענד, נאר די שיקאגאר דירעקטארען האבען דעם פראצעס פערלארען, און מאגולעסקא מיט זיין קאמפאניע זיינען געבליבען אין ניו יארק.

ליוויי, ראט און גאלדשטיין האבען אנגעהויבען צו זוכען א טהעאטער און באלד האבען זיי איבערגענומען דעם נעשאנאל טהעאטער. מען זאגט, אז זיי האבען בעצאהלט צוואנציג טויזענד דא-

לאר פאר שליסעל געלד און האבען איבערגעביטען דעם נאמען פון דעם טהעאטער אויף „רומעניע אפערע הויז“.

ארום דער צייט איז פון לאנדאן אנגעקומען קיין ניו יארק משה הורוויטש, וועלכער האט פון בוקארעסט אן ערגעץ קיין מקום מנוחה ניט געפונען און די נייע קאמפאניע האט איהם אנגעשטעלט אלס אויטאר.

דאס ערשטע אריגינעלע שטיק, וואס מען האט אויפגעפיהרט אין דעם „רומעניא אפערא הויז“ איז געווען „טיסא עסלאר“ פון מ. הורוו טש. דאס איז געווען די איינציגע פיעסע אויף דער אידישער ביהנע, וואס איז נעגאנגען מיט א פארטזעצונג. די דאזיגע פיעסע האט זיך אין איין נאכט ניט געענדיגט און די צושויער האבען גע־מוזט קומען א צווייטען אבענד צו זעהן דעם סוף. דאס שטיק האט געהאט א גרויסען ערפאלג, נאר מעהר פיעסען מיט פארטזעצונגען האט ער ניט געשריבען.

אין „טיסא עסלאר“ האט הורוויטש געמאכט א פערזוך אויפ־צוכאפען א גרויסע סענזאציע וואס האט אויף דער מינוט געהאל־טען געשפאנט אלעמענס אויפמערקזאמקייט און מאכען דערפון א דראמע. דער בלבול פון טיסא עסלאר איז דעמאלט נאך געווען פריש ביי אלעמען. יעדער איד האט זיך אינטערעסירט מיט דעם דאזיגען בלבול און דאס איז געווען א לעבעדיגע טאגעס־פראגע. דער ער־פאלג פון דעם שטיק האט איהם געוויזען, אז מיט אזעלכע שטי־קער קען מען זיכער דער הייסער מינוט פעראינטערעסירען א פוב־ליקום, און ווען עס האט זיך געמאכט עפעס א פאלקס־צרה אדער א מדינה־אונגליק האט ער זיך געאיילט אנצוכאפען דערפון א דראמע.

דאס שטיק „טיסא עסלאר“ איז שוין ניט געווען ניי. הור־וויטש האט עס אנגעשריבען בשעת ער איז נאך געווען אין רומעניען.

נאך „טיסא עסלאר“ האט הורוויטש אנגעשריבען א צווייטע שטיק מיט׳ן נאמען „שלמה המלך“ און מיט דעם שטיק הויבט זיך אן דער וויכטיגסטער טהייל פון דער ארבייט, וואס ער האט געלי־פערט פאר דער אידישער ביהנע, דאס הייסט היסטארישע אפע־ראס.

די קאָנקורענץ צווישען די צוויי טהעאטערס איז אזוי פער־שארפט געוואָרען, אז א טהעאטער האָט זיך ניט בענוגענט מיט די קרעפטען, וואָס ער איז בעזעסען, נאָר יעדער האָט געזוכט אויסצו־כאַפּען די שטיקער פון דעם אנדערן, און אזוי ווי די שטיקער האָט מען ניט געקענט אויסכאַפּען, ווייל יעדער טהעאטער האָט געהאט זיין פערפאסער, האָט מען געזוכט אויסצוכאַפּען דעם אינהאלט פון א שטיק. מיר זעהען אז אין דער זעלבער צייט, וואָס די „רו־מעניא אָפּערא הויז" פיהרט אויף די אָפּערא „שלמה המלך" פון מ. הורוויטש, פיהרט מען אויף אין אָריענטאל טהעאטער די אָפּער „משפט שלמה" פון י. לאטיינער. פערשטעהט זיך, אז דאָס איז ניט קיין בלינדער צופאל, נאָר א געוויסע טאקטיק, ביי וועלכער די אי־דישע טהעאטערס האָבען זיך געהאלטען א לאנגע צייט.

נאָך „שלמה המלך" האָט מען אין רומעניא אָפּערע הויז אויפ־געפיהרט „יהודה וישראל". הורוויטש האָט דאָס שטיק האלב אי־בערזעצט, האלב איבערגעמאכט פון דער דייטשער פּיעסע „די צוויי סערזשאנטען". דערנאָך האָט מען אין דעם זעלביגען טהעאָ־טער אויפגעפיהרט „דאָן יאזעף אברבנל", וואָס הורוויטש האָט גע־נומען ווי עס שטעהט און געהט פון קאצעבו'ס „ערעמיט אויף פארמענטערא". דאָס דאָזיגע שטיק איז געשאַפען געוואָרען צו־ליעב דעם, וואָס אין דעם צווייטען טהעאטער איז אָנאָנסירט געווען א נייע שטיק פון ראובן וויסמאן אונטער'ן נאָמען „דאָן יצחק אברבנל."

דער פועל יוצא פון דער קאָנקורענץ איז געווען, אז ביידע טהעאטערס האָבען זיך געמאטערט, אדער ריכטיגער וועט זיין צו זאָגען, אז ווייל ביידע טהעאטערס האָבען זיך געמאטערט, איז די קאָנקורענץ געווען צווישען זיי אזא שארפע. נאָר אין דעם איז קיין ספק ניט, אז די אקטיאָרען זיינען געווען אויף גרויסע צרות.

אין יענער צייט איז פאר אן אקטיאָר געווען אן עולם ומלאה. ווען עס האָט זיך געפונען עפּעס א פאבריקאנטעל, וואָס האָט פאט־ראָניזירט די קונסט און וואָס פלעגט נאָכ'ן שפּיעלען צוקומען צום ליעבלינג שוישפּיעלער, א געזונטען קלאַפּ טהאָן איהם אין פּלייצע און א זאָג טהאָן: „קום, ברודער, לאָמיר עפּעס צובייסען." דאָס

האט אפט געהייסען א גוטער מיטאג, וואס מען האט זיך ניט אזוי אפט געקענט פערגינען, אדער עטליכע סיגארען, וואס האבען פערשאפט הרחבת הדעת, אדער א גוטער טרונק, וואס האט צוגעגעבען מוטה צו הונגערן און קעמפפען ווייטער. אזא גליק האבען אבער געהאט נאר די שטערען. די קלענערע אקטיארען האבען געמוזט בענוגענען זיך מיט „פאטריאטען“, „יאלדען“, „סטיידזש איינדזשעלס“, „סאוקערס.“ דאס זיינען געוואוינליך געווען ארימע ארבייטער, וואס האבען די גאנצע וואך געפראצעוועט אין פאבריק, און אין זייערע טעג פון רוח און די אבענדען האבען זיי פערבראכט אין טהעאטער און ארום טהעאטער. זיי זיינען געווען פערקאכט אין די אקטיארען, און עס קען זיין, אז יעדער פון זיי האט גע'חלומ'ט צו ווערען מיט דער צייט א שוישפיעלער. די קלענערע אקטיארען האבען פון אזעלכע ניט געקענט אבלעקען קיין פעטען ביינדעל, נאר א טאסע קאפע מיט טארט און א פעקיל פאפיראסען האט מען פון זיי געקענט נאשען. און בשעת הדחק איז דאס א גוטע זאך.

א חוץ דעם האט דאס די אקטיארען געגעבען די מעגליכקייט צו ברענגען קונדען אין שרייבערס קאפע און דערפאר האט א בעוויבטער אקטיאר געקענט קריגען א ברייטעל מיט א הערינג צו שטילען דעם הונגער פון ווייב און קינדער אין דער היים.

אויף צרות זיינען געווען אלע אקטיארען אין ביידע טהעאטערס, און דאס האט געפיהרט דערצו, אז די פיינדשאפט פון איין טהעאטער צום צווייטען איז געוואקסען אלץ גרעסער. וואס ווייטער איז די שנאה אלץ מעהר פערשארפט געווארען. די טהעאטערס האבען זיך שוין ניט בענוגענט דערמיט, וואס איינער האט אויסגעכאפט א טיטעל אדער דעם אינהאלט פון א פיעסע פון צווייטען טהעאטער. די ביטערע קאנקורענץ האט זיך דערמיט שוין ניט געקענט שטילען. די דירעקטארען האבען ארויסגעלאזט קליינע אפישען, אין וועלכע זיי האבען געווארפען שמוץ איינער אויפ'ן אנדערן און אויסדערצעהלט איינער אויפ'ן צווייטען וואס אין קארט שטעהט. די הויפט אויפגאבע פון איין טהעאטער איז געווען צו דיסקרעדיטירען דעם צווייטען טהעאטער. א חוץ די אפישען האט

מען געהאלטען רעדעס פון דער ביהנע און געגאסען פעך און שוועבעל איינע אויף די אנדערע. מען האט אויך פערפאסט ספעציעלע קופלעטען און ארייגעשטוקעוועט זיי אין די פיעסען. אין די דאזיגע קופלעטען האט מען אבגעלאכט, חוזק געמאכט פון די אקטיארען פון דעם צווייטען טהעאטער. עס פערשטעהט זיך, אז דאס האט ניט געשטערט איין טהעאטער ארייגצונעהמען פון צווייטען טהעאטער אן אקטיאר, פון וועלכען מען האט אבגעלאכט, וועלכען מען האט בעשימפפט און בעשמוצט.

קיין חן האבען די דאזיגע רייסערייען, צאנקערייען, זידלערייען, קריגערייען די טהעאטערס ניט צוגעגעבען, און די געשעפטסזייט פון די טהעאטערס איז דערפון ניט פערבעסערט געווארען.

צווייטער קאפיטעל.

די גאנצע משפחה אין ניו יארק.

ווי שלעכט עס האט זיך ניט געלעבט די אקטיארען אין דעם נייען לאנד, איז דאס געווען א גן עדן אנטקעגען די אנדערע לענדער, וואו אידישע אקטיארען זיינען פערווארפען געווארען. אומעדום האט מען געזעהן, ווי דער עולם לאזט זיך אוועק קיין אמעריקא און פון דארטען זיינען אנגעקומען בריעף, וואס האבען דערצעהלט וועגען אזעלכע גליקען, וואס מען האט ערגעץ אנדערסוואו ניט געהערט, און יעדער אקטיאר און יעדע אקטריסע, וואו זיי זיינען ניט געווען האבען געשטרעבט נאך דער גאלדענער מדינה.

דער וועג איז געווען א צו ווייטער, און ניט אזוי דער מרחק ווי די גרויסע הוצאה, וואס אזא רייזע האט געדארפט קאסטען, און מיט וועניגע אויסנאהמען האבען כמעט אלע אקטיארען געשפאלטען די רייזע אין צווייען. די ערשטע סטאנציע איז געווען לאנדאן, דא האבען זיי זיך אבגעשטעלט, ארומגעקוקט זיך, אבגענומען נעהענטערע געריסען וועגען אמעריקא, געשטאנען א קירצערע אדער לענגערע צייט און נאכדעם אוועקגעלאזט זיך צו דער גאלדענער מדינה. אזוי איז געווען מיט די ערשטע האלבע אקטיארען, וואס האבען אין ניו יארק געגעבען די ערשטע פארשטעלונגען, אזוי איז געווען מיט דער ערשטער ראיעלער טהעאטער קאמפאניע, פון וועלכער זילבערמאן איז געווען דער קאפ. די גאנצע קאמפאניע האט זיך פריהער אבגעשטעלט אין לאנדאן און א דאנק איהר איז מעגליך געווארען צו געבען צוזאמען מיט די ארטיגע

אקטיאָרען עטליכע פאַרשטעלונגען אין אַ ריכטיגען טהעאַטער. אויף דער אוואנגארד פון דער צווייטער קאָמפּאַניע, מאַ־גולעסקא און פינקעל, איז פריהער אריינגעפאלען אין לאָנדאָן און צופעליג דאָרטען געטראָפען זיך מיט אַ שליח, וואָס איז ניט געקומען נאָך זיי. און אזוי איז געווען דער פאַל כמעט מיט אַלע אנדערע אקטיאָרען וואָס זיינען אין יענער צייט געקומען קיין אמעריקא.

צייט טהעאַטער איז פערבאָטען געוואָרען אין רוסלאַנד, איז אין לאָנדאָן געשטאַנען אַ קאָמפּאַניע. יעקב אדלער איז געווען פון די ערשטע אקטיאָרען וואָס האָט זיך בעזעצט אין לאָנדאָן און דאָרטען האָבען זיך אויך בעזעצט די גראָדנערס. הגם זיי זיינען געווען פון די וויכטיגסטע קרעפטען וואָס די ביהנע האָט דעמאָלט פערמאָגט, האָט זיך אבער זייער שפּיעלען אויסגעביטען אויף קליין געלד. קיינער פון זיי האָט ניט געהאַט קיין ריכטיגען טהעאַטער און די גאַנצע צייט אין לאָנדאָן האָבען זיי געשפּיעלט אזוי צו זאָ־גען אין קלובען.

ניט אדלער און ניט גראָדנער האָבען געקענט דערוויזען צו געהמען אַ ריכטיגען טהעאַטער אין לאָנדאָן. אזא טהעאַטער איז פערבונדען מיט אַ גרויסער הוצאה און דער אידישער עולם אין לאָנדאָן איז געווען צו אָרים דערפאַר. אין אנדערע מדינות האָט מען זיך געהאָלפען דערמיט, וואָס מען האָט גענומען אַ שטאָל אָדער אַ טראַקטיר און אַ נאָמען געגעבען איהם טהעאַטער און געעפענט דאָרטען אַ קאַסע. נאָר אין לאָנדאָן האָט מען אזוי ניט געקענט טהאָן. אַ געביידע וואָס טראָגט דעם נאָמען טהעאַטער, דאַרף זיין צוגעפּאַסט צו די תקנות פון שטאָדט, אז ניט טאָר מען דאָרטען ניט שפּיעלען.

אנדערש איז אבער דער דין מיט אַ קלוב. די מיטגליעדער האָ־בען אַ רעכט צו פערזאַמלען זיך ביי זיך אין קלוב און געבען פאַר־שטעלונגען, נאָר זיי טאָרען קיין בילעטען ניט פערקויפען. די מיט־גליעדער דינגען אַ האָל און גיעבען דאָרטען זייערע פאַרשטעלונגען.

אדלער האָט געשפּיעלט אין אזא קלוב און די פאַרשטעלונגען זיינען געגעבען געוואָרען שבת צו נאַכט און זונטאָג אבענד. דער

יסוד פון דעם קלוב זיינען געווען די מיטגליעדער, נאר דער גרעס־טער טהייל הכנסה איז געקומען פון זייטיגע בעזוכער, וועלכע די מיטגליעדער האבען זיך געקליגט אריינצולאזען. די מיטגליעדער האבען געצאהלט א שילינג א וואך און דערפון האט נאר געקריגען דער הויפט אקטיאר און די אנדערע האבען זיך געדארפט צופריע־דענשטעלען מיט דער קונסט, צו וועלכער זיי האבען זיך געווידמעט. נאר אפילו דער הויפט אקטיאר האט קוים געהאט וואסער אויף קאשע.

די פארשטעלונגען אין א קלוב זיינען צוגעגאנגען מיט א בע־זונדערן סדר. אין מיטען האל איז געשטאנען א טיש און דארטען זיינען געזעסען דער פארזיצענדער און דער קאמיטעט, אויף א צייכען פון פארזיצענדען האט זיך דער פארהאנג אויפגעהויבען און מען האט אנגעהויבען צו שפיעלען.

ווי עס ווייזט אויס, זיינען גראדנערן ניט געפעלען געווארען די פאראנדקעס פון לאנדאן, ווייל ער האט באלד גענומען זיין ווייב און איז מיט איהר אוועקגעפאהרען קיין פאריז צו געבען דארטען פארשטעלונגען, אבער ער האט גאר גיך אויסגעפונען, אז אין דער הינזיכט איז פאריז נאך ערגער פון לאנדאן און ער האט זיך צוריק־געקעהרט אין דער הויפטשטאדט פון ענגלאנד און האט געמאכט שבת פאר זיך, דאס הייסט ער האט צוזאמענגעשטעלט א קאמפא־ניע און געשפיעלט אין זיינעם אן אייגענעם קלוב.

אזוי ווי לאנדאן איז געווען די ערשטע סטאנציע פאר אלע יענע, וואס זיינען געפאהרען קיין אמעריקא, זיינען דורך דער צייט דארטען פיעלע פערבליבען און די אקטיארען פאמיליע האט זיך מיט יעדען יאהר פערגרעסערט. אויך זיינען צוגעקומען שפיעלער פון דער אידישער בעפעלקערונג אין לאנדאן גופא. אזוי איז אין לאנדאן אין די ערשטע פאר יאהר געווארען אן אקטריסע פרוי מאנע, וועלכע האט זעהר ווייניג אידיש געקענט און שפעטער איז צוגעקומען אנא העלד. די לעצטע הגם א געבארענע פון ווארשא האט נאך אלס קינד עמיגרירט קיין פאריז און פון דארטען איז זי אריבערגעקומען קיין לאנדאן און איז אריינגעטראטען אלס כאריסטקע אין דער אידישער טרופע אין לאנדאן און האט זיך אין א קורצער צייט דערהויבען צו

דער מדרגה פון א פרימאַדאָנא. יאהרען שפּעטער האָט זי א נאָמען געוואונען אויף דער ענגלישער וואָדעוויל ביהנע און א סך לעגענדען זיינען וועגען איהר ארומגעגאנגען. אזוי איז אויך פּעני עפּשטיין געווען א כאַריסטקע אין לאָנדאָן, איידער זי איז פון איינעם פערפיהרט געוואָרען קיין אינדיען, וואו א פּרינץ מיט'ן נאָמען וואדיא האָט זיך אין איהר פערליעבט. נאָכדעם האָט זי זיך צוריקגעקעהרט קיין לאָנדאָן און געוואָרען א אידישע שוישפּיעלערין. אין די דאָזיגע יאָהרען האָט דינה שטעטין (שפּעטער פרוי דיינע פיינמאַן) געמאַכט איהר דעביוט ביי גראַדנער'ן אין קלוב, אויך מאקס ראָזענטהאל האָט אין דער זעלביגער צייט צום ערשטען מאָל אויפגעטראַטען אין גראדנערס קאָמפּאַניע.

ווי ווייט די אקטיאָרען האָבען זיך דאָרטען געפּלאָגט, קען מען זעהן דערפון, אז די גרעסטע איינגאהמע וואָס מען האָט אין אזא קלוב געקענט האָבען פון א פאָרשטעלונג איז העכסטענס געווען זיבען אָדער אכט פונט, דאָס הייסט פינף און דרייסיג אָדער פערציג דאָלאַר. אדלער האָט אין די שפּעטערע יאָהרען מיט א וועהטאָג דערצעהלט, ווי אזוי ביי איהם איז אין לאָנדאָן א קינד געשטאָרבען, ווייל ער האָט ניט געהאט די מיטלען צו האלטען א דיענסט און מען האָט עס צו יעדער פאָרשטעלונג געדארפט טראגען אין טהעאטער און פון טהעאטער.

נאָר דאָס האָט ניט אָבגעהאלטען די פאמיליע אקטיאָרען צו פערגרעסערען זיך מיט יעדען יאָהר. די אקטיאָרען האָבען זיך פעראייניגט און דאָ צוגאנגען זיך און דאָרטען וואו איין קאָמפּאניע האָט זיך געפּלאָגט האָט זיך געגרינדעט א צווייטע און א דריטע און קאָנקורירט אזוי לאנג ביז זיי האָבען זיך ווידער פעראייניגט און אזוי יאהר איין יאָהר אויס זיינען געשלאָסען געוואָרען שידוכים און עס איז געוואָרען אויס שידוך און מזכה געווען דעם לאָנדאָנער אידישען עולם מיט "יהעאטער קונסט.

דער וויכטיגסטער דירעקטאָר פון יענער צייט אין לאָנדאָן איז איז געווען א געוויסער קצב מיט'ן נאָמען סמיטה, וועלכער האָט גענומען בויען א קלוב אין פּרינס סטריט, און ווען די נייע געביידע איז פארטיג געוואָרען, האָט שוין לאָנדאָן געהאט ניט נאָר די

בעסטע קרעפטען פון יענער צייט, נאר אויך א גאנצע מחנה שוי־שפיעלער.

אזוי זעהען מיר, אז סוף 1886, ווען דער פרינסעס קלוב איז פארטיג געווארען זיינען אין לאנדאן געווען: אדלער, גראדנער, פרוי גראדנער, פרוי ליפּצין, מאקס ראדקינזאן (זיין ביהנען־נאמען איז געווען רודאלף מארקס), קאצמאן און פרוי קאצמאן, מאקס ראזענטהאל, דינה שטעטין, מאנע און פרוי מאנע, גאלד, באם, פייוועלע פריעדמאן, אנא העלד, א געוויסער שרגא, יאקובאוויטש, פרוי יאקובאוויטש און נאך אנדערע. און טאמער זיינען די געווען נאך ווייניג האט מען אראבגעבראכט קיין לאנדאן אבא שעהנגאלד און זיין פרוי קלארא שעהנגאלד. אין יענער צייט האט זיך אבא שעהנגאלד גערעכענט פאר'ן גרעסטען דראמאטישען שוישפיעלער אויף דער אידישער ביהנע.

אין פרינסעס קלוב איז שוין איינגעפיהרט געווארען א נייע טאקטיק צו צאהלען די אקטיארען שכירות, און אזא קראפט ווי אדלער האט געקריגען אן ערך פון דריי פונט און צעהן שילינג א וואך. דאס האט מען גערעכענט פאר גוואלדיג גרויסע שכירות. איצט האט מען שוין געשפיעלט די גאנצע וואך, א חוץ פרייטאג צו נאכט און שבת בייטאג. מען האט אבגעהיט שבת ניט דערפאר, וואס דער דירעקטאר און אקטיארען זיינען געווען אזוי פרום און אויך ניט דערפאר וואס דער אידישער לאנדאנער עולם האט ניט געוואלט מחלל שבת זיין, נאר ווייל די פרומע האבען געהאט א בייטש איבער'ן קלוב. ווי עס איז שוין פריהער געווען ערקלערט איז דאס שפיעלען אין קלוב ניט צוגעגאנגען אין גאנצען כשר, און א חוץ דעם איז דער דירעקטאר געווען א קצב און ער האט געמוזט פיהרען אן אידישען שטאט.

דער רב הכולל פון יענער צייט אין לאנדאן דר. אדלער און די אידישע אריסטאקראטיע האבען געקוקט קרום אויף די אידישע פארשטעלונגען אין די קלובען. זיי האבען פון זייער אסימילאטארישען קוק ניט געקענט רוהיג צו זעהן א אידישע ביהנע, וואס פערשפּרעכט איינצואווארצלען דעם „זשארגאן" און א אידישע קולטור צווישען די אריבערגעקומענע אידען און וואס וועט זיי שטערען צו

אַנגלאַזירען זיך אַזוי גיך, ווי זיי האָבען עס געוואונשען. און דר. אַדלער האָט געהאַט נאָך אַן אַנדער אורזאַך צו זיין אונצופריעדען מיט דער אידישער ביהנע. אויף דער אידישער ביהנע געהט אַן די גאַנצע צייט אַ שרעקליכער חלול הקודש, וואָס מען ערלויבט זיך ניט ביי קיינע פון די אומות העולם. ער האָט ניט געקענט ליידען, וואָס מען מאַכט אויף דער ביהנע אַ ברכה לבטלה און אפילו אין אַזאַ שטיק ווי „אוריאל אַקאָסטאַ" האָט ער געזעהן אַ חלול הקודש דערין, וואָס מען בלאָזט דאָרטען פון אַן אמת'ן שופר. און ער האָט טאַקע גע'פועל'ט ביי דער קאָמפּאַניע, אַז מען זאָל בלאָזען פון אַ פּאַפּירענעם שופר און ער אליין האָט אַזאַ שופר בעשטעלט און צונעשטעלט.

נאָר צו דער אַריסטאָקראַטישער טהייל אידען אין לאָנדאָן האָט געקוקט קרום אָדער גלייך, האָט ער קיין איינפלוס ניט אויסגעאיבט אויף דער אידישער ביהנע און די אַקטיאָרען אין לאָנדאָן האָבען די ערשטע עטליכע יאָהר געבראַכט אַזוי ווייט, אַז אין פּרינסעס קלוב האָט מען שוין געשפּיעלט יעדען אָבענד און אַרום דער דאָרטיגער אידישער ביהנע האָבען זיך גרופּירט די בעסטע קרעפטען פון יענער צייט. עס האָט געשיינט, אַז דער אידישער טהעאַטער אין לאָנדאָן וועט ניט נאָר ניט דאַרפען זיך שעמען פאַר'ן אידישען טהעאַטער אין אַמעריקאַ, נאָר ער וועט נאָך פערדרייסען דעם קאָפּ געגען איהם.

אָבער איידער דאָס איז געשעהן, האָט געטראָפען אַן אונגליק אין דעם פּרינסעס קלוב בשעת מען האָט דאָרטען געשפּיעלט. אין מיטען ווינטער אין 1887 האָט עמיצער אויסגעשריען „פייער!" און אין דער מהומה זיינען זיבעצען מענשען אומגעקומען. די אַקטיאָרען האָבען נאָך דעם פערלאָרען דעם מוטה און האָבען געזוכט צו אַנטלויפען וואָס גיכער פון לאָנדאָן. אַבאַ שעהנגאָלד און זיין ווייב זיינען אַוועקגעפאָהרען קיין ניו יאָרק, גראַדנער און זיין פרוי זיינען אַוועקגעפאָהרען קיין וואַרשאַ און אַדלער האָט זיך דערמאָנט, אַז אין מיטען זומער איז צו איהם געקומען אַ שליח פון שיקאַגער אונטערנעהמער און ער האָט בעשלאָסען צו פאָהרען נאָך שיקאַגאָ. ער האָט זיך געווענדעט צום רב הכולל און יענער האָט איינגעוויליגט

צו שאפען די נויטיגע הוצאות פאר איהם און די קרובים און זיין קאמפאניע ביז שיקאגא, אבי פטור צו ווערען פון זיי פון לאנדאן און א פאר וואכען פאר פורים האט מען זיי אויסגעריכט אין וועג.

די קאמפאניע איז בעשטאנען פון יעקב אדלער, די ליפציגס, גאלד, פייוועלע פריעדמאן, פידלער, באנעס, באם, אבערלענדער און אנדערע.

געפאהרען איז אדלער מיט דער קאמפאניע קיין שיקאגא, נאר געהאפט האט ער צו בלייבען אין ניו יארק, און איידער ער האט זיך ארויפגעזעצט אויפ׳ן שיף, האט ער אנגעשריבען בריעף צו די־רעקטארען פוןביידע ניו יארקער טהעאטערס אז ער קומט מיט זיין טרופע קיין אמעריקא און זיין ערשטער אבשטעל וועט זיין אין ניו יארק. דערמיט האט ער געגעבען צו פערשטעהן, אז ער וועט זיך לאזען רעדען, אויב זיי וועלען האבען חשק ארייננצונעהמען איהם צו זיך. נאר ווען דאס שיף איז אנגעקומען, איז קיינער פון די טהעאטער לייט ניט געקומען איהם בעגעגענען. ער האט פער־שטאנען, וואס דאס בעדייט און ער האט קיין שהיות ניט געמאכט און גלייך מיט זיין טרופע אוועקגעפאהרען קיין שיקאגא.

זיי זיינען אנגעקומען פורים ביינאכט, פונקט צו דער סעודה. ער האט נאך אין דער זעלבינער נאכט אבגעזוכט דראזדאוויטש און ביי דער סעודה איז דער עסק געשלאסען געווארען צווישען זיי. דראזדאוויטש אין עטליכע טעג צייט האט געפונען שותפים און צוזאמען האבען זיי גענומען מעדיסאן סטריט טהעאטער און נאך פאר פסח האט אדלער מיט זיין קאמפאניע אנגעהויבען צו שפיע־לען.

די שטיקער וואס מען האט דארטען אויפגעפיהרט זיינען גע־ווען פון דעם אלטען רעפערטואר פון רוסלאנד. מען האט געשפיעלט „אוריאל אקאסטא“, „דאקטאר אלמאסאדא“, „די משוגענע אוים ליעבע“. דאס לעצטע שטיק איז פערפאסט געווארען אין אדעס פון א שוסטער מיט׳ן נאמען וואזעלינסקי. דער עולם איז געקומען זעהן די פיעסען, נאר מען האט העכסטענס געקענט שפיעלען א שטיק צוויי דריי מאל און קיין נייע פיעסען האט די טרופע ניט געהאט.

תיכף נאך פסח האט די טרופע ערקלערט א סטרייק אדלער׳ן

און דער פּועל יוצא דערפון איז געווען, אז דארטען וואו איין טהעאַטער האָט זיך ניט געקענט האַלטען זיינען באַלד געוואָרען צוויי טהעאַטערס. אדלער האָט אַבגעזוכט די עטליכע אַקטיאָרען, וואָס זיינען פּערוואַרפען געוואָרען אין שיקאַגאָ מיט עטליכע יאָהר פריהער און האָט זיך געשטעלט מיט זיי שפּיעלען. נאָר ביידע טהעאַטערס זיינען איצט געווען אויף גרויסע צרות און ביידע האָבען אין גיכען געפּלאַצט.

כמעט די גאַנצע קאָמפּאַניע וואָס איז געקומען מיט אדלער'ן פון לאָנדאָן איז געבליבען שטעקען אין שיקאַגאָ. ווער עס האָט חשק געהאַט האָט זיך גענומען צו א מלאכה, איינער איז געוואָרען א קומשער, א צווייטער איז אריין אלס משרת צו אן אדוואקאט אנדערע האָבען געזוכט פערדיענסטען אַהן בעשעפטיגונג און אדלער און די ליפּצינס זיינען אוועקגעפּאָהרען קיין ניו יאָרק.

פרוי ליפּצין איז גלייך אנגאַזשירט געוואָרען אין „רומעניא אפּערע הויז" און איהר דעביוט פאַר'ן ניו יאָרקער פּובליקום איז געווען אין „דעבאָראה". אין דער זעלבינער צייט איז אויך קאָרפּ אריבער פון דעם אָריענטאַל טהעאטער אין דער „רומעניע אפּערע הויז" און ער האָט אויך מיטגענומען סאָפיע גאָלדשטיין, נאָך וועלכער זיין קאָמפּאַניע האָט איהם געשיקט קיין אייראָפּע מיט איבער א יאָהר צוריק און ער האָט איהר געבראַכט קיין ניו יאָרק. אבא שעהנגאָלד און זיין פרוי קלארא זיינען אריין אין דעם אָריענטאַל טהעאטער, נאָר אויף אדלער'ן האָט זיך קיין בעלן ניט געפונען. אין איין טהעאטער זיינען געגען איהם געווען מ. הורוויטש, קעסלער און פיינמאַן און האָבען איהם ניט געוואָלט האָבען ביי זיך, און אין צווייטען טהעאטער האָט זילבערמאַן יא חשק געהאַט אריינצונעהמען איהם, אבער זיי האָבען זיך ניט געקענט אויסגלייכען וועגען דער איינטהיילונג פון ראָלען און אדלער האָט זיך צוריקגעקעהרט קיין לאָנדאָן.

ארום דער צייט, א ז 1887, איז אברהם גאָלדפאַדען אנגעקומען קיין ניו יאָרק, צוזאַמען מיט ספּיוואַקאָווסקי.

אויב ער האָט ערוואַרט א פריינדליכען קבלת פּנים פון די אַקטיאָרען, וואָס ער האָט געשאַפען, און כמעט אלע אַקטיאָרען אין

ביידע טהעאטערס האבען זייער קאריער אנגעהויבען אדער ביי איהם אדער אין זיינע קאמפאניעס, — אויב ער האט ערוואַרט פון זיינע תלמידים א פריינדליכען קבלת פנים, האט ער זיך ביטער גענארט אין חשבון. די צוויי אויטארען לאטיינער און הורוויטש האבען אין איהם דערזעהן א געפעהרליכען קאנקורענט און זיי האבען געטהאן אלץ וואס זיי האבען געהאט בכח צו פערצאמען פאר איהם דעם וועג צום טהעאטער. נאר אויך ניט פיעל פריינדלי־כער האבען זיך געוויזען צו איהם די אקטיארען. זיי האבען גוט געדענקט די צייט, ווען גאלדפאדען איז געווען א גאנצער קיסר, און זיי זיינען פאר איהם געשטאנען מיט דער טיעפסטער הכנעה, ווען ער איז געווען גאר, און זיי גארנישט און זיי האט אויסגעוויזען, אז קוים דארף ער נאר אריינשטעלען א פוס אין טהעאטער און זיי וועלען ביי איהם צוריק ווערען פערשקלאפט.

גאלדפאדען האט בעגעגענט זעהר א טרוקענעם ברוך הבא, ווען ער האט מיט זיי אנגעהויבען צו רעדען וועגען ארבייטען צוזאמען אויף דער נייער ביהנע אין דעם נייען לאנד. ער האט געוואלט האבען אן אייגענעם טהעאטער און אויסקלייבען א גוטע קאמפאניע, נאר שוין די ערשטע און וויכטיגסטע מניעה האט זיך ארויסגעוויזען פון דער זייט פון די אקטיארען.

די דירעקטארען פון דער „רומעניע אפערע הויז", ליוויי און גאלדשטיין האבען זיך דוקא אנגעכאפט אן גאלדפאדען און זיי האבען זעהר געוואלט אריינגעהמען איהם אין זייער טהעאטער, נאר די סאמע וויכטיגע קרעפטען פון דער קאמפאניע, ווי מאגולעס־קא, פינקעל, קעסלער און פיינמאן האבען מיט'ן הארבען ווארט ער־קלערט, אז זיי וועלען ניט שפיעלען אונטער זיין דירעקציאן, און די דירעקטארען איז אויסגעקומען אויסצוקלייבען צווישען גאלד־פאדען און דער קאמפאניע. די דירעקטארען האבען דעם וואהל גע־מאכט און האבען אין „רומעניע אפערע הויז„ אריינגענומען גאלד־פאדען. די געשעפטען אין טהעאטער זיינען ניט געווען קיין געהוי־בענע און זיי האבען געהאפט, אז מיט דעם גרינדער פון דעם אידי־שען טהעאטער אלס איינער פון דער דירעקציאן וועט זיך אנהוי־בען א שפע אין דער קאסע. אלס פראטעסט איז די גאנצע קאמפא־

ניע ארויסגעטראטענע פון „רומעניע אפערע הויז“ און גאלדפאדענ
האט ניט נאר געדארפט זארגען וועגען פיעסען נאר אויך וועגען
אקטיארען.

ווי עס ווייזט אויס, האט גאלדפאדען זיך ניט אבגעגעבען קיין
רעכנונג, אז פון דער צייט וואס ער האט דאס ערשטע שטיק אויפ־
געפיהרט אין יאסי ביז זיין ערשיינען אלס דירעקטאר אין ניו יארק,
זיינען אריבער מעהר ווי צעהן יאהר און דאס וואס איז געווען גוט
דעמאלט האט שוין ניט געטויגט איצט. ער האט ניט בעגריפען, אז
צעהן יאהר זיינען געווען א לאנגער, לאנגער משך אין דער געשיכ־
טע פון דעם אידישען טהעאטער און מען האט שוין מעהר ניט גע־
קענט צוזאמענגעמען, ווי אמאל, שור־בור און מיט זיי ארויסטרע־
טען פאר אן עולם. ער האט אויך ניט בעגריפען, אז זיין רעפערטואר
האט מען דא געשפיעלט די גאנצע צייט אהן איהם און מיט די
אלטע שטיקער האט מען קיין עולם אין טהעאטער ניט געקענט צו־
ציהען.

גאלדפאדען האט צוזאמענגעקליבען א קאמפאניע פון אונבע־
דייטענדע שפיעלער אדער וואס זיינען גאר קיין שפיעלער ניט גע־
ווען, האט ארויסגענומען פון זיין רעפערטואר אן אלטע אבגע־
שפיעלטע שטיק, וואס האט שוין געקלונגען ווי פון מלך סאביעצ־
קים צייטען, האט איבערגעביטען דעם נאמען פון „טודרוס בלאז“
אויף „צויבער פלייטע“ און האט דערמיט מכבד געווען דעם ניו
יארקער פובליקום.

די געשעפטען אין „רומעניע אפערע הויז“ זיינען אוועק נאך
טרויריגער ווי פריהער, און די דירעקטארען האבען קיין געדולד ניט
געהאט. אזוי גיך ווי זיי האבען געזעהן, אז די קאסע איז לעדיג
האבען זיי אהן שום צערעמאניעס געבעטען גאלדפאדען און זיין
קאמפאניע, אז זיי זאלען געהן און האבען צוריק אריינגענומען די
אלטע קאמפאניע.

נאר אין „רומעניא אפערע הויז“ איז שוין געגאנגען מיט'ן
פוטער אראב. מען האט קוים דערצויגען ביז'ן סוף סעזאן און דער
טהעאטער האט זיך פערמאכט. די גרויסע קאמפאניע איז געבליבען
אויסגעשטעלט. די מיטגליעדער האבען מעהר פאר זיך קיין צו־

קונפט ניט געזעהן אין אמעריקא און זיי האבען אנגעהויבען צו טראכטען וועגען השיבנו נאזאד. אין מיטען זומער האבען זיי בעשלאסען צו געבען עטליכע פארשטעלונגען און אויף אזא אופן שאפען הוצאות אויף דער רייזע צוריק נאך אייראפע.

אין דער צייט ווען די לאגע פון דער „רומעניא אפערע הויז“ קאמפאניע איז געווארען אזא קריטישע, איז דער אויטאר פון דער קאמפאניע, מ. הורוויטש געפאלען אויף אן אריגינעלען פלאן. מ. הורוויטש האט בעמערקט אז די אידען טרעטען גערן אריין אין לאזשען און זיי זיינען צופריעדען צו צאהלען פיינע עטליכע דאלאר א יאהר צו זיין בעווארנט מיט קרקע און טוידטען־בענעפיט.

איהם איז דאריבער איינגעפאלען צו פעראייניגען טהעאטער מיט אן ארדען, און מיט דעם צוועק האט ער ארויסגעלאזט א פאמפלעט אין וועלכען ער האט בעשריעבען די וויכטיגקייט און גרויסקייט פון אזא מין ארדען, וואס וועט זיין געבויט אויף פערגעניגען און אין דער זעלבער צייט וועלען די מיטגליעדער געניסען די פרוכטען פון א געוועהנליכען ארדען.

דערביי איז אויסגעארבייט געווארען דער גאנצער פלאן פון דעם נייעם ארדען וואס האט געדארפט הייסען „הארפע דאווידס“. איינטריט געלד זאל זיין איין דאלאר, און יעדער מיטגליעד וועט דארפען צאהלען צוויי דאלאר א חודש. נאר ניט ווי אין אלע אנדערע ארדענס וואו א מיטגליעד ווייסט מעהר ניט פון צאהלען און צאהלען און זיין גאנץ לעבען האט ער דערפון קיין הנאה ניט, וועט א מיטגליעד פון דער „הארפע דאווידס“ קריגען דעם פולען ווערטה פון דעם געלד וואס ער צאהלט איין טאקע גלייך אויף דער שטעל. יעדער מיטגליעד דארף קריגען פאר די צוויי דאלאר בילעטען אין טהעאטער, און אויף אזא אופן וועט יעדער מיטגליעד פון דער „הארפע דאווידס“ האבען דעם קרן, וואס ער צאהלט איין אין ארדען אויף דער וועלט, און די פראצענטען וועט זיין ווייב און קינדער האבען נאך זיין טוידט.

דער פלאן איז געפעלען געווארען דעם עולם או! אין גאר א קורצער צייט האט דער ארדען שוין געצעהלט 900 מיטגליעדער, און ביים אינסטאלירען דעם ארדען האט מען געמאכט א פרא־

צעסיאַן און אַן עקסטרא פאַרשטעלונג אין טהעאַטער. מ. הורוויטש האָט אָנגעשריבען לכבוד דער פאַרשטעלונג א פּיעסע, וואָס האָט געהייסען די „האַרפע דאווידס". אין דעם טאָג פון דער פּראָצע־סיאָן איז איסט בראָדוויי ווי אויך די אַרומיגע גאַסען געווען שוואַרץ מיט מענשען. א טהייל מיטגליעדער האָט מען בעזאַרגט מיט פערד, און דער שפּיצע איז געווען מ. הורוויטש און צוויי פּרוי־ען אין ווייסע קליידער האָבען איהם געפיהרט מיט גרויס פּאַראַד אונטער די הענד. די פּראָצעסיאָן האָט זיך אָנגעהויבען מיט די פרעהליכע קלאַנגען פון מוזיק און וואָס לענגער די פּראָצעסיאָן האָט זיך געצויגען אַלץ גרעסער און געדיכטער איז געוואָרען דער עולם.

מיט גרויס פּאַראַד האָבען די מיטגליעדער אַריינגעמאַר־שירט אין טהעאַטער און מיט גרויס כבוד האָט מען מ. הורוויטש אַרויפגעפיהרט אויף דער ביהנע. דאָרטען האָבען זיך אָנגעהויבען רעדעס און דער ערפאָלג פון דעם טהעאַטער אָרדען איז געווען געזיכערט.

מ. הורוויטש און שרייבער האָבען אין דעם נאָמען פון דער „האַרפע דאוויד'ס" גענומען פּול'ס טהעאַטער, וואָס איז דאַמאָלסט געווען אויף דער 8טער גאַס לעבען דער דריטער עוועניו. דער גרעסטער טהייל פון דער אויסגעשטעלטער קאָמפּאַניע פון דער „רומעניא אָפּערא הויז" איז איצט אויפ'ן נייען סיזאָן פון 1887־1888 אַריינגעטראַטען אין דעם נייען פּול'ס טהעאַטער. מען האָט די אַקטיאָרען אַריינגענומען אויף שכירות. מר. היינע, איינער פון די וויכטיגסטע אַקטיאָרען פון „אָריענטאַל טהעאַטער" און פון די גרעסטע בעלי בתים אין יענעם טהעאַטער איז פון דאָרטען אַרויסגע־טראָטען און איז אַריין אין דעם נייען פּול'ס טהעאַטער.

פּול'ס טהעאַטער האָט זיך געעפענט ערב ראש השנה. עס איז כדאי צו בעמערקען, אַז הגם דער הויפּט פון דעם טהעאַטער איז געווען מ. הורוויטש, האָט זיך דער טהעאַטער געעפענט מיט גאָלד־פאַדען'ס „ביידע קוני לעמילס". דער גורל אויף די ביידע קוני לע־מילס איז געפאַלען דערפאַר, וואָס אין פּול'ס טהעאַטער זיינען איצט געווען אי מאָגולעסקא, אי חיימאָוויטש (היינע) און דאָס דאָזיגע שטיק האָט געהאַט גרויסע ראָלען פאַר ביידע קאָמיקער.

די פארשטעלונגען אין פול'ס טהעאטער זיינען אוועק אויסגע־צייכענט, נאך די הונגער יאהרען האבען איצט די אקטיארען אב־געלעבט. הורוויטשעס פלאן פון פעראייניגען טהעאטער מ ט אן ארדען האט זיך ארויסגעוויעזען זעהר גוט. מען האט געשטעלט אלטע שטיקער און דער טהעאטער איז געווען פול, די מיטגליעדער א חוץ די וואס האבען אליין געדארפט נעהמען זייערע בילעטען האבען אויך געארבייט פאר'ן „וואהל און בעסטען" פון דעם אר־דען און האבען געבראכט פריינד און בעקאנטע, עס פערשטעהט זיך, אז די פריינד און בעקאנטע האבען געדארפט קויפען בילע־טען, און אין דער קאסע איז געווען א היבשע שפע. שפעטער אין סעזאן האט הורוויטש אנגעשריבען א שטיק „די ציגיינערין".

דערפאר איז אין „אריענטאל טהעאטער" געווען צרה'דיג. אנ־הויב סעזאן זיינען אהין אריין פיינמאן און פינקעל וועלכע האבען ביז דעמאלט בעלאנגט צו די „רומעניא אפערא הויז" און וועלכע זיינען דעמאלט געווען פעררעכענט פאר גרויסע שוישפיעלער, נאר זיי האבען דעם עולם ניט געקענט אבציהען פון פול'ס טהעאטער. עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי פול'ס טהעאטער וועט איינשלינגען דאס גאנצע פובליקום טהעאטער־בעזוכער און וועט מאכען א תל פון די אנדערע טהעאטערס.

מ. הורוויטש דער איניציאטאר פון דעם פלאן, וואס האט זיך ארויסגעוויזען אזוי ערפאלגרייך, האט זיך באלד דורכגעדרונגען מיט'ן געדאנק, אז ניט דער טהעאטער איז בעשאפען געווארען פאר דעם ארדען, נאר אז דער ארדען איז באשאפען ספעציעל פאר'ן טהעאטער, און אזוי ווי דער טהעאטער איז גע־ווען ער, האט עס געדארפט הייסען אז דער גאנצער ארדען איז בעשאפען געווארען פאר איהם. ער האט דעריבער געוואלט קריגען יעדען אמט אין דעם ארדען, און פיהלען זיך ווי דער אייגענטהי־מער פון דעם ארדען. דערמיט האט ער געגען זיך אויפגעבראכט די אנדערע בעאמטע און עס האט זיך צווישען זיי אנגעהויבען פריהער א שטילע רייסערייי און באלד נאכדעם אן אפענער קריעג. עס האט לאנג ניט געדויערט, און די רייסערייי איז איבערגעגאנ־גען אין געריכט, און עס האט זיך אנגעהויבען א חתונה מיט גע־

זעצליכע איסורים. עס האָט ניט זעלטען פּאַסירט, אַז אין איין וואָך זאָלען זיך צוויי מאָל בייטען די בעלי בתים אין קאַסע. היינט האָט הורוויטש אַרויסגעקריגען אַ געזעצליכען איסור געגען די אַנדערע און ער איז געווען דער בעל הבית אין דער קאַסע, אויף מאָרגען האָבען די אַדוואָקאַטען פון דעם אַנדער צד אויסגעפונען עפּעס אַ נייע פּריטשיפּקע און די אַנדערע בעאַמטע זיינען געווען אין דער קאַסע.

אין געשעפט גיבען אַזעלכע רייסערייען קיין געזונד ניט אַריין, בפרט ווען עס האַנדעלט זיך ווענען אַן אָרדען. די מיטגליע־דער פון דער „האַרפּע דאַוויד'ס" האָבען נאָר געדאַרפט קומען צום שלום, אַז מיט די בילעטען נעהמען זיי ניט נאָר אָב דעם קרן נאָר אויך די פּראָצענטען און אַז אַנשטאַט צו בעלאַנגען צו אַן אָרדען, זיינען זיי גאָר פערפּליכטעט צו קויפען יעדען מאָנאַט בילעטען אין איין טהעאַטער, און דער סוף איז געוואָרען אַ גיכער מיט'ן אָרדען.

די אַקטיאָרען, וועלכע האָבען געקריגען שכירות, האָבען בעת מעשה דערפון ניט געליטען. פאַרקעהרט, אין דער מהומה פון די געזעצליכע איסורים האָבען זיי אָפט געכאַפּט צוויי מאָל שכירות אין איין וואָך פון ביידע צדדים. מר. היינע דערצעהלט אַז איין וואָך האָט ער געקריגען גאַנצע דריי מאָל שכירות, און אַזוי איז אויך געווען מיט די אַנדערע אַקטיאָרען. נאָר דער טהעאַטער האָט שוין אָנגעהויבען צו פיהלען דעם קלאַפּ פון די רייסערייען. דער „אָריענ־טאַל טהעאַטער" האָט זיך דערווייל בענוצט מיט דער געלעגענהייט און האָט אויסגעכאַפּט מאָגולעסקאָ'ן פון פּול'ס טהעאַטער. ער האָט איהם געגעבען 500 דאָלער מזומן, און אין יענע צייט זיי־נען 500 דאָלער פאַר אַן אַקטיאָר געווען אַ גאַנצער אייגענס.

עס האָט לאַנג ניט געדויערט און די „האַרפּע דאַוויד'ס", וואָס איז געגרינדעט געוואָרען מיט אַ גוואַלדיגען פּויקען און טראָמפּיי־טען, איז צובראָכען געוואָרען, און הורוויטש איז געוואָרען אויס קאָ־פּעלוש־מאַכער.

פּול'ס טהעאַטער איז איבערגעגאַנגען אין אַנדערע הענד, אַ געוויסער הענגען האָט איהם איבערגענומען און די זעלבינע קאָמ־

פאניע איז געבליבען שפיעלען אויך אויף שכירות. נאר מיט'ן פאל פון „דאווידס הארפע" האט דער עולם אנגעהויבען וועניגער בע־זוכען דעם טהעאטער און דאס געשעפט איז געגאנגען ערגער און ערגער.

דאס טהעאטער פובליקום איז דעמאלט געווען א בעגרענצטע, ווען איין טהעאטער האט געמאכט בעסערע געשעפטען, איז דער צווייטער געווען אויף צרות, סיידען איןביידע טהעאטערס האבען די שטיקער, ווי מען דריקט זיך אוים אויפ'ן טהעאטער לשון, זעהר „אנגעריסען". און ווען אין פול'ס טהעאטער האט מען געדארפט שפיעלען פאר האלב לעדיגע הייזער, האט מען אנגעהויבען צו מא־כען בעסערע געשעפטען אין אריענטאל טהעאטער. די קאמפאניע פון אריענטאל טהעאטער האט זיך דערפיהלט אזוי שטייף, אז זי האט איבערגענומען פול'ס טהעאטער און די קאמפאניע וואס האט דארטען געשפיעלט דעם סיזאן איז געבליעבען אהן א קנעלונג.

פון דער בייטענים און ווארפענים, זיינען די עלטערע צוויי טהעאטערס, דער אריענטאל טהעאטער און די רומעניא אפערא הויז, געבליבען פוסט, און זיי זיינען פערביטען געווארען אויף פול'ס טהעאטער. פולס טהעאטער האט שוין געהאט א פנים פון אן אמת'ן טהעאטער, ער איז געווען פיעל גרעסער, שעהנער און דער חלוף איז געווען פון ערגער אויף בעסער.

די גרעסטע העלפט פון די אידישע שוישפיעלער זיינען גע־בליבען אויסגעשטעלט, נאר ביי דער צייט זיינען זיי שוין וואהר־שיינליך געקומען צו דער איבערצייגונג, אז ערגעץ קען מען אזוי גוט ניט בעמערקען דעם גלגל החוזר ווי אין דער טהאטער וועלט. וואס האט זיך ניט איבערגעקעהרט אין צוויי יאהר צייט? גאלדפאדען איז געקומען און האט געקריגען א טהעאטער, בשעת הורוויטש און די קאמפאניע פון רומעניא אפערא הויז איז געבליבען אין דרויסען. אין איין וואך צייט איז דער טהעאטער פערמאכט געווארען פאר גאלדפאדען, און הורוויטש און די אלטע קאמפאניע זיינען ווידער געווען דארטען. אין א פאר חדשים ארום מוזען זיי אין גאנצען ארוים פון טהעאטער און די גאנצע קאמפאניע ברעכט דעם קאפ ווי אזוי צו שאפען אויף הוצאות צו קענען פאהרען צוריק קיין אוי־

ראַפּע. פּלוצים גיט א שיין הורוויטשעס שטערן און מיט פּויקען און טראָמפּייטען פיהרט מען איהם אריין אין א גרעסערן, שעהנערען טהעאטער און ער באָדט זיך אין שפע. עס געהען ניט פערביי קיין פאָר חדשים און זיין קאָמפּאַניע ווערט ארויסגעוואָרפען פון טהעאטער און ער אליין געהט ממש אויס פון הונגער.

גאָלדפאַדען איז דערווייל ניט געזעסען מיט צונויפגעלעגטע הענד און ער האָט זיין מערכה געפּרופט אויף דער פּראָווינץ. נאָר אויב די אקטיאָרען און אויטאָרען האָבען זיך אזוי געמאַטערט און געפּלאָגט אין ניו יאָרק, איז די לאַגע געווען א סך, א סך ערגער אין די אנדערע שטעדט. און גאָלדפאַדען איז באַלד געקומען צום שלום, אז אין אמעריקא האָט ער ביי דער ביהנע גאָר ניט צו טהאָן. אין א קורצער צייט ארום האָט ער זיך צוריקגעקעהרט קיין ניו יאָרק, נאָר ער האָט שוין מעהר וועגען טהעאטער ניט געטראַכט. ער האָט זיך דאָ צוריקגענומען פאַר דער בעשעפטיגונג, וואָס ער האָט געהאַט איידער ער איז דאָס ערשטע מאָל אריינגעפאָהרען קיין רומעניען. דאָס הייסט צו א צייטונג. ער האָט אין ניו יאָרק אָנגעהויבען ארויסצוגעבען א וועכענטליכע צייטונג מיט'ן נאָמען „די איללוסטרירטע צייטונג", נאָר אויף דעם פעלד האָט ער זיך אויך ניט אויסגעצייכענט. די צייטונג האָט ניט דערלעבט קיין פולען יאָהר און איז אונטערגעגאַנגען. איצט איז איהם שוין מעהר קיין זאַך ניט געבליבען צו טהאָן אין ניו יאָרק און אן ענטטוישטער און פערביטערטער האָט ער פערלאָזט די גאָלדענע מדינה.

די קלענערע אקטיאָרען האָבען פון טהעאטער קיין לעבען ניט געמאַכט. עס וועט ניט זיין איבערטריעבען צו זאָגען, אז א קלענערער אקטיאָר האָט אין יענער צייט פון שפּיעלען אין טהעאטער געהאַט אפשר זיינע דריי דאָלאַר א וואָך. נאָר אין א וואָך פון א יום טוב האָט אזא אקטיאָר געכאַפּט א פאָר צעהנדליג דאָלאַר. און אפילו די גרויסע אקטיאָרען האָבען ניט פערדיענט אזוי פיעל, ווי א גוטער שטעפּער, ווען ער ארבייט צו אביסעל שווערער. די אקטיאָרען האָבען דעריבער בעשלאָסען צו גרינדען א יוניאָן. די גרינדער פון דער יוניאָן זיינען געווען גאָלד, נאַכאַמקעס, שווארץ, קוראַזש, סעם אדלער און נאָך אַנד. זיי האָבען באַלד צו זיך צוגעצוי־

גען די גרויסע אקטיארען. נאר ווי עס ווייזט אויס, האבען זיי געהאט א שוואכען בעגריף וועגען יוניאניזם, ווייל באלד האבען זיי אין דער יוניאן אויף אריינגענומען די דירעקטארען, וועלכע זיינען אריינגעטראטען מיט דעם איינציגען צוועק צו צושלאגען איהר, און טאקע באלד איז די יוניאן צופאלען געווארען.

מר. חיימאוויטש (היינע) האט צוריק גענומען דעם אריענטאל טהעאטער און ער האט אריינגענומען הורוויטשען אלס אויטאר. נאר הורוויטש האט זיך דארטען לאנג ניט געהאלטען און ער איז אריבער אין פול'ס טהעאטער. פול'ס טהעאטער האט אויף אזא אופן געהאט די גאנצע מאנאפאליע אויף די אויטארס, ווייל לאטיינער איז דארטען נאך פון פריהער געווען אנגעשטעלט. פאר אין ברירה האט מען אין אריענטאל געשפיעלט אלע פיעסען, נאר אפילו מיט ביידע אויטארען איז פול'ס טהעאטער געווען אויף צרות. מען האט דארטען אויפגעפיהרט צוויי נייע שטיקער פון הורוויטש, נאר זיי זיינען דורכגעפאלען.

עס ווייזט אויס אז די דירעקטארען האבען זיך ארומגעזעהען, אז דער טהעאטער פאדערט נייע בלוט. היינע און מאגולעסקא האבען פאר'ן סיזאן פון 1890 גענומען פול'ס טהעאטער און זיי זיינען אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן אראבברייינגען י. אדלער. אדלער איז דארטען געווען אויף צרות און ער האט זיך אנגעכאפט אן דעם פארשלאג צו קומען קיין ניו יארק.

זיין ערשטען אויפטריט אין ניו יארק, אין פול'ס טהעאטער האט אדלער געמאכט אין דעם „אדעסער בעטלער" און ער איז דורכגעפאלען בתפים ובמחולות. איבעריגענס, עס איז ניט בעוואוסט, צו דורכגעפאלען איז אדלער מיט זיין שפיעלען, צו דורכגעפאלען איז דאס שטיק. נאר אזוי ווי דאס פובליקום פון יענער צייט האט ניט געוואוסט קיין אונטערשיעד פון דעם אקטיאר'ס שפיעלען ביז דעם אקטיאר'ס שטיק, איז אלץ אויסגעלעגט געווארען צום אקטיאר, און דער דורכפאל האט געשמעקט דערמיט, אז אדלער זאל דארפען צוריק פערקערעווען דעם דישעל און זעגענען זיך מיט ניו יארק.

אויף דער צווייטער וואך האט אדלער אויפגעפיהרט א צוויי־

טע שטיק פון זיין רעפּערטואר, „משה'לע סאָלדאַט" און דאָס שטיק האָט געהאַט אַ געוואַלדיגען ערפאָלג. אדלער איז דערמיט געשטיגען אויף הונדערט פּראָצענט און ניט נאָר איז ער דערמיט געוואָרען אַ חשוב ביים פּובליקום, נאָר אויך די דירעקטאָרען האָבען אנגעהויבען צו מאַכען חנ'דלאָף צו איהם.

דערביי דאַרף מען בעמערקען, אַז די אַקטיאָרען דירעקטאָרען האָבען דעמאָלט געדונגען אַ טהעאַטער אויף אַנדערע בעדינגונגען ווי איצט. איצט דינגט דער דירעקטאָר אַ טהעאַטער, בעצאָהלט דירה געלד און ער איז דער איינציגער בעל הבית. דעמאָלט איז דאָס געווען אַנדערש. דער בעל הבית פון פּול'ס טהעאַטער איז געווען אַ געוויסער דייטש הענגען, די אידישע אַקטיאָרען דירעקטאָרען, היינע און מאָגולעסקאָ האָבען ביי איהם געדונגען דעם טהעאַטער אויף פּראָצענטען. הענגען האָט געהאַט זיין מענשען אין דער קאַסע און האָט אין טהעאַטער גע'בעל־הבית'עוועט. ווען דאָס געשעפט האָט אַנגעהויבען צו געהן שלעכט אין טהעאַטער, האָבען געליטען דערפון ניט נאָר די אידישע קאָמפּאַניע און די אידישע דירעקטאָרען, נאָר עס האָט אויך געליטען דער דייטשער בעל הבית פון דעם טהעאַטער. עס איז דעריבער איהם שטאַרק אַנגעגאַנגען, אַז די געשעפטען אין זיין טהעאַטער זאָלען זיין גוטע. און דעריבער ווען ער האָט דערזעהן, אַז עס איז געקומען אַ נייער אַקטיאָר, וועלכער האָט אויסגענומען ביים פּובליקום, האָט דער דייטשער בעל הבית אַנגעהויבען מיט איהם צו קאָקעטירען. דאָס האָט געהייסען אַזוי גוט, אַז אדלער קען ווערען אַ דירעקטאָר און די פריהעריגע אונטערנעהמער מאָגולעסקאָ און היינע זיינען ביי איהם געפאַלען אין פּרייז.

ווען היינע איז נאָכדעם געקומען אין טהעאַטער האָט ער גלייך בעמערקט, אַז הענגען האָט אומגעביטען מיט איהם דעם טאָן. ער האָט גלייך פערשטאַנען, וואָס דאָס בעדייט און ער האָט קיין שהיות ניט געמאַכט און גענומען זוכען אַ טהעאַטער.

די פריהערדיגע צוויי טהעאַטערס וואו מען האָט ביז איצט געשפּיעלט אידישע שטיקער, דער „אָריענטאַל" און „רומעניא אָפּערא הויז" זיינען אַרויס פון אידישע הענד. אין אָריענטאַל איז

אדיין א טרופע כינעזער, און די רומעניא אפערא הויז האט ניט געקענט קריגען די נויטיגע ערלויבנים. א קורצע צייט איז די רומעניא אפערא הויז געווען געשלאסען, דאן איז געקומען אהער א באסטאנער דירעקטאר, א קריסט, מיט׳ן נאמען פולינג און האט איבערגענומען דעם טהעאטער פאר וואדעוויל און די רומעניא אפערא הויז האט שוין געהייסען „פולינג׳ס טהעאטער.“

און דא הויבט זיך אן א כאראקטעריסטישע שפרינגענים פון איין טהעאטער אין צווייטען, א מישענים פון די קאמפאניעס, וואס מען האט נאך קיין מאל ניט געזעהען. די שפרינגענים און מישענים איז אזוי אינטערעסאנט, אז עס איז כדאי אבצושטעלען זיך אויף דעם כאראקטעריסטישען סעזאן.

דער סעזאן האט זיך ערשט קוים אנגעפאנגען און היינע, דער דירעקטאר פון פול׳ס טהעאטער האט זיך פלוצלונג געפונען אויסגעשלאסען. ער האט געקראגען א ידיעה, אז דער גרויסער דייטשער טהעאטער „טהאליא“ איז „צום האבען“, ווי דער טייטש זאגט, און ער האט קיין שהיות ניט געמאכט און איז אוועק צו אמבערג, וועלכער איז געווען דירעקטאר פון דעם דייטשען טהעאטער אויף דער 14טער סטריט, און וועלכער האט געהאט צו זאגען איבער טהאליא. היינע האט געקראגען דעם טהעאטער און ער איז גלייך אוועק צו מאגולעסקא און גע׳פועל׳ט ביי איהם, אז ער זאל מיט איהם אריין אין טהאליא אלס שותף. דער בעריכט, אז אין טהאליא טהעאטער וועט מען שפיעלען אידישע שטיקער איז אריינגעפאלען ווי א באמבע אין דעם קליינעם אידישען טהעאטער וועלטיל. דאס איז געווען דאס ערשטע מאל, וואס מען האט געקריגען אזא גרויסען טהעאטער פאר אידישע שטיקער. די הויפט זאך אבער איז געווען, וואס טהאליא טהעאטער איז געווען אין דעם סאמע הארצען פון אידישען קווארטאל, בשעת פול׳ס טהעאטער איז געווען ווייט פון קווארטאל.

היינע האט אראבגעבראכט זילבערמאן און סאפיע קארפ פון קליוולאנד און צו׳אמענגעשטעלט א טרופע. דער טהעאטער איז געווען געפאקט, און היינע און מאגולעסקא האבען געלאכט אין די הויפענס פון דער קאמפאניע פון וואנען מען האט זיי אויסגע־

שלאַסען.

די שמחה האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט, די קאָמפּאַניע פון פּול'ס טהעאַטער האָט אויסגעדונגען טהאַליא טהעאַטער. איצט האָט פינקעל געקראָגען דעם טהעאַטער און די קאָמפּאַניע פון פּול'ס טהעאַטער איז איבערגעגאַנגען צו איהם.

אַז פּול'ס טהעאַטער איז געוואָרען לעדיג, האָבען מאָגולעסקאָ און היינע גענומען צוריק פּול'ס טהעאַטער.

פינקעל האָט אָבער ביים אויסדינגען דעם טהעאַטער איבער־געכאַפּט אַ ביסעל די מאָס, ער איז איינגעגאַנגען אויף צו שווערע בעדינגונגען, און די קאָמפּאַניע אין טהאַליא טהעאַטער האָט גע־מאַכט ניט קיין גוטע געשעפטען. אַ חוץ דעם האָט י. אַדלער דאַר־פען ניט געטאָרט שפּיעלען, ווייל הענגען האָט מיט איהם געהאַט אַ קאָנטראַקט.

היינע און מאָגולעסקאָ זיינען אויך ניט געבליעבען צופריעדען מיט פּול'ס טהעאַטער און ווען זיי האָבען זיך דערוואוסט, אַז פּולינג וויל אַרויסלאָזען זיין טהעאַטער זיינען זיי אַרויס פון פּול'ס טהעאַ־טער און אַריין אין פּולינג'ס טהעאַטער.

דער זעלביגער הענגען האָט אויך געהאַט אַ קאָנטראַקט מיט מאָגולעסקאָ און ער האָט איהם פערבאָטען צו שפּיעלען.

אין דער צייט איז נ. מ. שייקעוויטש (שמר) אָנגעקומען קיין ניו יאָרק. זיין נאָמען איז שוין געווען גוט בעוואוסט אין דער טהעַ־אַטער־וועלט. די ניו יאָרקער קאָמפּאַניעס האָבען אָפט געשפּיעלט זיינע אַלטע פּיעסען, און אַזוי גיך ווי ער איז געקומען האָט איהם היינע אַריינגענומען אַלס אויטאָר אין פּולינגס טהעאַטער. דאָס ערשטע נייע שטיק וואָס ער האָט געגעבען דער קאָמפּאַניע איז גע־ווען „רבקה" אָדער „אַ פונק אידישקייט". דאָס שטיק האָט אויסגע־נומען.

אַ וואָך זעקס אַכט האָט אָנגעהאַלטען דער פערבאָט געגען אַדלער און מאָגולעסקאָ, דערנאָך האָט דער דירעקטאָר פון פּול'ס טהעאַטער אויסגעגלייכט זיך מיט די קאָמפּאַניעס און די צוויי דערמאָנטע אַקטיאָרען האָבען שוין געקענט שפּיעלען אין זייערע טהעאַטערס.

די קאמפאניע א״ן טהאליא טהעאטער איז געווען אונצופריע־רען, און אנטקעגען ניי־יאהר איז דעם דירעקטאר פון פול׳ס טהעא־טער געלונגען אבצורעדען פון טהאליא טהעאטער קעסלערען, פיינ־מאנען און פרוי ליפצין, און פול׳ס טהעאטער האט זיך ווייטער געעפענט. י. אדלער איז מיט זיי ניט אריין און אזוי ווי די קאמ־פאניע אין טהאליא טהעאטער א״ז צוקלאפט געווארען איז ער געבליעבען אויסגעשטעלט.

היינע האט איצט געפונען די געלעגענהייט אריינצוקריגען צוריק טהאליא טהעאטער און ארויסטרייבען פון דארטען פינקעל מיט זיין קאמפאניע און ער האט עס טאקע געטהאן. און אזוי ווי טהאליא טהעאטער האט זיך גערעכענט פאר א גרויסע מציאה און היינע האט גענומען דעם טהעאטער טאקע או״ף בעסערע בעדינ־גונגען האט ער זיין קאמפאניע, וואס האט געשפיעלט אין פול׳ס טהעאטער קיין חלק ניט געוואלט געבען. ער האט נאר צוגענומען פון דארטען מאגולעסקא. דאס איז נאך אלץ געווען די צייט ווען די קאמיקער זיינען געווען דאס אויבערשטע פון שטויסעל און מא־גולעסקא צוזאמען מיט היינע האבען שוין צוזאמענגעשטעלט דעם גרעסטען טהייל פון דער קאמפאניע. שייקעוויטש איז געבליבען מיט׳ן רעסט פון דער קאמפאניע אין פול׳ס טהעאטער. די קאמפא־ניע פון פול׳ס טהעאטער האט געהאט קאנטראקטען אי מיט היינע אי מיט מאגולעסקא און עס האט זיך ווידער אנגעהויבען א לווי־פענים אין געריכט. היינע און מאגולעסקא האבען זיך בעדארפט היטען, מען זאל זיי קיין הזהרה פון געריכט ניט דערלאנגען. א חוץ דעם זיינען די מוזיקער, די כאריסטען אויך געבליעבען אין פולינג טהעאטער און מען האט געדארפט צוזאמענקלייבען מוזי־קער און כאריסטען פון דער גאס. דאך האט מען געשפיעלט אין טהאליא טהעאטער און דער עולם האט מעהר פאטראניזירט דעם דאזיגען טהעאטער. באלד איז אין טהאליא טהעאטער אריין מ. הורוויטש אלס אויטאר און צו די שוישפיעלער זיינען צוגעקומען: י. אדלער און פרוי היינע (איצטיגע פרוי אדלער).

צוליעב דער משונה׳דיגער שפרינגענים פון איין טהעאטער אין צווייטען, די שנעלע בייטענים פון די קאמפאניעס, האבען זיך

אויך געמוזט טאַסעווען די אויטאָרען און ווען אַן אויטאָר איז גע־ווען אַביסעל צו לאַנגזאַם אין שפּרינגען, איז ער געבליבען גאָר אויסגעשטעלט. דאָס האָט געעפּענט די טיהר פאַר זייטיגע שריי־בער. ווענען שייקעוויטש׳ען איז שוין געווען דערמאָהנט, אַז ער איז גלייך ביים קומען קיין ניו יאָרק אריין אַלס אויטאָר אין פּולינג טהעאטער, א זאַך וואָס עס וואָלט געווען אוממעגליך מיט א קורצע צייט פריהער, ווען עס זיינען געווען צוויי טהעאטערע מיט שטענ־דיגע קאָמפּאַניעס, מיט אַנגעשטעלטע צוויי אויטאָרען, לאַטיי־נער און הורוויטש. איצט צוליעב די שפּרינגענים איז אַלע ווייל־לעדיג געוואָרען א פּלאַץ פאַר א זייטיגען שרייבער, אויב ניט אַז ער זאָל אריינקומען אַלס אַנגעשטעלטער אויטאָר, איז אָבער געווען פּלאַץ צו פערקויפען א פּיעסע, און אין דער צייט ווייזען זיך אין די טהעאטערע זייטיגע שרייבער מיט פּיעסען. אין טהאַליא טהע־אַטער האָט מען זיך געקליבען שטעלען הורוויטשעס נ׳ שטיק „דער מבול פון דזשאָהנסטאָון“ און די דירעקטאָרען פון פּול׳ס טהעאַטער, וועלכע זיינען איצט געווען אויף מעסערס מיט טהאַליא טהעאַטער האָבען זיך מקדים געווען און בעשטעלט ביי יאָהאַן פּאַליי א שטיק, וואָס זאָל האָבען צו טהאָן מיט א פערפלייצונג און זאָל הייסען דער „מבול פון דזשאָהנסטאָון“. אין פּול׳ס טהעאַטער האָט מען דאָס דאָזיגע שטיק אויפגעפיהרט פריהער, נאָר זי איז דאָרטען דורכ־געפאַלען. עטוואָס שפּעטער איז אויך מ. זייפערט ארויסגעטראָטען מיט עטליכע היסטאָרישע פּיעסען, צווישען די ערשטע שטיקער זיינען געווען „טיטוס“, „שומר ישראל“ און „גר צדק“ און זיי האָבען געהאַט אַן ערפאָלג. ארום יענער צייט האָבען אויך געמאַכט א פערזוך צו שרייבען פּיעסען דוד אַפּאָטהעקער, דער געוועזענער אַקטיאָר שענקמאַן, יעקב טער, דער סופלער וויסמאַן, וועלכער האָט נאָך אין רוסלאַנד געשריבען פאַר׳ן טהעאַטער; י. בילדער, דער אַקטיאָר רודאָלף מאַרקס, וועלכער איז אריבערגעקומען פון לאָנ־דאָן קיין ניו יאָרק, דער אַקטיאָר פיינמאַן און נאָך אַנדערע.

די דירעקטאָרען פון טהאַליא טהעאַטער זיינען אָבער ניט גע־ווען זיכער מיט די שטערן פון דער קאָמפּאַניע. י. אַדלער האָט גע־שטעלט א פאָדערונג, אַז מען זאָל איהם ארויפנעהמען אַלס שותף

אויפ'ן קאָנטראקט, און היינע האָט דיעזע פאָדערונג ניט גע־וואָלט נאָכגעבען, ער האָט איהם אבער אין דעם ניט אָבגעזאָגט אין גאנצען און האָט איהם אלץ אָבגעלעגט, אז שפּעטער וועט מען זעהן.

דערווייל האָט מען אין טהאליא טהעאטער אויפגעפיהרט הורוויטשעס „מבול פון דזשאהנסטאָון", דאָס איז געווען פאר פּסח און דאָס שטיק האָט אויסגענומען ביים עולם. היינע, מענעדזשער פון טהאליא טהעאטער, האָט בשתיקה אָבגעמאכט מיט קעסלער, פיינמאן און מרס. ליפּצין, וועלכע האָבען געשפּיעלט אין פּול'ס טהעאטער, אז ער וועט זיי צאָהלען וועכענטליכע שכירות מיט דער בעדינגונג, אז זיי זאָלען זיין גרייט צו געהן שפּיעלען ביי איהם, ווי נאָר מען וועט זיי רופען. עס איז אינטערעסאנט צו בעמער־קען, אז די שכירות פון א שטערן זיינען דעמאָלט געווען א דאָלאָר 15 א וואָך.

פּסח אין א שעהנעם אבענד, א קורצע צייט פאר'ן שפּיעלען איז י. אדלער ארויס מיט אָפענע דבורים און האָט ערקלערט, אז ער וועט ניט געהן שפּיעלען, אויב מען שטעלט איהם ניט ארויף אויפ'ן קאָנטראקט. היינע האָט געשיקט רופען קעסלער'ן און ווען ער האָט איהם ערקלערט, אז ער דארף שפּיעלען אדלער'ס ראָליע און מאקע גלייך זיך נעהמען אָנטהאָן, האָט קעסלער גענטפערט, אז ער קען אזא זאך ניט טהאָן געגען אדלער'ן. און אויף יענעם אבענד האָט היינע געבעטען גאָלד'ן אז ער זאָל שפּיעלען אדלער'ס ראָל. גאָלד האָט זיך אָן דעם אָנגעכאפּט מיט ביידע הענד, דאָס איז געווען א זעלטענע געלעגענהייט פאר א קלענערען אקטיאָר צו ער־שיינען אין דער ראָל פון א שטערן. דאן האָט היינע ערקלערט אדלער'ן, אז ער קען איהם אויפ'ן קאָנטראקט ניט ארויפנעהמען. אדלער האָט געענטפערט שטייף, אז ער וועט ניט געהן שפּיעלען. היינע האָט געמאכט אן אָנשטעל, אז דאָס וועט איהם טרעפען ווי א דונער פון א קלאָרען הימעל ווייל אין אזא קורצע צייט וועט איהם זיין אונמעגליך צו געפינען א פּאסענדען אקטיאָר, און אד־לער, וועלכער האָט עס אָנגענומען פאר תורת לאָקשען, איז געוואָ־רען נאָך שטייפער אין זייז דעה און האָט ענטשלאָסען ערקלערט,

אז ער שפּיעלט ניט. און נאָך איידער זיי האָבען געהאַט צייט אויס־צו׳טענה׳ן זיך, האָט זיך דער פאַרהאַנג אויפגעהויבען און אדלער האָט צו זיין פערוואונדערונג דערזעהען, אז גאָלד טרעט אויף אין זיין ראָל.

ביי דערזעלבער פאָרשטעלונג זיינען אויך ארויס פרוי חיימאָ־וויץ און שענגאָלד און זייערע פּלעצער האָבען פערנומען פרוי ליפּ־צין און פיינמאַן. אויף מאָרגען האָט שוין קעסלער איבערגענומען די ראָל פון גאָלד׳ן.

צוליעב דעם וואָס די גרעסערע אקטיאָרען זיינען אוועקגעגאַנ־גען, האָט ז ך פּול׳ס טהעאטער פערמאַכט נאָך פאַר פּסח, און פּור־לינג׳ס טהעאטער האָט זיך געשלאָסען נאָך פּסח.

דערמיט האָט זיך געענדיגט דער סיזאָן פון דער משונה׳דיגער שפּרינגענים פון איין טהעאטער אין צווייטען און די בייטענים פון די קאָמפּאַניעס. אבער די שפּרינגענים און בייטענים האָט זיך ניט געענדיגט מיט דעם סעזאָן. די שפּיעל אין קאַץ און מויז איז אָנגעגאַנגען אויך ווייטער. עס איז איצט געוואָרען ניט גענוג צו האָ־בען א טהעאטער און א קאָמפּאַניע און אן אויטאָר. א דירעקטאָר האָט געמוזט האַלטעןביידע אויגען אָפען און פיהרען א גאַנצע פּאָליטיק צו זעהן, אז די קאָמפּאַניע זאָל פּלוצים ניט פערשוואונ־דען ווערען, אָדער אז דער טהעאטער זאָל ניט אויסגעכאַפּט ווערען.

אדלער איז נאָך דעם ערשטען סעזאָן אוועקגעפאָהרען פון ניו יאָרק, אויפ׳ן וועג האָט ער זיך געטראָפען מיט ב. טהאָמאַשעפסקי, וועלכער איז אונטער דער צייט געוואָרען א פאָלשטענדיגער אק־טיאָר, און וועלכער האָט געשפּיעלט די גאַנצע צייט אויף דער פּראָ־ווינץ, און זיי זיינען אוועקגעפאָהרען קיין שיקאַגאָ. אין יענער צייט איז שיקאַגאָ געווען דער עיר מקלט, וואוהין עס זיינען געפאָה־רען יענע אקטיאָרען, וועמען עס איז ענג געוואָרען אין ניו יאָרק. און אזוי ווי אין יענער צייט איז קיינער ניט געווען בעוואָרענט, וואָס מאָרגען וועט זיין, האָט כמעט יעדער אקטיאָר פריהער אָדער שפּעטער בעזעצט זיך אויף א געוויסע צייט אין שיקאַגאָ, די אויגען אבער האָבען זיי שטענדיג געהאַלטען געווענדעט צו ניו יאָרק און

ביי דער ערשטער געלעגענהייט האבען זיי געכאפט זייער זעקיל און פעקיל און געקומען צולויפען קיין ניו יארק.

און ווירקליך אדלער מיט זיין קאמפאניע האבען ניט אויסגע־האלטען א סעזאן אין שיקאגא, און פאר פסח זיינען זיי געקומען קיין ניו יארק. אין דעם פערלויף פון דעם סיזאן 2—1901 האט מען געשפיעלט אידישע שטיקער נאר אין צוויי טהעאטערס איז טהאליא און אין פולינג'ס טהעאטער, וועלכער האט שוין ווידער געהייסען „רומעניא אפערא הויז." אין פול'ס טהעאטער האט מען ניט געשפיעלט, און אדלער מיט טהאמאשעפסקי'ן האבען גענומען אויף פסח פול'ס טהעאטער.

דער קאנטראקט וואס היינע און מאגולעסקא האבען געהאט מיט טהאליא טהעאטער האט זיך געענדיגט אין מיטען זומער 1892, און קיין נייען קאנטראקט האבען זיי ניט געקענט קריעגען. פון דייטשלאנד זיינען געקומען די ברידער ראזענפעלד מיט ליליפוטאנער און זיי האבען גענומען טהאליא טהעאטער. איצט איז היינע געבליעבען אויסגעשטעלט און ער איז איצט געפאהרען קיין שיקאגא. טהאמאשעפסקי האט גענומען די „רומעניא אפערא הויז" און אדלער, מאגולעסקא, קעסלער, פיינמאן האבען גענומען פול'ס טהעאטער.

אויפ'ן ערשטען אויגענבליק קען אויסווייזען ווילד די כאפע־ניס, יאגעניס, שפרינגעניס, ווארפעניס, נאר דאס איז געשעהען ניט אומזיסט. די איינוואנדערונג איז מיט יעדען יאהר פערגרעסערט געווארען, די פערדיענסטען זיינען געווען גוטע, די צאהל פון טהע־אטער בעזוכער איז געוואקסען און די פריהערדיגע צוויי קליינע טהעאטערס זיינען שוין געווען צו קליין, אונבעדייטענד, אז זיי זאלען קענען צופריעדענשטעלען די פאדערונגען פון די אידישע טהע־אטער בעזוכער. די ערשטע צייט איז פול'ס טהעאטער אויף דער זעלבער סטריט געווען א געווינס און א גרויסער שריט פארווערטס, נאר באלד האט זיך ארויסגעוויעזען, אז די איינוואנדערונג האט שוין איבערגעוואקסען אויך פול'ס טהעאטער. א חוץ דעם איז פול'ס טהעאטער געווען ווייטליך פון דעם אמת'ן אידישען קווארטאל. די פאדערונג איז איצט געווען אויף גרויסע טהעאטערס,

וואָס זאָלען זיין אין דעם סאַמע אידישען קוואַרטאַל. ניו יאָרק האָט שוין פערמאָגט א גרויסע שטענדיגע מחנה טהעאַטער געהער. און דאָס ווייזט דער פאַקט, אז אַזוי גיך ווי היימע האָט אין מיטען סע־זאָן אין שיקאַגאָ בעקומען א ידיעה, אז ער קען ווידער קריגען טהאַליא טהעאַטער, איז ער גלייך געקומען קיין ניו יאָרק און האָט איינגעוויליגט צו צאָהלען מיט 10 טויזענד דאָלאַר א יאָהר דירה געלד מעהר, ווי די ברידער ראָזענפעלד האָבען געצאָהלט, די ראָ־זענפעלדס האָבען געצאָהלט 12 טויזענד דאָלאַר א יאָהר און היימע האָט געשלאָסען א קאָנטראַקט אויף 22 טויזענד דאָלאַר א יאָהר. דאָס איז געווען אַזאַ סומע, וואָס מען האָט ביז דעמאָלט ניט גע־הערט צווישען אידישע אַקטיאָרען.

א צווייטע אורזאַכע איז געווען וואָס צווישען די אַקטיאָרען גופא איז אָנגעגאַנגען א שטילע רעוואָלוציע. די אַקטיאָרען וואָס זיינען געווען פּאָפּולער די ערשטע יאָהרען האָבען אָנגעוועגדעט אַלע קרעפטען צו האַלטען זיך ביי דער חזקה, אונטער דער צייט אבער האָבען אַנדערע אַקטיאָרען וועלכע זיינען אָנפאַנגס ניט געווען אַנער־קענט, געשטופּט זיך אַלץ שטאַרקער צום אויבען אָן און געפאָדערט אַנערקענונג. דאָס האָט געמוזט פיהרען צו א קאַמפּף צווישען די אַנערקענטע אַקטיאָרען פון פריהער און די וואָס האָבען איצט געזוכט אַנערקענונג. עס איז געווען גענוג אז אן אַנערקענטער אַק־טיאָר פון פריהער זאָל קריגען א קלענערען אַפּלאָז, ווי איינער וואָס האָט איצט געקריגען חן ביים פּובליקום, אז דאָס זאָל פיה־רען צו א שפּאַלטונג אין דער קאָמפּאַניע. דערביי דאַרף מען ניט פערגעסען, אז דאָס זיינען ניט געווען קיין טהעאָרעטישע פראַגען, עס איז געגאַנגען אין לעבען ווער עס זאָל זיין דער שטערן און ווער עס זאָל האָבען די דעה אין טהעאַטער, און קיין עקשנות אין דעם האָט אויך ניט געהאָלפען, דאָס פּובליקום האָט אָפען ארויסגעווי־זען, מיט וועמען עס סימפּאַטיזירט און געגען דעם דעקרעט פון פּוב־ליקום האָט קיינער ניט געקענט גערן.

אין דער צייט האָבען טאַקע אָנגעהויבען אונטערצוגעהן עט־ליכע שטערען, וואָס זייענען אהער געקומען מיט א שטאַרקע סמיכה נאָך פון רוסלאַנד אָדער רומעניען, און עס האָבען אָנגעהויבען צו

שיינען נייע שטערען, וועלכע האבען די ערשטע יאהרען פערגר־מען גאר א קליינעם פלאץ און וועלכע מען האט פריהער גאר ניט בעמערקט.

אין דער צייט איז אויך געקומען יעקב גארדין קיין ניו יארק און האט אנגעהויבען צו שרייבען פאר דער ביהנע.

אין ניכען האט מאגולעסקא גענומען ווינדזאר טהעאטער און אין אידישע הענד זיינען אויף אזא אופן אריין די גרעסטע צוויי אי־דישע טהעאטערס, וואס זיינען דעמאלט געווען אין דעם אידישען קווארטאל.

דריטער קאפיטעל.

די שעפער פון דער אידישער ביהנע אין אמעריקא

ביים סוף אכציגער יאהרען אין דעם פאריגען יאהרהונדערט זיינען שוין אין אמעריקא געווען כמעט אלע פערפאסערס וואס האבען געשאפען פאר דער אידישער ביהנע פון דעם טאג, וואס דער גרונדשטיין פון אידישען טהעאטער איז געלעגט געווארען אין רומעניען. מיט דער ערשטער קאמפאניע איז געקומען קיין ניו יארק יאזעף לאטיינער, מיט דריי יאהר שפעטער איז אנגעקומען משה הורוויטש, וועלכער איז אויפגענומען געווארען אלס פערפאסער פון דער צווייטער קאמפאניע. באלד האט זיך אין ניו יארק בעוויזען דער גרינדער פון דעם אידישען טהעאטער אברהם גאלדפאדען און אין צוויי יאהר ארום איז אויך געקומען נחום מאיר שייקעוויטש. זיי אלע זיינען געווען פערבונדען מיט'ן אידישען טהעאטער נאך פון רוסלאנד און זיי אלע זיינען צוגעצויגען געווארען צו דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאטער.

און שוין אין די ערשטע יאהרען פון דעם טהעאטער אין דער נייער היים האבען זיך איבערגעקעהרט די יוצרות. דער פאטער פון דעם אידישען טהעאטער, וועלכער האט אין דעם פערלויף פון די ערשטע זיבען יאהר אין רומעניען און רוסלאנד געהאט די גאנצע השפעה אויפ'ן טהעאטער און פון איהם האט די ביהנע געהאט איהר הויפט יניקה, האט ביים אנקומען אין דער נייער היים געפונען די טהוירען פון דעם אידישען קונסט טעמפעל פערשפארט און אויף זיין קלאפען האט זיך קיינער ניט אנגערופען. אויך שייקעוויטש וועלכער איז געווען נאך גאלדפאדען דער פראדוקטיווסטער דראמענשרייבער אין רוסלאנד, איז אין דער נייער היים אריין אין

טהעאטער נאָר מיט איין פוס און ער האָט נאָכ'ן ערשטען סעזאָן גע־מוזט ארויסטרעטען פון דאָרטען. און, פערקעהרט, יאזעף לאַטיינער און משה הורוויטש, וועלכע האָבען אין רומעניען און אין רוסלאַנד וועניג געשאַפען, האָבען אין דער נייער היים ארייגענומען די גאַנצע ביהנע אין זייערע הענד און נאָר מיט זייער זכות האָט זיך דער טהעאטער געהאַלטען אין דעם נייען לאַנד. זיי האָבען דעם וועג אויסגעטראָטען אין אמעריקא פאר'ן אידישען טהעאטער, זיי האָ־בען געליפערט כמעט אַלע שטיקער ביז'ן סאמע סוף אכציגער יאָהרען און זיי האָבען זייער שטעמפעל געלעגט אויפ'ן איד'שען טהעאטער אין דער נייער מדינה.

דער פאַקט, אז דער גרינדער פון דעם אידישען טהעאטער האָט ניט געקריגען קיין דריסת הרגל אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא, ווייזט, אז א געוויסע ענדערונג איז פאָרגעקומען ניט נאָר אין די אקטיאָרען און דעם פובליקום נאָר אויך אין דעם כאראקטער פון די שטיקער, און די דאָזיגע ענדערונג האָט איהם פרעמד געמאכט פון טהעאטער אין דער נייער היים.

וואָס איז געווען די ענדערונג?

יאזעף לאַטיינער איז געווען דער ערשטער פראָפעסיאָנעלער דראַמענשרייבער וואָס איז געקומען קיין אמעריקא. ער האָט זיין קאַריער אויף דער אידישער ביהנע אָנגעהויבען אפשר מיט א יאָהר שפּעטער פון גאָלדפאַדען. אין זיינע ערשטע ווערק איז ער געגאַנ־גען אין גאָלדפאַדענס טריט. „יענטע די פּיפּערנאָטערין", „שמואל שמעלקעס" זיינען געשריבען אין דעם זעלביגען גייסט פון די ערש־טע יאָהרען אין רומעניען. דער סיוזשעט פון „שמואל שמעלקעס" איז א גענומענער און פון איהם האָט באַלד נאָכדעם גאָלדפאַדען געמאכט „ביידע קוני לעמילס". אויך זיין „ליעבע פון ירושלים" האָט טהייל־ווייז דעם זעלביגען סיוזשעט, וואָס גאָלדפאַדענס „שולמית" און איז פריהער געשריבען און געשפּיעלט געוואָרען.

ביז דער טהעאטער איז פערבאָטען געוואָרען אין רוסלאַנד, האָט ער זעהר וועניג געשאַפען, אויך ווען ער האָט ער די ערשטע יאָה־רען אין אמעריקא געגעבען פאר דער ביהנע. נאָר אין די עטליכע שטיקער, וואָס ער האָט אָנגעשריבען אין דעם נייען לאַנד האָט ער

זיך נאך געהאלטען ביים מוסטער פון דער אלטער היים. „אסתר און המן“, „יוסף מיט זיינע ברידער“, „משפט שלמה“ זיינען אי־דישע שטיקער, מיט א איד׳ישען אינהאלט. ער פרובירט אויך שריי־בען א צייטבילד און שילדערען די לאגע פון די איינוואנדערער אין דער נייער מדינה, נאר דאס געלינגט איהם ניט און זיין „אי־מיגריישאן טו אמעריקא“ האט ניט קיין ערפאלג. נאר מיט׳ן אנ־קומען פון דער צווייטער טרופע, מיט א צווייטען דראמענשרייבער, האט זיך אנגעהויבען א קאנקורענץ און א פערפאסער וואס האט זיך געוואלט האלטען ביי דער ביהנע האט געדארפט קענען שיטען שטיקער פון ארבעל. דער פערפאסער אין דעם נייען לאנד האט זיך געמוזט האלטען ביים אמעריקאנער פרינציפ „הארי אפ“ (אייל זיך צו) און אז מען האט ניט פערשטאנען ווי עס צו טהאן איז מען ארונטער פון ביינקעל.

און הגם אין דער צייט איז שוין די ארבייט פון דעם אידישען דראמענשרייבער פערגרינגערט געווארען און ער האט שוין ניט גע־דארפט אליין שרייבען דאס שטיק און אליין שאפען די מוזיק און אליין פערפאסען די ליעדלאך, און עס זיינען שוין געווען בעזונ־דערע מענשען וואס האבען בעזארגט די בעזונדערע טהיילען פון דער אפערעטע, האט זיך לאטיינער פערלארען אין די ערשטע פאר יאהר, וואס א צווייטער טהעאטער האט זיך געעפענט. ער האט אליין גאר ניט געקענט שאפען און אפילו בארגען א פרעמדען סיו־זשעט און געבען איהם מעהר אדער וועניגער א אידישען פנים איז פאר איהם געווען א שווערע ארבייט, וואס האט געפאדערט צייט. לאטיינער האט ניט געהאט דעם טאלאנט צו שילדערן כאראקטערע און ער איז ניט געבענשט געווארען מיט׳ן אויג, וואס קען ארייננקו־קען אין א מענשענס הארצען. איהם האט אויך געפעהלט פאנטא־זיע, וואס פאדערען זיך פאר סענזאציאנעלע שטיקער. ער איז גע־ווען ניט מעהר ווי א בעל מלאכה פון דער ביהנע און ער האט פער־שטאנען, ווי אזוי מען דארף מאכען א שטיק, וואס זיינען די נוי־טיגע עלעמענטען און ווי מען דארף זיי ארייננשטעלען, און ווי אזוי צו שטעלען צופריעדען די אקטיארען, וואס שפיעלען אין דעם שטיק. ווען ער האט פאר זיך א פארטיגע שטיק, קען ער אויסקליי־

בען די נויטיגע עלעמענטען און צוזאמענשטעלען זיי פאר די בע־
זוכער פון זיין טהעאטער.

אויבערפלעכליך קען אויסוויזען, אז ער ווי אויך די אנדערע אויטארען פון דעם הדר האבען זיך דערין ניט אונטער־שיידט פון גאלדפאדען, ווייל יענער האט אויך גענומען פאר־טיגע שטיקער און זיי איבערגעמאכט פאר'ן אידישען פובליקום. נאר עס איז גענוג עטוואס א טיפערער בליק צו זעהן דעם גרוי־סען אונטערשייד. גאלדפאדען איז געווען געבענשט מיט טאלאנט און דער שטעמפעל פון זיין טאלאנט איז ארויפגעלעגט געווארען אויף די שטיקער, וואס זיינען דורכגעגאנגען דורך זיינע הענד. און ווי גרויס דער אונטערשיעד איז קען מען זעהן דערפון, וואס לאטיי־נער האט אנגעשריבען „שמואל שמעלקעס" און גאלדפאדען האט אנגעשריבען „ביידע קוני לעמילס", לאטיינער האט אנגעשריבען די „ליעבע פון ירושלים" און גאלדפאדען האט אנגעשריבען „שולמית" און הגם לאטיינער האט ביידע שטיקער אנגעשריבען פאר גאלדפאדען און האט א צייט, א צייט לאנג אין אמעריקא גע־האלטען דעם טהעאטער אין זיינע הענד און גאלדפאדען האט דאר־טען קיין דריסת הרגל ניט געהאט, שפיעלט מען נאך עד היום גאלד־פאדענס „קוני לעמיל" און גאלדפאדענס „שולמית", און לאטיי־נער'ס „שמואל שמעלקעס" און „ליעבע פון ירושלים" זיינען געווען טוידט באלד ווי מען האט זיי די ערשטע צייט אבגעשפיעלט. א חוץ דעם, האט זיך ביי גאלדפאדען דער טאלאנט ענטוויקעלט און וואס ווייטער זיינען זיינע שטיקער ארויסגעקומען בעסער, פיינער, איי־דעלער, בשעת לאטיינער איז געבליבען שטעהן אויף איין ארט, און זיינע שפעטערע שטיקער ווייזען ניט קיין פערבעסערונג. פער־קעהרט, אין די ערשטע יאהרען, סיי אין רומעניען און סיי אין אמע־ריקא האבען זיינע שטיקער געהאט לכל הפחות איינפאכקייט און וואס ווייטער ווערט אפילו די דאזיגע איינפאכקייט פערשוואונדען.

ווען לאטיינער האט זיך געכאפט, אז די ארבייט צו פעראידי־שען פיעסען איז ניט נאר א מארודנע נאר אויך זעהר א שווערע, און דער טהעאטער קען ניט ווארטען, האט ער פשוט גענומען פרעמדע שטיקער, האט אויסגעשניטען פון זיי דאס לייב און לע־

בען, כדי צו מאכען פלאץ פאר ליעדלאך און האפקעס און פאר א קאמישען עלעמענט, איבערגעביטען די גוישע נעמען אויף אידישע און דערלאנגט זיי דעם אידישען פובליקום.

אין גרונט איז לאטיינערס א שטיק פון דער שפעטערער צייט דאס רוב גאר ניט קיין דראמע. דאס שטיק איז א ראמאן, נאר אנ־שטאט קאפיטלאך איז איינגעטהיילט אין אקטען אדער בילדער. דער סיוזשעט איז אזוי פערוויקעלט, פערפלאנטערט, פערדרעהט ווי אין די גרויסע שונד ראמאנען, מיט א צופארבונג פון עפעס א גע־היימניסע. נעהמט „די פערבלאנדזשעטע נשמה", למשל, דארטען ווערט דערצעהלט א מעשה פון א רייכען אידען, וואס קומט צו פאה־רען פון אמעריקא צו זיין ברודער דעם רב אין גאליציען. דער רב האט צוויי קינדער א בחור מיט א מיידעל, איז דער בחור פערליעבט אין א היינט־מאדישע מיידעל, פון וועלכער דער רב וויל ניט הערען און זעהן. פונקט ווי אין די שונדיגע ראמאנען קלעבט זיך צו דער מיי־דעל איין צרה נאך דער צווייטער און עס דערגרייכט שוין אזוי, אז אין דער גאנצער שטאדט מיידט מען איהר אויס. צום סוף לאזט זיך אבער אויס, אז די מיידעל איז דעם רייכען אמעריקאנער ברו־דער'ס א טאכטער, וועלכע האט געזאלט דערטרונקען ווערען אין ים און איז דורך א נס ניט דערטרונקען געווארען און ניט ער האט גע־וואוסט, אז ער האט א לעבעדיגע טאכטער און ניט זי האט גע־וואוסט, אז זי האט א לעבעדיגען טאטען.

אדער נעהמט די „סדר נאכט", דארטען פערקאכט זיך א ראמאן צווישען א אידישע מיידעל און א קריסטליכען בחור. דער פא־טער פון דעם מיידעל איז אין צווייען אונגליקליך. ביי איהם האט מען אמאל אוועקגערויבט זיין איינציגען זוהן און כדי צו טרייסטען זיך האט ער ערצויגען זיין פלימעניצע. צום סוף פערליעבט זיך די דאזיגע פלימעניצע אין א גוי. די צרות פון דער גאנצער פאמיליע איז גאר ניט משער צו זיין. אין לעצטען אקט לאזט זיך אבער אויס, אז דער קריסט איז דאס טאקע דעם פעטער'ס זוהן.

ווען ניט קיין געהיימניס, איז לאטיינער'ס א שטיק צוזאמענ־געשטעלט פון צוויי אדער מעהר פיעסען. דער ערשטער אקט גע־וועהנליך איז ניט קיין לייכטע פערבינדונג, ווי עס דארף זיין אין

א דראמא, נאר א גאנצע פיעסע אז און פיר זיך און ווייטער ציהט זיך אן אנדער פיעסע איבער די אנדערע אקטען. דערפון ווערט דער סיוזשעט אזוי פערפלאנטערט, אזוי פערדרעהט, אז מען קען ניט געפינען קיין אנהויב און קיין סוף. עס איז רעכט, אז ביי יעדען אקט זאל זיך דאס שטיק ענדיגען, נאר צום גליק ווייסט מען, אז א אידישע שטיק דארף האבען פיער אקטען.

געוועהנליך האט איין סיוזשעט מיט'ן צווייטען גאר קיין שייכות ניט. נעהמט, למשל, „דאס אידישע הארץ", א שטיק וואס איז פון זיינע לעצטערע און וואס האט געהאט א געוואלדיגען ער־פאלג. אין דעם דאזיגען שטיק קומען פאר צוויי בעזונדערע סיוז־זשעטען. דער ערשטער, וואס ענטהאלט דעם דראמאטישען עלע־מענט איז אזא: א קריסטליכע פרוי פון מיטעלע יאהרען בעגעגענט זיך מיט א יונגען אידישען ארטיסט און דערקענט אין איהם איהר זוהן, וועלכען זי האט אוועקגעווארפען, ווען ער איז נאך געווען א קליינער. דעמאלט איז זי געווען אן ארימע פרוי. זי איז אנטלאפען מיט א גראף, וועלכער האט מיט איהר חתונה געהאט, געגעבען א פלאץ אין דער הויכער געזעלשאפט, ארומגערינגעלט איהר מיט כל טוב און וועלכער האט מיט איהר געהאט אנדערע קינדער. ניט די קינדער און ניט די הויכע געזעלשאפט ווייסען עפעס דערפון, און זי פיהלט זיך גאנץ בעקוועם, וואס דער געדיכטער שלייער איז פער־צויגען איבער דער אונאנגענעהמער פערגאנגענהייט. ערשט דא בעגעגענט זי איהר זוהן, מיט וועלכע די גאנצע מעשה פון איהר פערגאנגענהייט איז פערבונדען און די מוטער־ליעבע ערוואכט אין איהר. עס הויבט זיך אויף ביי איהר אין הארצען א קאמפף, צו זאל זי איינשטעלען אין קאן איהר איצטיגע גליקליכע לאגע, די ליעבע פון איהרע מיוחסים קינדער אדער צו לאזען זיך פערפיהרען פון דער מוטער־ליעבע צום זוהן, געגען וועלכען זי איז אזא שענדליכען פערברעכען בעגאנגען, אדער זי זאל זיך מאכען גאר ניט וויסענדיג און א מאך טהאן מיט דער האנד אויפ'ן זוהן, וועלכער ניט נאר עפענט דעם שלייער פון דער אונאנגענעהמער פערגאנגענהייט נאר ווייזט איהר נאך א מעהר אונאנגענעהמע צוקונפט.

איהר זעהט, דא איז שוין ניטא קיין געהיימניסע, דא איז שוין

ניטא קיין פערוויקעלטער, פערדרעטער סיוזשעט. דא איז א ביטערער קאמף פון געפיהלען, א רייכער שטאף פאר א דראמע. און ווירק־ליך דאס איז א גאנצע דראמע און ווען אפילו איהר זייט גאר קיין מבין ניט, פערשטעהט איהר, אז דאס איז ניט קיין אידישע דראמע. הגם איהר ווייסט ניט, צו מען האט אזא דראמע געשפיעלט ביי די גוים. און דער אריגינאל דערפון איז טאקע געווען געשריבען פון א פרעמדען לעבען פאר א פרעמדער ביהנע.

נאר פאר לאטיינערען האט כלל וכלל ניט געטויגט קיין גוישע שטיק, אבער איבערמאכען א גוישע שטיק אויף א אידישע איז א שווערע שטיק ארבייט, האט ער, ערשטענס, דאס שטיק א נאמען געגעבען „אידישע" הארץ און צווייטענס האט ער א פאר גוישע נעמען אומגעביטען אויף אידישע. אבער דאס איז ניט גענוג, ווייל דאס איז צו טרוקען פאר א אידישען פובליקום, האט ער אין דעם שטיק אריינגעפיהרט דעם קאמישען עלעמענט אין דעם פארם פון א צווייטען סיוזשעט, און דער צווייטער סיוזשעט איז אן און פאר זיך א גאנץ פערדרעהטער: אן עלטערער איד שדכנ'ט זיך צו א יונגער מיידעל, וועלכע שפיעלט א ליעבע מיט'ן ארטיסט. וואס ווייטער ווערט אריינגעפיהרט א ליעבע צווישען נאך א יונג פארל, אבער דאס איז אויך ניט גענוג. אין דעם שטיק ווערט אריינגעפיהרט א מאן, וואס ליעגט ביים ווייב אונטער'ן פאנטאפעל. פון דעם אלעם איז ארויסגעקומען די קאשע, וואס האט געהייסען „דאס אי־דישע הארץ".

ווען מיר וועלען אנאליזירען, ווי אזוי דער פערפאסער לאטיי־נער האט דאס שטיק געמאכט, וועלען מיר געפינען דעם שליסעל צו אלע זיינע ווערק, צו דער גאנצער מלאכה פון מאכען פיעסען, ווי ער און זיינע חברים האבען עס פערשטאנען.

דער עיקר פון דער פיעסע, דאס וואס טראגט דעם נאמען פון דער פיעסע, איז אין גאנצען גויש, נאר אזוי ווי עס טויג ניט צו געבען א גוישע זאך פאר א אידישען פובליקום און דער פערפאסער האט ניט געהאט קיין כוח צו פעראידישען דאס שטיק, האט ער נאר משנה השם געווען, אומגעביטען דעם נאמען פון דעם שטיק,

אין פון אזא לייכטער אפעראציע איז דאס גוישע שטיק אין איין מינוט געווארען „דאס אידיישע הארץ“.

אזא ארבייט איז גאר א גרינגע. דערצו פאדערט זיך ניט קיין טאלאנט, קיין גבורה, קיין ביהנענקענטשאפט. אלץ וואס מען דארף איז צו געפינען א פאסענדע פארטיגע שטיק און געבען איהם אן עכט אידישען נאמען.

נאר דאס איז ערשט א טהייל פון דער מלאכה. אזא שטיק וואלט געווען פונקט דער היפך פון די שטיקער, וואס לאטיינער שרייבט פאר'ן אידישען פובליקום. לאטיינער וואלט ניט געווען לאטיינער ווען ער זאל זיך בענוגענען דערמיט, וואס ער נעהמט א פארטיגע גוי'שע שטיק ווי עס שטעהט און געהט און בייט נאר אי־בער דעם נאמען פון דער פיעסע און די נעמען פון די העלדען. ער ברענגט אריין אין אזא שטיק א צווייטען עלעמענט און דאס איז א גאנץ בעזונדערע קאמעדיע, אדער פארס אדער בורלעסק וואס האט מיט דער דראמא קיין שום שייכות ניט. די קאמעדיע ווידער קען זיין א גאנצע קאמעדיע א גוישע, אדער דעם פערפאסער'ס אן איי־גענע שאפונג. אויב דער קאמישער עלעמענט האט א גאנצע האנד־לונג, מעג מען זיין זיכער, אז דאס איז גענומען פון א וועלכען עס איז פארס, וואס מען האט געשפיעלט ביי די גוים און ניין מאל פון צעהן וועט מען אזא געפינען. נאר אויב דער קאמישער עלע־מענט בעשטעהט נאר פון נארעש מאכען זיך, איז דאס זיכער ארי־גינעל.

דער געדאנק ארייננצושטוקעווען א גאנצען פארס אין דער דראמע בעלאנגט צו לאטיינער. דאס איז זיין אויפטהו. דער חשבון דערביי איז אזא: מען ווייסט ניט, וואס אן עולם קען געפעלען ווערען, א מאל וויל ער עפעס ערנסטעס, עפעס זאל איהם א ציה טהאן אין הארצען, און אמאל וויל ער מען זאל איהם קיצלען, כדי ער זאל קענען זיך גוט אויסלאכען, און אמאל וויל ער א שטיקעל נגינה, און אום צו זיין זיכער דארף מען איהם ג'עבען אי א דרא־מע, אי א קאמעדיע אי אן אפערעטקע.

דערביי דארף מען בעמערקען, אז הגם אין אלע פיעסען אויף דער אידישער ביהנע מישט זיך דער קאמישער עלעמענט מיט'ן

דראמאטישען, איז דארטען אבער ניטא אזא מין קאמבינאציע פון א גאנצער בעזונדערער דראמא און א גאנצער בעזונדערער קאמע־דיע. די דאזיגע קאמבינאציע איז אין גאנצען לאטיינער׳ס אויפטהו.

די מלאכה פון דעם פערפאסער דארף זיך ארויסווייזען אין דעם, ווי אזוי צוזאמענמישען צוויי בעזונדערע שטיקער, וואס הא־בען ניט קיין שייכות איינע צו דער אנדערער.

נאר אט די שייכות פערשטעהט ניט י. לאטיינער. ער פער־שטעהט ניט צו וואס דארף זיין א שייכות פון איין סיוזשעט מיט׳ן צווייטען. ער פערשטעהט איבערהויפט ניט צו וואס דארף זיין א שייכות פון איין אקט צום צווייטען, פון איין פערזאן צו דער צוויי־טער, פון פערזאן צום ארט, צו דער צייט. זיין אויפפאסונג פון א שטיק איז, אז עס דארף ענטהאלטען שטאף, וואס זאל אמאל ארויס־רופען ביים עולם א קעלט איבער׳ן לייב און אמאל זאל ער איהם מאכען לאכען. ווי אזוי מען דערוויייזט עס, גערט קיינעם ניט אן. ער זעהט נאר פאר זיך די ביהנע און דאס פובליקום. אט דא, זאגט ער, וועט ארויסגעהן דער ליעבהאבער און זאגען א שטארקען מאנאלאג, וועט עס דעם עולם ריהרען. אט דא וועט ארויסגעהן דער קאמיקער און וועט זאגען אזא המצאה און דער עולם וועט לאכען. האט דער קאמיקער עפעס א שייכות מיט׳ן ליעבהאבער? איז דא דער פלאץ פאר איהם צו ערשיינען? איז איצט די צייט פאר איהם עפעס צו זאגען? דאס גערט איהם ניט אן. פאר׳ן אקטיאר איז דער אריינגאנג צו דער ביהנע פריי און ער קען אריינקומען, ווען דער מחבר הייסט איהם, און זאגען וואס ער וויל און ווי ער וויל, ניט האבענדיג קיין שום פעראנטווארטליכקייט צו זיינע פריהערדיגע האנדלונגען.

אין דער „פערבלאנדזשעטע נשמה", למשל, קומט פאר אן אמעריקאנער באי, וואס קען ניט קיין אידיש. ווי ווייט ער קען קיין אידיש ניט קען מען זעהן פון דעם פאלגענדען געשפרעך:

סעם: סוויט באבעלע, יו נאו, יו אר מאי קאזין.

באבאלע: וואס? דעם חזן דארפסטו? אט וועל איך איהם באלד ארייגשיקען.

סעם: יו נאו, יו מאי שוועסטער קינד.

באבעלע: אמת, דו ביזט מיין שוועסטער קינד, אבער זינדיגען טאר מען ניט.

אזוי רעדט סעם, נאר אין צוויי מינוט ארום הערען מיר איהם זינגען אזא ליעד:

לערנען קען איך גוט, אוי, פאפא, אוי, פאפא.
קיין קינד בין איך שוין ניט, אוי פאפא, אוי פאפא,
צום לערנען האב איך זיך געשטופט
שטעטס א גוט בוי געוועז
און צייט איך האב נאר זי געזעהען
האב איך מיך אין איהר פערליעבט א. ז. וו.

ועט איהר דאך פרעגען א קשיא, ווי קומט צום אמעריקאנער באי, וואס קען ניט קיין אידיש, צו זינגען אזא ליעדעל? נאר דאס וועט דאך הייסען אז דער פערפאסער איז פעראנטווארטליך פאר דער פריהערדיגער האנדלונג און אזא פעראנטווארטליכקייט נעהמט ער אויף זיך ניט. פריהער האט איינער גערעדט אזוי און איצט רעדט ער אזוי, ווייל אזוי פאסט צום רומעל.

און אזוי ווי עס איז ניטא קיין שייכות פון איין אקט צום צווייטען, פון איין פערזאן צו דער צווייטער, פון איין מאמענט צום צווייטען אין דער זעלבער פערזאן, איז דאס לעבען, ווי מען קען זעהן אין לאטיינער׳ס שטיקער, א מערקווירדיגע. און ווען מיר זיצען אין טהעאטער און קוקען זיך צו צו דעם וואס קומט פאר פאר די אויגען, שיינט אונז אז מען האט אונז אריבערגעפיהרט בשלום דעם טייך סמבטיון און מיר געפינען זיך הינטער די הרי חושך. אזוי פרעמד איז אונז די שפראך, די געפיהלען, די מנהגים, די אויפפיהרונג. מיר ווייסען ניט צו מיר שלאפען, צו מיר וואכען, צו דאס שפיעלט מען טהעאטער, צו דאס איז עפעס א חלום. א מלך און א פאסטוך שטעהען גוזעלשאפטליך אויף איין מדרגה, דער האר און דער קנעכט עסען פון איין שיסעל, עס איז ניטא, קיין נעכטען קיין מארגען, קיין פערגאנגענהייט, קיין צוקונפט, אלץ איז אויסגעמישט צוזאמען. אלעמען שיינט אבצוגעהען די זיבעטע קלעפקע און אלץ איז הפקר. מען דארף קיינעם ניט אבגעבען קיין

חשבון, עס איז ניטא קיין פאר וואס און פאר ווען, אזוי וויל דער מחבר און אזוי דארף געשעהן.

עס איז זעהר כאראקטעריסטיש, וואס ביים גרויסען עולם, וועלכער האט זיך דורכגעווייקט מיט דער געדיכטער אטמאספערע פון אזעלכע שטיקער, האט זיך אויסגעארבייט א בעגריף אז וואס פאלש, אומגעוועהנליך, ניט נאטירליך, אונגעלומפערט פאסט פאר טהעאטער. איהר וועט זעהר אפט הערען, ווען א שטייגער מען שטויסט זיך אן אויף ערשיינונגען, אין וועלכע עס ווייזט זיך ארויס לעכערליכקייט אדער איבערטריבענהייט אזא מין בעמערקונג: „כ'לעבען, אט האבען מיר א טהעאטער!" דער בעגריף, וואס דער עולם האט ארויסגעטראגען פון אזעלכע שטיקער, איז אז אויף דער ביהנע דארף יעדע זאך פארקומען ניט ווי אין לעבען.

אזא מין בעל מלאכה איז אויך געוועזן משה הורוויטש.

אלס אקטיאר האט ער בעשיינפערליך געזעהן, וואס ביים עולם נעהמט אויס, פון וואס דער עולם האט הנאה און פון וואס דער עולם לעקט די פינגער. א חוץ דעם האט ער אויך געוואוסט וואס דעם אקטיאר שטעלט צופריעדען און מיט וואס ער נעהמט זיך איבער. מיט אנדערע ווערטער, ער האט גוט געקענט דיביידע עלע־מענטען, פאר וועלכע מען דארף שרייבען דראמען. און עס האט איהם לאנג ניט גענומען צו קומען צום שלום, אז ער קען די דאזיגע מלאכה ניט ערגער פאר אנדערע.

און מ. הורוויטש, אזוי ווי לאטיינער, טרעט צו צו דער ארבייט פון מאכען דראמען ווי צו א געוועהנליכער מלאכה. עס קען זיין, אז אין די ערשטע יאהרען איז ער געוועזן פערנארט אין זיך און האט געגלויבט, אז ער איז געבענשט מיט דעם טאלאנט צו שרייבען דראמען. נאר שפעטער האט ער זיך געכאפט, אז דעם טא־לאנט דערצו האט ער ניט. ווי א געניטער בעל מלאכה האט ער געוואוסט, ווי ער דארף איינטהיילען די דראמע, וואו עס דארף זיין א לאך, וואו עס דארף זיין א קנאק, ער האט געוואוסט, אז אן אקטיאר קען ניט ארויפגעהן אויף דער ביהנע און שווארצען דאס פנים, מען מוז איהם געבען עפעס, אז ער זאל כאפען א בראווא, און ער האט די דראמעס געמאכט, ווי א שניידער שניידט צו א

בגד: מ. הורוויטש האט ביים מאכען די דראמע אויסגערעכענט, אט דא דארף דער עולם א לאך טהאן, אט דא דארף דער עולם דורכגעהן א קעלט איבער'ן לייב, אט דא דארף ער זיך קאטשען פאר געלעכטער, אט דא דארף זיין א פזמון און דא א טענצעל און דא עפעס אן עפעקט, ביי וועלכען דער עולם זאל עפענען די מיילער און בלייבען פערגאפט.

וואס איז שייך צו הורוויטש וואלט געווען אפשר ריכטיגער צו זאגען, אז ער איז געווען אן ארכיטעקטאר אין זיינע מייסטע דראמען. ער האט אויסגעארבייט א פלאן פאר א דראמע, איינגע־טהיילט אין סצענען און דערמיט האט זיך זיין אייגענע ארבייט געענדיגט. ווען עס איז געקומען צום אנשרייבען די סצענען, האט ער געזאגט צו זיך: שרייבען די סצענען קען איך ניט, דערצו דארף מען האבען טאלאנט, נאר דערפון דארף קיין מניעה ניט זיין; עס זיינען פאר מיר געווען און עס זיינען איצט פארהאן גענוג שריי־בער ביי די גוים, וואס בעזיצען דעם דאזיגען טאלאנט און אלץ וואס מען דארף טהאן איז אבצוזוכען עהנליכע סצענעס אין זייערע ווערק.

מ. הורוויטש האט געהאט א רייכע ביבליאטהעק, ער האט פער־שטאנען דייטש און רומעניש, און ווען ער האט געדארפט, לאמיר זאגען, א סצענע פון ליעבע, האט ער אויפגעמישט א גוישע דראמע, וואו עס געפינט זיך אזא סצענע און האט איהר איבערגעשריבען אדער אדאפטירט און אריינגעשטעלט אין זיין דראמע. האט ער געדארפט א סצענע פון אייפערזוכט, א סצענע פון טרייהייט און איבערגעבענהייט א. ד. גלייכען, האט ער ווידער אבגעזוכט אין די פארטיגע דראמען אזעלכע סצענען און אריינגעשטעלט זיי אין זיין דראמע.

אלס געניטער דראמען־מאכער האט ער געוואוסט, אז מען קען קיין גאנצע גוישע פיעסע ניט געבען דעם אידישען פובליקום. דעם טאלאנט צו שרייבען אריגינעלע אידישע פיעסען האט ער ניט געהאט. האט ער זיינע פיעסען געמאכט אזוי, אז אויפ'ן קוק הא־בען זיי אויסגעזעהן אידישע און אין אמת'ן זיינען זיי געווען ניט קיין אידישע און ניט קיין גוישע.

א סך פיעסען האט מ. הורוויטש איבערגעמאכט אויפ'ן זעל־ביגען שטייגער ווי י. לאטיינער און די אנדערע דראמען־מאכער וואס האבען געשריעבען אין יענער צייט, דאס הייסט גענומען א גאנצע גוישע ווערק, אומגעביטען די נעמען אויף אידישע, ארויס־געווארפען דאס לעבען און אריינגעשטוקעוועט קאמישע פערזא־נען נאכ'ן געוויסען שאבלאן, מיט וועלכען אויך לאטיינער און די אנדערע האבען זיך בענוצט. אין דעם פרט שיידט זיך הורוויטש מיט קיין זאך ניט אונטער פון לאטיינער'ן. נאר אין א סך פיעסען האט הורוויטש געברויכט זיין אייגענע מעטהאדע און האט אויס־געפילט זיין אייגענע פאבעל מיט פרעמדע סצענעס, און דאס איז געווען זיין אייגענער אויפטהו.

אפט זיצט מען אויף הורוויטשעס א שטיק און עס איז שווער צו בעשטימען, ווער איז דער פערפאסער פון איהר. עס איז רעכט, אז דער פערפאסער זאל זיין לאטיינער, צו פיינמאן, צו הורוויטש, צו עפעס אן אנדערער פון די דאזיגע אויטארען. די מייסטע פון יענעם סארט שטיקער זיינען אויסגעגאסען פון איין פורעם, איהר זעהט, אז די מענשען אויף דער ביהנע זיינען קיין מענשען ניט, די ווערטער קלעבען זיך ניט איינס צום אנדערען, די האנדלונגען שלאגען איינע די אנדערע אדער האבען קיין שום שייכות ניט איי־נע מיט די אנדערע און פלוצים ווערט איהר נשתומם צו הערען פון א הילצערנעם מענשעלע, וואס געהט אויף ספרונגדזשינעס, ווערטער, ביי וועלכע איהר שפיצט אויס נאז און אויערען. עס ווילט זיך אייך בשום אופן ניט גלויבען, אז א מענשעלע אויף ספרונגדזשי־נעס זאל עפעס אזוינס רעדען. אז אזא מענשעלע קען ברומען ווי א לייב, קען זיך צאפלען און ווארפען, קען קריכען אויף גלייכע ווענד, איז פערשטענדליך, ווייל דאס ווערט אלץ געטהאן מיט דער ספרונגדזשינע, נאר ווי קומט עס צו רעדען ווערטער, וואס גרייפען ביים הארצען, ריהרען אן די מענשליכע סטרונע? אין אזא שטיק פיהלט איהר הורוויטשעס אויפטהו. ביי די אנדערע דראמען־מאכער וועט איהר אזא ערפאהרונג ניט האבען.

אין הורוויטשעס שטיקער, וואס זיינען געבויט לויט דער דא־זיגער מעטהאדע קענט איהר אפט טרעפען א סצענע, וואו עס

שפיעלען זיך אב אמת'ע מענשליכע געפיהלען. דאס איז די גע־בארגטע סצענע וואס ער האט אריינגעשלעפט אין זיין אייגענעם סיוזשעט. נאר די דאזיגע סצענע קלעבט זיך געוואוינליך ניט צו די פערזאנען און צו די אומשטענדען. שטעלט אייך פאר, אז מיכעל דער שטעפער ווערט אייפערזיכטיג אויף זיין ווייב חייקע, נאר אנ־שטאט אנצושרייבען אן אייפערזיכטיגע סצענע צווישען מיכעל און זיין חייקע, נעהמט דער פערפאסער די אייפערזוכטס־סצענע פון „אטהעלא". די סצענע איז טאקע א שטארקע, נאר ווען איהר זעהט, ווי זי שפיעלט זיך אב ביי מיכעל מיט חייקע, ווי די דא־זיגע פארשווינען זיינען ביז איצט ארויסגעקומען פון זיין פורעם, דאס הייסט אהן ליב און אהן לעבען, מאכט די סצענע אויף אייך דעם אומעדיגען איינדרוק, אזוי ווי איהר וואלט געכאפט א בליק פון א נאקעטער אייפערזוכט, ווי זי האט ערגעץ פערבלאנדזשעט. ווען איהר זעהט אזעלכע שטיקער, אין וועלכע עס גנב'ענען זיך אריין אזעלכע סצענעס, בעגרייפט איהר די בעדייטונג פון „נשמות ראזלי ערטילאין" און רופען ביי אייך אזא סקרוך אויפ'ן לייב, ווי איהר זאלט אזעלכע נשמות בעגעגענען.

די קאנסטרוקציאן פון הורוויטשעס שטיקער איז כמעט די זעלביגע ווי לאטיינערס, אזוי ווי זיי וואלטעןביידע אין איין חדר געגאנגען. דער סיוזשעט איז געוועהנליך א פערדרעהטער, ווי פון א סענזאציאנעלען שונד ראמאן. דער סיוזשעט איז אפט אזוי פערדרעהט, אז דאס רוב ווייסט מען ניט, וואס עס קומט פאר אויף דער ביהנע. עס איז גרינג צו זעהן, אז ער פאסט אויף א דראמע ניט ווי עפעס א גאנצעס, נאר ווי בעזונדערע סצענעס, פון וועלכע עס פאדערט זיך ניט קיין שטייפע צוזאמענבינדונג.

די פיעסען, וואס הורוויטש האט געשריעבען, דארפען איינ־געטהיילט ווערען אין דריי קלאסען: היסטארישע, לעבענס־בילדער און צייט־בילדער און אין דעם זעהט זיך ווידער א נייער אויפ־טהו. הורוויטש איז געווען דער ערשטער צו שרייבען צייט־בילדער. זיין ערשטע צייט־בילד איז געווען „טיסא עסלאר", וואס איז שוין געווען דערמאנט פריהער. די צייט־בילדער האט ער געשריעבען נאר אנדערש ווי די אנדערע פיעסען. דא האט ער זיך געהאלטען שטרענג

ביי די פאקטען, אזוי ווי ער וואלט צוזאמענגעקליבען אלע פראטא־קאלען, פערנאנדערגעסארטירט זיין אין סצענעס און אקטען. די צ־יט בילדער זיינען געווען געבויט אויף די הויפט סענזאציעס פון דעם טאג. עס פערשטעהט זיך, אז ביים נאטוראליזם אין צייט־בילדער האט ער זיך נאר געהאלטען דעמאלט, ווען די אורזאכען און פאקטען זיינען געווען קלאר. אדער ווען די אורזאכען און פאקטען זיינען ניט געווען בעשטימט האט ער געגעבען פרייהייט זיין פאנטאזיע.

אין זיינע היסטארישע שטיקער האט ער זיך ניט געהאלטען אלע מאל ביי איין דרך. עס איז געווען ביי איהם רעכט צו האל־טען זיך אמאל ביי דער געשיכטע און ניט אבטרעטען ניט רעכטס און ניט לינקס, אמאל איז געווען רעכט צו איבערטאסעווען די פאקטען און מאכען פון א פערהייליגטע געשטאלט א רויבער און א באנדיט, און אמאל איז גאר רעכט געווען צו נעהמען עפעס א גוישע שטיק פון היינטיגער צייט און געבען איהם א היסטארישען נאמען.

אויב לאטיינערס און הורוויטשעס שטיקער האבען גיכער דערמאנט א ראמאן, וואס איז איינגעטהיילט אנשטאט קאפיט־לאך אין אקטען אדער בילדער, דערמאנען עס נאך שטארקער שיי־קעוויטשעס שטיקער.

נחום מאיר שייקעוויטש האט דעם דאזיגען שניט ניט געקענט כאפען פון לאטיינער און הורוויטש, ווייל ער האט איהם שוין געהאט אין יענער צייט, ווען עס איז נאך געווען אנגענומען גאלד־פאדענס מוסטער. גאלדפאדען און די אנדערע האבען זייערע שטי־קער גענומען פון פרעמדע פיעסען און ווי ווייט איינער האט גע־קענט, האט ער זיי געזוכט צו געבען א אידישען פנים. נאר מיט א אידישען פנים אדער אהן א אידישען פנים זיינען די שטיקער געווען געבויט פאר א ביהנע, און די קאנסטרוקציע פון אריגינאל איז ניט געענדערט געווארען. אבער מיט שייקעוויטש איז דער פאל געווען אנדערש. ווען ער האט גענומען שרייבען פאר'ן אידי־שען טהעאטער, האט ער ניט געזוכט קיין פרעמדע פארטיגע שטי־קער, נאר ער האט זיך געווענדעט צו זיינע אייגענע ראמאנען. צווי־שען זיינע ערשטע שטיקער געפינען זיך דער „אידישער פריץ" אדער

„טרפה׳ניאק", דער „בעל תשובה", דער „קאטארזשניק", די „אונגע־טרייע ווייב" (דער „בלוטיגער אדיע") דער „פראצענטניק" און זיי זיינען אלע א בערגעמאכט פון זיינע אייגענע ראמאנען אונטער די זעלביגע נעמען. די דערמאנטע שטיקער טראגען אלע אויף זיך דעם שטעמפעל פון א ראמאן. ווען מען זיצט אין טהעאטער ביי די דא־זיגע שטיקער, דאכט אייך, אז איהר הערט, ווי דער פערפאסער זאגט: „און איצט לאזען מיר איבער אונזער העלד און מיר קעה־רען זיך צוריק צו אונזער העלדין." די סצענעס, די בילדער און די שטיקער זיינען ניט מעהר ווי קאפיטלאך אין א פערקירצטער פארם, ווייל עס איז דאך געווען אונמעגליך צו געבען א ראמאן פון עטליכע הונדערט זייטלאך אין פיער אקטען. און אויף אזא אופן איז שייקעוויטש געווען דער ערשטער וואס האט אריינגעבראכט די פארם פון דעם ראמאן אויף דער אידישער ביהנע און אין דער הינזיכט האט ער זיך ניט גערארפט אבלערנען פון לאטיינער און הורוויטש.

אזוי ווי די מייסטע שטיקער זיינע זיינען איבערגעמאכט פון זיינע ראמאנען איז שייקעוויטש וועניגער ווי אנדערע אנגעקומען צו פרעמדע שטיקער, נאר ווען ער איז אנגעקומען צו א פרעמדער פיעסע האט ער געברויכט די זעלביגע מעטהאדע פון לאטיינער און הורוויטש. ער האט ניט גענומען א פרעמדע גאנצע שטיק, און, ווי זיי, האט ער זיך נאר בענוגענט מיט׳ן סקעלעט אדער מיט א כאראקטער.

שייקעוויטש׳ס שטיקער שיידען זיך ניט אונטער פון זיינע ראמאנען. זיינע א שטיק איז אנגעפיקעוועט מיט א סך בעגעבענ־הייטען, וועלכע דארפען האלטען דעם צושויער געשפאנט. די האנד־לונג ענטוויקעלט זיך ניט פון זיך אליין, נאר עס קומען איבערראַ־שונגען נאך איבערראשונגען, גראד ווי אין די ראמאנען, און ערשט אין די שפעטערע יאהרען איז די האנדלונג אין זיינע שטיקער געווארען עטוואס איינפאכער.

שייקעוויטש איז געווען א שנעלער שרייבער און ער האט גע־קענט שאפען אזוי פיעל שטיקער, ווי א טהעאטער האט געפאדערט. אין דעם ערשטען סעזאן, וואס ער איז געקומען קיין ניו יארק, האט

ער געליפערט פאר׳ן טהעאטער זעקס שטיקער און פון זיין זייט וואלט קיין מניעה ניט געווען, ווען דער טהעאטער וואלט געפאדערט מעהר. אבער שייקעוויטש איז געקומען אויף עטליכע יאהר צו שפעט און הגם זיינע שטיקער זיינען געווען אידישער ווי די אנדערע, האט ער זיך ביים טהעאטער ניט געקענט האלטען.

ארום סוף אכציגער יאהרען האבען זיך בעוויזען פנים חדשות ביים טהעאטער, נאר זיי האבען קיינער קיין נייעס ניט ארויפגע־בראכט אויף דער אידישער ביהנע. זיי זיינען געגאנגען אין די טריט פון לאטיינער און הורוויטש און גענומען זייערע ווערק פאר א מוסטער. עס האט אויסגעוויזען, ווי זיי האבען געזאגט: „אויב דאס איז דער גאנצער קונץ פון שרייבען שטיקער, קענען מיר דעם קונץ ניט ערגער פון זיי", און זיי האבען געוויזען, וואס זיי קענען.

און דאס איז געווען דער טעות זייערער. צו שרייבען אזעלכע שטיקער ווי לאטיינער און הורוויטש האט מען זיי ניט געדארפט. אויף אזעלכע שטיקער האבען יענע געהאט א חזקה און דערצו האבען זיי שוין געהאט יענע געניטקייט, וואס האט געפעהלט די נייע שרייבער.

פון אלע דראמען שרייבער, וואס האבען זיך בעוויזען אין יענער צייט, פערדיענט ספעציעלע אויפמערקזאמקייט משה זייפערט.

זייפערט האט געשמאלצען זיינע שטיקער אין דעם זעלבינגען טיגעל, וואו אלע שטיקער פון יענער צייט זיינען דעמאלט געשמאלצען געווארען. ער איז געגאנגען מיט׳ן זעלבינגען דרך, וואס די פריערדיגע דראמענשרייבער אין ניו יארק האבען אויסגעטראטען. ער האט אפשר אין זיינע היסטארישע שטיקער מעהר זיך געהאלטען ביי דער געשיכטע, און זיינע לעבענסבילדער איז אפשר ניט געווען אזוי פיעל לעבערוואורסט ווי אין די אנדערע, נאר ער האט אויך זיין מאטעריאל ניט געזוכט אין לעבען און געשעפט זיין בע־גייסטערונג פון דעם זעלבינגען קוואל, און געברויכט די זעלבינגע מיטלען, וואס די אנדערע. פון די אלע פנים חדשות, וואס האבען זיך בעוויזען אין יענער צייט, איז ער געווען דער פראדוקטיווסטער, נאר די ספעציעלע אויפמערקזאמקייט פערדיענט ער צוליעב זיין שטעלונג צו דעם דראמאטישען פאך. ער איז דער איינציגער פון

אלע אידישע דראמענשרייבער, וואָס מאכט חוזק ניט נאָר פון די שטיקער, פון וועלכע ער האָט דעם שניט גענומען, נאָר אויך פון זיינע אייגענע שאפונגען. און אין דער צייט ווען די אנדערע אויטאָרען האָבען געגלויבט, אז זיי שאפען עטוואָס אונשטערבליכעס, האָט ער געמאכט שפּאָס פון דעם גאנצען רעפּערטואר און פון זיינע אייגענע ווערק.

מ. זייפערט פערדיענט אויך אויפמערקזאמקייט צוליעב דעם, וואָס ער איז געווען פון די ערשטע, וואָס האָבען איבערזעצט קלאַסישע פּיעסען פאר דער אידישער ביהנע.

צווישען די אנדערע שרייבער זיינען געווען זיגמונד פיינמאַן, רובענס ווייסמאַן, דוד אַפּאטהייקער, יאהאַן פּאַליי, בילדער און שינקמאַן.

אין אלע שטיקער פון די אויסגערעכענטע פערפאסערס, סיי אין היסטאָרישע און סיי אין אזוי גערופענע לעבענסבילדער, פליסען צוויי פערשיידענע רינעם — איינע אַ דראמאטיישע רינע און די צווייטע אַ קאָמישע. די דראמאטישע רינע שלעפּט מיט זיך דעם העלד און די העלדין. דיזע פיגורען זיינען געוועהנליך געקנאַטען פון אַ העכערע מאַטעריע. אין דעם העלד, אז עס צינדט זיך אָן אַ ליידענשאפט איז עס שטארקער פון אַ פייערשפייענדען וואולקאַן. מיט זיינע פינף פינגער וועט ער בערג איבערקעהרען, ימים טרוקען מאכען. קיין מאכט אין דער וועלט וועט זיך קעגען איהם ניט קענען שטעלען. דאָס איז דער דין מיט אַ שטארקען העלד. און ווידער אַ זיידענער העלד איז אזוי ווייך, אז צו זיין ווייכקייט איז ניטאָ קיין שיעור. מיט זיין גוטסקייט וועלען אפילו מלאכים ניט קענען קאָנקורירען. און פערשטעהט זיך, דער העלד פיהרט אויס מיט זיין ווייכקייט גראד אזוי פיעל ווי דער שטארקער העלד מיט זיין שטארקייט. די העלדין איז אַ פּקחית, אַ גוטע און איבערהויפּט אַ טרייע; צו איהר טרייהייט איז גאָר קיין סוף ניטאָ. און ווער ווער האָט איהר שוין ניט געוואָלט פערפיהרען! דער גראָס־אינקוויזיטאָר האָט איהר ממש דאָס לעבען בעקומען. קיסריים האָבען געדראָהט די גאנצע אידישע אומה אומצובריינגען, אויב זי וועט ניט ברעכען איהר טרייהייט, גראָס־פירסטען האָבען זיך ביי

איהרע פיס געוואלגערט, געקושט דעם שטויב ארום איהר, כדי צו געווינען איהר הארץ, עס רים האבען געוואלט אויף איהר פער־שווענדען א פערמעגען, נאר איהר הארץ איז געבליבען ווי א טהור־רעם, און קיינעם א ז ניט געלונגען דעם דאזיגען טהורעם איינצו־ברעכען. קיין שוואכקייט דרינגט ניט דורך איהר הארץ. זי איז טריי ווען אפילו „ער" איז אונדאנקבאר, ווי עס איז אפט דער פאל מיט איהם, ווייל, ווי איהר ווייסט, איז זי שטענדיג ארומגערינגעלט מיט אינטריגאנטען און זיי טהוען אלץ וואס זיי קענען צו מאכען א שנאה צווישען „איהם" און „איהר", און ער אין זיין בלינדער ליידענשאפט הערט זיך אפט צו צו די בייזע צינגער. דאס איז די דראמאטישע רינע. די צווייטע רינע איז די קאמישע. און זי שלעפט מיט זיך די קאמישע פערזאנען. עס איז שוין געווען דערמאנט, אז אין אזעלכע שטיקער שיינט אלעמען אבצוגעהען די זיבעטע קלעפקע, נאר איבערהויפט צייכענען זיך דערמיט אוים די קאמי־שע פערזאנען. די קאמישע פערזאנען זיינען שוין געשאפען פון דעם אויטאר גופא און זיי זיינען כמעט אומעדום די זעלביגע.

גענוועהנליך זיינען זיי משרתים, דיענסטען, און קומען פאר־ווייז, א זכר מיט א נקבה, און אפט צוויי פאר מיט אמאל. אפט איז גענוג, אז זיי זאלען נאר זיין נארעש, נאר דאס רוב האבען זיי עפעס א מום.

די קאמישע פערזאנען האבען א געוויסע פריוועלעגיע אויף דער ביהנע. בשעת די העלדען פון דער דראמאטישער רינע מוזען זיין ענטוועדער גוט ווי מלאכים אדער שלעכט ווי די טייוואלים אז נ ט האבען זיי ניט קיין דריסת הרגל אויף דער ביהנע, איז די פערזאנען פון דער קאמישער רינע ערלויבט צו טהאן אלץ אין דער וועלט. פאר זיי איז ניטא קיין שום געזעץ, פאר זיי איז די ביהנע פריי און זיי קענען טהאן וואס זייער הארץ געלוסט. נאר געוועהנליך זיינען זיי גוטע מענשען, און זייער ארבייט איז צו דיענען ביי דעם העלד אדער העלדין און דארפען פערהיטען דעם העלד אדער די העלדין פון בייז, דאס הייסט אז מען זאל זיי קיין בייז ניט טהאן. זיי דערשמע־קען, ווען די שונאים מאכען עפעס א בלבול אויפ'ן העלד אדער

העלדין און ווען עס דוכט זיך שוין, אז דער צדיק ווערט פערלארען און עס איז שוין ניטא קיין שום מיטעל צו ראטעווען איהם פון די רשעים'שע הענד, שווימען ארויס די נארעשע, אידיאטישע, שכור'ע קאמישע פערזאנען און עפענען דער בלינדער גערעכטיגקייט די אויגען און די רשעים כאפען זייער מפלה.

דער קאמישער עלעמענט איז אין יענער צייט געווען דער וויכטיגסטער, ווייל די גאנצע פיעסע האט זיך געהאלטען אויפ'ן זכות פון דעם דאזיגען עלעמענט. נאר מיט יעדען יאהר ווערט זיין טעם און ריח אויסגעוועבט. מיר האבען געזעהען, ווי גאלדפאדען האט שארזשירט, בורלעסקירט, אויב מען קען אזוי זאגען, האט שרעקליך איבערטריבען די קאמישע האנדלונגען, נאר ווען איהר נעהמט זיינע א קאמישע סצענקע האט זי אין זיך א געזונטען קערנדיל און זי איז כאראקטעריסטיש אידיש. איהר געדענקט, ווי אזוי די באבע לייענט דעם „צאינה וראינה" אין „באבע און איניקעל"? ווען די בלעטער זאלען זיין אזוי צוריסען, קענען אזעלכע זעצע ווי מען הערט דארטען בשום אופן ניט ארויסקומען, א חוץ דעם וואס ביי אזא בעל הבית'טע ווי די באבע, וואלט אזא צאינה וראינה שוין לאנג געלעגען צווישען די שמות. נאר דער געזונטער קערענדעל איז דאך פארהאן אין דער דאזיגער סצענע. א „צאינה וראינה" קען זיין אביסעל צוריסען, און ווען ביי דער באבען איז דער עיקר צו לייענען דעם הייליגען ספר, אבגעזעהען צו זי פערשטעהט וואס דארטען טהוט זיך צו ניט, קען גרייליך פאסירען א לייענים, וואו איין ווארט זאל זיך ניט קלעבען צום צווייטען. און דאס איז כאראקטעריסטיש אידיש, און דעם ריכטיגען איינדרוק טראגט איהר ארויס פון דער דאזיגער סצענע, און דאריבער לאכט איהר, ווייל ניט קוקענדיג אויף דעם וואס דער אויטאר האט אויף זיין קונדס'דיגען אופן פערנאנדערגעבלאזט א פלייה אין אן עלעפאנט, זעהט איהר דאך פאר אייערע אויגען אן אמת'ן בילד פון דעם אידישען לעבען און די פערנאנדערגעבלאזענקייט ברענגט נאך ארויס בולט'ער פאר אייערע אויגען דעם קאמיזם פון לייענען הייליגע ספרים, וועלכע מען פערשטעהט ניט. איהר ווייסט אז אייער מאמע, אייער באבע, אייער מוהמע זיינען אפשר וואויל קענעוודיגע און ווען אזא

אונגעלומפערטע עברי ניט לייענען, נאר זיי לייענען א סך ספרים, וואס זיי פערשטעהען ניט.

אדער ווען איהר הערט דעם שדכן טוביה שמעיה אין דערזעל־בינען שטיק, ווי ער דערצעהלט וועגען דעם פלפול וואס ער האט געהאט מיט'ן חתן: „איהר מעגט עס אויך הערען. מיר האבען זיך געשפארט איבער א שטיקעל מהר"שא, האב איך איהם געפרעגט: סטייטש, מ ש מ ש ע מ כ ן, האט ער מיר געענטפערט, מ כ י נ ו ס י מ כ נ ו ס י. האב איך איהם געפרעגט: סטייטש, היתכן ב ג ר י ט י ן ו ב ק ל י פ י ן. האט ער געענטפערט: מ י ק י ר י נ ע מ פ א צ ע ר י נ ע, אזוי לאנג אזוי ברייט, ביז איך האב פערשטאנען — אז ער פערשטעהט."

אויב איהר זייט אמאל אין א חדר געגאנגען און האט אריינ־געקוקט אין א גמרא זעהט איהר אז דאס איז חוזק געמאכט, און חוזק געמאכט מיט כיון. קען זיין עפעס מעהר בורלעסק ווי אזא מין פלפול? שוין ניט צו ריידען דערפון וואס איין זאץ קלעבט זיך ניט צום צווייטען, זיינען די ווערטער ניט געשטויגען און ניט גע־פלויגען, און א איד וואס ווייסט וועגען מהרש"א, ווען אפילו ער קען ניט לערנען, וועט אזא פלפול ניט איבערגעבען. און דאך ווען איהר זיצט אין טהעאטער און איהר הערט דעם פלפול, קיצעלט עס אייך און איהר מוזט לאכען. פאר וואס איז דאס? ווייל די סצענע האט ער פון קאפ ניט אויסגעטראכט, פון דער לופט ניט געגריפען, זי איז אין׳ תוך עכט אידיש. די באבע האט קוים זוכה געווען, אז איהר ליעבע זיסע אייניקעל זאל שטעהען אין שידוכים. וואס וויל זי פון דעם חתן, וואס וועט פון איהר צונעהמען דעם אייניקעל?

זי זוכט ניט א חתן, וואס זאל זיין שטארק, געזונט, וואס זאל האבען געלד, וואס זאל זיין א גרויסער פערדיענער. ניין, זי זוכט א חתן געקנאטען אין יחוס און וואס זאל זיין א בן תורה. דער שדכן גיט איהר איבער א פלפול, וואס ער האט געהאט מיט'ן חתן און ווען ער זאל איבערגעבען א וויש לישב ריכטיג וואלט דאס איהר ניט גע־קלונגען וועניגער טערקיש, ווי ווען ער מאכט ווערטער וואס זיינען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען. די באבע האט די זעלביגע הנאה. זי דערקענט דעם בעקאנטען נגון פון דעם למדן, און דער

נגון איז פארהאן, די געמאכטע ווערטער זיינען געגאסען נאך דעם פורעם פון די אמת'ע ווערטער. די אוננאטירליכקייט האט דעריבער ניט נאר א נאטירליכקייט, נאר זי ווייזט א קאריקאטור פון אמת'ן אידישען לעבען.

לאטיינער און די אנדערע פערפאסערס האבען נאר געכאפט די אוננאטירליכקייט, די ווילדקייט און די אונגעלומפערטקייט און דעם פולען לעבען ניט געקענט ארייננעבען.

איבערינענס, מען טאר קיין גרויסע טענות ניט האבען צו די ערשטע פערפאסערס אין אמעריקא. מען דארף ניט פערגעסען, אז זיי האבען דא געהאט די שווערע אויפגאבע אויסצוטרעטען אין נייעם וועג און זיי האבען דא געשאפען א פובליקום פאר'ן אידישען טהעאטער.

פיערטער קאַפּיטעל.

עס פּלאַצט די הארמאניע.

אין יענער צייט זיינען די אויטאָרען געוועזן שותפים אין געשעפט, דאָס הייסט ניט אז זיי האָבען געגעבען צושטייער געלד צו נעהמען א טהעאטער בשותפות און טהיילען זיך מיט די פערדיענסטען. די אויטאָרען האָבען דעמאָלט קיין געלד ניט פערמאָגט און זיי האָבען ניט געקענט שאפען קיין געלד צו נעהמען א טהעאטער בשותפות. דער געלד־געבער איז געוואוינליך געווען נאָר א זייטיגער מענש, וואָס האָט מיט דער פּראָפעסיאָן גאָר ניט געהאט צו טהאָן. די ערשטע און צווייטע און דריטע קאָמפּאַניעס האָבען קיין געלד ניט געהאט און זייטיגע מענשען זיינען גע־וואָרען ביי זיי דירעקטאָרען. די עובדא פון א דירעקטאָר איז געווען צו שאפען א טהעאטער און אויסלעגען די נויטיגע סומע געלד, די עובדא פון די שוישפּיעלער איז געווען צו שפּיעלען און די עובדא פון דעם אויטאָר איז געווען צו שאפען פּיעסען. דער דירעקטאָר האָט געוואוינליך אראָבגענומען דעם גרעסטען חלק פון דער איינ־נאהמע, אויב עס איז געווען פון וואָס אראָבצוענהמען, און מיט'ן איבעריגען האָבען זיך געטהיילט די אקטיאָרען מיט'ן אויטאָר. דער אקטיאָר וואָס איז געווען מעהר אָנגענומען ביים פּובליקום האָט געקריגען א גרעסערען חלק און די אקטיאָרען, וואָס זיינען ניט גע־ווען שטארק אָנגענומען ביים פּובליקום, האָבען געקריגען א קלע־נערען טהייל. דער אויטאָר האָט געקריגען זיינע „מארקען" ניט נאָר ווען מען האָט געשפּיעלט זיינע שטיקער, נאָר אויך ווען מען האָט געשפּיעלט א פרעמדענס שטיק.

די פערדיענסטען פון דעם אויטאָר אזוי ווי פון די אקטיאָרען

זיינען געווען קלאָגענדיגע; אפט איז נים געווען גענוג אויף ברויט אין שטוב. איבערהויפּט אין די וואָכען, ווען די איינגאהמען זיינען געווען צרה'דיגע. און טאקע דערפאר וואָס דאָס לעבען ביים טהע־אַטער איז געווען אזוי קלאָגעדיג און חושכ'דיג, זיינען די אוי־טאָרען געשטאַנען אויף דער וואך, אז קיין זייטיגער מענש זאָל חס ושלום ניט צוקומען מיט קיין פּיעסע אין טהעאטער. די אק־טיאָרען האָבען געגלויבט, אז דער אויטאָר דארף נאָר אריינקומען אין כעס און נים געבען קיין פּיעסען, איז אויס טהעאטער.

לאטיינער און הורוויטש פון זייער זייט, האָבען אָנגעווענדעט אלע קרעפטען צו פערשטארקען דעם גלויבען פון די אקטיאָרען אין זיי, און די אקטיאָרען האָבען וואָס ווייטער אליץ מעהר דורכגעדרונ־גען זיך מיט דעם דאָזיגען גלויבען. די צוויי אויטאָרען האָבען גע־בראַכט די אקטיאָרען צו אַזאַ מדרגה, אז זיי האָבען געקוקט אויף יעדען איינעם, וואָס האָט געוואגט צו דענקען, אז ער קען אָנשריי־בען אַ פּיעסע פאר'ן טהעאטער, ווי אויף אַ „יאָלד“, פון וועלכען מען דארף חוזק מאכען.

און חוזק מאכען האָט מען געדארפט אזוי, אז דער עזות'ניק, וואָס האָט געוואגט אנצושרייבען אַ פּיעסע זאָל האָבען אַ צייט צו געדענקען און די אקטיאָרען זאָלען אַ צייט לאנג האָבען צו דער־מאָנען און לאַכען.

די אקטיאָרען האָבען דאריבער געשליפען זייערע קעפּ און אויסגעטראכט פערשיעדענע מעטהאָדען פון אבלאכען, אָבשפּאָטען, חוזק מאכען.

אויב דער עזות'ניק האָט זיך ארויסגעוויזען סתם אַ יאָלד, וואָס יוייסט ניט פון זיינע הענד און פיס און וואָס האָט געגעבען אָנצוהערעניס, אז ער קען זיך לאָזען קאָסטען פאר'ן כבוד צו זיין דער פערפאסער פון אַ שטיק, האָט מען זיך נאָר גענומען צו זיין קעשענע. מען האָט זיין שטיק אויסגעהערט, געלויבט עס אין טאָג אריין און אָנגעוויזען אויף די הוצאות, וואָס עס דארף אריינטריי־בען און געהייסען איהם צאָהלען. מען האָט איהם אזוי לאנג גע־פיהרט פאר דער נאָז, ביז ער האָט געקראָגען אַ פערדאכט, אז מען נעהמט איהם אויף זיכער און ווען ער האָט דעם פערדאכט ארויס־

געוויזען, האָט מען איהם ערקלערט, אויב מען האָט געפונען פאר נויטיג צו געבען א תירוץ, אז דער אויטאָר פון טהעאטער האָט מורא פאר אזא געפעהרליכען קאָנקורענט און לאָזט ניט אויפפיהרען דאָס שטיק.

נאָר אזעלכע פעלע האָבען פאסירט זעהר זעלטען. די ליעבסטע מעטהאָדע איז געווען צו „גרימירען" דעם פרעמדען שרייבער פון א פיעסע.

ווען מיט א פיעסע איז געקומען איינער אויף וועלכען עס איז נעפאלען דער גורל, אז מען דארף איהם גרימירען, האָט מען איהם בעשטימט א טאָג צו קומען אין טהעאטער ווען מען שפיעלט ניט, און אלע אקטיאָרען האָבען זיך פערזאמעלט צו דער בעשט מטער צייט. דעם שרייבער האָט מען אנידערגעזעצט אין מיטען, און די אקטיאָרען האָבען זיך ארומגעזעצט ארום איהם און געהייסען איהם לייענען. אזוי גיך ווי ער האָט זיך אביסעל דערוואָרעמט אין לייענען, האָט מען אָנגעהויבען צו רייבען שוועבעלאַך און מיט'ן שווארצען עק פון די אבגעברענטע שוועבעלאך האָט איין אקטיאָר פון איין זייט און דער צווייטער אקטאָר פון דער צווייטער זייט פון צייט צו צייט א פיהר געטהאָן ווי ניט בכיון דעם שרייבער איבער די באקען. אין א קורצע צייט איז דאָס גאנצע פּנים ביים שרייבער געוואָרען בעדעקט מיט שווארצע פאסקעלאך, און די אק־טיאָרען ארום האָבען געקוקט אויף איהם און געלאכט. דער אָרי־מער שרייבערל האָט נעבאך ניט פערשטאנען, אז מען לאכט פון איהם און ער האָט געמיינט, אז דעם געלעכטער רופט ארויס די קאָמיזם פון זיין פיעסע.

א צווייטע מעטהאָדע איז געווען אזא:

מען האָט דעם אונבעקאנטען שרייבער אָבגעלייגט א לייענים פון טאָג צו טאָג, פון וואָך צו וואָך, און מען האָט אויף איהם אלץ געמאכט דעם איינדרוק, אז אוים מורא פאר דעם אויטאָר פון טהע־אָטער מוז מען די לייענים אָבלעגען. מיט יעדען טאָג האָט זיך דער אונבעקאנטער שרייבער אלץ מעהר דורכגעדרונגען מיט'ן געדאנק, אז די אקטיאָרען האָבען מורא פאר דעם אויטאָר ווי פאר'ן טויט און אז דאָס לייענען פון א שטיק דארף זיין א געהיימניס, אז ניט

שרה אדלער

לעאָן בלאנק

זיגמונד פיינמאַן

בינע אבראמאװיטש

מאָריס מאָשקאָװיטש

באָריס טאמאשעפסקי

בעסי טאמאשעפסקי

מאַקס ראָזענטהאַל

גאָט ווייס וואָס פאר א שטראָף זיי וועלען פון איהם קריגען. ענד־ליך האָט מען איהם מיט שמחה ערקלערט, אז היינט קען ער לייענען דאָס שטיק. אלע אקטיאָרען זיינען געווען פערזאמעלט און דעם שרייבער האָט מען אנידערגעזעצט ביי א טישעל און געהייסען איהם לייענען. ווען דער שרייבער איז אריין אין טעם און האָט אָנגעהויבען צו לייענען מיט היטץ, האָבען אלע אקטיאָרען פּלוצלונג א הויב געטהאָן זיך מ ט א געשריי: „דער פּראָפעסאָר קומט!“ און זיי האָבען זיך געלאָזט לויפען מיט אימפּעט פון דער ביהנע. דער אונגליקליכער שרייבער, וועלכער האָט בשעת דעם לייענען פערגעסען אויף וואָס'ער וועלט ער איז, האָט זיך דערשראָקען צום טוידט, געכאַפּט זיין פּיעסע און געלאָזט זיך לויפען הענדום־פּענדום, ווי מען וואָלט איהם געכאַפּט ביי א שרעקליכען פערברעכען און ער דאַרף אנטלויפען צו ראַטעווען זיך מיט'ן לעבען.

„דער פּראָפעסאָר קומט“ האָט געהייסען, אז דער אויטאָר הורוויטש קומט.

נאָך א מעטהאָדע פון חוזק מאַכען איז געווען אזא:

ווען דער אונבעקאַנטער שרייבער איז געקומען לייענען זיין פּיעסע, האָט מען איהם ערקלערט, אז צו קענען בעסער ריכטען וועגען דעם שטיק, וועלען די אקטיאָרען זיצען אין די סאַמע לעצטע רייהען און ער זאָל פון דער ביהנע פאר זיי לייענען און אין דער זעלבער צייט ווי ווייט מעגליך אויך ווייזען ווי צו שפּיעלען. דער תמ'עוואַטער שרייבער האָט געטהאָן ווי מען האָט איהם געהייסען, און די אקטיאָרען האָבען פון צייט צו צייט געהייסען איהם לייענען העכער. אז די אקטיאָרען זיינען זאַט געוואָרען מיט'ן שפּאַס, האָבען זיי זיך שטיל אויפגעהויבען און פערלאָזט דעם טהעאַטער. דער נאַרעשער שרייבער האָט זיך הייזעריג געמאַכט שרייענדיג צו די פיער וועגד און קרימענדיג זיך פאר די פיער וועגד, און געגלויבט די גאנצע צייט אז ענדליך האָט ער דערגרייכט זיין העכסטע אַמ־ביציע, ביז ער האָט זיך געכאַפּט, אז ער איז איינער אליין אין טהעאַטער.

דאָס זיינען געווען די געוועהנליכע מעטהאָדען, ווי צו מאַכען חוזק פון די עזות'ניקעס, וואָס האָבען געוואָנט צו שרייבען א

פיעסע. און דאס האבען געטהאן די אקטיארען אויף זייער אייגע־נעם חשבון. און די אויטארען, האבען זיך אין דעם ניט געמישט. זיי האבען געקענט זיין צושויער, אבער קיין אנטהייל האבען זיי אין דעם ניט גענומען.

צו זאגען דעם אמת, זיינען די מייסטע אונבעקאנטע שרייבער וואס זיינען געקומען מיט פיעסען, געווען קיילעכדיגע עם־הארצים און האבען ניט געוואוסט, מיט וואס מען עסט א דראמע. זיי זיינען דאס רוב געווען פערקאכטע בעזוכער פון דעם אידישען טהעאטער און זיינען געווען דורך און דורך דורכגעדרונגען מיט דער אטמאספער פון דער דאמאלדיגער ביהנע. זיי האבען געפיהלט, ווי אין די שטיקער, וואס מען פיהרט אויף, קלעבט זיך ניט א ווארט צו א ווארט, ווי אלץ אויף דער ביהנע איז הפקר און זיי האט אויסגעוויעזען, אז עס איז די גרינגסטע זאך אין דער וועלט אנצושרייבען אזעלכע שטיקער און זיי האבען געשריעבען וואס ניט געשטויגען און ניט געפלויגען. עס זיינען צווישען די דאזיגע אונבעקאנטע שרייבער אויך געווען אזעלכע, וואס האבען געמיינט, אז אלץ וואס מען דארף אנשרייבען אין א פיעסע איז צו מאכען א מין קורצען סצענאריום, א תכן ענינים און ווייטער איז שוין די ארבייט פון די אקטיארען: זאלען זיי ברעכען דעם קאפ און אויסטראכטען וואס צו רעדען אויף דער ביהנע. די אקטיארען האבען ניט פערשטאנען, וואס פאר א פיינעם קאמפלימענט די דאזיגע שרייבער האבען זיי געמאכט: אזעלכע שרייבער האבען געגלויבט, אז וואס דער אקטיאר רעדט אויף דער ביהנע איז דאס אלץ פון זיין אייגענעם קאפ.

עס וועט אבער זיין א גרויסער טעות צו דענקען, אז חוזק האט מען נאר געמאכט פון אזעלכע „יאלדען“. אין יענע צייטען האט מען חוזק געמאכט פון יעדען שרייבער וואס איז געקומען מיט א פיעסע, ווען אפילו די פיעסע איז געווען א סך א בעסערע פון די, וואס מען האט דעמאלט געשפיעלט אין די אידישע טהעאטערס. מען האט מיט זיי ניט געמאכט די געוועהנליכע קונצען, ווי גרימירען אדער איבערלאזען זיי מיט די פיער ווענד, נאר חוזק האט מען פון זיי געמאכט. אבער דער חוזק פון די אקטיארען

אין יענער צייט איז געווען ווי פון אינגלאַנד, וואָס לויפען איינעם נאָך און ווארפען איהם מיט שטיינער נאָך דערפאַר, וואָס די על־טערע מענשען האָבען וועגען איהם א שלעכטע מיינונג. די אקטיאָ־רען האָבען דעמאָלט אליין ניט געוואוסט, אז זיי טאַנצען נאָך אונבעוואוסט זייערע אויטאָרען און פיהרען נאָר אויס דעם וואונש פון די לעצטע.

אין דער גראָבער און צייטענווייז אכזריות׳דיגער בעהאנדלונג פון דער זייט פון די אקטיאָרען צו די וואָס האָבען געוואגט צו שרייבען אין יענער צייט א פיעסע, דאַרף מען זעהן אויך א שפלות, אן אונטערוואָרפענקייט, א קריכענים אויף אַלע פיער פאַר די דערמאָנטע אויטאָרען. אין דער זעלביגער צייט וואָס די אקטיאָרען האָבען דערמיט צופריעדענגעשטעלט א גרעבערען אינס־טינקט, האָבען זיי אויך געוואָלט נושא חן זיין ביי די פאַטענטירטע אויטאָרען. עס איז געווען אזוי גוט, ווי די אקטיאָרען זאָלען זאָגען: איהר זעהט, די אנדערע וואָס שרייבען פיעסען האָבען ביי אונז א פנים כעפרא דארעא, און נאָר פאַר אייך פאַלען מיר כורעים.

און דאָך איז שוין די לאַגע פון די אויטאָרען געווען מיט עטליכע מדרגות ניעדריגער, ווי אין דער צייט פון גאָלדפאַדען. אין רומעניען און אין רוסלאַנד איז גאָלדפאַדען ניט נאָר געווען דער דעה זאָגער און טאָן־געבער, נאָר ער איז פאַקטיש געווען דער גאַנצער בעל הבית פון טהעאטער אָדער, ריכטיגער געזאָגט, ער איז געווען דער גאַנצער טהעאטער. ער האָט גענומען דאָס טהעאַ־טער, ער האָט גענעבען דאָס שטיק, ער האָט געפיהרט די הוצאה און האָט בעטראַכט די אקטיאָרען ווי אָנגעשטעלטע. ער האָט זיך מיט זייער מיינונג ניט גערעכענט און זיי פון זייער זייט האָבען ניט געוואגט אויפצוהויבען פאַר איהם דעם קאָפּ.

די אויטאָרען אבער אין אמעריקא, הגם זיי האָבען געהאַט די שטאַרקסטע דעה, זיינען געווען נאָך אַלעמען ניט מעהר ווי קליינע שותפים, און זייער גאַנצע דעה איז אוועק אויף דעם, אז מען זאָל קיין אנדער שרייבער ניט צולאָזען צו דער ביהנע. די דאָזיגע דעה האָט אבער לאַנג ניט געקענט אָנהאַלטען. די אונטערטהעניגקייט

פון די אקטיארען איז ניט געווען קיין נאטירליכע, זי האט זיך נאר גענומען דערפון, וואס זיי האבען זיך איינגעוואהנט מיט גאלדפאדען'ס רעזשים, ווען ער איז געווען אלץ און זיי גאר נישט. און ווען זיי האבען ארויסגעוויעזען אונטערטהעניגקייט די אויטא־רען, האבען זיי נאך אליין ניט צוקייעט פאר וואס זיי טהוען עס. נאר דער פאקט, וואס די אויטארען זיינען געווען ניט מעהר ווי קליי־נע שותפים און וואס ביים טהיילען די מארקען האט יעדער גרע־סערער אקטיאר געקריעגען ניט ווייניגער פון דעם אויטאר, האט ענדליך געמוזט פיהרען דערצו, אז אין א שעהנעם פריהמארגען זאל יעדער גרעסערער אקטיאר פרעגען דעם אויטאר: וואס פאר א פריץ, וואס פאר א דעה־זאגער, וואס פאר א טאן־געבער ביזטו, אז דו נעהמסט ניט מעהר מארקען פון מיר? און דער זעלביגער אקטיאר, וואס האט חוזק געמאכט פון אנדערע, וואס האבען גע־וואגט צו שרייבען א פיעסע, זאל ענדליך אנהויבען חוזק צו מא־כען פון דעם אויטאר גופא. די אויטארען האבען געהאלפען די שוישפיעלער דורכדרינגען זיך מיט שפאט און פעראכטונג געגען די זייטיגע שרייבער פון פיעסען, און עס האט זיך געפאדערט דער מינדעסטער שטופ, אז די שוישפיעלער זאלען ארויסווייזען דעם שפאט און פעראכטונג געגען די אויטארען זעלבסט.

אבער איידער דאס איז געשעהן איז צווישען פובליקום, אוי־טארען און אקטיארען געווען א פאלשטענדיגע הארמאניע. דער אויטאר האט פערשטאנען די שוישפיעלער און פובליקום, די שוי־שפיעלער האבען פערשטאנען דעם אויטאר און דאס פובליקום, און דער עולם האט געלעקט די פינגער פון דעם אויטאר און אק־טיארען.

ביים סוף פון דער ערשטער פעריאדע איז שוין דעם פובלי־קום דערעסען געווארען איינס און דאס זעלביגע שטיק אונטער פערשיעדענע נעמען, איינע און די זעלביגע תנועות, איינס און דאס זעלבע טענצעל, איינע און די זעלביגע לצים אין פערשיע־דענע געשטאלטען, און דאס האט געהייסען, אז די הארמאניע צווי־שען די דריי עלעמענטען פלאצט. נאר דער געפעהרליכסטער שפאלט אין דער הארמאניע איז געקומען, ווען די שוישפיעלער

האבען זיך ארומגעזעהען, אז זיי זיינען ניט מעהר ווי פורים־שפּיעלער.

פּיעלע וואס האבען געשריעבען וועגען דעם אידישען טהעאטער האבען ניט ריכטיג פערשטאנען די זייט פון דער געשיכטע און נ ט ריכטיג אבגעשעצט די וויכטיגקייט דערפון. פּיעלע האבען אבגעלאכט פון די אקטיארען דערפאר, וואס זיי האבען זיך גענומען מעסטען מיט די כחות מיט די גרויסע שוישפּיעלער ביי די אומות העולם. פּיעלע האבען בעקלאגט, וואס די שוישפּיעלער האבען זיך אראבגענומען פון זייער אויסגעטראטענעם וועג, און גענומען זוכען נייע וועגען. זיי האבען ניט פערשטאנען, אז די שטומע אונצופריעדענהייט פון די שוישפּיעלער וועט פריהער אדער שפּעטער מוזען געבען אן אנדער ווענדונג דער אידישער ביהנע.

אין דער גאנצער צייט פון דער ערשטער פּעריאדע האבען די אקטיארען ניט געוואוסט אפילו דעם אלף בית פון שפּיעלען. די שטיקער זיינען ניט געשריעבען געווארען פאר אקטיארען וואס קענען שפּיעלען. עס איז שוין פריהער געוועזען דערמאנט, אז די פּערפאסערס האבען ניט מקפיד געוועזען אז איין סצענע זאל האבען א שייכות מיט דער צווייטער, אז איין אקט זאל זיך בינדען מיט'ן צווייטען אין א פּיעסע. מען האט אפילו ניט מקפיד געווען, אז איין ווארט זאל זיך קלעפּען צום צווייטען. פאר א פערפאסער איז א שטיק געוועזען הפקר און ער האט דארטען געקענט ארייןקלאפּען, וואס איהם האט זיך פערקאלאטשעט אין קאפּ. מען פערשפּארט צו זאגען אז די אוטארען האבען ניט געוואוסט, וואס הייסט דורכ־צופיהרען א כאראקטער. די רייד, די האנדלונגען זיינען געוועזען ווילד, פרעמד, גאר ניט פון מענשען, וואס מען בעגעגענט אין לעבען.

דער אקטיאר איז געגאנגען ביי זיין פערפאסער אין חדר און האט פון איהם געכאפּט דעם שניט ווי צו שפּיעלען. ער האט געזעהען אז דאס שטיק איז ביים פערפאסער הפקר, האט ער געמאכט פאר זיך די ביהנע הפקר. ער האט געזעהען, אז ביים פערפאסער קלעפּט זיך ניט א ווארט צו א ווארט, האט זיך זיין שפּיעלען ניט געקלעבט צו די ווערטער. ער האט זיך דורכגעדרונגען מיט דער

געדיכטער אטמאָספער פון טהעאטער, אז אלץ, וואָס קומט דאָר־טען פאָר איז ווילד, משונה׳דיג, האָט ער אויך געשפּיעלט ווילד, משונה׳דיג.

און דאריבער ווען אן אקטיאָר האָט געדאַרפט ארויפגעהן אויף דער ביהנע, האָט ער ניט געקענט אריינקומען ווי א געוועהנליכער מענש, ווייל וואָס פאַר א פּנים וואָלט עס געהאַט? און ער איז אריינגעקומען מיט א ווילדען שפּרונג אָדער מיט א טענציל אָדער ווי עס איז עפּיס אויף א משונה׳דיגען אופן. האָט ער געדאַרפט רעדען האָט ער עס ניט געקענט טהאָן ווי א פּראָסטער בשר ודם טהוט, נאָר מיט עפּעס א משונה׳דיגען קול, אָדער מיט א ברומע־נים אָדער מיט א קוויטשענים, מיט איין וואָרט, עס זאָל נאָר ניט זיין עהנליך אויף א מענשליכען דבור. ווען ער האָט געדאַרפט ארויסווייזען א געפיהל פון כעס, א געפיהל פון שנאה, א געפיהל פון אייפערזוכט און דאָס גלייכען, האָט ער אלע זיינע קרעפטען אנגעווענדט ניט צו ווייזען עס ווי מען טהוט עס אין לעבען. מען קען זאָגען, אז דער שוישפּיעלער פון יענער פּעריאָדע האָט אויף יעדען טריט אויף דער ביהנע געהיט זיך מען זאָל אין איהם ניט בעמערקען קיין מענשליכע תנועה, קיין מענשליכע בעוועגונג. ער האָט פערשטאַנען, אז צו זיין אן אקטיאָר הייסט צו ווייזען אין יעדע זאַך עפּעס א קונץ, ווייל אז ניט, טאָ וואָס איז דער קונץ צו זיין אן אקטיאָר? אויב שפּיעלען זאָל הייסען אז מען דאַרף געהן ווי א מענש, רעדען ווי א מענש, ווערען אין כעס ווי א מענש, ליעבען ווי א מענש, זיין אייפערזיכטיג ווי א מענש, קען דאָך יעדער פון פּוב־ליקום ארויף אויף דער ביהנע און ווערען אן אקטיאָר.

דער פערשטאָרבענער כאראקטער קאָמיקער ס. טאַרנבערג האָט דערצעהלט, אז ווען ער איז נאָכ׳ן ערשטען מאָל שפּיעלען אראָב פון דער ביהנע, האָבען איהם מיט כעס געזאָגט די שוי־שפּיעלער: „ווער האָט עס אייך איינגעשמועסט, אז איהר זייט אן אקטאָר? איהר רעדט דאָך אויף דער ביהנע, אזוי ווי מען רעדט אין דער היים.“ נאָך איינער האָט איהם געזאָגט: „אזוי רעדען ווי איהר האָט גערעדט, קען דאָך מיין באָבע אויך!“

און דאָס האָט געשטימט מיט דעם גאנג פון דער פּיעסע און

די פאָדערונגען פון פובליקום. דאָס פובליקום איז ניט געקומען הע־רען ווי מען רעדט ביי זיך אין דער היים, נאָר ווי מען רעדט אין טהעאטער, און אין טהעאטער האָט מען געדאַרפט רעדען אנדערש ווי אין דער היים.

און אום צו ווערען גרויס, האָט אַן אַקטיאָר געדאַרפט זיך אויסצייכענען אין משונה׳דיגע תנועות, אין זיין מאָרדעווען זיך, אין זיין קריכען אויף גלייכע ווענד, איבערהויפט אויב ער האָט געשפּיעלט העלדען־ראָלען. ער האָט געדאַרפט קאָנען צאַפּלען זיך, וואַרפען זיך, טרייסלען זיך בעסער פון יעדען אנדערען און דאַן האָט ער געקראָגען „פּאַטריאָטען", וואָס האָבען איהם אַפּלאָדירט און ער האָט דערגרייכט צו דער מדרגה פון א שטערן.

אינטערעסאַנט איז וואָס ב. טהאָמאַשעפסקי דערצעהלט אליין וועגען דעם סוף פון יענע פּעריאָדע. ער דערצעהלט אזוי:

„די אידישע ביהנע איז דעמאָלט געשטאַנען אין גאַנצען אויף לאַטיינערס און הורוויטשעס ליטעראַטור.

טריקאָ מיט גאָלדענע קרוינען מיט נאַקעטע הענד, אויסגע־שניטענע העלזער, ארומגעוויקעלט מיט זיידענע מאַנטלען, האָבען דאַן אַלע סטאַרס געטראָגען. דער אונטערשיעד איז נאָר געווען אין די פאַרבען. קעסלער האָט געטראָגען אויף דער ביהנע א גרויסען הוט מיט א לאַנגען פעדער, מיט נאַקעטע פיס און א העמדיל מיט פּאַטשערקעס פון רויטער פאַרב; און אדלער האָט געטראָגען נאָך א גרעסערען הוט מיט דריי פעדערען, ארומגעוויקעלט אין א גאָלדע־נעם שאַל מיט רענדלאַך, אויך מיט נאַקעטע פיס, נאַקעטע הענד און א נאַקעטען האַלז. נאָר אום דאָס צו מאַכען רעאַליסטישער, האָט ער זיך אָנגעטהאָן קייטען מיט בראַסלעטען און א פּאָר לאַנגע טערקישע אוירינגלאַך און פון גרינער פאַרב. אום זיי צו איבער־שטייגען און זיי ווייזען, אז דעם קונץ פערשטעה איך בעסער פון זיי, האָב איך זיך אָנגעטהאָן מיט זיידענע זאָקען פון דריי קאָ־לירען, אנשטאָט איין מאַנטעל האָב איך אָנגעטשעפּעט אויף זיך דריי מאַנטלען, מיט קרוינען, שווערדען, פּאַנצערס, בראַסלעטען, אוירינגלאַך, טורבאַנעס פון פערשיעדענע פאַרבען און פערשיעדענע

סאָרטען. זיי האָבען געגען מיר א פנים געהאט ווי פּראָסטע סאָל־דאטען. דאן האט זיך אָנגעפאנגען אן איבעריאָגעניס: האָבען זיי דעקלאמירט, האָב איך געזונגען. האָבען זיי געשאָסען, האָב איך געשטאָכען. זיינען זיי אריינגעפאָהרען אויף פערד, בין א ך אריין אין א גאָלדענעם וואָגען מיט א גאנצער יוניאָן פערד. איז ביי זיי געוועזען א דונער, איז ביי מיר געוועזען א בליץ. האט ביי זיי געשנייעט, האט ביי מיר געדעגענט. האט קעסלער געזונגען „מן המצר“, האָב איך געזונגען „יתגדל“. האט מען ביי זיי דער׳הרג׳עט א שונא, האָב איך אויסגע׳הרג׳עט אלע שונאים אויף איין מאָל.“

עס מאכט ניט אויס, וואָס טהאָמאשעווסקי צומישט דאָ די ארבייט פון דעם דראמען־מאכער מיט דעם שפּיעלען פון די אקטיאָרען. דאס בילד גיט א קלאָרען בעגריף וועגען די דאמאָלדיגע קונצען פון די שוישפּיעלער און מיט וואָס איין אקטיאָר האט געזוכט איבערצוויאָגען דעם צווייטען.

נאָר אזעלכע קונצען איז געווען גרינג צו מאכען דעם שוי־שפּיעלער כל זמן ער האט אליין געגלויבט, אז דערמיט טהוט ער די עבודה אין דעם בית המקדש פון קונסט. גראדע ווי דער אוי־טאָר קען ניט אָבנארען די מאסע און געבען איהר עפּעס אזוינס, פון וואָס עס אליין מאכט חוזק, אזוי קען דער אקטיאָר ניט מאכען קיין פּאיאצעריי אויף דער ביהנע, ווען ער איז דורכגעדרונגען מיט׳ן געדאנק, אז זיין שפּיעלען איז פּאיאצעריי און ער מוז מאכען די פּוילע שטיק, ווייל דאס פּובליקום פערשטעהט ניט קיין אנדער שפּיעלען. ווען ביים אקטיאָר גנב׳עט זיך אריין א ספק צו זיין שפּרינגען פון הויט איז אמת׳ע קונסט, וועט דער ספק גלייך אי־בערגעהן צום פּובליקום. און ווער רעדט, ווען דער אקטיאָר עפּענט די אויגען און דערזעהט זיין נאקעטקייט, וועט שוין דער עולם בשום אופן ניט אפּלאָדירען איהם.

און מיר זעהען טאקע אז ביי דעם סוף פון יענער פּעריאָדע, וועגען וועלכער טהאָמאשעפסקי דערצעהלט, האט ער געשפּיעלט אין טהאַליא און אלע שטערען, ווי אדלער, קעסלער, פיינמאן, מאָ־גולעסקאָ האָבען געשפּיעלט אין ווינדזאָר, און אין טהאַליא, אזוי

דערצעהלט טהאָמאשעפסקי, איז א שטיק געגאַנגען דעם גאַנצען סעזאָן און אין ווינדזאָר איז אלע צוויי וואָכען אויפגעפיהרט געוואָרען א נייע שטיק. טהאָמאשעפסקי דערצעהלט, אז די קאָנקורענטען פון צווייטען טהעאטער האָבען גערעדט און גע׳דרשה׳ט פון דער ביהנע, אז ניט דאָס שטיק ציהט דעם עולם אין טהאַליא טהעאטער נאָר טהאָמאַשעפסקי׳ס פּאָלקעס. די קאָנקורענטען זיינען דערמיט אויסען געווען צו ווארענען די טהעאטער בעזוכער, אז זיי זאָלען ניט לאָזען זייערע ווייבער און טעכטער געהן אין טהאַליא טהעאטער. עס איז שווער צו בעשטימען די ראָל פון די פּאָלקעס אין דעם ערפאָלג פון יענעם שטיק. מען האָט דעמאָלט צוגעצויגען אַן עולם מיט א סך נאַרעשערע זאכען ווי מיט פּאלקעס. דער עולם איז אין יענער צייט געלאָפען אָנקוקען א סטאדע שעפּסעלאך אויף דער ביהנע און עס איז קיין צווייפעל ניט, אז ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אזעלכע קונצען, האָבען א פּאָר געזונטע מענערשע פּאָלקעס געהאט א גרעסערע צוציהונגס קראַפט פאר ווייבלאך און מיידלאך, ווי א סטאַדע שעפּסען, נאָר דערמיט אליין קען מען ניט ערקלערען דעם ערפאָלג, וואָס טהאָמאשעפסקי האָט יענעם סעזאָן געהאט. די אורזאך דערפון איז א סך א טיעפערע. די אנדערע אקטיאָרען פון דעם צווייטען טהעאטער האָבען געשפּיעלט אין דעמזעלביגען סאָרט שטיקער און האָבען אויך געמאכט די זעלביגע קונצען, נאָר זייער הארץ און נשמה איז שוין ניט געלעגען אין דעם שפּעלען. זיי זיינען געקומען צום בעוואוסטזיין, אז זיי קרימען זיך, לאָמען זיך, ברעכען זיך פאר׳ן פּובליקום, אז זיי מאכען זיך נאריש, פּאיאצעוועז, און דער דאָזיגער געפיהל האָט זיך גיך איבערגעגעבען צום פּובליקום. דאָס פּובליקום האָט באלד דערשמעקט, אז די אקטיאָרען שטעלען איהם אוים א מאָראַלישע צונג פון דער ביהנע און עס האָט אויפגעהערט צו קומען אין טהעאטער. איבריגענס, די צונג וואָס די אקטיאָרען האָבען אויסגעשטעלט דעם פּובליקום איז גאָר ניט געווען קיין מאָראַלישע. די צייט איז שוין ניט געווען ווייט, ווען קעסלער פלעגט אויסשטעלען אן אמת׳ע צונג דעם פּובליקום, ווען ער האָט געמוזט ווייזען פּאיאצעריי אויף דער ביהנע. אָבער מיט טהאָמאשעפסקי׳ן איז דאָס געווען אנדערש.

ער האָט לאַטיינער׳ס און הורוויטשעס שטיקער געשפּיעלט מיט הארץ און נשמה. ער האָט געגלויבט באמונה שלמה, אז ער ווייזט גרויסע קונסט אין זיין שפּיעלען און קיין אקטיאָר וועט איהם ניט „ביטען“ אין שפּיעלען די דאָזיגע ראָלען.

פינפטער קאַפּיטעל.

דער רעפּאַרמאַטאָר פון דער אידישער ביהנע.

ארום דער צייט האָט זיך געוויזען יעקב גאָרדין.

יעקב גאָרדין איז אָנגעקומען אין ניו יאָרק אין 1890 און ער האָט גלייך געווענדעט זיינע אויגען צום אידישען טהעאטער.

ביז זיין קומען אין ניו יאָרק האָט זיך דער אידישער אינטע־ליגענטער עולם דאָ מיט'ן אידישען טהעאטער ניט אינטערעסירט. דער אידישער טהעאטער איז אויפגעהאַלטען און אויסגעהאַלטען געוואָרען דורכאויס פון דעם פּראָסטען המון. אויב אן אינטעליגענ־טערער מענש האָט אמאָל פון נייגיערדע פערשמעקט אהין, איז ער ארויס פון דאָרטען מיט'ן איינדרוק, אז דער אידישער טהעאטער איז א באַלאַגאַן און די אקטאָרען — קאָמעדיאַנטשיקעס. ווען מאָגולעסקאָ'ס טרופּע איז אָנגעקומען, האָט זיך אין די אינטעלי־גענטערע קרייזען געוויזען עפּעס אן אינטערעס צום טהעאטער. דער פיהרער פון דער דריטער פּאַרטיע „עם עולם“ טאַנטשוק, א מאַן מיט אן אוניווערזיטעטס בילדונג, א מיטארבייטער פון די בעסטע רוסישע זשורנאַלען, האָט דעמאָלט געמאַכט א פערזוך צו ווערען א שוישפּיעלער און איז אריינגעפאַלען אין כהאָמאשעפּסקים קאָמפּאַ־ניע אויף דער פּראָווינץ. אברהם קאהאן, א פיהרער פון די אי־דישע סאָציאַליסטען אין ניו יאָרק, האָט אין 1887 אָנגעשריעבען א פּיעסע, נאָר ווען מען האָט איהם ערקלערט די פאָדערונגען פון דעם אידישען טהעאטער און ווי אזוי מען דאַרף זיך צופּאַסען צו איהם, האָט ער א קעהר געטהאָן דעם רוקען צו דער אידישער ביהנע און האָט שוין מעהר קיין פערזוך ניט געמאַכט אויפ'ן דראַ־מאַטישען פעלד. מסתמא האָבען נאָך אנדערע אזעלכע אינטעלי־

גענומען פּרובירט צו שרייבען פאר דער אידישער ביהנע, און ווען זיי האָבען זיך בעקאנט מיט די פאָדערונגען האָבען זיי זיך פון איהר אָבגעקעהרט.

י. גאָרדין האָט זיך אויך אָנגעשטויסען אויף די זעלביגע אונ־געלומפּערטע, עם־האָרצ'ישע פאָדערונגען פון די פיהרער פון טהעַ־אַטער, נאָר ער האָט בעשלאָסען צו פּרובען זיינע כחות אויף דער אידישער ביהנע.

יעקב גאָרדין האָט שוין הינטער זיך געהאַט א רייכע קאריערע. ער איז געבאָרען געוואָרען אין 1853, אין מירגאָראָד, פּאָלטאַווער גובערניע, און האָט געקריגען א גוטע ערציהונג. ער האָט געהאַט א גוטע ידיעה אין העברעאיש און צו זיבעצעהן יאָהר האָט ער אָנ־געהויבען צו שרייבען פאר רוסישע צייטונגען ארטיקלען און סקי־צען. די סקיצען זיינען געווען מעהר פעליעטאָניסטיש, און די דאָזיגע פאָרם האָט זיך בעסער געפּאַסט פאר זיין אונרוהיגען, שאַר־פען גייסט. הגם ער האָט בעלאַנגט צום לינקען פליגעל פון דער אינטעליגענץ, איז ער זיך צוזאַמענגעגאַנגען מיט די השכלה קעמ־פער אויף דער נעגאַטיווער זייט פון זייער קאַמפּף, אבער ניט גלייך צו די משכילים האָט ער זיך ארומגעטראָגען מיט אידעען פון רע־פאָרמען. אלס א כלל זיינען די משכילים ניט געווען קיין בויער, נאָר צושטערער, און ווען זיי האָבען אבגעלאַכט פון פערשימעלטע מנהגים, האָבען זיי קיין פּאָזיטיווע זאך אין דער אמונה נעגעבען, ווייל אין הארצען האָבען זיי קיין אמונה ניט געהאַט. י. גאָרדין האָט זיך ניט בענוגענט מיט'ן צושטערען און ער האָט אויך געזוכט צו בויען, און צו זעקס און צוואַנציג יאָהר איז ער שוין בעשעפטיגט מיט'ן גרינדען א נייע סעקטע אין יעליסאַוועטגראַד. די סעקטע האָט געהייסען „ביבלייצעס“, נאָר זי האָט לאַנג קיין קיום ניט געהאַט.

צוליעב דעם אונרוהיגען גייסט, האָט די רעגיערונג געהאַט אויף איהם אן אויג, און ער איז געווען געצוואונגען צו פערלאָזען רוסלאַנד.

ווי ווייט עס איז בעקאַנט האָט גאָרדין ביז זיין קומען קיין אמעריקא מיט דער ביהנע קיין שייכות ניט געהאַט.

פון זיין טהעטיגקייט אין רוסלאנד האט מען בשום אופן ניט געקענט ערווארטען, אז ער זאל אויסקלייבען די אידישע ביהנע פאר זיין קאריער. א מענש מיט רעליגיעזע רעפארמאטארישע אי־דעען האט זיכער ניט געקענט זוכען אין טהעאטער א פעלד פאר זיין טהעטיגקייט. א חוץ דעם, איז ער געווען ווייט פון אידיש. די ערשטע פאר יאהר האט ער גערעדט זעהר א הארבען מאמע לשון, מיט'ן רוסישען כפול שמונה'דיגען ריש און האט געמאכט דעם איינדרוק פון א רוס וואס ברעכט זיין צונג צו רעדען אידיש. נאר ער ווי אלע אנדערע אינטעליגענטען האט געדארפט צאהלען די שטראף פון וואנדערען. אין דעם נייען לאנד וואס האט אזוי ליעבהארציג געשמייכעלט צו די צעהנדליגע טויזענדער אידישע איינוואנדערער און וואס האט זיי אלעמען פערשפראכען אזעלכע גרויסע מעגליכקייטען, האט דער אידישער אינטעליגענט דערזעהן שווארץ פאר די אויגען און עס האט איהם אבגעגעבען מיט א קאל־טען יאוש. איידער די וואנדערער האבען זיך צו עפעס געקענט דער־שלאגען, איז פאר זיי געווען אפען דער אייניציגער וועג, וואס האט געפיהרט צו דער פאבריק אדער צו פעדלעריי. מילא, די אינגערע אינטעליגענטען, וועלכע זיינען דאס רוב געווען דורכגעדרונגען מיט סאציאליסטישע אידעאלען, האבען נאך געקענט מאכען א פרעהלי־כען פנים צום אומעדיגען טאנץ. אבער גארדין איז שוין געווען צו אלט דערפאר. ער איז שוין געווען קרוב פיערציג און האט געהאט א גרויסע פאמיליע, און אין די יאהרען צו זעצען זיך ארבייטען אין א פאבריק, וואלט געווען ניט בעסער ווי א תפיסה.

און קיין אנדער בעשעפטיגונג, וואס זאל קענען צופריעדענ־שטעלען אן אינטעליגענטען מענשען, איז נאך דעמאלט אין אידי־שען קווארטאל ניט געווען. די פרעסע איז דעמאלט געווען אין א טרויריגען צושטאנד. א זייטיגער מיטארבייטער האט געקענט הא־בען א פאר דאלאר א וואך פון אן ארטיקעל און טאקע ניט מעהר. נאר אפילו אויף די דאזיגע ארימע פאר דאלאר זיינען געווען אזוי פיעל בעלנים, אז מען האט זיי ניט געקענט האבען רעגעלמעסיג יעדע וואך. רעדנער האבען דעמאלט ניט געקריגען בעצאהלט פאר זייערע לעקציעס און זיי זיינען געווען צופריעדען, אז זיי האבען

געהאט פאר וועמען צו רעדען. די הונדערטע קהל'שע שטעלען, וועל־כע ווערען געשאפען פאר אינטעליגענטע איינוואנדערער פון פער־שיידענע קלייזלאך היינטיגע צייטען, זיינען דעמאָלט ניט געווען. עס איז אויסגעקומען אָדער צו זעצען זיך נייהען העמדלאך, די מלאכה ביי וועלכע דאָס רוב ניו יאָרקער אינטעליגענטען פון יענער צייט האָבען געארבייט, אָדער צו נעהמען דעם פּאַק אויפ'ן פּלייצע און פּעדלען.

יעקב גאָרדין איז אין אמעריקא אָנגעקומען אהן געלד, און שוין די ערשטע טעג האָט ער ניט געוואוסט, פאר וואָס צו נעהמען זיך.

באלד נאָך זיין קומען, האָט מען איהם געמאכט א פאָרשלאָג, ער זאָל ווערען רעדאקטאָר פון א רוסישער וועכענטליכער צייטונג. ער האָט זיך אן דעם אָנגעכאפּט מיט הענד און מיט פיס. דאָס איז געווען א בעשעפטיגונג, וואָס האָט זיך בעסער ווי אלץ געפּאסט פאר איהם. די רוסישע צייטונג, מיט וועלכער ער האָט זיך פער־בונדען, האָט געהייסען „פּראָגרעס", נאָר אויב עס איז דעמאָלט קוים געווען פּלאַץ פאר אידישע פּעריאָדישע שריפטען, איז געווי'ס קיין פּלאַץ ניט געווען פאר א רוסישער. דער „פּראָגרעס" האָט זיך לאַנג ניט געהאַלטען, און גאָרדין איז געבליבען אויסגעשטעלט און דער קאַלטער יאוש האָט איהם ווידער א קוק געטהאָן אין פּנים.

און ווען ער איז געווען אין אזא פערצווייפעלטער לאַגע און האָט זיך גענומען ארומקוקען, וואו ער איז אין דער וועלט, איז זיין בליק געפאַלען אויפ'ן אידישען טהעאטער.

ווען יעקב גאָרדין זאָל קומען מיט עטליכע יאָהר פריהער, וואָלט ער אומזיסט די אויגען געוואָרפען צום טהעאטער, ער וואָלט דאָרטען קיין שום תקומה ניט געפונען. די אקטיאָרען וואָס זיינען געווען איינגעגלויבט אין זייערע געשוואָרענע פערפאסערס, וואָלטען איהם אויפגענומען ווי א יאָלד. נאָר צום גליק איז ער געקומען אין א צייט ווען עס האָט געפּלאַצט די האַרמאָניע צווישען די אקטיאָ־רען און פערפאסערס און ווען די ערשטע האָבען אָנגעהויבען צו בײנקען נאָך מענשליכע ראָלען.

נאר מען דארף ניט מיינען, אז אלע אקטיארען האבען ארויס־געוויזען אזא מין ביינקען און אזא פערשטענדניס. גארדין האט דערצעהלט, ווי אזוי די אקטיארען האבען איהם אויפגענומען, ווען ער האט פאר זיי געלייענט דעם „אידישען קעניג ליר." ער האט שוין דעמאלט געהאט אויפגעפיהרט א פאר שטיקער און דעם נא־מען גארדין האט מען שוין דערמאנט מיט דרך ארץ אין די טהעא־טער קרייזען. נאר פיעלע אקטיארען האבען זיך נאך אלץ ניט גע־קענט אבגעוואוינען פון דעם געדאנק, אז א נייער פערפאסער איז א „יאלד". און בשעת גארדין האט פארגעלעזען זיין נייע פיעסע, האט איינער פון די אקטיארען און דוקא פון די וויכטיגסטע דער־ביי געמאכט אזעלכע פוילע שטיק, אז די אנדערע האבען זיך גע־האלטען אין די זייטען פון לאכען. כל זמן דער געלעכטער איז גע־ווען אין די קאמישע שטעלען, האט גארדין איהם צוגעשריבען אויפ'ן חשבון פון דער פיעסע. נאר ווען א שאל פון געלעכטער האט בעגעגענט א דראמאטישע סצענע, האט ער אויסגעשפיצט זיינע אויערען און באלד אויסגעפונען די אורזאך דערפון. דער שפאס פון דעם דערמאנטען אקטיאר איז געווען אזא גראבער, אז מען קען איהם ניט איבערגעבען אויפ'ן פאפיר.

ווען גארדין זאל צוטרעטען צו דער ביהנע מיט א כונה צו רע־פארמירען איהר, וואלט דערפון גאר ניט ארויסגעקומען און ער וואלט געפונען די טהויערען פון דעם טהעאטער פערשלאסען פאר זיך. אזא כונה וואלט בעדייט ארויפצווינגען אויפ'ן פובליקום אזעלכע פיעסען, וועלכע געפעלען איהם ניט, און דאס קען מען ניט דערווייזען אין קיין טהעאטער. יעדער בעזוכער פון א טהעאטער איז זיין אייגענער בעל הבית. און יעדער דירעקטאר רייסט זיך פון הויט צו שטעלען צופריעדען זיין פערלאנג. דער בעזוכער פון דעם טהעאטער צאהלט דעם סכום און דאריבער האט ער די דעה.

די כונה פון רעפארם האט געדארפט זיין זעהר ווייט פון איהם, ווען ער האט זיין בליק געווענדט צו דער ביהנע. אלס שריי־בער האט ער אין דעם טהעאטער געפונען די איינציגע פאסענדע בעשעפטיגונג, וואס האט איהם א־צט געקענט צופריעדענשטעלען. די דאזיגע בעשעפטיגונג האט ניט נאר צופריעדענגעשטעלט זיין

גייסט. נאָר האָט אויך געדאַרפט פערטרייבען די נויט פון זיין הויז. אמת, די פערדיענסטען ביים טהעאַטער פאַר א זייטיגען פערפאַסער זיינען געווען זעהר טרויריגע. הונדערט דאָלאַר פאַר א פּיעסע האָט זיך גערעכענט א גרויסער פּרייז. בעסי טהאָמאַשעפסקי דערצעהלט, אז פאַר'ן „פּאַגראָם". וואָס איז איינע פון זיינע ערשטע דראַמען, האָט גאָרדין בעקומען זעכציג דאָלאַר במזומנים, און אויב אין די אנדערע טהעאַטערס האָט ער געקריגען מיט א פּאָר צעהנדליג דאָלאַר מעהר, איז דאָס געווען א סך. אויף אַזאַ אופן איז דער האָנאָראַר פאַר א פּיעסע געווען אַזאַ קליינער, אז ער האָט קוים געקענט געבען וואַסער צו קאַשע. נאָר ווען איינער איז א גרויסער נצרך און, ווי גאָרדין האָט זיך אויסגעדריקט, אז מען דאַרף קויפען צוועלף פּאָר שיך פאַר דער פאַמיליע, איז אַזאַ סומע א גאַנצער אייגענס.

און ווי ביטער די נויט איז געווען, קען מען זעהן דערפון, וואָס ווען ער האָט פערקויפט זיין „פּאַגראָם" אין „רומעניא אָפּערע הויז" און דער דירעקטאָר פינקעל האָט איהם געמאַכט א פאָרשלאַג, ער זאָל שפּיעלען די ראָל פון דעם פּריסטאַוו, אַנבאָטענדיג איהם פאַר'ן שפּיעלען פינף דאָלאַר פאַר יעדע פאָרשטעלונג, האָט ער זיך לאַנג ניט גע'ישוב'ט און געענטפערט:

— גוט, איך האָב אצונד נויטיג געלד פאַר מיין פאַמיליע.

אונטער אַזעלכע אומשטענדען האָט אפילו קיין רייד ניט גע־קענט זיין וועגען רעפאָרמירען די ביהנע. די רעפאָרם איז געקומען דערפון, וואָס יעקב גאָרדין איז געשטאַנען מיט צוואַנציג קעפּ העכער פון אלע יענע וואָס האָבען ביז איהם געשאַפען די דראַמע איז אמעריקא סיי אין טאַלאַנט, סיי אין בילדונג, סיי איז וועלט־אַנשויאונג, סיי אין מענשענקענטשאַפט סיי אין ווילענסקראַפט. און דאָס האָט זיך ארויסגעוויזען אין זיינע פּיעסען און דאָס האָט געהאַט א ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דער ביהנע.

זיינע ערשטע דראַמען האָבען נאָר א קנאַפּען ליטעראַרישען און דראַמאַטישען ווערטה. ער שרייבט מיט געדיכטע פאַרבען, די כאַראַקטערען זיינען נאָר אַנגעדייטעט און זיי זיינען גיכער שאַ־טענס ווי לעבעדיגע מענשען און אין גאַנצען זיינען זיי טאַנדעטנע

ארבייט. ער פיהלט זיך נאך ניט היימיש אין דעם טעמפעל פון דער דראמע און ער בעוועגט זיך מיט אונזיכערע טריט.

נאר ווי ניט ליטערעריש די ערשטע שטיקער זיינע זיינען געווען, האבען זיי דייטליך און קלאר געוויזען א נייע שטרעבונג אויף דער ביהנע. שוין די ערשטע שטיק זיינע „סיביריא“, צייכענט זיך אוים מיט אזא איינפאכקייט, וואס מען האט ניט געזעהן אויף דער אידישער ביהנע צייט אידישער טהעאטער איז פערבאטען געווארען אין רוסלאנד. דער סיוזשעט איז ניט קיין פערפלאנטערטער, ניט קיין פערדרעהטער, און די האנדלונג האט זיך ניט איבערגעהאקט, ניט איבערגעריסען, ניט פערקראכען אז א זייט. די פערזאנען הגם ניט מעהר ווי שאטענס, זיינען זיי אבער שאטענס פון לעבעדיגע מענשען און זיי זיינען ניט קיין מאנעקינס, ניט קיין מענשעלאך אויף ספרונזשינעס. די סצענעס האבען א שייכות מיט'ן לעבען און זיי זיינען ניט די פרוכט פון א ווייסטער פאנטאזיע. יעדער שפעטערדיגער אקט איז שטייף פערבונדען מיט דעם פריהערדיגען און יעדע הפקרות פון א מחבר צו פון א שוישפיעלער איז אבגעשאפט. די ווערטער בינדען זיך אייגס מיט'ן אנדערן און מען פערשטעהט, וואס אויף דער ביהנע קומט פאר. אין טהעאטער דערהערט מען ווידער ריינעם מאמע לשון, ניט קיין אידיש מיט פתחן, ניט קיין דייטשמעריש, נאר אמת'ן „אידישען אידיש“.

שוין אין זיין ערשטער דראמע „סיביריא“ ווייזט זיך ארוים גארדין מיט זיינע פעהלערען, מיט זיינע מעלות, מיט זיין טענדענץ, מיט זיין אנשויאונג, וועלכע ער בלייבט טריי די גאנצע צייט פון זיין טהעטיגקייט אויף דער ביהנע.

א יונגערמאן רובין קאהז איז פערשיקט קיין סיביר פאר עפעס א פערברעכען און איהם געלינגט צו אנטלויפען פון וועג. ער נעהמט אן אן אנדער נאמען, ראזענקראנץ, און בעזעצט זיך מיט זיין ווייב און צוויי קליינע קינדער אין א פרעמדער שטאדט. ער איז דא מצליח און עלטערט זיך אין כבוד, נאר זיין קאנקורענט בעריל טאראטוטיע געפינט אוים, אז ער איז אנטלאפען פון סיביר און דערלאנגט אויף איהם א מסירה.

אויבערפלעכליך שיינט עס צו זיין סתם א מעשה אין

דער וועלט אריין, נאָר אזוי גיך ווי די דראמע הויבט זיך אָן צו ענטוויקלען, ווייזט זיך ארויס די שארפע טענדענץ. „סיביריא" איז געשריבען אין דעם גייסט פון השכלה, די פרומע אידען ווערען דאָ פערשפּאָט און די היינטוועלטיגע ווערען ארויסגעשטעלט אין א פיינעם ליכט. אָבער גאָרדין גיט זיך ניט אָב מיט מאכען שפּאס פון זאבאָוואָנעס, מנהגים און דינים און נעהמט זיך פאר דעם אידישען כאראקטער. מען זאָגט, אידען זיינען רחמנים בני רחמנים און דער כשר'ער איד בעריל טאראטוטיע טרייבט מיט זיין אכזריות זיין אייגענע טאָכטער צו זעלבסטמאָרד, און צוליעב קאָנקורענץ מסר'ט דער זעלביגער בעריל זיין געגנער ראָזענקראַנץ און רוהט ניט ביז יענער פאלט אריין אין גוטע הענד.

די גאנצע טראגעדיע פון „סיביריא" איז געשטיצט אויף מסירה און אכזריות, און די פיעסע איז דורכגעדרונגען מיט א שארפען פּראָטעסט געגען דעם. דאָס איז די אידעע, וואָס האָט דעם שטיק געגעבען לעבען און וואָס האָט געמאכט דעם צושויער נאָכדענקען, ווען ער איז ארויס פון טהעאטער.

אז מסירה איז געוואוינליכע ערשיינונג אין אידישען לעבען, איז פערשפּארט צו זאָגען. יעדע אידישע שטעדטיל האָט געליטען פון דער דאָזיגער מכה. נאָר מען האָט ניט געדאַרפט זיין קיין גרויסער בעאָבאכטער צו בעמערקען, אז די חברה־לייט וואָס גיבען זיך אָב דערמיט לויפען נ"ט דריי מאָל א טאָג אין בית המדרש, לער־נען ניט קיין פּרק משניות נאָכ'ן דאווענען און זיצען אודאי ניט ביי זיך אין דער היים איבער א בלאט גמרא. דער וואָס שלאָגט מיט דער צונג דאַרף האָבען גאָר אנדערע געוועהר, ווי מען קען געפי־נען אין בית המדרש. די דאָזיגע חברה לייט האָבען קיין שייכות ניט מיט חובת הלבבות, און דער אמת'ער פרומער איד וועט ניט זיין קיין מסר.

אין „סיביריא" איז בעריל טאראטוטיע א פרומער איד און לערנט א בלאט גמרא בשעת זיין קרבן ראָזענקראַנץ קומט צו איהם וויינען זיין הארץ.

דער נייער פּנים אין „סיביריא" איז דער סליעדאָוואטעל סאַ־בוראָוו. במעט אין אלע שטיקער, וואָס זיינען געשריבען געוואָרען

ביז יענער צייט זיינען די קריסטען אלס א כלל געווען געשילדערט שווארצער ווי דער טייוועל. די אידישע דראמענשרייבער האבען די ביהנע אויסגעקליבען פאר דעם פלאץ וואו צו נעהמען ראכע פון די גוים, פאר אלע רדיפות וואס אידען זיינען פון זיי אויסגע־שטאנען. אין „סיביריא" איז סאבוראוו א סימפאטהישע פערזאן, הגם דער פערפאסער געפינט פאר נויטיג צו בעמערקען, אז די אנ־דערע קריסטען זיינען ניט ווי ער.

א נייער אויפטהו פון גארדינען איז געווען צו פערטרייבען פון דער ביהנע די שאבלאנע קאמיקער און אריינגעבען לעבען אין דעם קאמישען עלעמענט. אין „סיביריא" זיינען פארהאן צוויי פערזאן, וואס מאכען פרעהלאך דעם עולם. דער משרת פענדיק און פאניע טאראטוטיע. דער משרת פענדיק צייכענט זיך ווייניג אויס פון דעם שאבאלנעם משרת פון דער אידישער ביהנע, נאר פאניע איז אין גאנצען אויסגעגאסען אין גארדינס פורעם. פאניע איז א כאראק־טער און ווען זי שטיפט און מאכט אלעמען פרעהלאך, טריפט איהר הארץ מיט בלוט. און דאס איז געווען א חוק ולא יעבור כמעט אין אלע גארדינ'ס שפעטערדיגע פיעסען, אז דער קאמישער עלעמענט זאל האבען מעהר אדער ווייניגער אן עהנליכקייט צו לעבעדיגע מענשען.

נאך מעהר פון אלץ ווייזט „סיביריא", אז גארדין האט געהאט דעם דראמאטישען חוש אויפצובוען א סיטואציע, וואס זאל פאק־קען דעם צושויער. דאס זעהט מען אין דעם דריטען אקט אין דער סצענע וואו ראזענקראנץ קומט בעטען בעריל טאראטוטיע, אז ער זאל אויף איהם רחמנות האבען. און הגם די דאזיגע סצענע איז האמעטנע און מעלאדראמאטיש, ווייזט זי אבער פאר וואס די אק־טיארען האבען זיך אנגעכאפט צו שפיעלען אין שטיקער, וואס זיינען געווען געגען אלע געזעצען פון דער לאטיינער־הורוויטש ביהנע, און פאר וואס גארדינען איז בעשערט געווען צו ווערען דער רעפארמאטאר פון דעם אידישען טהעאטער.

צו געווינען א דריסת הרגל אין אידישען טהעאטער איז ניט געווען גענוג צו קומען מיט נייע אידעען און מיט מעהר אייראפעאישע פארמען. די ערשטע און וויכטיגסטע זאך, וואס האט זיך געפא־

דערט איז געווען די קראַפט צו ריהרען די הערצער פון די טהעאַ־
טער בעזוכער, און די דאָזיגע קראַפט האָט גאָרדין פערמאָגט. דער
דראַמאַטישער חוש איז אין יענער צייט געווען ביי איהם פיעל
שטאַרקער ווי דער דראַמאַטישער טאַלאַנט און דאָס האָט איהם גע־
האָלפען צו געווינען חן ביי די אַקטיאָרען און ביים בעסערען טהייל
פון די שטענדיגע טהעאַטער בעזוכער. געפיהרט פון דעם דערמאָנ־
טען חוש האָט ער אַלץ מעהר און מעהר געקענט צוטרעפען דעם
געשמאַק פון דער מאַסע און זיין טאַלאַנט, וואָס איז נאָך דעמאָלט
געווען אין אַ רויהען צושטאַנד, האָט איהם דערין ניט געשטערט.

דאָס ערשטע שטיק „סיביריאַ“ האָט אויף דעם געוואוינליכען
טהעאַטער בעזוכער קיין גרויסען רושם ניט געמאַכט, נאָר זי האָט
אין טהעאַטער געבראַכט אַזעלכע מענשען, וואָס מען האָט דאָרטען
פריהער ניט געזעהן. דאָס פּובליקום האָט בעקומען אַ צופאַרבונג
פון דער אינטעליגענץ, און דער קרייז פון די טהעאַטער בעזוכער
איז בעדייטענד פערגרעסערט געוואָרען. די אינטעליגענץ, וואָס
האָט געהאַט אַ בעגריף וועגען דעם גייסטיגען צושטאַנד פון דער
אידישער ביהנע פאַר גאָרדינס ערשיינען, האָט איצט געכאַפּט
גרויסע התפעלות פון דעם נייען סאָרט פּיעסען. זיי האָבען מיט די
אויגען געזעהן, ווי דער נעכטיגער באַלאַגאַן ווערט פערוואַנדעלט
אין אַ טהעאַטער און ווי די נעכטיגע קאָמעדיאַנטשיקעס ווייזען
אַלע סימנים פון אמת'ע קינסטלער. זיי האָבען ניט געהאַט קיין
אויגען פאַר די גרויסע חסרונות אין די דאָזיגע ווערק און זיי האָ־
בען נאָר געזעהן דעם וואונדער וואָס זיי שאַפען.

דאָס ערפאָלגרייכסטע פון גאָרדינ'ס ערשטע שטיקער, איז דער
„אידישער קעניג ליער“, וועלכער איז געבליבען אין רעפּערטואַר
ביז היינטיגען טאָג און וועט נאָך לאַנג, לאַנג ריהרען די הערצער
פון די אידישע טהעאַטער בעזוכער. עס איז איבריג צו זאָגען, אַז
פון אַ ליטעראַרישען שטאַנדפּונקט איז דאָס דאָזיגע שטיק אַ ביליג־
גע זאַך, און די ביליגקייט וואַרפט זיך נאָך מעהר אין די אויגען
דערפאַר, וואָס דער סיוזשעט איז גענומען פון איינער פון די בעס־
טע טראַגעדיעס פון דער וועלט ביהנע. נאָר אין יענער צייט איז
דער „אידישער קעניג ליר“ געווען אַ ריעזיגער שריט פאָרווערטס

פאר דער אידישער ביהנע. עס איז געווען א געוואוינליכע זאך ביי די פריהערדיגע פערפאסערס צו נעהמען א פרעמדע פיעסע, ארויס־קוועטשען פון איהר יעדען טראפען זאפט, איבערבייטען די גוישע נעמען אויף אידישע, אנקלעבען די מאנסביל בערד און פאות'ן און לאזען זיי פאראדירען אויף דער ביהנע אלס אידען.

אין דעם „אידישען קעניג ליר" האט גארדין גענומען נאר דעם טרוקענעם סקעלעט פון שעקספיר, אבער ניט גלייך צו די פריהער־דיגע פערפאסערס האט ער איהם אזוי ניט איבערגעלאזט. נאר ער האט אליין די כאראקטערס געשאפען, ווי אויך די האנדלונג. דער טרוקענער חריף, דער פליאסקעדריגעדיגער חסיד, ר' משה'לע, זיינען אפשר ניט מעהר ווי שאטענס, נאר זיי זיינען שאטענס פון אמת'ע אידען און ארום זיי איז געשאפען געווארען א אידישע אט־מאספער. מען זעהט דא ריין אידישע סצענעס, עס בעוועגען זיך אידישע געשטאלטען און צו גוט צו שלעכט, צו בעסער צו ערגער, טרעט גארדין ארויס אלס שעפער און ניט ווי א בעל מלאכה.

ביז דעם „אידישען קעניג ליער" האט מען געזאגט אין טהע־אטער קרייזען, אז גארדין שרייבט „טרוקענע" שטיקער. די טרו־קענקייט איז בעשטאנען דערין, וואס ער האט ניט ערלויבט אריינ־צוהאקען דועטען, טערצעטען, קווארטעטען און די געוואוינליכע האפקעס פון דער סוברעטין און דעם קאמיקער. דאס הייסט ניט אז אין גארדנים שטיקער איז מען זיך אין גאנצען בעגאנגען אהן זינגען אדער טאנצען, אזוי ווי מען איז זיך ניט בעגאנגען אין גאנ־צען אהן א קאמישען עלעמענט. נאר אנשטאט דעם, אז מען זאל אריינהאקען פזמונים סתם אין דער וועלט אריין, און דער קאמי־קער מיט דער סוברעטין זאלען פון העלער הויט ארויספלאצען אין א דועט און אנהויבען צו ווארפען מיט די פיסלאך, האט גארדין אריינגעפיהרט ליעדער און טענץ און דערביי געזעהן, אז זיי זאלען מעהר אדער ווייניגער אריינפאסען זיך אין דער האנדלונג. און דאס איז געבליבען א הלכה לאידישען טהעאטער, אז אפילו אין די בע־סערע פיעסען מוז מען אריינפיהרען געזאנג און אויב מעגליך אויך טענץ, הגם טענץ קומען ניט אריין אזוי אפט, און דערביי דארף מען זיך אנשטרענגען צו געפינען עפעס א היתר דערצו. און הגם

כמעט אלע גאָרדינס שטיקער האָבען געזאַנג און די ערשטע שטי־קער האָבען געהאַט היבש פּזמונים, איז דאָס ניט געווען געגנוג פאַר די דירעקטאָרען און זיי האָבען דערפאַר בעטראַכט זיינע פּיעסען אלס טרוקענע, וועלכע קענען ניט געפינען קיין חן ביי דער גרויסער מאַסע. אבער דער גרויסער ערפאָלג פון דעם „אידישען קעניג ליר" האָט בעשיינפּערליך בעוויזען, אז זייער בעגריף וועגען טרוקענ־קייט איז א פאַלשער, און גאָרדינס פּאָזיציע אין טהעאַטער איז פון איצט אָן געוואָרען א שטאַרקערע.

יעקב גאָרדין האָט זיך און דעם טהעאַטער גענומען זעהר ערנסט. עס וואָלט געווען לעכערליך צו דענקען, אז די ביליגקייט פון זיינע ערשטע שטיקער האָבען זיך גענומען פון בעוואוסטזיניגען באַגעהר צו שטעלען צופריעדען די גאַליאַרקע. ער האָט שטאַרק מקפּיד געווען, אז די אקטיאָרען זאָלען אליין ניט אריינשמועלען קיין ליעדלאַך און ניט צוגעבען קיין אייגענע ווערטלאַך. בעסי טהאָמאַ־שעפסקי דערצעהלט, אז ביי דער ערשטער פּראָבע פון „פּאַגראָם", וואו גאָרדין אליין האָט געשפּיעלט, האָט זיך ביים ערשטען אקט אנגעהויבען א וכוח צווישען איהם און פינקעל. דער לעצטער האָט געוואָלט אריינשטעלען אין דער סצענע מיט די פאַנדען א האָפּקע און א פּזמון און גאָרדין האָט ניט ערלויבט. און ווען פינקעל האָט ערקלערט, אז ער וועט טהאָן ווי ער פערשטעהט, האָט גאָרדין גע־נומען דעם מאַנוסקריפּט און איז אוועק פון טהעאַטער. ער האָט זיך צוריק געקעהרט ערשט דעמאָלט, ווען מען האָט איהם צוגע־זאָגט, אז מען וועט טהאָן, ווי ער וועט הייסען.

עס איז שווין געווען דערמאָנט, אז אין „פּאַגראָם" האָט גאָר־דין געשפּיעלט די ראָל פון דעם פּריסטאַוו. דאָרטען קומט פאַר א סצענע, ווי שרה העני האַלפּערן טראָגט צו דעם פּריסטאַוו א שטי־קעל פיש מיט א שנאַפּס און ווינשט איהם חניפה׳דיג, אז ער זאָל עסען געזונטערהייד. די ראָל פון שרה העני האָט געשפּיעלט בונע אבראַמאָוויטש און געוואוינט מיט דעם אלטען רעפּערטואַר, האָט זי צוגעגעבען אפּאַרט: „דערוואָרגען זאָל ער ווערען!" גאָרדין האָט פערגעסען ,אז ער שפּיעלט איצט פאַר אן עולם. האָט מיט׳ן קולאַק

א זעץ געטהאָן אין טיש און א געשריי געטהאָן: „הערט אויף! דאָס איז אין מאַנוסקריפּט ניטאָ!“

אין אן אנדער טהעאטער ביי אן אנדער פּיעסע האָט זיך אמאָל אָנגעהויבען א וכוח צווישען איהם און פיינמאַן. דער לעצטער האָט קאטעגאָריש אבגעזאָגט זיך צו פאָלגען, וואָס גאָרדין האָט פערלאַנגט און ערקלערט, אז ער וועט רעדען וואָס ער וויל. גאָרדין איז דערפון אזוי אויפגעבראכט געוואָרען, אז ער האָט איהם דערלאַנגט א פּאטש. ווידער אמאָל איז ער געזעסען אין א לאָזשע, ווען מען האָט געשפּיעלט זיינע א פּיעסע. מאַגולעסקאַ האָט דאָרטען געשפּיעלט א קאָמישע ראָל און מיט'ן געוואוינליכען היתר פון א קאָמיקער האָט ער ארייגעשטעלט אן אייגענעם וויץ. גאָרדין האָט פון דער לאָזשע אויסגעזידעלט איהם אויפ'ן קול.

פון דעסטוועגען האָט ער ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון, ווען איהם האָט אויסגעוויזען, אז ער קען געווינען די גרויסע מאַסע און ער האָט פּרובירט צו קאָנקורירען מיט די אנדערע פּערפּאסערס, ארונטערלאָזענדיג זיך צו זייערע מעטהאָדען. ער האָט אָנגעשריבען „מחמד“, די „דריי פּרינצען“, דעם „מאָרד אין מעדיסאָן סקוועער“ און נאָך אנדערע, נאָר אויף דעם פעלד האָט ער זיך ניט אויסגעצייכענט און די גרויסע מאַסע ניט געוואונען.

צו דער מדרגה פון אן אנגעשטעלטען אויטאָר איז ער דערהויבען געוואָרען, ווען אדלער האָט איבערגענומען דעם רומעניא אָפּערע הויז. אלס אנגעשטעלטער אויטאָר האָט ער געדאַרפט שיטען פּיעסען פון ארבעל. און ער האָט דאריבער ניט געקענט זיין זעהר קלייבעריש. ער האָט אין א קורצער צייט געשאפען א קליינעם רעפּערטואַר: דער „ווילדער מענש“, דער „יודישער גלח, „שלמה חכם“, די „געברידער לוריא“, דער „רוסישער איד“, דער „שווארצער איד“ און נאָך אנדערע. אייניגע פון די דערמאָנטע שטיקער זיינען איבערגעמאכטע, אדאָפּטירטע און אנדערע אָריגינעלע, נאָר אלע זיינען טאַנדעט געמאכט און זייער ליטעראַרישער ווערטה איז גאָר א קליינער. אבער ווי וועניג זיי קענען צופריעדענשטעלען א בעסערען געשמאַק, איז גאָרדינען געלונגען ארייננצוגעבען אין זיי אן אַטהעם פון לעבען און אנטהיילען זיי מיט זיין

גייסט. כמעט אלע דערמאָנטע שטיקער זיינען געבליבען אין רע־פערטואר און יעדער יונגער שטייגענדער אקטיאָר ווען ער קומט צו א מדרגה, אז ער הויבט אָן צו גלויבען אין זיך, איז זיין גרעס־טע אמביציע צו ערשיינען אין איינער פון יענע פּיעסען אין א הויפּט ראָל. ער קען אויסווייזען זעלטזאם, וואָס פון דעם דער־מאָנטען צעטעל איז דוקא פערשוואונדען געוואָרען א שטיק, וואָס האָט אין יענער צייט געמאכט א שטאַרקען רושם, ניט מיט זיין ערפאָלג נאָר מיט די שארפע וכוחים, וואָס עס האָט דעמאָלט ארויס־גערופען. דאָס איז „דער רוסישער איד אין אמעריקא" מיט'ן אונ־פערגעסליכען הוזדאַק, וועמעס קלאַסישער אויסדרוק: „צו וואָס דאַרף איך שכל, אז איך האָב א קאָנסטיטוציע", איז אריין צווישען פאָלק און האָט געמאכט הייסע בלוט. אברהם קאהאן, רעדאַקטאָר פון דער סאָציאליסטישער „ארבייטער צייטונג", וועלכער איז אין טהעאטער געקומען צו א פאַרשטעלונג פון דעם „רוסישען אידען" אלס קריטיקער, האָט פון א לאָזשע אויסגעשריען אין רוסיש: „עטאַ לאָזש!" און לאַנג, לאַנג האָט מען דעבאַטירט און געהיצט זיך צו גאָרדין איז געוועזי גערעכט צו די יוניאָנס, ווען ער האָט הוזדאַק'ן ארויסגעשטעלט אלס זייער פאַרשטעהער.

קיין שטיק כאַראַקטעריזירט ניט אזוי גאָרדינען, ווי דער „רו־סישער איד". עס איז געווען מעהר ווי געוואגט צו געבען אזא שנעל אין נאָז די יוניאָנס, ווייל זיינע הייסעסטע אנהענגער האָט ער געהאט צווישען די פאַרטגעשריטענע ארבייטער. נאָר ער האָט דערפאַר זיך ניט אָבגעשראָקען און האָט זיין בייסיגער סאַטירע אנגעווענדט געגען דעם, וואָס ער האָט בעטראַכט פאַר אַן איבעל. און מיט יאָהרען שפּעטער אין אַן אנדער פּיעסע האָט ער זיך ווידער צוריקגעקעהרט צו דעם זעלביגען איבעל. אין דעם רוסישען אידען דריקט גאָרדין אויך אויס זיינע אייגענע געפיהלען צום נייעם אדאָפּטירטען לאַנד. די געדיכטע פאַרבען זיינען ניט צוליעב אַן עפעקט, נאָר אזוי האָט ער זיי געזעהען. ער איז געווען זיכער, אז ער שילדערט א נאַטור טרייען בילד פון דעם אידישען לעבען אין אמעריקא, נעהמענדיג זיך אליין פאַר א מאָדעל, און האָט ניט בע־גריפען, אז ער איז געווען אַן אויסנאהם פון דעם כלל, און די הונ־

דערטע טויזענדער איינוואַנדערער האָבען דאָ געפונען אַ היים מיט כל טוב און זיי זיינען געווען זעהר צופריעדען מיט'ן נייען לאַנד. גאָרדין איז אָפט אזוי שטאַרק בעהערשט געוואָרען פון זיינע גע־פיהלען, אַז דאָס האָט איהם געשטערט צו זעהן די וואָרהייט, ווי אַ קינסטלער דאַרף זי זעהן.

אַלע וואָס זיינען געוואוינט מיט דער אייראָפּעאישער דראַ־מע, קרימען זיך געוואוינליך, ווען זיי זעהען דעם קאָמישען עלע־מענט אין גאָרדינ'ס שטיקער און הערען די פּזמונים, וואָס האָבען דאָרטען קיין פּלאַץ ניט. אין דעם בעסטען פאַל רייסען איבער די דאָזיגע צוויי עלעמענטען די דראַמאַטישע האַנדלונג און מאַכען אַ שוועדען איינדרוק אויף דעם בעסערן צושויער. מען גיט זיך אבער דערביי ניט אָב קיין רעכנונג, אַז ווען ניט די דאָזיגע צוויי עלע־מענטען, וואָלט קיין גאָרדין ניט געווען אויף דער ביהנע. שוין אָב־געדערט פון דעם פּובליקום, האָט אַ פּיעסע פריהער פון אַלץ גע־מוזט געפעלען די דירעקטאָרען און הויפּט אַקטיאָרען. ווען אַ שטיק האָט ניט געפונען קיין חן אין זייערע אויגען, האָט עס קיינמאָל ניט געקענט קומען צום פּובליקום. און אַ שטיק וואָס זאָל זיין אין גאַנ־צען אָהן קאָמיזם און אָהן געזאַנג, האָט ניט געהאַט קיין שום שאַנס אין אידישען טהעאַטער. אַזוי אויך האָבען גאָרדינס שטיקער גע־קריגען אַ נאָמען פאַר טרוקענע, הגם זיי זיינען געווען בעזאָרגט מיט קאָמיזם און געזאַנג. און עס איז געווען אַ דאַנק דעם וואָס גאָרדין האָט זיך געקליגט אַריינצוגעבען די דערמאָנטע צוויי עלעמענ־טען, איז איהם געלונגען צו געווינען אַ דריסת הרגל אין טהעאַ־טער און האַלטען זיך. גאָרדינס אויפטהו צו געבען דעם קאָמיזם אַ לייטישערען פּנים און געפינען אַ היתר פאַר געזאַנג איז דאַריבער געווען אַ וויכטיגע רעפאָרם אויף דער ביהנע. דאָס האָט פון איין זייט געהאָלפען פערטרייבען פּאַיאַצעריי פון דער ביהנע, יוייל צו די קאָמישע טיפּען אין גאָרדינ'ס פּיעסען האָט זיך שוין געפאָדערט אַ כאַראַקטער שוישפּיעלער, און פון דער צווייטער זייט האָבען זיך די אַקטיאָרען און דאָס פּובליקום ביסלעכווייז אַנגעהויבען דורכצו־דרינגען מיט אַ נייען געדאַנק, אַז די ביהנע איז ניט הפקר, און מען קען ניט, דיר ניט מיר ניט, סתּם אַרויסקומען אויף דער ביהנע

און זאָגען אָדער טהאָן אָדער זינגען, ווען די האנדלונג פאָדערט עס ניט. און זאָל מען קיין טעות ניט מאַכען און דענקען, אז דאָס איז נאָר א פראגע פון טעכניק: די דאָזיגע רעפאָרם האָט אָנגע־ריהרט דאָס סאמע הארץ פון דער ביהנע און האָט ביסלעכווייז געפיהרט צו דער גרויסער איבערקעהרעניס, וואָס איז שפּעטער גע־וואָרען אין אידישען טהעאַטער.

די ערשטע וואָס זיינען געפאנגען געוואָרען פון דעם נייען גייסט, וואָס גאָרדין האָט ארויפגעבראכט אויף דער ביהנע זיינען געווען די בעסערע אקטיאָרען. זיי האָבען פריהער ווי דאָס פּובלי־קום דערפיהלט די מעגליכקייטען, וואָס ער האָט פערשפּראָכען דער ביהנע, און ניט אזוי פאר דער ביהנע ווי פאר זיי גופא. זיי האָבען אינסטינקטיוו דערפיהלט, אז זיי וואקסען אויס אויף דער ביהנע ווען זיי קומט אויס צו שפּיעלען אין א מעהר אָדער ווייניגער מענש־ליכער ראָל. און הגם דעם פּראָסטען עולם איז געפעלען געווען צו זעהן ווי זיי האָבען זיך געוואָרפען און געצאַפּעלט און געברומט און אויף די ווענד געקראָכען, האָבען זיי אבער אליין שוין גע־וואוסט, אז דאָס איז ניט געשפּיעלט און אז דאָס איז ניט קונסט. אויב זיי זיינען פריהער געווען פערנאַרט אין זיך און האָבען אויך אזוי געגלויבט ווי דער פּראָסטער עולם, האָבען זיך זייערע אויגען געעפענט ווען זיי זיינען געגאנגען זעהן די גרויסע שוישפּיעלער פון די אומות העולם. אין טהאַליא טהעאַטער איז פריהער געשטאַנען אן אויסגעצייכענטע דייטשע טרופּע און די דייטשע שפּראך איז זיי געווען נאָהענט און זייער בעקאנטשאַפט מיט די דייטשע דירעק־טאָרען ווייזט, אז זיי זיינען דאָרטען געווען אָפטע בעזוכער. אויב זיי האָבען פריהער מבטל געווען די גוישע שוישפּיעלער, האָט זייער אמונה אין זיך געמוזט פּלאַצען, ווען עס האָבען דאָ גאַסטראָלירט די גרויסע שוישפּיעלער פון אייראָפּע. אין דעם זעלביגען טהאַליאַ טהעאַטער, וואָס די אידען האָבען איבערגענומען פון די דייטשען האָבען פריהער גאַסטראָלירט בארניי, זאָנענטהאַל, מוטערוואורצער, יאזעף קאינץ, פּאָסאַרט און נאך אנדערע באריהמטע שוי־שפּיעלער. זיי האָבען דעמאָלט געמוזט מאַכען א חשבון מיט זיך און זיי האָבען דערזעהן א מאוס'ען סוף

הכל. אויב פון איין זייט האט די בויערי, די גאס וואו די ערשטע אידישע טהעאטערס זיינען געווען, געלערענט זיי די גראבע קונ־צען פון דער ווילדער מעלאדראמע און פון דעם ביליגען מוזיק האל, האט זיי פון דער צווייטער זייט דער דייטשער טהעאטער געוויזען ווי מען שפּיעלט ביי לייטען. און גראד ווי עס איז קיין פראגע ניט, אז די בויערי, וואס האט געשאפען אונטערהאלטונג פאר שכור'ע מאטראסען מיט אבגעבלאקעווערע נקבות אויף זייערע קניע און וואו מען האט געזעהן קונסט דורך א גלאז ביער, האט איהר שטעמפּעל ארויפגעלעגט אויף דער אידישער ביהנע, אזוי איז אויך קיין פראגע ניט, אז דער דייטשער טהעאטער פון דער זעלבער בויערי און די בעסערע ענגלישע טהעאטערס האבען געהאט א גרוי־סע ווירקונג אויף די אידישע אקטיארען.

אין גארדינס שטיקער האבען די אקטיארען דערזעהן מענשלי־כע ראלען און די געלעגענהייט ארויסצוברענגען א מענשליכע גע־שטאלט אויף דער ביהנע. דער בעסערער אקטיאר האט זיך דא גע־קענט פלייסען אריינצוגעבען אין די געשטאלטען אזוי פיעל לע־בען ווי זיין מענשענקענטשאפט און טאלאנט האט ערלויבט, און דא האט זיך געעפענט א ברייטע פעלד פאר'ן שוישפּיעלער צו ווייזען וואס ער קען שאפען. ווי דער טהעאטער בעזוכער איז ניט געווען פראסט, האט ער איצט בעסער געקענט ריכטען צו דער שוישפּיעלער ברענגט ארויס א לעבעדיגען מענשען צו ניט. אויף א מלך און בת מלכה פון צוויי טויזענד יאהר צוריק איז ער קיין מבין ניט געווען, נאר ווען אויף דער ביהנע האט זיך בעוויזען זיין אייגענע משפחה, האט ער גרינג געקענט זעהן, צו דער אקטיאר איז א הילצערנער מענש צו א לעבעדיגער, צו ער שפּרינגט פון די האלאבלעס און צו ער דרינגט אריין טיעפער אין דער נשמה. דערצו האט זיך ביי די דאזיגע פּיעסען בעוויזען דער אינטעליגענטערער טהייל פון דער בעפעלקערונג און די אבשאצונג פון דעם אקטיאר איז געקומען גלייך.

די פאדערונגען פון אן אקטיאר זיינען דורכדעם געווארען גאר אנדערע, אויב פריהער איז דער עיקר געווען די שטים, ווייל די

שטיקער זיינען כמעט אַלע געווען אָפּערעטענמעסיגע, האָט איצט די הויפּט זאַך געדאַרפט זיין דער טאַלאַנט צום שפּיעלען, ווייל אויב ליעדלאַך זיינען נאָך ניט אין גאַנצען אָבגעשאַפט געוואָרען, איז דאָס זינגען שוין געוואָרען א טפל. אויב פריהער איז דער קאָמיקער געווען דאָס אויבערסטע פון שטויסעל, ווייל מיט גאָלדפאַדענס לייב־מער האַנד איז די ראָל פון דעם קאָמיקער געווען די וויכטיגסטע, איז זיין פּלאַץ אין גאַנצען פערשוואונדען אין דער ערנסטער דראַ־מע און אפילו דער כאַראַקטער קאָמיקער האָט פערנומען דעם צווייטען פּלאַץ.

און הגם די נייע פּאָדערונגען זיינען נאָך ניט אין גאַנצען אריין אין קראַפט, האָבען זיי זיך שוין געלאָזט פיהלען. דער קאָפּ פון דער ערשטער קאָמפּאַניע, זילבערמאַן, איז ארויסגעשטופּט גע־וואָרען פון ניו יאָרקער טהעאַטער און ער איז געווען געצוואונגען צו נעהמען דעם וואַנדערשטעקען און אוועקלאָזען זיך איבער דער פּראָווינץ. אבא שעהנגאָלד, וועלכער האָט פערנומען דעם כאָמע אויבען אַז אין דער ערשטער פּעריאָדע אַלס דראַמאַטישער שוי־שפּיעלער, האָט זיך אָבגעזעגענט מיט'ן ניו יאָרקער אידישען טהע־אַטער און גענומען וואַגלען צוזאַמען מיט זילבערמאַנען, מיט וועל־כען ער האָט געגרינדעט א קאָמפּאַניע און געוואָרען א פּראָווינץ שפּיעלער. אויך מאָגולעסקאָ, דער זייל פון אידישען טהעאַטער אין דער ערשטער פּעריאָדע, האָט זיך ארונטערגערוקט אין הינ־טערגרונד. ער איז אָהן ספק געווען דער בעגאַבסטער אקטיאָר אין אידישען טהעאַטער, נאָר ער האָט ניט פערשטאַנען דעם נייען גייסט און האָט געגלויבט, אַז פון זיין גדולה איז ער ארונטער, ווייל ער האָט זיך צופיעל אָבגעגעבען מיט שאַפען מוזיק פאַר די שטיקער אין זיין טהעאַטער און האָט אליין קיין צייט ניט געהאַט צו לער־נען זיינע ראָלען. ער האָט ניט בעגריפען, אַז דער סאָרט קאָמיים וואָס ער האָט אַזוי ליעב געהאַט קען שוין מעהר ניט פערנעהמען דעם אויבען אַז אויף דער ביהנע.

דער ערשטער וואָס האָט פערשטאַנען דעם נייען גייסט איז געווען יעקב אַדלער. עס איז שוין געווען דערמאָנט, אַז ער האָט ניט געקענט זינגען, און עס איז איהם נוגע געווען אין זיין נאָכ־

צער קאריער, אז דער נייער גייסט זאל בעהערשען די ביהנע. ער האט זיך אנגעכאפט אן גארדינען און אויפגעפיהרט זיין ערשטע שטיק און דאס צווייטע און דעם „אידישען קעניג ליר“. ער האט זיך אין זיין חשבון ניט גענארט און זיין רעפוטאציע איז שנעל געוואקסען. ער האט זיך מיט די דאזיגע שטיקער זעהר בעליעבט געמאכט ביים אינטעליגענטערן טהעאטער בעזוכער און זיין נאמען איז פעראייניגט געווארען מיט דער בעסערער דראמע. אדלער האט שוין געהאט זיין אייגענעם טהעאטער, און די „רומעניא אפערע הויז“ האט געטראגען זיין נאמען „אדלער טהעאטער“ און איז געווארען די היים פון דער בעסערער דראמע.

נאר דערפון דארף מען ניט מיינען, אז דער נייער גייסט האט זיך שוין איינגעווארצעלט אויף דער אידישער ביהנע, און דער טהעאטער האט שוין אנגענומען אן אנדער פנים. גארדין איז דער־וויל געוועזען ניט מעהר ווי א גאסט אין טהעאטער און אלץ וואס איהם איז געלונגען ביז יעצט צו דערווייזען, איז געוועזן, אז מען זאל אויף איהם ניט קוקען ווי אויף א „יאלד“ און מען זאל איהם נעהמען ערנסט. די גרענדע אין טהעאטער פיהרען די פריהערדיגע פערפאסערס און אין קאסע שיט זיך גאלד פון לאטיינערס און הור־וויטשעס שטיקער. לאטיינער האט אונטער דער צייט אנגעשרי־בען „קרח׳ס אוצרות“, „אלכסנדר“, „בת שבע“ און „בליהמעלע“ און יעדע פון זיי איז געוועזן אן אוצר פאר׳ן טהעאטער. אויך הור־וויטשעס שטיקער האבען אין דער צייט שטארק אויסגענומען ביים עולם און „בת כהן“, „די עקדה“ און „יפת תאר“ האבען געגעבען א סך געלד.

האט מען זיך צוגעקוקט צו דער שמחה אויף דער אידישער ביהנע, האט מען בשום אופן ניט געקענט זאגען, אז א נייע עפא־כע האט זיך אנגעהויבען. ניט אין די גאנגבארע שטיקער און ניט אין דעם „קרעפטיגען“ שפיעלען האט מען עס געקענט מערקען. עס האט פון אויבען אויסגעזעהן, אז אלץ איז ווי געוועזן און קיין ענדערונג איז ניט פארגעקומען. נאר דאס איז אלץ געוועזן אויבער־פלעכליך און אונטען איז אנגעגאנגען א שטילע רעוואלוציע די גאנצע צייט. אין טהעאטער האט מען געפיהלט, אז עפעס איז ניט

ווי עס בעדאַרף צו זיין און מען האָט זיך געזוכט צו ראַטעווען דער־מיט וואָס יעדער דירעקטאָר האָט געבראַכט פרישע כחות. אזוי האָט מען אין דער צייט אַראָבגעבראַכט פון גאַליציען און לאָנדאָן די בעסטע קרעפטען, וואָס מען האָט דאָרטען געקענט געפינען. אין א קורצער צייט זיינען אָנגעקומען קיין ניו יאָרק דער דראַמאַטישער שוישפּיעלער מאַקס ראָזענטהאַל, דער קאָמיקער בערנאַרד בערנ־שטיין, די פּרימאַדאָנא רעגינא פּראַגער, די דראַמאַטיסטין בערטהא קאַליש, דער ליעבהאָבער און זינגער טאַבאַטשניקאָוו, די סוברעטין ווילענסקי, דער קאָמיקער פּישקינד, דער קאָמיקער טאָנצמאַן און פרוי טאַנצמאַן, דער קאָמיקער קאַצמאַן, די דראַמאַטישע שוישפּיע־לערין דינה שטעטין, דער דראַמאַטישער שוישפּיעלער און זינגער עליאַס ראַטהשטיין, דער קאָמיקער פּישקינד און אַנדערע. די מייסטע פון זיי זיינען געווען ווייט פון וועלכען עס איז צווייפעל און צו־פרידען מיט די אַלטע שטיקער, מיט זיך און מיט'ן פּובליקום און זייערע פרישע כחות האָבען געהאָלפען אָנהאַלטען דעם אַלטען גייסט.

זעקסטער קאפיטעל.

די רעוואָלוציע פון די אקטיאָרען.

די שטילע רעוואָלוציע וואָס איז אנגעגאנגען די גאנצע צייט פון דער צווייטער פעריאָדע, האָט ענדליך ארויסגעפּלאצט פון דער זייט פון די אקטיאָרען. און דער חוזק וואָס זיי האבען פריהער ארויסגעוויזען געגען פּערפאסער פון דער גאס האָט זיך איצט א קעהר געטהאָן געגען די פּאטענטירטע אויטאָרען גופא.

די אקטיאָרען האָבען איצט צובראָכען די אָבגעטער, פאר וועלכע זיי האָבען זיך פריהער געבוקט און מיט א לייכטען הארצען א ווארף געטהאָן זיך אויף די בעסטע דראמען פון דעם וועלט־רעפּערטואר. אין א קורצע צייט האָט געגומען שווייבלען און גריב־לען אויף דער אידישער ביהנע מיט די גרעסטע קלאסיקער. האמלעט און אָטהעלאָ זיינען שוין פריהער אויפגעפיהרט געוואָרען און איצט קומען „ראָמעא און דזשוליעט“, „ריטשארד דער דריטער“. „מאקבעט“, שילער׳ס „טוראנדאָט“ אונטער׳ן נאָמען „מאיר בעל הנס“, די „רויבער“, „יוליוס צעזאר“, „מאריא סטוארט“. „דאָן קארלאָס“, די „הוגענאָטען“, „ווילהעלם טעל“, „פאאוסט“, דער „קויפמאן פון ווענעדיג“, „קלעאָפּאטרא“ אונטער׳ן נאָמען „קול שופר“, ווי אויך מאָדערנע אייראָפּעאישע דראמען, ווי די „קאמע־ליענדאמע“, די „היימאט“, די „עהרע“, און דאָס גלייכען.

די דאָזיגע שטיקער זיינען מייסטענס איבערזעצט געוואָרען, נאָר די איבערזעצונג איז געווען אזא האמעטנע, אז ניט די שוי־שפּיעלער און ניט דאָס פּובליקום האָבען געוואוסט פון זייערע הענד און פיס. דער עולם איז געזעסען אין טהעאטער און געקוקט ווי א האָהן אויף „בני אדם“, און די אקטיאָרען האָבען געהאָקט פּראזען.

וואָס זיי האָבען ניט פערשטאַנען. עס איז פערשפּאַרט צו זאָגען, אַז די קלאַסישע שטיקער זיינען דורכגעפאַלען איינס נאָכ'ן אַנדערן און דער חדוש איז, וואָס עטליכע שעקספּירס דראַמען האָבען שטאַרק אויסגענומען. די קלאַסישע פּיעסען, וואָס האָבען נושא חן געווען ביים אידישען עולם זיינען געווען „האַמלעט", „ראָמעאָ און דזשוליעט" און „אָטהעלאָ".

ווען דער טומעל פון די קלאַסיקער איז אריבער, האָבען מאַנ־כע טהעאַטראַלען זיך ניט געקענט ערקלערן די אורזאַך, פאַר וואָס די לעצטע דריי פּיעסען האָבען אזוי אויסגענומען ביים עולם און זיי זיינען געקומען צו אַ שלום. אַז דאָס איז געווען אויס מורא פאַר דעם גרויסען נאָמען פון שעקספּיר. מענשען האָבען זיך אזוי פיעל גנגעהערט וועגען דעם גרויסען ענגלישען דראַמאַטורג, אַז זיי האָ־בען זיך געשעמט צו זאָגען, אַז זיי גענעצען ביי זיינע דראַמען און ז"י זיינען געלאָפען אין טהעאַטער צו ווייזען זייער מבינות.

אייב אזא ערקלערונג וואָלט געווען ווי עס איז גילטיג פאַר האַלב אינטעליגענטע מענשען, איז זי פּשוט לעכערליך, ווען עס איז נוגע פּראָסטע טהעאַטער בעזוכער, ווייל זיי זוכען ניט צו פּאַ־ראַדירען אַלס מבינים. אַ חוץ דעם דערצעהלט מען, אַז ביי דער ערשטער פאָרשטעלונג פון „האַמלעט", איז דער עולם געווען אזוי צופריעדען, אַז זיי האָבען שטאַרק אַפּלאָדירט דעם פּערפאָסער און האָבען פערלאַנגט, ער זאָל זיך ווייזען פאַר'ן פאָרהאַנג, און דאָס הייסט, אַז די בעזוכער האָבען קיין בעגריף געהאַט, ווער שעקספּיר איז.

די מעשה איז, אַז די וואָס זוכען ערקלערונגען, זיינען ניט אריין אין דעם תוך פון די דערמאָנטע שטיקער. שעקספּיר איז געווען אַ דראַמאַטורג, וואָס האָט הויפּטזעכליך געשריבען פאַר אַ טהעאַטער און האָט זיך גערעכענט מיט'ן געשמאַק פון זיין פּוב־ליקום, און אַ גרויסער טהייל פון זיין פּובליקום איז אין ענטוויק־לונג ניט געשטאַנען העכער פון די געוואוינליכע בעזוכער פון אי־דישען טהעאַטער. „האַמלעט", „ראָמעאָ און דזשוליעט" פערמאָגען אַליץ עלעמענטען, וואָס אַפּעלירען צו דער פאַנטאַזיע פון יעדען דורכשניטליכען טהעאַטער בעזוכער און וואָס ריהרען זיין האַרץ.

פאר'ן סאמע פראסטען עולם איז די האנדלונג געגוג שטארק און ריהרענד צו האלטען איהם געשפאנט און מעהר אז ער ניט אויסען. דאס וואס די דאזיגע קלאסישע ווערק זיינען ארויסגעקומען צוקאליעטשעט, האט נאר געקאנט שאדען אין די אויגען פון דעם אינטעליגענטען בעזוכער, ווענען עס האט געפעהלט אויף דער אידישער ביהנע דער גאנצער פאעטישער חן, וואס די איבערזעצער האבען ניט געקענט איבערגעבען, און דאס איז פאר דעם פראסטען עולם קיין חסרון ניט געווען.

אבער די אנדערע קלאסישע ווערק האבען ניט פערמאגט די נויטיגע עלעמענטען צו פאנגען די פאנטאזיע און הארץ פון א פראסטען טהעאטער בעזוכער און ער האט זיך פון זיי אבגעקעהרט. די גרויסע נעמען פון די פערפאסערס זיינען ניט מעהר ווי א פוסטער קלאנג פאר א פראסטען עולם.

אין דער שטרעבונג צו די קלאסישע און מאדערנע אייראפעאישע ווערק האבען זיך בעטהייליגט אלע גרעסערע אקטיארען, און עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי זיי האבען דערויף געקוקט ווי אויף אן עקזאמען, און ווער עס וועט פערפעהלען צו נעהמען דעם עקזאמען, וועט בלייבען אין הינטערגרונד. זיי האבען דאריבער געזוכט איבערצויאגען איינער דעם צווייטען, און ווער עס וועט האבען מעהר קלאסישע ווערק אויף זיין רעכנונג, וועט פערנעהמען דעם אויבען אן אויף דער ביהנע. אין אנהויב האט מען נאר געקענט זעהן די שטרעבונג צו פערפלייצען די ביהנע מיט בעריהמטע ווערק, נאר שפעטער האט זיך ארויסגעוויזען, אז יעדער אקטיאר האט זיינע בעזונדערע געטער. טהאמאשעפסקי האט זיך אנגעכאפט אן שעקספיר, אדלער האט ארויסגעוויזען א ברייטערען וואהל אין קלאסיקער, און קעסלער האט אויסגעקליבען זודערמאנען. און צו זייער קרעדיט דארף מען זאגען, אז הגם די גרויסע ווערק פון די אומות העולם האט קיין געלד ניט איינגעבראכט, האבען אדלער און קעסלער אפט זיי געשפיעלט פאר לעדיגע הייזער, אבי צופריעדענצושטעלען זייער קינסטלערישע אמביציע.

עס האט לאנג ניט גענומען און די אקטיארען האבען זיך

איבערצייגט, אז די ענטוויקלונג פון א טהעאטער געהט ניט נאך דעם ווילען פון איינצעלנע פערזאנען און זי האט איהרע פעסטע געזעצען, וועלכע מען קען ניט אריבערטרעטען.

דאס איז געווען א ביטערע ענטטוישונג, ווייל דאס האט געהיר־סען צוריקקעהרען זיך צו די פערפאסערס, וואס האבען פערשטאר־נען דעם אידישען טהעאטער בעזוכער, נאר די שרייבער האבען שוין מעהר קיין מאל ניט פערנומען זייער פריהערדיגען פלאץ. דער עיקר אין טהעאטער איז איצט געווארען דער אקטיאר, וואס האט געוואונען א פובליקום און וואס איז געקרוינט געווארען מיט'ן נאמען סטאר (שטערן) און דער פערפאסער און די אנדערע אקטיא־רען זיינען געווארען דער טפל. עס איז אמת, אז די סיסטעם פון די אנגעשטעלטע פאטענטירטע אויטארען איז נאך דערווייל גע־בליבען ביים אלטען, נאר זיי האבען שוין מעהר קיין דעה ניט גע־האט, און דער שטערן האט זיי דיקטירט ניט נאר וואס צו שריי־בען, נאר אויך ווי צו שרייבען.

די צייט איז געווען א שעת הכושר פאר נייע שרייבער צו ווייזען זיך אויף דער ביהנע. אברהם מיכל שארקאנסקי, א יונגער פאע־עט, ערשט א פאר יאהר אין לאנד, איז ארויסגעטראטען מיט זיין „ונתנה תוקף", און דאס שטיק האט געהאט א גרויסען ערפאלג. און תיכף נאכדעם איז ער ארויסגעקומען מיט'ן צווייטען שטיק „כל נדרי", וואס האט געפאנגען דעם טהעאטער בעזוכער. די דאָ־זיגע צוויי שטיקער האבען זיך אויסגעצייכענט דערמיט, וואס זיי זיינען געווען אידישע, ניט נאר אין נאמען, נאר אויך אין דעם אינהאלט, און וואס זיי האבען געהאט אן אנהויב, א מיטען און א סוף, הגם די פערזאנען האבען געוויזען ווייניג לעבען. די דאזיגע שטיקער זיינען געווען ניט ווייט אוועקגערוקט פון דער דורכשניט־ליכער היסטארישער אפערעטע, וואס מען האט פריהער געזעהן אויף דער ביהנע: דא איז געווען די זעלביגע באמבאסטיק, דער זעלביגער ביליגער עפעקט, די זעלביגע געדיכטע פארבען, נאר אין דער זעלביגער צייט איז די האנדלונג געווען ניט קיין פרעמדע און דער סיוזשעט ניט קיין פערפלאנטערטער און ניט קיין פער־דרעהטער. אויף אזא אופן האט שארקאנסקי צוריק פערקניפט דעם

פאדים, וואס האט זיך איבערגעריסען ביי דער קלאסישער מגפה און האט זיך געלאזט געהן מיט דעם אויסגעטראטענעם וועג פון דער בעקאנטער היסטארישער אפערעטע, אבער ער איז ניט געגאנגען אין די זעלביגע טריט פון די פאטענטירטע אויטארען. אין זיינע שטיקער האבען זיך די ווערטער געקלעבט און די האנדלונג האט זיך ניט איבערגעריסען.

ווי געזאגט, איז ער נעגאנגען אין דעם אויסגעטראטענעם וועג פון דער בעקאנטער היסטארישער אפערעטע, און דאס האט איהם קיין חן ניט צוגעגעבען אין די אויגען פון די אקטיארען. כל־זמן ער האט געשאפען אזעלכע שטיקער, וואס האבען געבראכט געלד אין דער קאסע, האבען די אקטיארען געשוויגען, נאר אזוי גיך ווי די קאסע האט איהם קיין רעקאמענדאציע ניט געקענט נעבען, איז ער שטארק געפאלען אין פרייז, ביז ער איז אין גאנצען דערוואייטערט געווארען פון דעם טהעאטער. ער האט סך הכל אנגעשריבען א פינף שטיקער: „כל נדרי“, „ונתנה תוקף“, „רחל אדער דגל מחנה יהודה“, „חבצלת השרון“ און „איוב“. אויסגענומען האבען נאר די ערשטע דריי, און די אנדערע זיינען דורכגעפאלען.

ארום דער זעלביגער צייט איז אויך ארויסגעקומען מיט א היסטארישער פיעסע דער בעוואוסטער פאעט מארים ראזענפעלד. די פיעסע האט געהייסען דער „לעצטער כהן גדול“, און אזוי ווי דאס איז שוין געווען די צייט, ווען די אקטיארען האבען דיקטירט די פערפאסערס וואס און ווי צו שרייבען, האבען זיי צוגעלעגט א האנד צו דער פיעסע און אויסגעשניטען און אריינגעשטעלט וואס זיי האבען געוואלט. דער „לעצטער כהן גדול“ איז דורכגעפאלען און אזוי ווי ראזענפעלד האט געהאט אן אורזאך צו דענקען, אז דאס איז געשעהן דערפאר, וואס מען האט זיין פיעסע ניט אויפגעפיהרט, ווי ער האט געשריבען, איז ער ארויסגעטראטען אין א צייטונג געגען די אקטיארען און האט זיי מכבד געווען מיט אזא פארציע, אז ער האט זיך א צייט, א צייט לאנג ניט געטארט ווייזען אין טהעאטער און דערמיט האט זיך געענדיגט זיין קאריער אלס דראמענשרייבער.

די גרעסערע אקטיארען, אדער ריכטיגער געזאגט די שטערען

זיינען נאָך אפשר שטאַרקער געוואָרען אין זייער איינדרוק, אז זיי זיינען דער עיקר אין טהעאַטער, און אויב די געשעפטען זיינען ניט קיין געהויבענע, איז דאָס דערפאַר, וואָס זיי קאָנקורירען צווישען זיך. דער לאַגישער שלום דערפון איז געווען, אז די שטערען זאָלען זיך קאָמבינירען און שפּיעלען צוזאַמען. דער עולם וועט לויפען נאָר אין זייער טהעאַטער און וועט פון אנדערע ניט וועלען וויסען. אדלער איז ארויס פון זיין איינענעם קליינעם טהעאַטער און איז אריין אין טהאַליא טהעאַטער צוזאַמען מיט קעסלער און טהאָמאַשעפסקי, און ביי אזא מין קאָמבינאַציע איז אפילו ניט נויטיג געווען קיין נייע שטיקער. מען האָט ארויסגענומען פון רעפּערטואַר גאָרדינ'ס אַן אבגעשפּיעלטע שטיק „די געברידער לוריא“ און איינגעטהיילט די ראָלען צווישען די שטערען. אבער דער טהעאַטער עולם איז דערפון ניט נתפּעל געוואָרען און מען האָט קיין איבריגע ביינקלאָך ניט געדאַרפט אריינשטעלען. א חוץ דעם האָט זיך ארויסגעוויזען, אז א ביהנע פון איין טהעאַטער איז צו קליין פאַר עטליכע שטערען, און שוין ביי דער ערשטער פאָרשטעלונג האָט זיך אָבגעשפּיעלט א כאַראַקטעריסטישע סצענע, וואָס איז אין דער פּיעסע ניט געווען. די קנאה צווישען אקטיאָרען איז א געוואוינליכע זאַך און צווישען די גרעסערע אקטיאָרען איז זי נאָך פיעל שאַרפער. יעדער האָט דעם צווייטען אָוועקגעמאַכט מיט דער האַנד, נאָר אויב קעסלער איז געווען גרייט צו מעסטען זיך מיט די כחות מיט אדלער'ן, האָט ער בשום אופן ניט געוואָלט אנערקענען טהאָמאַשעפסקי'ן פאַר א גוטען אקטיאָר. אזוי גיך ווי דער פאָרהאַנג האָט זיך אויגעהויבען און אַלע דריי שטערן זיינען ארויף אויף דער ביהנע, האָט קעסלער גענומען נאָכקרימען טהאָמאַשעפסקי'ן. דאָס האָט דעם לעצטען נערוועז געמאַכט און ער איז ארויס פון די כלים. ער האָט געשפּיעלט די ראָל פון גדליה לוריא און אין דער סצענע געדאַרפט צוברעכען א טעלער, האָט ער שוין פאַר כעס צובראָכען צוויי טעלער. קעסלער האָט ניט געשוויגען און האָט זיך אויך גענומען צו די טעלער. דעם עולם איז די מעשה געפעלען געוואָרען, ניט מחמת ער האָט זיך אָנגעשטויסען, אז מען איז איהם מכבד מיט מעהר שפּיעלען, ווי איהם האָט געקומט, ניין, נאָר איהם איז

פשוט געפעלען געוואָרען דער אקט פון ברעכען טעלער, און ער האָט ווארעם אפלאָדירט. דאָס איז שוין געווען צופיעל פאר אד־לער'ן און הגם ער האָט געשפיעלט די ראָל פון א שטילען, רוה גען, בכבוד'יגען רב, האָט ער זיך אויך א נעהם געטהאָן צו די טעלער און האָט צובראָכען מעהר פון זיי ביידען.

זיי האָבען קוים דורכגעשלעפּט דעם סעזאָן און די קאָמבינאַ־ציע איז צופאַלען געוואָרען. אדלער האָט צוזאמען מיט עדעלשטיין גענומען דעם גרויסען ווינדזאָר טהעאטער און זיי זיינען געוואָרען די דירעקטאָרען, און הגם קעסלער און טהאָמאַשעפסקי זיינען אויך אריין אין דעם זעלביגען טהעאטער, איז אָבגעמאכט געוואָ־רען, אז מעהר זאָלען זיי אלע צוזאמען ניט שפּיעלען, און אזוי ווי די לעצטע צוויי זיינען אין דער דירעקציע ניט געווען פער־טראָטען, האָט מען געהאָפט, אז מען וועט זיך שוין ווי עס איז צוטהיילען מיט די ראָלען. נאָר שוין ביי דעם ערשטען שטיק פון דעם נייען סיזאָן האָט זיך ארויסגעוויזען, אז אין חכמה, אין עצה ואין תבונה נגד עטליכע גרויסע אקטיאָרען אין איין טהעאטער, און קעסלער איז נאָך די ערשטע פאָר וואָכען ארויס פון ווינדזאָר און צוריק אריין אין טהאליא.

און אזוי איז דאָס געבליבען דורך א משך פון לאנגע יאָהרען און די וואָרפענים פון די גרעסערע אקטיאָרען פון איין טהעאטער אין דעם צווייטען האָט מעהר אָדער וועניגער אויפגעהערט. פאָר טהאָמאַשעפסקי'ן איז געווען גרינג צו בלייבען מיט אדלער'ן אין איין טהעאטער, ווייל ער האָט זיין גרויסקייט אנערקענט און גע־רעכענט פאר א כבוד צו זיין צוזאמען מיט איהם און שפּיעלען די הויפּט ראָלען. און פאר אדלער'ן איז דאָס געווען ווי געוואונ־שען, ווייל דאָס האָט איהם געגעבען די מעגליכקייט ארויסצומאכען זיך פון די ביליגע שטיקער, וועלכע זיינען נאָך אלץ געווען די גאַנגבאַרסטע סחורה און ניט צו פערלירען די רעפּוטאַציע אלס שפּיעלער פון דער בעסערער דראַמע. אלס דירעקטאָר פון א גרוי־סען טהעאטער האָט ער מעהר פון אלץ געזאָרגט פאר דער קאַסע, און אזוי ווי אין די טהעאטער־קרייזען איז מען געווען איבערצייגט, אז געלד קען מען נאָר מאכען פון באַלאַגאַנסקע־שטיקער, האָט ער

זיי אַבגעגעבען דעם אויבען אַן. נאָר ווי ווייט ער האָט געקענט האָט ער דעם כבוד פון שפּיעלען די הויפּט ראָל מוחל געווען זיין איינגע־רען קאָלעגע. און דאָס איז איהם געווען גרינג צו דערווייזען, ניט אַזוי דערפאַר וואָס ער איז געווען דירעקטאָר, ווי דערפאַר וואָס ער איז ניט געווען קיין זינגער.

אין גאַנצען איז איהם ניט געלונגען אַרויסצומאַכען זיך פון פּאַיאַצישע ראָלען, און ער טרעט אָפּט אריין אין די שיף פון דעם קאָמיקער און מאַכט זיך נאַריש פאַר'ן עולם, און הגם ער שילט דערביי די אויטאָרען, קען ער זיך פון די פּאַיאַצקע ראָלען ניט אַבזאָגען. נאָר דערפאַר טרייסט ער זיך פון צייט צו צייט דער'מיט, וואָס ער פיהרט אַמאָל אויף אַ בעסערע פּיעסע און שפּיעלט אַליין די הויפּטראָל, און ווייזט, אַז ער האָט זיך נאָך ניט אין גאַנצען אַ קעהר געטהאָן מיט'ן רוקען צו דער בעסערער דראַמע. און אַזוי איז דאָס שפּעטער געוואָרען די טאַקטיק פון דעם טהעאַטער, אין וועלכען אדלער איז געשטאַנען צוזאַמען מיט טהאָמאַשעפסקי. דער לעצטער האָט דעם גאַנצען סעזאָן געשפּיעלט די נאַרעשע שטיקער, און דער ערשטער האָט אַמאָל אין אַ שמיטה אויפגעפיהרט אַ בע־סערע פּיעסע, און וואָס ווייטער איז די מחיצה צווישען זייערע שטיקער געוואָרען אַלץ גרעסער און די שייכות פון איין אַקטיאָר צום צווייטענס שטיקער אַלץ ווייניגער.

קעסלער איז יאָהרענלאַנג געבליבען אין טהאַליאַ טהעאַטער און עס האָט לאַנג ניט גענומען און ער איז דאָרטען געוואָרען איי־נער פון די דירעקטאָרען. אַזוי ווי ער האָט ניט געהאַט אויף וועמען אַרויפצוּוואַרפען די הויפּט ראָלען פון די נאַרעשע שטיקער, האָט ער זיי אַליין געשפּיעלט און האָט אויף דער ביהנע חוזק גע־מאַכט פון די שרייבער און פון דעם פּובליקום. צוזאַמען מיט איהם האָט געשפּיעלט פיינמאַן, וועלכער איז דעמאָלט געווען פּערעכענט צווישען די גרעסערע אַקטיאָרען. הגם דער לעצטער איז געווען אין איינע יאָהרען מיט איהם, איז ער אַבער געווען צו קיילעכדיג צו שפּיעלען יונגע ראָלען און אין יענער צייט זיינען זיי געווען די הויפּט ראָלען און דאָס האָט מעגליך געמאַכט פאַר זיי צו שפּיעלען צוזאַמען. א חוץ דעם האָט פיינמאַן אויך געשריבען שטיקער פאַר

זיין טהעאטער און ער איז געווען צופריעדען נאכצוגעבען קעס־לער'ן אין זאכען, וואס זיינען נוגע געווען צום שפיעלען, אבי ער זאל קענען אויפפיהרען זיינע אייגענע פיעסען. ווען ניט פיינמאנ'ס איבריגע קיילעבדינגקייט, וואס האט איהם אונמעגליך געמאכט אלס ליעבהאבער, וואלט מיט דער צייט קעסלער זיך פערבונדען מיט די בעסערע פיעסען און פיינמאן וואלט געבליבען ביי דעם אלטען סארט שטיקער. אזוי אבער האט קעסלער געשפיעלט די הויפט־ראלען אין ביידע סארטען פיעסען, און וואס ווייטער האט ער זיך אלץ מעהר און מעהר פערבונדען מיט דער בעסערער דראמע.

שייקעוויטש איז די גאנצע צייט געווען דערוויטערט פון דער ביהנע, און ווען ער האט דערזעהן, אז דער קליינער טהעאטער, געוועזענער רומעניא אפערע הויז, איז געבליבען לעדיג, האט ער זיך צוזאמענגערעדט מיט מאגולעסקא, וועלכער האט געהאט אן אויך צו זיין אונצופריעדען מיט דער נייער טאקטיק, וואס האט די קאמיקער פערשטופט צום הינטערגרונד, און זיי זיינען ביידע אריין אהין אלס דירעקטארען. שייקעוויטש האט אנגעשריבען א שטיק, וואו די הויפט ראל איז געווען פון א קאמיקער, און דאס האט ארויסגערופען ביי מאגולעסקא די האפנונג צו געווינען צוריק דעם אויבען אן אויף דער ביהנע און צו ווייזען די טראגיקער, אז זיי האבען נאך ניט די בכורה אין טהעאטער. דאס שטיק האט געהייסען „המן דער צווייטער", און עס האט שטארק אויסגענומען ביים עולם, נאר די דירעקציאן פון שייקעוויטש און מאגולעסקא האט לאנג ניט געדויערט. די ראד פון טהעאטער האט זיך ניט געלאזט שטופען צוריק, די צייט פון די קאמיקער, אפילו פון אזא בריליאנטענעם קאמיקער ווי מאגולעסקא איז שוין אריבער און די ריכטונג פון דער ביהנע האט ניט געפיהרט צו יענעם סארט שטיקער, וואס שייקעוויטש האט געשאפען.

דורך דער גאנצער צייט וואס די רעוואלוציע אויף דער ביהנע איז אנגעגאנגען, איז פרוי ליפצין געווען דערוויטערט פון טהעא־טער. זי האט חתונה געהאט פאר אן ארויסגעבער פון א טעגליכער צייטונג, און הגם אידישע צייטונגען זיינען דעמאלט געווען זעהר

אין אַן אָרימען צושטאַנד, איז איהר לאַנגע דאָך געוואָרען אזא, אַז זי האָט ניט געדאַרפט זיין אבהענגיג פון דעם טהעאַטער. מיט דער הילף פון איהר מאַן איז איהר געלונגען צו נעהמען אויף אַ וואָך צו צוויי אַ טהעאַטער און אויפפיהרען אַזעלכע פּיעסען, ווי זי אַליין האָט געוואָלט, ניט דאַרפענדיג זיך רעכענען מיט דעם געשמאַק פון דעם פּובליקום און מיט דער קאַסע. אַזוי ווי גאָרדין איז געוועזען דער איינציגער שרייבער, וואָס האָט געקענט שאַפען אַ בעסערע פּיעסע און וואָס האָט געקענט מאַכען די רעפּוטאַציע פון אַ שוישפּיעלער, האָט זי אָנגעהויבען אויפצופיהרען פון צייט צו צייט זיינע דראַמען. זי האָט ניט געקאָנט שטעלען קיין סך פּיעסען, נאָר דערפאַר האָט זי געהאַט די מעגליכקייט, אַ דאַנק איהר אויסעראָרדענטליכער לאַגע, צו מאַכען די וועניגע פּיעסען אַזוי פּאָפּולאַר, אַז זיי האָבען צו זיך געצויגען אַלעמענס אויפמערקזאַמקייט. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָט זי זיך איינגעשאַפט אַ קליינעם רעפּערטואַר און דער געווינס איז געווען אַ געגענזייטיגער. איהר נאָמען איז פערבונדען געוואָרען מיט דער גאָרדינישער דראַמע און פאַר גאָרדינען האָט זיך אָנגעהויבען די סאַמע וויכטיגע עפּאָכע פון זיין שאַפען.

נאָר דערווייל האָט זיך די בעסערע דראַמע נאָך ניט איינגעוואָרצעלט אויף דער ביהנע און צו שטעלען אַ גוטע פּיעסע, האָט געהייסען מקריב צו זיין די אינטערעסען פון דער קאַסע. קיין געלד האָט מען פון אַזא שטיק ניט ערוואַרט און אַזא פערגניגען האָט מען זיך ערלויבט אַמאָל אין אַ שמיטה. נאָר די בעסערע אַקטיאָרען זיינען שוין געקומען צום בעוואוסטזיין, אַז שפּיעלען קען מען נאָר אין אַ בעסערער דראַמע, בשעת אין די באַלאַגאַנסקע שטיקער בלייבט נאָר צו פּאַיאַצעווען. דער חוזק פון די אויטאָרען, וואָס האָבען צוגעשטעלט די באַלאַגאַנסקע שטיקער, איז געוואַקסען, נאָר די שרייבער פון די בעסערע פּיעסען האָבען נאָך דערווייל קיין תקומה ניט געפונען. גאָרדין איז פערשטופּט געוואָרען צום הינטערגרונד און מען האָט איהם זעלטען געזעהן אויף דער ביהנע און אַזוי ווי אין דער צייט האָט שוין ניו יאָרק פערמאָגט צוויי ראַדיקאַלע טעגליכע צייטונגען, איז ער אַריינגעטראָטען אַלס שטענדיגער מיטאַר־

בייטער אין „פארווערטס" און האט דארטען געשריבען נייעס, אר־טיקלען, סקיצען פאר צעהן אדער צוועלף דאלאר א וואך.

נאר אויב די בעסערע פיעסע איז נאך בעטראכט געווארען אלס שטיפקינד אויף דער ביהנע, האט זי שוין געוואונען א נאמען. וואס האט קיין גוטס ניט פערשפראכען דעם אנדער סארט שטי־קער. איהר נייער נאמען איז געווארען עהרען־פיעסע און דאס האט בעדייט אזוי פיעל, אז א טהעאטער קען זיך פערשאפען כבוד מיט דער בעסערער דראמע און פון איהר אליין קען דער שוישפיע־לער ערווארטען א לארבער־קראנץ פאר זיין שפיעלען, אבער מעהר ווי דאס קען זי ניט געבען. ווען אן אקטיאר וויל האבען ברויט פון זיין שפיעלען, מוז ער אנקומען צו די ביליגע שטיקער, וועלכע האבען דערפאר געקראגען דעם נאמען פון ברויט־פיעסען.

און ווען די אקטיארען האבען זיך קלאר געמאכט וואס יעדער סארט פיעסע קען, זיי ברענגען זיינען זיי געקומען צו א שלום, אז ווען נאר א טהעאטער קען ניט ערווארטען קיין גרויסע הכנסה זאל מען שטעלען א בעסערע פיעסע. אזוי, למשל, איז געווען בעקאנט, אז די ערשטע און די לעצטע וואכען פון דעם סעזאן ברענגען ניט קיין געלד און די איינגאהמע אין דער קאסע איז זעהר א מאגערע. די פאטענטירטע שרייבער, ווען זיי זיינען געווען פערבונדען מיט א טהעאטער האבען קיין מאל ניט דערלאזען, אז זייערע א שטיק זאל מען אויפפיהרען איידער דער אמת'ער סעזאן האט זיך אנגע־הויבען, דאס הייסט די פאר וואכען פאר סכות און אויך ניט די עטליכע וואכען נאך פסח. זיי האבען געוואוסט, אז אין די דערמאנ־טע צייטען קען קיין שטיק ניט אויסנעהמען און זיי האבען פער־גונען זייטיגע שרייבער צו מאכען זיך א רעפוטאציע אלס פערפא־סערס פון מפיל־שטיקער. איצט האבען שוין די גרעסערע אקטיארען געזעהן, אז פאר'ן סעזאן און ביים סוף פון סעזאן זאל מען לכל הפחות שפיעלען די בעסערע דראמע. אז מען קען קיין געלד ניט ערווארטען, זאל מען כאטש האבען כבוד. און עס איז געווארען א מנהג אין טהעאטער, אז דער אנהויב און אויסלאז פון דעם סעזאן זאל זיין מיט די בעסערע פיעסען.

דאס איז געווען א מעלה און א חסרון פאר דער עהרען־פיעסע.

די מעלה איז געווען וואָס דער שטערן האָט צו אַזאַ שטיק ניט אַרויסגעשטעלט קיין איבעריגע פאָדערונגען. סיי ווי סיי ערוואַרט מען ניט קיין גליקען פון אַזאַ פּיעסע און עס מאַכט ניט זעהר אויס, אויב אפילו זי איז גאָר אַ טרוקענע. פערקעהרט, וואָס ליטע־ראַרישער אַזאַ פּיעסע איז געווען איז אַלץ בעסער געווען. נאָר פער־שטעהט זיך, די ליטעראַרישקייט האָט בעדאַרפט זיין אַזאַ, וואָס דער שטערן זאָל בעגרייפען. דאָס האָט געגעבען דעם בעסערן שרייבער די מעגליכקייט אַרויסצולאָזען פון אויג די ספּעציעלע פאָדע־רונגען פון דעם אידישען טהעאַטער און שרייבען מעהר ווי איינער האָט געפיהלט און פערשטאַנען. נאָר פון דער צווייטער זייט זיינען אַלע אַזעלכע שטיקער שוין פון אַנהויב אַן פער'משפט געוואָרען צו אַ דורכפאַל און ביי די בעסערע שרייבער איז פערשטאַרקט גע־וואָרען די רעפּוטאַציע, אַז פון זיי קען מען ניט ערוואַרטען קיין ברויט־פּיעסען.

די חזקה אויף דעם אַנהויב און סוף סעזאָן האָט געהאַט יעקב גאָרדין און דאָס איז געווען אין גאַנצען וואָס איהם איז געבליבען פון זיין פריהערדיגער טהעטיגקייט אויף דער ביהנע. נאָר איצט האָבען זיך אָנגעהויבען צו ווייזען פנים חדשות אויפ'ן פעלד פון דער בעסערער דראַמע. מ. קאַץ, אַן אָנגעזעהענער ראַדיקאַלער רעד־נער און זשורנאַליסט. האָט אַדאַפּטירט אַ פּיעסע פאַר אַדלער'ן, נאָר זי איז גלייך דורכגעפאַלען. איך שלאָג זיך מיט דער דעה, צי זאָל איך דערמאָנען מיין אייגענעם דעביוט אַלס דראַמענשרייבער, וואָס איך האָב דעמאָלט געמאַכט, נאָר אַ זייטיגע אורזאַך בעוועגט מיך צו טהאָן, און די אורזאַך איז דער נאָמען פון מיין ערשטען שטיק. די פּיעסע וואָס איך האָב דעמאָלט אָנגעשריבען, האָט מען אין טהעאַטער אַ נאָמען געגעבען „דער ווילנער בעל הבית'ל". ביי מיר האָט זי געהאַט אַן אַנדער נאָמען, און אַזוי ווי מיט פיעל יאָה־רען שפּעטער האָט מאַרק אַרנשטיין אויך אָנגעשריבען אַ שטיק מיט'ן זעלביגען נאָמען, געפין איך פאַר נויטיג אויפמערקזאַם צו מאַכען, אַז זיין פּיעסע האָט מיט מיינער גאָר ניט געהאַט צו טהאָן, ווייל אין מיין פּיעסע האָט גאָר ניט פיגורירט דער „ווילנער בעל־הבית'ל". לעאָן קאָברין האָט אָנגעשריבען זיין ערשטע דראַמע

„מינא" און אין טהעאטער האט מען איהם געראטהען, ער זאל זיך ווענדען צו יעקב גארדין, וועלכער האט זיין האנד צוגעלעגט צו דער פּעסע און זי איז באלד אויפגעפיהרט געווארען אין ווינדזאר טהעאטער פון יעקב אדלער'ן.

א כאראקטעריסטישער אינצידענט האט פּאסירט ביי דער אויפפיהרונג פון „מינא". אויף די אפישען און אויף די פּראגראמען איז אנגעגעבען געווארען אלס פערפאסער דער נאמען פון יעקב גארדין און קאברינ'ס נאמען איז לחלוטין אויסגעלאזט געווארען. אויב יעקב גארדין האט צו „מינא" צוגעלעגט א האנד, איז אבער זיין ארבייט דערביי ניט געוועזען אזא, וואס זאל איהם בערעכטיגען צו א פּרעטענזיע פון כלה שלי. ער האט קאברינ'ען אנגעוויזען, וואס צו פערבעסערן, וואס צו פערפיינערען אין דעם שטיק און האט אליין צוגעשריבען דעם פיערטען אקט. און דער פאקט, אז גארדין האט זיך ניט אבגעזאגט צו אנטפּלעקען פאר אן אנפאנגער די סודות פון דראמענשרייבעריי און געהאלפען איהם צו שטעלען זיין שטיק אויף דער ביהנע, ווייזט בשום אופן ניט, אז ער זאל וועלען פערנעהמען א טהייל פון א פרעמדען פערפאסער. מען דארף דאריבער פערשטעהן, אז דאס האט דער טהעאטער ניט געוואלט האבען אויף דער אפישע און פּראגראם דעם נאמען פון אן אנפאנגער. דער אקטיאר האט קיין צוטרוי ניט געהאט צו א נייעם שרייבער, הגם דער נאמען קאברין איז שוין געוועזען בעקאנט די לעזער פון דער בעסערער ליטעראטור אין אמעריקא, און אויף זיין איינענער מבינות האט ער ניט געקענט שטעלען.

און דאס ווייזט די טרויעריגע לאגע פון דער אידישער ביהנע. ביז דער לעצטער רעוואלוציע פון די אקטיארען זיינען געווען פּאטענטירטע דראמענמאכער, וועלכע האבען ניט געדארפט אנפרעגען און אויסהערען די מבינות פון דער קאמפאניע. זיי האבען געשריבען ווי זיי האבען פערשטאנען און דער רעזולטאט האט געוויזען, צי די קאמפאניע זאל מיט זיי זיין צופריעדען צי ניט. נאך דער רעוואלוציע זיינען די אקטיארען געשטעלט געווארען אין אזא פּאזיציע, אז זיי האבען געהאט די גאנצע דעה איבער פּיעסען און נאר אויף זייער מבינות זיינען זיי אנגענומען אדער פערבראקירט גע־

וואָרען. די מבינות וואָס זיי האָבען פערמאָגט האָט זיך באַזירט אויף די פריהערדיגע מוסטערן פון דער ביהנע. דאָס האָט געמוזט פיהרען דערצו, אַז די שטיקער זאָלען האָבען אַ געוויסע עהנליכקייט, ווייל קוים איז אַ נייע שטיק אָבגעטראָטען פון דעם אָנגענומענעם מוסטער, האָט מען שוין צו איהם קיין צוטרוי ניט געהאט. נאָר אפילו שוין מיט אַ שטענדיגען מוסטער פאַר די אויגען, האָט זיי די מבינות ווייט ניט אָװעקגעפיהרט, ווייל אַ ביהנע איז אַ לעבעדיגע זאַך און דער געשמאַק ביים עולם בייט זיך. און דער פועל יוצא דערפון איז געווען, אַז ביים טהעאטער זיינען געבליבען פירמען, אויף וועלכע דער אַקטיאָר האָט זיך פערלאָזט. ווען מען האָט דעם אַקטיאָר געבראַכט אַ נייע שטיק האָט ער די ערשטע זאַך אַ קוק געטהאָן אויף דער פירמע. איז זי געווען אַ בעקאַנטע, האָט ער אַרויסגעוויזען צוטרוי צו איהר. קוים אָבער איז דער פערפאַסער געווען אַן אונבעקאַנטער אויף דער ביהנע, האָט ער זיך פון איהם אָבגעקעהרט. און דאָס איז די אורזאַך, פאַר וואָס אַזוי וועניג גוטע שרייבער זיינען צוגעטראָטען צו דער ביהנע.

די לאַגע פון די פּאַטענטירטע שרייבער איז מיט יעדען יאָהר געוואָרען אַלץ ערגער און ערגער. זייער פירמע האָט שוין אַזוי גוט ווי געפּלאַצט. לאַטיינער איז כמעט אַרונטערגעשטופּט געוואָרען פון דער ביהנע און הורוויטש האָט געקעמפּט מיט די לעצטע כחות. זיינע שטיקער זיינען געפאַלען איינס נאָכ'ן אַנדערן, און אויב ער האָט זיך ביז איצט געהאַלטען מיט'ן זכות פון די פריהערדיגע ערפאָלגען, איז ער איהם שוין מעהר ניט בייגעשטאַנען. עס האָט אויסגעזעהן, אַזוי ווי הורוויטש האָט פערלאָרען דעם דופק פון דעם טהעאטער געהער און קען איהם מעהר ניט אַנטאַפּען. אין דער צייט האָט ניט זעלטען פּאַסירט, אַז אַ נייע שטיק וואָס ער האָט אויפגעפיהרט פרייטאג אבענד, זאָל שוין שבת געהן צו דער קבורה. ביים טהעאטער האָט מען ניט בעגריפען, אַז דאָס קומט פאַר דער לאַנגזאַמער אַקט פון אַן איבערגאַנגס-עפּאָכע און אין אַזא צייט פאַלען אַלערליי שטיקער, סיי קלוגע, סיי נארישע, סיי בעסערע, סיי ערגערע. מען האָט די שולד געוואָרפען אויף די צוויי אויטאָרען, און עס האָט שוין געהאַלטען, אַז הורוויטש זאָל געהען דעם זעלבינען

וועג, וואס זיין קאלעגע לאטיינער, נאר אין דער זעלבינער צייט האט זיך דער דירעקטאר היינע אויף דערפיהלט ענג אין טהאליא טהעאטער, וואו ער איז געשטאנען צוזאמען מיט הורוויטש, קעס־לער און פיינמאן, און ער האט בעשלאסען איבערצונעהמען מיט הורוויטש'ן דעם ווינדזאר טהעאטער. אין יענעם יאהר זיינען אד־לער און עדעלשטיין ארויסגעטראטען פון דעם דאזיגען טהעאטער און האבען איבערגענומען דעם גרויסען און שעהנעם פיפלס טהע־אטער, וועלכער איז ביז דעם יאהר געווען אבגעגעבען פאר ביליגע ענגלישע שטיקער. דאס האט פערלענגערט הורוויטשעס אנהאלט ביים טהעאטער אין א צייט, ווען דארטען איז פאר איהם מעהר קיין פלאץ ניט געבליבען.

וואס שאקעלדיגער עס איז געווארען די פאזיציע פון די פריי־הערדיגע פאטענטירטע דראמענמאכער, אלץ ברייטער האט זיך געעפענט די טהיר פון דעם טהעאטער פאר נייע כחות. קאברין איז אויפ'ן צווייטען יאהר נאך „מינא" ארויסגעטראטען מיט זיין „איסט סייד גהעטא" און זיין פלאץ ביים טהעאטער איז געווארען א גע־זיכערטער. יצחק זאלאטארעווסקי, אן אונבעדייטענדער אקטיאר פון דער פראווינץ האט זיך בעוויזען מיט זיין „אידישען מארטי־רער אדער ישיבה בחור", געשריבען נאך דעם בעקאנטען מעלאדרא־מאטישען שניט און דאס שטיק האט געבראכט גרויס שפע אין טהע־אטער ניט נאר אין דעם סעזאן, וואס טהאמאשעפסקי האט עס אויפגעפיהרט אין ווינדזאר טהעאטער, נאר אויף דעם צווייטען סע־זאן אין פיפלס. מ. קאץ האט דעמאלט אדאפטירט עטליכע פיעסען און די בעסטע פון זיי איז געווען „דער אידישער דאן קיכאט", און הערמאלין האט א קורצע צייט געליפערט היבש שטיקער פאר אלע טהעאטערס, נאר זיין מלוכה האט געדויערט סך הכל א פאר סעזא־נען און ער איז פערשוואונדען אזוי אונבעמערקט, ווי ער האט זיך בעוויזען אונבעמערקט. און באלד האט זיך אויך בעוויזען ז. ליבין, וועלכער האט זיך שוין א נאמען געמאכט אין די ראדיקאלע קריי־זען אלס סקיצענשרייבער פון אידישען לעבען אין אמעריקא.

זיבעטער קאפיטעל.

טהעאטער אין גאליציען און רומעניען.

אלע קאמפאניעס וואס האבען ארומגעוואַנדערט איבער רו־מעניען האבען זיך פון צייט צו צייט אריינגעכאפט אין גאליציען און געגעבען דארטען פארשטעלונגען, און אין אנהויב פון די אכ־ציגער יאהרען האבען זיך אין גאליציען געגרינדעט בעזונדערע קאמ־פאניעס. דארטען האט מען אהן א קאנצעסיע ניט געקענט שפיע־לען און פאר פרעמדע איז געווען שווער, אויב ניט אונמעגליך צו קריגען די נויטיגע ערלויבנים. א געוויסער וואלגעשאפען איז גע־ווען אן אויסגעדיענטער סאלדאט און פאר דעם דאזיגען זכות האט ער געקריגען א קאנצעסיע ארומצופאהרען איבער די קלענערע שטעדט מיט א טרופע וואס איז בעשטאנען פון שמואל לוקאטשער, מייעראוויטש, פרוי מייעראוויטש, פריילין איינהארן, סעם אדלער און נאך אנדערע. ווידער האט קלמן יאוועליר געהאט א קליינע טרופע און איז ארומגעפאהרען איבער גאליציען און רומעניען. ארום 1885 האט טרייטלער געקריגען א קאנצעסיע צו שפיעלען אויף דער פראווינץ און זיין טאכטער, די איצטיגע פרוי לאבעל, איז דע־מאלט אויפגעטראטען צום ערשטען מאל אין קאלאמעא אין „עתליה“, אין דער ראל פון דעם קינד יואש. דאס זיינען אלץ געווען נע ונד קאמפאניעס און זיי זיינען לאנג ניט געשטאנען אויף איין ארט. דער ערשטער צו קריגען א קאנצעסיע אויף א סטאבילען טהעאטער אין לעמבערג איז געווען יעקב בער גימפעל.

גימפעל איז געווען א מאלער פון שילדען, און אלס אזעלכער איז זיין זכות ניט געווען גרויס גענוג צו קריגען אזא וויכטיגע קאנצעסיע, וואס האט טהאטזעכליך געהאט די בעדייטונג פון א

מאנאפאליע אויף אידישען טהעאטער אין דעם כרך פון גאלי־
ציען. גימפעל האט געהאט א גוטע שטים און אלס יונגער בחור איז
ער אריינגעטראטען אין דעם כאר פון דעם פוילישען טהעאטער,
וואו ער איז פערבליבען פיערציג יאהר לאנג. און פאר דער דאזיגער
חשיבות האט ער געקריגען די קאנצעסיע פאר לעמבערג. ער האט
זיין טהעאטער גערופען „זשידאווסקי פאלסקי טהעאטער" אין אנ־
דענקונג מסתמא פון די פיערציג יאהר וואס ער האט געדיענט אין
דעם פוילישען טהעאטער, נאר די פאליאקען זיינען אויפגעבראכט
געווארען דערפון און זייער פראטעסט האט געווירקט, אז גימפעלס
טהעאטער זאל הייסען נאר אידישער טהעאטער.

דאס איז געווען אין יאהר 1888, און דער טהעאטער האט
באלד צוגעצויגען וויכטיגע קרעפטען: ב. בערנשטיין, סוברעטין
ווילענסקי, טאבאטשניקאוו, די וויינשטאקס, פישקינד, זעליג שאר,
שליפערשטיין, פתחיה גראף, ח. שראמעק. פון זיי אלעמען איז דע־
מאלט געווען דער וויכטיגסטער שפיעלער טאבאטשניקאוו, וועל־
כער האט גענומען לעמבערג מיט שטורם. אין א קורצע צייט ארום
איז צוגעקומען די פרימאדאנא טאנצמאן מיט איהר מאן דעם קא־
מיקער. די קאמפאניע האט געשפיעלט דעם רעפערטואר פון רוס־
לאנד, וואס איז זיי אלעמען געווען בעקאנט און מייסטענס גאלד־
פאדענס שטיקער. אין א יאהר צוויי ארום האט גימפעל אריינגע־
נומען אין זיין טהעאטער די פרייליגס פראגער און בערטהא קא־
ליש,ביידע געבארענע לעמבערגער.

בערטהא קאליש איז געווען נאך גאר א יונגע מיידעל, ווען זי
איז אריינגעטראטען צו גימפעל. איהר פאטער האט געהאט א
בערשטעל פאבריק און איהר מוטער האט געהאט א ווערקשטאט,
וואו מען האט גענייהט פרויען־קליידער. נאר ביידע זיינען ניט גע־
ווען די מענשען צו זארגען וועגען א תכלית. דער פאטער האט ליעב
געהאט צו שפיעלען פידעל און די מוטער האט אפט מיטגענומען די
טאכטער אין דער אפערע. בערטהא האט ארויסגעוויזען א נייגונג
צו נגינה נאך גאר פון די קינדערשע יאהרען. איהר ערשטען איינ־
דרוק פון אידישען טהעאטער האט זי געהאט. ווען די נראדנערס
האבען גאסטראלירט אין לעמבערג פאר זייער אבפאהרען קיין

רוסלאנד. זיי האבען דעמאלט געשפיעלט די „כשוף'מאכערין" און יאהרען און יאהרען נאכדעם האט זי ניט געקענט פערגעסען די גראדנערשע.

ווען זי איז אלט געווען א יאהר צעהן, האט זי זיך בעקאנט מיט דער פוילישער פרימאדאנא באבינסקא, וועלכע האט געוואוינט אנטקעגען איבער זייער דירה. זי פלעגט אפט אריבערקוקען פון פענסטער צו איהר, ווען יענע האט פראקטיצירט און יענע האט איהר פון צייט צו צייט אריינגענומען צו זיך און בעקאנט געמאכט איהר מיט די סאמע עלעמענטארע כללים פון זינגען.

די תשוקה צום זינגען איז ביי איהר געווען גרעסער פון אלץ. א דירעקטאר פון דייטשען טהעאטער האט זיך מיט איהר פער־אינטערעסירט און געלערענט איהר קלאוויר, דעקלאמירען און אונ־טער זיין אויפזיכט איז זי צום ערשטען מאל אויפגעטראטען אין אן איינאקטער. די פארשטעלונג איז געווען אין א גרויסען האטעל. אבער זי האט דעמאלט ארויסגעוויזען מעהר נייגונג צום זינגען, און דער דירעקטאר האט איהר געראטהען אריינצוטרעטען אין דעם שטאדטישען קאנסערוואטאריום און א שכנה האט איהר דער־ין געהאלפען און מען האט איהר אריינגענומען אהן געלד. זי איז אין דעמקאנסערוואטאריום פערבליבען סך הכל א האלב יאהר און איז פון דארטען באלד אריין אין פוילישען טהעאטער אלס כאריסטקע. אין דעם דאזיגען טהעאטער האט מען געשפיעלט אפערע, דראמע און אפערעטע און עס האט לאנג ניט געדויערט און מען האט איהר אנגעהויבען אנצופערטרויען קליינינקע ראלכלאך און זי האט גלייך ארויסגערופען די קנאה פון די קריסטליכע כאריסטקעס.

אין דעם כאר האט זי דארטען געטראפען פריילין פראגער און נימפפעל, און דער לעצטער האט דא איבער איהר געגומען רעדען, אז זי זאל געהן מיט איהם אין זיין טהעאטער. אלס איינער וואס האט פיערציג יאהר פערבראכט אין דעם כאר, האט ער איהר ערקלערט, אז זי וועט דא קיין האניג ניט לעקען. וואס מעהר זי וועט זיך אויסצייכענען אלץ מעהר נגישות וועט מען איהר אבטהאן און איהם וועט קיין וואונדער ניט זיין, אז מען וועט איהר דא פער'סם'ען. לאפוקי אבער ביי איהם אין טהעאטער וועט זיך פאר איהר עפענען

א קאריער און זי וועט מיט דער צייט ביי איהם פערנעהמען א גרויסען פלאץ.

זי איז אבגעוועז אנדערטהאלבען יאהר אין דעם פוילישען טהעאטער און איז נאכדעם אריבער צו גימפעל.

זי איז דא אריין אין כאר און מען האט איהר אויך געגעבען קלענערע ראלען. א שטארקען איינדרוק האט דא אויף איהר געמאכט די פרימאדאנא טאנצמאן און זי האט זיך צוגעקוקט צו איהר שפיעלען און פערנומען איהר זינגען. אין דער צייט איז אין לעמבערג אנגעקומען פון אמעריקא מאנדעלקערן, וועמען מען האט געשיקט נאך א פרימאדאנא. פרוי טאנצמאן האט זיך ניט געלאזט בעטען און איז באלד אוועקגעפאהרען צוזאמען מיט מאנדעלקערן. גימפעל איז געבליבען אהן א פרימאדאנא און בערטהא קאליש האט איצט געהאט די זעלטענע געלעגענהייט אריינצוכאפען זיך אין די פרימאדאנישע שיך. גימפעל האט זיך געקווינקעלט, נאר ער האט געמוזט נאכגעבען, און קאליש איז אויפגעטראטען אין „שולמית“, „שלמה המלך“ און „בר כוכבא“. אין דער צייט האט מען אויך אויפגעפיהרט די אפערעטע „שמשון הגבור“, און די מוזיק דערצו האט פערפאסט דער לעמבערגער חזן ברוך שאר. נאכ'ן צווייטען אקט האט דער עולם איהם ארויסגערופען, און קאליש, וועלכע האט געשפיעלט די ראל פון דלילה, האט איהם געדריקט די האנד אויף דער ביהנע. די לעמבערגער קהלה האט איהם פאר דעם חטא אבגעשיקט דעם כתב. אין גיכען איז אין לעמבערג אנגעקומען אברהם גאלדפאדען. דאס איז שוין געוועזן נאך זיין צוריקקעהרען זיך פון אמעריקא און גימפעל האט איהם גלייך אריינגענומען צו זיך און איבערגעגעבען איהם די לייטונג פון דעם טהעאטער. דא האט מען צום ערשטען מאל אויפגעפיהרט גאלדפאדענ'ס „רבי יאזעלמאן“, „ראטהשילד“ און „דאס צעהנטע געבאט“. נאר לענגער ווי א סעזאן האט זיך גאלדפאדען דא ניט געהאלטען. ער האט זיך צוקריגט מיט'ן דירעקטאר און איז ארויס פון דעם טהעאטער. גאלדפאדען איז אין זיינע בעסטע צייטען קיין בעל תכלית ניט געוועזן און בפרט ווען ער האט געדארפט נעהמען שכירות פון אן פרימען דירעקטאר. און ווען ער איז ארויס פון

טהעאטער איז איהם טאקע פשוט אויסגעקומען צו הונגערען. אין דער צייט ווען ער פלעגט א הונגעריגער שפּאצירען איבער די איר־דישע גאסען פון לעמבערג און ער האָט דערהערט פון העל־בעלויכ־טענע הייזער, ווי מען איז זיך משמח און מען זינגט די ליעדער פון זיינע אָפּערעטען, האָט ער מיט יאוש געפרעגט: ווייסען זיי דאר־טען, אז ניט ווייט פון זיי שלעפט זיך ארום דער פערפאסער און ווייסט ניט מיט וואָס זיין הונגער צו שטילען.

ער איז באלד אוועק קיין בוקארעסט, און איז אריין אלס די־רעקטאָר אין דעם טהעאטער זשיגניצע, וואו ער האָט געטראָפען די סעגאַלעסקאַ־צוקערמאַן קאָמפּאַניע. צוקערמאַן איז, ווי אין די פריי־הערדיגע יאָהרען, דאָ געווען דער בעליעבטעסטער קאָמיקער און סעגאַלעסקאַ האָט צו יענער צייט פערנומען דעם אויבען אָן אויף דער ביהנע. גאָלדפאַדען האָט באלד אריבערגעבראכט קאַליש און שראמעק און אויפגעפיהרט „דאָס צעהנטע געבאָט“. קאַליש האָט דאָ אזוי שטארק אויסגענומען ביי די טהעאטער בעזוכער, אז איהר שם האָט דערגרייכט צום אימפּרעסאריאָ פון דעם רומענישען נאַ־ציאָנאַל טהעאטער און ווען זי האָט דעם דריטען סעזאָן געשפּיעלט ביי גאָלדפאַדען, האָט ער איהר אנגאַזשירט פאר דעם טהעאטער. זי האָט באלד איינגעשטודירט א רומענישע אָפּערעטע „די ווייסע דאַמע“ און איז געוואָרען א קייזערליכע זינגערין. א רומענישער טענאָר האָט איהר געווארענט, אז זי זאָל ניט טרינקען קיין וואסער אין טהעאטער און ניט שמעקען די בלומען, וואָס מען וועט איהר שענקען, ווייל די קנאה פון די אנדערע זינגערינס איז געווען זעהר גרויס צו איהר און מען האָט געדאַרפט מורא האָבען, אז מען זאָל איהר ניט זוכען צו פער׳סמ׳ען. דער דאָזיגער אומשטאנד האָט פיעל געווירקט, אז ווען באלד איז אין בוקארעסט אנגעקומען ערעל־שטיין פון דעם טהאליא טהעאטער אין ניו יאָרק און האָט איהר אנגעבאָטען צו נעהמען איהר קיין אמעריקא, און זי וועט קריגען אזעלכע שכירות, וואָס האָט זיך א רומענישער פּרימאַדאָנאַ אפילו ניט גע׳חלומ׳ט און זי וועט שפּיעלען אין אזא טהעאטער, אנטקעגען וועלכען דער קייזערליכער רומענישער טהעאטער זעהט אויס ווי א באַלאַגאַן און זי וועט דאָרטען טרעפען אלע בעקאנטע אקטיאָרען,

מיט וועלכע זי האט געשפּיעלט ביי גימפּעל, זאל זי זיך צו איהם צוהערען און האט געבראכען דעם קאנטראקט מיט'ן נאציאנאל טהעאטער און איז אין א קורצע צייט ארום אנטלאפען מיט איהם פון רומעניע צוזאמען מיט איהר מאן לעאפּאלד שפּאכנער.

עס איז איצט געוואָרען א שווערע אויפגאבע פאר א אידי־שען טהעאטער אין וועלכער עס איז מדינה צו שאפען און אנצו־האלטען די נויטיגע קרעפטען. פון לעמבערג זיינען אוועקגעפאהרען אלע אקטיארען, וואס זיינען אהין געקומען פון רוסלאנד, און עס איז געווארען שווער צו קריגען אקטיארען פון ערגעץ אנדערסוואו. און אזוי גיך ווי די איינענע קרעפטען האבען אנגעהויבען ארויסצוא־ווייזען טאלאנט, האבען זיך בעוויזען אמעריקאנער דירעקטארען און אויסגעכאפּט זיי. און דאס איז געוואָרען א כלל פאר אלע טהע־אטערס אין גאליציען, רומעניען, ענגלאנד. די אמעריקאנער דירעק־טארען האבען געהאט אן אויג אויף די שפּיעלער מעבר לים און אזוי גיך ווי א סעזאן האט זיך אין ניו יארק געענדיגט, האט זיך א דירעקטאר אדער א שליח אוועקגעלאזט אין יענע מדינות, וואו אי־דישע אקטיארען האבען געשפּיעלט און פערנומען וועמען זיי האבען געדארפט.

ווען גימפּעל האט פערלארען אלע זיינע אקטיארען האט ער צוזאמענגעשטעלט א קאמפּאניע פון לעמבערגער קרעפטען, צווי־שען וועלכע עס זיינען געווען קארל זילבער, י. גוטמאן, א. מעלצער. און שפּעטער זיינען צוגעקומען אנא בריה, ראזא בריה, אידא בריה, פריילין זויער און פריילין יתום (די לעצטע צוויי כאריסטקעס פון פוילישען טהעאטער) בערטהא פישלער און אנדערע.

אונטער דער צייט האבען זיך די נע ונד טרופּען פערמעהרט אין גאליציען און זיי זיינען ארומגעפאהרען איבער די קלענערע שטעדט, ווי אויך אריבערגעכאפּט זיך קיין רומעניען. א חוץ די טרופּען וואס זיינען פריהער געווען דערמאנט, האבען ארומגעוואנ־דערט איין טרופּע אונטער דער דירעקציאן פון טאנענצאפּ, א צווייטע אונטער דער דירעקציאן פון בערגמאן, א דריטע אונטער דער דירעקציאן פון מרגליות. נאר זיי אלע זיינען געווען ניט קיין וויכ־טיגע און זיי זיינען געווען אויף גרויסע צרות. די דירעקטארען

האבען אנגעכאפּט, אנגעבארגט וואו זיי האבען געקענט און ניט בעצאהלט און דער פּועל יוצא דערפון איז געווען, אז ווען א אידי־שע טרופּע איז געקומען אין אזא שטאדט, האט מען אויף זיי גע־קוקט ווי אויף שווינדלער. אין די רעסטאראנען האט מען קיין זאך צום טיש ניט דערלאנגט, איידער די אקטיארען האבען בעצאהלט און אין די אכסניות האט מען זיי געהיט ווי דאס וויסעל פון אויג.

אין רומעניען איז דער איינציגער סטאבילער טהעאטער געווען זשיגניצא, אין בוקארעסט, און ווי שוין געזאגט, האט דארטען גע־שפּיעלט די סעגאלעסקא־צוקערמאן קאמפּאניע. א לענגערע צייט האט מען אידישע שטיקער געשפּיעלט אין דעם נאציאנאל טהעא־טער אין באטושאן, און די שפּיעלער זיינען געווען די וואנדערענדע טרופּען, נאר שפּעטער האבען איהם די קריסטען איבערגענומען. געוואוינליך האבען די וואנדערענדע טרופּען געשפּיעלט אין די עטליכע גרעסערע רומעניער שטעדט, ווי יאסי, באטושאן, פּאלטע־שאן, ראמאן, פּיאטרא, פּאקשאן, גאלאץ, בראהילא און קראיעווא, נאר אין דער צייט פון ירידים זיינען זיי אויך געפאהרען איבער די קלענערע שטעדט. און אין רומעניען ווי אין גאליציען האבען זיך די נע ונד קאמפּאניעס געמאטערט און ווען זיי האבען אבגע־שפּיעלט אין א שטאדט האבען זיי דאס רוב ניט געהאט מיט וואס צו בעצאהלען זייערע חובות. נאר אין יעדער שטאדט האט יעדע קאמפּאניע געהאט צווישען די בעלי מלאכה איהרע אנהענגער, וועל־כע האבען זיי אויסגעהאלפען ווי ווייט זיי האבען געקענט.

לייזער צוקערמאן האט דעמאלט נאך אלץ פערנומען דעם אויב־בען־אן אויף דער ביהנע, נאר דארטען ווי אין אמעריקא האבען די קאמיקער אין די נייצינער יאהרען געמוזט אברוקען זיך צום הינ־טערגרונד און מאכען פּלאץ פאר דראמאטישע שוישפּיעלער, און דעם אויבען אן האט פערנומען סעגאלעסקא. אבער דער לעצטער האט זיין ראל ניט אויסגעהאלטען און צום סוף נייצינער יאהרען האט ער זיך אין גאנצען ארונטערגערוקט און גענומען זיך צו חזנות. קארל שראמעק איז געווען דער בעריהמטסטער אבישלום (אין שולמית) נאר ווען ער איז געקומען קיין אמעריקא איז פון זיין בעריהמטקייט

אויף דער ביהנע ווייניג געבליבען און ער איז געווארען א חזן אין א נויארקער שוהל. נאך צוקערמאן איז דער קאמיקער פערקויף געווען פערדעכענט צווישען די בעסטע אין רומעניען. טרייטלער האט זיך אויסגעצייכענט אין ראלען פון מלכים און אין באטושאן האט מען זילבערט׳ן ממש אויף די הענד געטראגען.

ווען בערטהא קאליש איז אוועק פון זשיגניצא האט גאלדפא־דען בעצויגען פריילין טרייטלער (איצטיגע לאבעל) און איהר פא־טער און זיי זיינען אריין אין זיין קאמפאניע. נאר בוקארעסט מיט די ארימע טהעאטער בעזוכער איז ניט שטארק געפעלען גאלדפאדען און אין 1896 איז ער פון דארטען אוועקגעפאהרען קיין פאריז.

סיי אין גאליציען און סיי אין רומעניען האט מען געשפיעלט די אלטע שטיקער פון גאלדפאדען, הורוויטש, לאטיינער און שיי־קעוויטש, מעהר פון אלע גאלדפאדענס רעפערטואר. און פון צייט צו צייט האט מען אימפארטירט א שטיק פון דעם נייעם רעפערטו־אר אין אמעריקא. ווען גאלדפאדען איז אריין צו גימפעל אין לעמ־בערג און נאכדעם אין זשיגניצא אין בוקארעסט, האט ער זיך ניט בעגוגענט מיט זיינע אלטע שטיקער און האט דארטען געשאפען „משיח׳ס צייטען“, „רבי יאזעלמאן“ („מליץ יושר“), „ראטה־שילד“, „דאס צעהנטע געבאט“, („לא תחמוד“) „עקדת יצחק“. נאר קיין אנדערע דראמענשרייבער זיינען דארטען ניט געווען. אמאל אין א שמיטה האט זיך עמיצער ארויסגעכאפט מיט א נייע שטיק, נאר קיין נויטיגקייט איז דערין ניט געווען. און ערשט צום סוף פון די נייינציגער יאהרען האט מען אויפגעפיהרט משה ריכטער׳ס ערשטע שטיק „חרם דרבנו גרשם“, און ער האט נאכדעם געליפערט מעהרערע שטיקער פאר דער ביהנע אין גאליציען און רומעניען און האט אליין בעקומען א קאנצעסיע ארומצופאהרען מיט א קאמפאניע איבער דער פראווינץ.

צום סאמע סוף פון די נייינציגער יאהרען האט זיך געעפענט א שמאליץ־גרוב פאר די טהעאטערס אין גאליציען און רומעניען. פון אמעריקא האט זיך צוריקגעקעהרט קיין לעמבערג דער סופלער

צוויבעל און ער האָט געבראַכט דעם גאַנצען רעפּערטואַר פון די אידישע טהעאַטערס אין אמעריקא.

ארום דער זעלביגער צייט האָבען היינע און הורוויטש איבער־גענומען אין ניו יאָרק דעם ווינדזאָר טהעאַטער און הורוויטש איז אוועקגעפאָהרען קיין רומעניען און האָט געבראַכט פאַר זיין טהע־אטער כמעט א גאַנצע קאָמפּאַניע, וואָס איז בעשטאַנען פון יאַווע־ליר, גראף, זילבערט, כעם ראָזענשטיין, שרגא און אנדערע. אדלער האָט אין דער צייט אראָבגעבראַכט דעם קאָמיקער לייזער צוקער־מאַן און פון די מעהר בעקאַנטע אקטיאָרען איז דאָרטען קיינער ניט געבליבען און דאָס איז געווען א טוידט קלאַפּ פאַר דעם אידישען טהעאַטער אין רומעניען.

נאָך דער מהומה איז פּרינסעס קלוב אין לאָנדאָן איז דער אי־דישער טהעאַטער דאָרטען ניט אונטערגעגאַנגען. די אקטיאָרען זיי־נען א קורצע צייט געבליבען ווי אבהענדיג און ווער עס האָט געקענט איז אנטלאָפען, נאָר גראַדנער האָט זיך פון אָרט ניט גערירט און ער האָט אריבערגעבראַכט דעם קאָמיקער נאַדאָלסקי און זיין פרוי און מיט נאָך עטליכע קרעפטען האָט ער צוריק געעפענט דעם פּרינ־סעס קלוב. ער האָט אבער קיין נחת פון טהעאַטער ניט דערלעבט צו זעהן. אין א קורצע צייט ארום איז גראַדנער געשטאָרבען אין לאָנדאָן (1887).

דעמאָלט האָט זיך אדלער צוריקגעקעהרט פון שיקאַגא און ער צוזאַמען מיט פרוי גראַדנער זיינען אוועקגעפאָהרען קיין ווארשא, וואו זיי האָבען געשפּיעלט א קורצע צייט און פון וואַנען זיי זיי־נען צוריקגעקומען קיין לאָנדאָן.

אין לאָנדאָן איז איצט געוואָרען פרעהליכער. צוזאַמען מיט אדלער איז געקומען טאַבאַטשניקאָוו און בערנשטיין. פון ווארשא איז אויך אָנגעקומען ראַטשטיין מיט א קוואַרטעט און פון אמערי־קא איז געקומען קארפּ. אדלער האָט אויפגעפיהרט „אחשורש" און עני העלד האָט געשפּיעלט די ראָל פון אסתר המלכה. אין דעם זעלביגען יאָהר, 1888, איז געשטאָרבען פרוי גראַדנער.

טאַבאַטשינקאָוו און בערנשטיין זיינען לאַנג אין לאָנ־דאָן ניט געבליבען. צוזאַמען מיט עני העלד זיינען זיי

געפאהרען קיין פאריז, וואו עס האט זיך אנגעהויבען די גרויסע אויסשטעלונג (1889) און פון דארטען איז טאבאטשניקאוו און נאכדעם בערנשטיין אוועקגעפאהרען קיין לעמבערג.

אין דער צייט איז גאלדפאדען געקומען פון אמעריקא קיין לאנדאן, און ער איז אריין אין פרינסעס קלוב. אדלער צוזאמען מיט ראזענטהאל, רודאלף מארקס, קאצמאן און פריילין וואקסמאן האט געגומען דעם וויינקארט האל, נאר ער האט דא לאנג ניט געשפיעלט, ווייל באלד איז אנגעקומען היינע און האט איהם פערנומען קיין ניו יארק.

גאלדפאדען איז אויך לאנג ניט געשטאנען אין פרינסעס טהעאטער, ווייל די פאליציי האט באלד ארעסטירט דעם דירעקטאר סמיטה און דעם טהעאטער צוגעמאכט. דאס איז געשעהן דערפאר, ווייל א קלוב האט ניט געטארט זיין קיין טהעאטער. עס איז אפשר כדאי צו בעמערקען, אז סעמועל מאנטעגיו, וועלכער איז נאכדעם דערהויבען געווארען צום טיטעל לארד סוויטלינג איז געוועזן פרעזידענט פון דעם פרינסעס קלוב.

עס איז גרינג צו בעמערקען, אז ביז איצט האט לאנדאן קאנקורירט מיט ניו־יארק אין אלע הינזיכטען, א חוץ אין די געביידען, וואס מען רופט טהעאטער. לאנדאן האט צייט טהעאטער איז פערבאטען געווארען אין רוסלאנד, געהאט די בעסטע אידישע אקטיארען און אקטריסעס. לאנדאן איז געוועזן דער ערשטער פונקט צו וועלכען עס האבען זיך געצווינגען סיי איינצעלנע שפיעלער און סיי גאנצע טרופען, נאר מעהר פון אלץ האט זיך די שטרעבונג צו זיין זעלבסטשטענדיג ארויסגעוויזען אין דעם, וואס לאנדאן האט פערמאגט א קליינעם רעפערטואר אייגענע פיעסען. פון 1887 איז כמעט ניט אריבער דאס יאהר, אז נחום ראקאוו זאל ניט ליפערן א נייע שטיק. דארטען האט אויך רודאלף מארקס איבערזעצט אדער ארראנזשירט עטליכע שטיקער און דארטען האט אויך געשריבען פאר דער ביהנע דזשייקאב דזשייקאבס.

נאר די שטרעבונג צו זעלבסטשטענדיגקייט פון דער אידישער ביהנע אין לאנדאן האט אנגעהאלטען ניט ווייטער ווי ביז'ן אנהויב פון די נייגציגער יאהרען. מיט'ן טוידט פון די גראדנערס און

אדלערס אריבערקלייבען זיך קיין אמעריקא, איז די אידישע ביהנע אין לאנדאן באלד ארונטערגעזונקען צו גאר א נידריגער מדרגה. א פאר יאהר האט זיך נאך אין וויינקארט האל געהאלטען א קאמפאניע, צווישען די מיטגליעדער פון וועלכע עס זיינען געווען מאקס ראזענטהאל, און דער קאמיקער קאצמאן, נאר זיי זיינען אויך פערשלעפט געווארען פון דעם מעכטיגען שטראם, וואס האט זיך געצויגען קיין אמעריקא, און די ביהנע אין לאנדאן איז איבערגעגאנגען אין די הענד פון אמאטארען.

א געוויסער גאלדשמיד, וועלכער האט זיך געקענט איבערנעהמען דערמיט, וואס ער האט געשפיעלט ביי גאלדפאדען, האט צוזאמענגענומען א קאמפאניע פון שניידער, שוסטער און אנדערע בעלי מלאכה און האט מיט זיי געשפיעלט אין פעלהעם סטריט קלוב גאלדפאדענס ערשטע אפערעטען. דער דאזיגער קלוב האט אונטען געהאט א שענק און באלד איז גאלדשמיד געווארען אונטען דער שענקער און דער קלוב אויבען איז אויפגעגעבען געווארען. אין דער צייט האט נחום ראקאוו אפט צוזאמענגעשטעלט א טרופע פון אמאטארען, געדונגען ערגעץ א האל און געשפיעלט מיט זיי. ארום דער צייט איז אויך טהעטיג געווארען מאריס וואקסמאן, וועלכער האט אנגעהויבען צו שפיעלען אונטער דער לייטונג פון גאלדשמיט, און אזוי ווי קיין ריכטיגע אקטיארען זיינען שוין מעהר אין לאנדאן ניט געבליבען, איז ער דארטען אין 1897 ארויסגעטראטען אלס שטערן און דירעקטאר. די הויפט מיטגליעדער פון זיין טרופע זיינען געווען זיין שוועסטער פעני וואקסמאן און דזשעני קייזער, וועלכע האט אמאל געשפיעלט מיט אדלער. קיין שטענדיגען טהעאטער האט ער ניט געהאט און ער פלעגט דינגען אין לאנדאן א האל אויף שבת אדער אויף יום טוב און ארומפאהרען איבער דער פראווינץ. נאר אין דער צייט פון דער דרייפוס געשיכטע האט דאס שטיק „קאפיטאן דרייפוס“ געהאט א גרויסען ערפאלג אין לאנדאן, און דער רעזולטאט דערפון איז געוועזן, וואס וואקסמאן האט געקריגען א שעהנעם האל, דעם סטענדארד טהעאטער און ער האט דארטען עטליכע יאהר געשפיעלט א פאר מאל א וואך.

דורך דער דאזיגער גאנצער צייט האט וואקסמאן קיין קאנ־

קורענטען אין לאנדאן ניט געהאט. פון צייט צו צייט פלעגען קו־מען קלענערע אקטיארען פון אמעריקא נאר זיי האבען קיין אויג אויף לאנדאן ניט געהאט, און ערשט אין דעם סאמע אנהויב פון היינטיגען יאהרהונדערט איז אנגעקומען טרייטלער מיט זיין קאמ־פאניע, צווישען די מיטגליעדער פון וועלכע עס זיינען געווען פרוי לאבעל, שערמאן, אקסעלראד און אנדערע. די קאמפאניע איז אנגע־קומען פאר פסח און האט גענומען אויף יום טוב דעם פאוויל אן טהעאטער. אבער דער טהעאטער איז געווען צו גרויס און מען האט צו דער אונטערנעהמונג צוגעלעגט געלד. נאר דאס האט ניט אב־געהאלטען א געוויסען מארים כהן צו אנגאזשירען די טרופע און געהמען א קליינעם טהעאטער אין א בעסערער געגענד און צו מא־כען א פערזוך צו שפיעלען יעדע נאכט. דער דאזיגער טהעאטער האט געהייסען מאנאר טהעאטער און צו דער ערשטער פארשטעלונג זיינען געקומען זאנגוויל און באנקיר זעליגמאן. די הוצאה אין דעם מאנאר טהעאטער איז געווען א קליינע און אין אנהויב האט אויסגעוויזען, אז די טרופע וועט זיך האלטען. נאר באלד האבען די אקטיארען אנגעהויבען ארייצוטרייבען אין א גרויסע הוצאה און דער פועל יוצא דערפון איז געווען, אז דער דירעקטאר האט ניט אויסגעהאלטען און דער טהעאטער האט זיך פערמאכט. א טהייל פון דער טרופע איז איבערגעאנגען צו וואקסמאן און טרייטלער מיט די איבריגע האבען זיך אוועקגעלאזט קיין קאנאדא. פרוי לא־בעל איז אין גיכען אנגעקומען פון דארטען קיין ניו יארק און איז אריינגעטראטען אלס דראמאטישע שוישפיעלערין אין פיפלס טהעאטער.

במעט אלע אקטיארען וואס זיינען געשטאנען מיט קאמפאניעס אין לאנדאן האבען זיך פון צייט צו צייט אריבערגעכאפט אין פא־ריז און געגעבען דארטען אידישע פארשטעלונגען, נאר לאנג זיינען זיי דארטען ניט געשטאנען.

ארום דעם אנהויב פון היינטיגען יאהרהונדערט האט כמעט יעדער אידישער שוישפיעלער, וואס האט זיך ערווארבען עפעס א נאמען אנגעשפארט אין ניו יארק און די האפנונג פון די אנדערע אידישע אקטיארען אין די פערשיידענע מדינות איז געווען צו שפיע־

לען אמאל אין אידישען טהעאטער אין ניו יארק. עס האט אויס־
געזעהן, אזוי ווי אמעריקא האט איינגעשלונגען די גאנצע אידישע
טהעאטער קונסט. ניו יארק האט פערמאגט די בעסטע קינסט־
לער, וואס די אנדערע אידישע טהעאטערס פון דער גאנצער וועלט
האבען ארויסגעגעבען, ניו יארק האט פערמאגט די גרעסטע און
שעהנסטע אידישע טהעאטערס, און ענדליך האט נויארק פערמאגט
אלע שרייבער, וועלכע האבען געקענט שאפען פאר דער אידישער
ביהנע. און מיט ברעקלאך וואס זיינען פון איהר אבגעפאלען האבען
זיך גענעהרט אלע אנדערע אידישע טהעאטערס אין די פערשיידענע
מדינות.

אכטער קאפיטעל.

די גאלדענע עפאכע.

זינט די רעוואלוציע פון די אקטיארען האט זיך אנגעהויבען, איז שוין מעהר ניט געווען אזא טהעאטער וואס זאל זיך אין גאנצען אבגעבען מ.ט א געוויסען מין שטיקער. אויף דער זעלביגער ביהנע אין דעם זעלביגען טהעאטער האבען די זעלביגע אקטיארען היינט געשפיעלט א ווילדע שונד שטיק און מארגען א קלאסישע ווערק. אזוי ווי פריהער איז ניט געווען קיין שייכות צווישען איין אקט און צווייטען, צווישען איין זאץ און צווייטען, צווישען איין פערזאן און צווייטער אין איין שטיק, אזוי איז נאכדעם ניט געווען קיין שייכות צווישען איין פיעסע און דער צווייטער. קיין טהעאטער האט ניט געהאט קיין אויסגעהאלטענעם פראגראם, קיין אויסגעהאלטענע טאקטיק און קיין בעשטימטען כאראקטער. וואס מעהר די גרעסערע אקטיארען האבען געוואונען די דעה און די מאכט אין טהעאטער, אלץ ווענינער בעשטימט איז געווארען זיין פנים.

ווען היינע און הורוויטש האבען איבערגענומען ווינדזאר טהעאטער, האבען זיך בולט'ער געגומען ארויסווייזען די ריכטונגען פון יעדען טהעאטער בעזונדער. אין ווינדזאר איז הורוויטש געווארען פיעל תקיפ'ער ווי ער איז ווען געווען, און דא האט מען געשפיעלט דעם זעלביגען סארט שטיקער, מיט וועלכע ער האט זיך קונה שם געווען. דא האט מען ווייטער געשפיעלט די היסטארישע אפערעטע אזוי ווי אין די פריהערדיגע צייטען, ווי עס וואלט קיין שום ענדערונג ניט פארגעקומען ניט אין דעם געשמאק פון דעם פובליקום און ניט אין דעם געשמאק פון די אקטיארען. איבריגענס,

דער דאזיגער טהעאטער האט זיך בעווארענט מיט אימפארטירטע אקטיארען, וועלכע זיינען געווען אין גאנצען אונבעריהרט פון דעם נייען גייסט פון דער אידישער ביהנע אין אמעריקא.

דער הויפט דירעקטאר און דעה זאגער אין פיפעלס טהעאטער איז געווארען יעקב אדלער. ווען ער איז מיט עטליכע יאהר צוריק געווען דירעקטאר פון דעם רומעניא אפערא הויז, איז זיין טהעאטער געווארען די היים פון דער בעסערער דראמע. אין זיין טהעאטער איז גארדין אנגעשטעלט געווארען פאר דעם גאנצען סעזאן און דורך דער בעסערער דראמע איז אדלער געווארען דער איינציגער אנערקענטער אקטיאר ביי דער אידישער אינטעליגענץ אין אמעריקא. אבער אין פיפלס טהעאטער האט ער שוין מעהר די אנערקענונג ניט געדארפט, זיין רעפוטאציע איז שוין געווען א פארטיגע און ער האט זיך בענוגענט דערמיט, וואס ער האט זיך אבגעטרייסעלט פון די שונד־שטיקער און האט רוהיג געלאזט זיין אינגערן שותף בארים טהאמאשעפסקי געווינען לארבער קראנצען אויף דעם דאזיגען פעלד. איידער זיי האבען זיך אריבערגעצויגען אין פיפלס טהעאטער, ווען זיי זיינען צוזאמען געשטאנען אין ווינדזאר האט נאך אדלער אפט געמוזט נעהמען א ראל אין א נארעשען שטיק און מאכען זיך נארעש גלייך מיט די אנדערע. דאס האט געפאדערט דאס געשעפט און צוליעב געשעפט האט מען געדארפט פערבויגען דעם כבוד. נאר אין פיפעלס האט טהאמאשעפסקי געגארט צו ווייזען, אז ער קען זיין שטעדטיל אליין בעשטעהן, און קען אויף זיינע אייגענע פלייצעס טראגען די שטיקער וואס ער פיהרט אויף. און אזוי ווי ער האט אויפגעפיהרט די געזאנג און טאנץ־שטיקער האט ער געשפיעלט גוטע דריי פיערטעל סעזאן, און אדלער פלעגט זיך ווייזען פון צייט צו צייט מיט א בעסערער פיעסע. אויף אזא אופן האט פיפלס טהעאטער אנגענומען די געשטאלט, וואס טהאמאשעפסקי האט מאדעלירט. און הגם פון אויבען אויף האט געקענט אויסווייזען, אז פיפלס און ווינדזאר האבען דעם זעלביגען פנים, האט זיך אבער דער אונטערשייד צווישען זיי ארויסגעוויזען, ווען מען האט זיך בעסער צוגעקוקט צו זיי. טהאמאשעפסקי איז געווען א יונגער בחור'ל, כמעט נאך א אינגעל ווען ער איז געקומען קיין

אמעריקא, און ער מעהר ווי אלע אנדערע אקטיארען האט זיך גיכער דורכגעדרונגען מיט דער אזוי גערופענער אמעריקאנער עקס־טראוואגאנצא. די עקסטראוואגאנצא איז א ריינער אמעריקאנער פראדוקט און דער אמעריקאנער עולם לעקט דערפון די פינגער. די גאנצע אונטערהאלטונג בעשטעהט פון א זונג, א שפרונג, א וויץ, המצאה, שעהנע האלב נאקעטע מיידלאך און שעהנע עפעק־טען. דער אויראפעאישער קאפע שאנטאן איז א קבצנישע זאך און דערצו וואולגאר, בשעת די אמעריקאנער עקסטראוואגאנצא צייכענט זיך אויס מיט א רייכקייט און לוקסוס און ערלויבט ניט קיין גראב־קייט. די אמעריקאנער יוגענד און אמעריקאנער עלטערע מענשען שלאגען פשוט אב די שוועלען פון א טהעאטער, וואו מען גיט אזא אונטערהאלטונג. און ווייל טהאמאשעפסקי איז געווען אינגער פון אלע אנדערע אקטיארען ווען ער איז געקומען קיין אמעריקא, האט די עקסטראוואגאנצא געמאכט אויף איהם א שטארקערן איינדרוק, ווי אויף די אנדערע און אין דעם טהעאטער וואו ער האט גע־שפיעלט האט ער תמיד געזוכט אריינצוברענגען דעם דאזיגען גייסט. דאס הייסט ניט, אז זיינע שטיקער זיינען געווען אויסגע־גאסען אין דעם פורעם פון דער עקסטראוואגאנצא, פאר דער אידי־שער ביהנע איז זי צו לייכט, צו פריוואל, צו בדחניש, נאר טהא־מאשעפסקי האט אונבעוואוסטזיניג שטענדיג געשטרעבט צו געבען זיינע שטיקער לכל הפחות א צופארבונג פון דעם דאזיגען סארט אונטערהאלטונג. אין טהאמאשעפסקי'ס מעהר ווי אין וועלכען אנ־דער טהעאטער איז אבגעשאפט געווארען די מחיצה צווישען דער ביהנע און דעם פובליקום און די בעזוכער זיינען קאמעראדשאפט־ליך איינגעלאדען געווארען צו בעטהייליגען זיך אין א פזמון און זינגען אלע צוזאמען. אין טהאמאשעפסקי'ס מעהר ווי אין וועלכען אנדער טהעאטער האט מען געפאכט מיט דער אמעריקאנער פאהן, און ווען דער נאציאנאליזם האט זיך אנגעהויבען צו פערשפרייטען צווישען די אידען אין אמעריקא איז אויך צוגעקומען די בלויע ציו־ניסטישע פאהן. טהאמאשעפסקי'ן האט מעהר ווי די אנדערע גע־צויגען צו דער מוזיקאלישער קאמעדיע, וואס איז די גאנגבארסטע

סחורה אויף דער אמעריקאַנער ביהנע און וואָס איז א האַלבע אָפּגע־רעטע און א האַלבע עקסטראַוואַגאַנצא.

עס וואָלט געווען פאַלש צו זאָגן, אַז טהאָמאַשעפסקי האָט דעם דאָזיגן גייסט ארויפגעבראַכט אויף דער אידישער ב הנע. שוין ווען די ערשטע ראיעלע קאָמפּאַניע האָט אָנגעהויבן צו שפּיעלען אין ניו יאָרק האָט זיך אָן איהר אָנגעשלאָסען מאַקס אַווראַמאָ־וויטש, וועלכער איז צום אידישען טהעאַטער איבערגעגאַנגען פון א דייטשען קאָפּע שאַנטאָן און ער איז געווען א מומחה אין דעם פאַך. אויף אַזא אופן האָבען אַלע אידישע טהעאַטערס געהאַט דעם קאָפּע שאַנטאַנישען גלאַנץ שוין פון די ערשטע טריט פון דער אי־דישער ביהנע אין אמעריקא. נאָר אין טהאָמאַשעפסקי׳ס טהעאַטער איז דאָס געווען מעהר אָרגאַניש און האָט בעסער געקענט צופריע־דענשטעלען די מעהר אמעריקאַניזירטע יוגענד. און דאָס איז געווען דער שטעמפּעל וואָס טהאָמאַשעפסקי האָט ארויפגעלעגט אויף פּיפּלס טהעאַטער.

דערפון דאַרף מען אָבער ניט דרינגען, אַז טהאָמאַשעפסקי׳ס שטיקער זיינען געווען אַלע נעגאָסען אין איין פורעם. טהאָמאַ־שעפסקי האָט זיך אויך געקענט פּערגינען צו שפּיעלען א בעסערע פּיעסע. ער האָט אין יענער צייט אויף זיין אייגענעם סמך אויפגע־פיהרט גאָרדין׳ס „דבורה׳לע מיוחסת“, און האָט זיך דוקא אויסגע־צייכענט אין דער ראָל פון דעם שמיעד. ער האָט אויך אויפגע־פיהרט גאָרדין׳ס „דוד׳ל משורר“ און אין א קורצער צייט ארום איז ער אין א משך פון עטליכע יאָהר געווען דער איינציגער וואָס האָט אויפגעפיהרט קאָברין׳ס פּיעסען און נאָכדעם ליבין׳ס. ווי עס איז שוין אויבען געווען דערמאָנט איז ניט געווען קיין טהעאַטער, וואָס זאָל זיין געשוואָרען צו איין סאָרט שטיקער. אין ווינדזאָר טהעאַ־טער האָט מען באַלד ווי היינע און הורוויטש זיינען אהין אריין אויפגעפיהרט א בעסערע שטיק „צוריסענע קייטען“ פון ל. קאָברין. אָבער דאָס האָט דעם כאַראַקטער פון דעם טהעאַטער ניט געענדערט. און אַזוי ווי הורוויטש האָט ארויפגעלעגט זיין שטעמפּעל אויף ווינדזאָר, אַזוי האָט טהאָמאַשעפסקי ארויפגעלעגט זיין שטעמפּעל אויף פּיפּלס, און ווי שטאַרק זיין איינפלוס האָט זיך געפיהלט קען

מען זעהן דערפון, וואס ביים נעהמען דעם פיפלס טהעאטער איז אדלער געווען דער הויפט דירעקטאר און טהאמאשעפסקי איז נאר געווען א שותף אויפ׳ן פאפיר, און אין עטליכע יאהר ארום, האט אדלער געמוזט פערלאזען דעם דאזיגען טהעאטער און טהאמא־שעפסקי איז געווארען דער הויפט בעל הבית.

אין טהאליא טהעאטער איז קעסלער געווארען דער וויכטיגס־טער דירעקטאר און ער האט געקריגען די הויפט דעה. א דאנק זיין שפילען אין די בעסערע פיעסען האט ער זיך א רוק געטהאן צום איבעראן. נאר אין דער זעלביגער צייט איז ער געווען פרעמד דעם אינטעליגענטען אידישען פובליקום. די קלאסישע דראמען ווי אויף זודערמאנ׳ס מאדערנע פיעסען, וואס ער האט אויפגעפיהרט האבען דעם אינטעליגענטען אידישען בעזוכער ניט פעראינטערע־סירט און די מאנאפאליע אויף די בעסערע אידישע שטיקער האט ביז דעמאלט געהאט אדלער. קעסלער איז דאריבער געשטאנען אין א פאלשער פאזיציע, פון איין זייט האט ער זיך לוסטיג גע־מאכט איבער דעם נארעשען פובליקום, וואס האט די פינגער גע־לעקט פון די באלאגאנסקע שטיקער און פון דער צווייטער זייט איז ער געווען פרעמד דעם בעסערען פובליקום.

גראד דעמאלט האט קעני ליפצין אנגעהויבען ארויסצוטרעטען אונאבהענגיג פאר׳ן ניו יארקער פובליקום מיט בעסערע פיעסען. אזוי ווי זי האט קיין טהעאטער ניט געהאט, פלעגט זי דינגען אזא, ווען דערצו האט זיך געמאכט א געלעגענהייט, און די געלעגענהייט האט זיך געוואוינליך געמאכט אין יענע וואכען, ווען די געשעפטען אין טהעאטער זיינען גאנץ שוואך. אזוי ווי שטיקער זיינען דעמאלט געפאלען איינס נאכ׳ן אנדערן אין אלע טהעאטערס, האט ליפצין געקענט אויסקלייבען וועלכען טהעאטער זי האט געוואלט. נאר א חוץ די ערשטע צוויי דראמען האט זי אלע איהרע בעסערע פיע־סען אויפגעפיהרט אין טהאליא טהעאטער. דא האט זי אויפגע־פיהרט „מירעלע אפרת“, די „שחיטה“, די „שבועה“ און הגם די הויפט ראל אין די דאזיגע פיעסען איז פאר א פרוי, איז דער אינ־טעליגענטער עולם אנגענעהם איבערראשט געווארען צו זעהן קעסלער׳ן איז די פערשיידענע כאראקטערע פון די דערמאנטע פיע־

סען. מען האָט וועגען קעסלערן אָנגעהויבן צו רעדן, דעבאַטי־רען וועגען זיין טאַלאַנט און קעסלער האָט גרינג געזעהן, אז ער דאַרף נאָר האָבען די ריכטיגע פּיעסען און ער וועט זיך פּערמענ־טען מיט די כחות מיט אבי וועמען אויף דער ביהנע.

צוזאַמען מיט קעסלער'ן האָט אין טהאַליאַ טהעאַטער גע־שפּיעלט בערטהאַ קאַליש. געקומען איז זי קיין ניו יאָרק אלס פּרי־מאַדאָנאַ, נאָר באַלד האָט זי געגומען ארויסווייזען, אז זי באַזיצט אַ דראַמאַטישען טאַלאַנט. די שטיקער אין וועלכע זי האָט געשפּיעלט האָבען איהר ניט געגעבען די מעגליכקייט ארויסצושיינען אין איהר פולער קראַפט און אלס ארטיסטין האָט זי דערפיהלט, אז די שאָב־לאָנע שטיקער זיינען אַ קבר פאַר איהר טאַלאַנט. זי האָט זיך געזוכט צו ראַטעווען מיט'ן זעלביגען מיטעל, ווי די אַקטיאָרען פאַר איהר ווען זיי האָבען זיך דערזעהן אין אַזאַ לאַגע, דאָס הייסט זי האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף אייראָפּעאישע פּיעסען און מען האָט פאַר איהר איבערזעצט אַ פּאָר שטיקער פון סאַראַ בערנהאַרדט'ס רעפּערטואַר. און דער רעזולטאַט איז געווען דער זעלביגער, וואָס מיט די פריהערדיגע שוישפּיעלער. דער פּראָסטער עולם האָט געגע־נעצט אין טהעאַטער און דער בעסערער עולם איז ניט געקומען און אין די אינטעליגענטע קרייזען האָט מען אפילו ניט געוואוסט, אַז אַ העכסט בעגאַבטע אַקטריסע וואַרט אויף אַ געלעגענהייט צו פּער־נעהמען אין גיכען דעם סאַמע אויבען אָן אויף דער ביהנע.

אָבער די בעסערע דראַמע האָט איצט אָנגעהויבען צו ווערען אַ טייערער ביסען. מיט עטליכע יאָהר צוריק איז הונדערט דאָלאַר פאַר אַ פּיעסע געווען אַ נישקשה'דיגער פּרייז, נאָר „מירעלע אפרת" האָט דעם פּרייז בעדייטענד אַ הויב געטהאָן און ווען נאָכדעם האָט קעסלער בעשטעלט ביי גאָרדינען דריי פּיעסען פאַר אַ סעזאָן, האָט די סומע בעטראָפען אכטצעהנהונדערט דאָלאַר. מען האָט דעמאָלט אין טהאַליאַ טהעאַטער אויפגעפיהרט אָנהויב סעזאָן „גאָט מענש און טייוועל" און סוף סעזאָן „די אידישע סאַפאָ". ביידע שטיקער זיינען דורכגעפאַלען, נאָר אויב מען איז געוואוינט אַז די עהרענ־פּיעסען, וואָס מען האָט געשפּיעלט אָנהויב און סוף סעזאָן זאָלען קיין ערפאָלג ניט האָבען, בפרט ווען די ברווט פּיעסען אין מיטען

סעזאָן זיינען איצט געפאַלען ווי פלאַכעס, איז מען אבער ניט געווען געוואוינט צו צאָהלען פאַר דורכגעפאַלענע פּיעסען ווי דעמאָלט האָט אויסגעוויזען אזא גרויסען פּרייז. און די דירעקטאָרען צווישען זיך האָבען גענומען רעדען, אז כבוד איז טאַקע א גוטע זאַך, אבער מען קען זיך ניט לאָזען ברלות ווערען צוליעב דעם.

גאָר צי מען איז ברלות געוואָרען פון די פּאָר בעסערע פּיעסען צי ניט, איין זאַך האָבען זיי קלאָר דערוויזען, אז אין זיי ליגט די קראַפט צו מאַכען די רעפּוטאַציע פון א שוישפּיעלער. „די אידישע סאַפּהאָ“ האָט גלייך צוגעצויגען צו דער יונגער קאַליש די אויפ־מערקזאַמקייט פון דעם בעסערען פּובליקום און דאָ האָט זי צום ערשטען מאָל געהאַט די מעגליכקייט צו ווייזען זיך אין איהר פול־לען גלאַנץ און צו צייגען, אז זי בעזיצט אן אויסעראָרדענטליכען גרויסען טאַלאַנט.

מיט אזא געווינס אין רענאָמע האָבען די אקטיאָרען בשום אופן ניט געקענט אבזאָגען זיך פון די בעסערע פּיעסען און הגם זיי האָבען אפשר מאַטעריעל צוגעליטען, האָבען זיי געשטרעבט צו שפּיעלען אין אזעלכע פּיעסען, וואו זיי האָבען געקענט ארויסווייזען זיך און אויסצייכענען. און אויסגעצייכענט האָבען זיך ניט נאָר די שטערען, נאָר אויך די אנדערע בעסערע אקטיאָרען. אין „גאָט, מענש און טייוועל“ האָט מאָריס מאָשקאָוויטש א שטאַרקען איינדרוק געמאַכט מיט זיין שפּיעלען אין דער סאַמע וויכטיגער ראָל פון אוריאל מזיק. אין דער זעלביגער דראַמע האָט זיך אויך אויס־געצייכענט לעאָן בלאַנק אין דער קליינער ראָל פון דראַכמע. אין דער „שחיטה“ און אין „סאַפּהאָ“ האָט זיך מאָגולעסקאָ געוויזען אין אזא ליכט, אין וועלכען מען האָט איהם ביז דעמאָלט ניט געזעהן. אין דער „שחיטה“ האָט ער געשפּיעלט ר' זיסעלע, א ראָל פון העברעער קאָמעדיע און אין „סאַפּהאָ“ — מאַטיאַס פינגער־הוט, א כאַראַקטער ראָל. אין גאָרדינ'ס רעפּערטואַר האָט זיך בע־ליעבט געמאַכט ביי דעם בעסערן פּובליקום שמואל טאָרנבערג, איי־נער פון די אינטעליגענטערע שוישפּיעלער, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אז אין טהעאַטער האָט זיך פאָרמירט א גרופּע „גאָרדיניס־

מען". זיי האָבן פּיעל געהאָלפען, אז די „אָרדינישע דראמע זאָל זיך טיעפער איינוואָרצלען אויף דער ביהנע.

איבריגענס, אין די אנדערע טהעאטערס וואו מען האָט זיך שטרענגער געהאַלטען ביי די שאַבלאָנע שטיקער איז אויך ניט געווען פרעהליכער, און עס איז געווען גיכער אן אויסנאהם, ווען דאָרטען האָט זעהר שטאַרק אויסגענומען א שטיק. אזא אויסנאהם איז געווען אין פּיפּלס טהעאטער, ווען מען האָט דאָרטען אויפגעפיהרט שייקעוויטשעס „עמיגראַנטען", און אפשר זיינען געווען נאָך איינע אדער צוויי אזעלכע אויסנאהמען. אבער אלס א כלל זיינען דעמאָלט שטיקער געפאַלען איינס נאָכ'ן אנדערן — און דאָס האָט געקענט זיין א טרייסט פאַר א טהעאטער וואָס האָט זיך לכל הפחות געקענט בעריהמען מיט בעסערע פּיעסען.

נאָר פלוצים איז די דאָזיגע טרייסט אוועקגענומען געוואָרען. אין ווינדזאָר טהעאטער האָט מען אויפגעפיהרט א שטיק מיט'ן נאָמען „בן הדור" פון מ. הורוויטש, און דער ערפאָלג איז געווען אזא, וואָס מען האָט שוין יאָהרען און יאָהרען ניט געזעהן אין טהעאטער. מען האָט געשפּיעלט „בן הדור" דריי און צוואַנציג וואָכען נאָכאַנאַנד, דאָס הייסט דריי פיערטעל סעזאָן און דאָס איז או סגעטייטשט געוואָרען, אז דער עולם פערלאַנגט דורכאויס אזעלכע שטיקער, וואָס הורוויטש און לאַטיינער האָבען געליפערט פאַר'ן טהעאטער אין די גוטע אַלטע צייטען. די הערצער פון די דירעקטאָרען פון די אנדערע טהעאטערס זיינען געוואָרען פערביטערט און מעהר פון אלעמען איז צורייצט געוואָרען קעסלער. אין טהאַליא טהעאטער איז אין דעם זעלביגען סעזאָן געווען אן אמת'ע מגפה אויף שטיקער, ערגער ווי אומעדום. אזוי גיך ווי מען האָט א נייע שטיק אויפגעפיהרט, האָט מען עס געמוזט ארונטערנעהמען און די פּאָליטיקער פון דער קאַסע האָבען ערקלערט, אז טהאַליא האָט מיט די עטליכע בעסערע פּיעסען פון די פאָריגע סעזאָנען אזוי פערטריבען דעם עולם, אז קיינער וויל שוין גאָר אין טהעאטער ניט פערשמעקען. גאָרדין האָט אָנגעשריבען א סענזאַציאָנעלע נאַרעשע שטיק „אמעריקא" און מען האָט עס אויפגעפיהרט אין דער האָפענונג, אז איצט וועט קומען דער נאַרעשער עולם, נאָר דאָס האָט אויך

ניט געהאלפען. און ווען גארדין איז באלד נאכדעם געקומען לייענען זיין „קרייצער סאנאטא", האט קעסלער פערבראקירט די פיעסע. און הגם בערטהא קאליש האט די דאזיגע פיעסע אויפגעפיהרט אויף איהר אייגענעם סמך און „קרייצער סאנאטא" האט געהאט א גרויסען ערפאלג, איז שוין קעסלער געבליבען אונצופריעדען און אויפ'ן קומענדען סעזאן האט ער איבערגעלאזט די גאנצע גדולה פון זיין א דירעקטאר און איז אריינגעטראטען אויף שכירות אין ווינדזאר טהעאטער.

קיינער האט זיך קיין רעכנונג ניט אבגעגעבען, פאר וואס דער „בן הדור" האט געהאט אזא אונגעוואוינליכען און אונפערדיענטען ערפאלג. דער „בן הדור" איז ניט געווען קיין נייע שטיק. מיט יאהרען פריהער האט מ. הורוויטש אויפגעפיהרט עס אונטער אן אנדער נאמען, דעמאלט האט עס געהייסען „יחזקיהו המלך" און עס איז דורכגעפאלען. און ווען אפילו ער וואלט עס אויסגעבעסערט, האט עס אונטער געוואוינליכע אומשטענדען קיין גרויסען ערפאלג ניט געקענט האבען, ווייל דארטען איז אויסער דעם דענגען ניטא קיין זאך, וואס זאל אזוי נעהמען אן עולם.

דער אויסערארדענטליכער ערפאלג פון „בן הדור" איז געקומען גאר פון א זייטיגער זאך. עס איז געווען דאס יאהר ווען אידען זיינען פערטריבען געווארען פון רומעניען, און א גרויסע צאהל פון זיי זיינען אנגעקומען אין ניו יארק. די דאזיגע פערוואגעלטע וואנדערער האבען אין ווינדזאר טהעאטער געטראפען דאס גאנצע ביסעל ארימקייט, וואס הורוויטש האט אימפארטירט פון רומעניען. אין ווינדזאר טהעאטער האבען זיי געטראפען אלע יענע רומענישע אקטיארען, וועלכע האבען זיי אונטערהאלטען אין יאסי, אין באטרשאן, אין בראהילא, אין גאלאץ, אין בוקארעסט אין א משך פון לאנגע יאהרען און זיי זיינען געלאפען אין ווינדזאר ווי אין א בעקאנטען טהעאטער. פאר זיי איז „בן הדור" געווען די סאמע ריכטיגע סחורה, ווייל קיין בעסערס האבען זיי ניט געזעהן און דאס האט געמאכט מעגליך, אז א שטיק וואס איז מיט עטליכע יאהר פריהער דורכגעפאלען זאל זיך איצט קענען האלטען דריי פיערטעל סעזאן.

נאָר בשעת מעשה האָט קיינער ניט בעגריפּען די אורזאַך און מען האָט שוין אָנגעהויבען צו רעדען גאַנץ הויך, אז עס איז צייט צוריקצוקעהרען זיך צו די פריהערדיגע אויטאָרען און אבריייבען פון דער ביהנע יעדען סימן פון דער רעאַליסטישער דראמע.

אז דער ערפאָלג פון „בן הדור" איז געווען א צופאַל און ניט קיין געוואוינליכע ערשיינונג האָבען געוויזען די קומענדע פאַר סעזאָנען אין דעם זעלביגען ווינדזאָר טהעאַטער. שוין אויפ'ן דריטען סעזאָן האָט הורוויטש געזוכט צו ראַטעווען זיין טהעאַטער דערמיט, וואָס ער האָט איהם פערוואַנדעלט אין אַן אָפּערע הויז. ער האָט אריבערגעבראַכט פון אייראָפּא א קאָמפּאַניע זינגערס און מען האָט אין ווינדזאָר אָנגעהויבען צו שפּיעלען אָפּערעס. ער האָט אליין ניט בעגריפען, אז דערמיט שרייבט ער אונטער פאַר זיך אליין אלס אויטאָר א טוידט אורטהייל, ווייל ווען אפילו די אונטערנעהמונג זאָל געלינגען, האָט ער אלס דראַמענשרייבער גאָר ניט צו טהאָן דערמיט. נאָר ער האָט קיין ברירה געהאַט. ער האָט געזעהן דעם גאַנג פון דער ענטוויקלונג פון דער דראַמע און איז געקומען צום שלוס, אז אויף דער אידישער ביהנע איז שוין מעהר קיין פּלאַץ ניט געבליבען פאַר דעם סאָרט שטיקער, וואָס ער און זיינע קאָלעגען האָבען געשריבען. און דאָס איז געווען דער לעצטער סעזאָן, וואָס ער איז געווען פערבונדען מיט'ן טהעאַטער. די אונטערנעהמונג מיט דער אָפּערע איז געווען א דורכפאַל און ער האָט פערלאָרען יעדען סענט וואָס ער האָט פערמאָגט. איבריגענס, ער האָט קיין מאָל קיין געלד ניט געהאַט און ער האָט פערלעבט, פיעל ער האָט פערדיענט. ער איז פון הארצווייהטאָג פאַראַליזירט געוואָרען און נאָכדעם ווי ער האָט זיך אבגעמאַטערט עטליכע יאָהר איז ער געשטאָרבען עלענד און פערלאָזען (4טען מערץ, 1910.)

דערווייל האָבען די עטליכע אקטיאָרען, וואָס האָבען אין די פריהערדיגע יאָהרען אויפגעפיהרט די בעסערע היימישע דראַמע, אָנגעשטויסען זיך אויף א מערקווירדיגע ערשיינונג. זיי האָבען בעמערקט, אז די זעלביגע פּיעסען, וואָס זיינען דורכגעפאַלען בשעת מען האָט זיי אויפגעפיהרט צום ערשטען מאָל און זיי האָבען קוים דערצווינגען א וואָך אָדער צוויי אויף דער ביהנע האָבען מיט דער

צייט אנגעהויבען צו ווייזען אלץ מעהר און מעהר לעבען. געוועהנ־ליך ווען א שטיק פאלט דורך די ערשטע אדער צווייטע וואך, דארף מען נאך דעם זאגען א רבנן קדיש. אזא שטיק ווערט טוידט פאר דער ביהנע און קיין קראפט קען עס מעהר פון קבר ניט ארויסשלע־פען. גאר גאר אנדערש איז דער פאל געווען מיט די מייסטע עה־רענפיעסען. א פיעסע פון דעם מין האט געמעגט דורכפאלען די ערש־טע אדער צווייטע וואך, און מען האט שוין געגלויבט אז זי איז בעגראבען און פערשאטען. נאר אין א קורצערע אדער לענגערע צייט ארום, האט מען די דאזיגע פיעסע פרובירט שטעלען א שבת בייטאג ווען די איננאהמע א ז געוואונליך א שוואכע, און עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז א גרעסערער עולם ווי מען האט ערווארט איז געקומען זעהן איהר און זי האט אויסגענומען. און אז מען האט עס געטהאן נאך אמאל און נאך אמאל, איז דער עולם אלץ געווא־רען גרעסער, און די פיעסע איז אלץ ווארעמער אויפגענומען גע־ווארען.

דערביי איז נויטיג צו בעמערקען וועגען דעם סדר פון שפיע־לען נייע שטיקער. אין אידישען טהעאטער שפיעלט מען יעדען אבענד אין וואך און, א חוץ דעם, שבת און זונטאג אויך בייטאג, אין אלע־מען ניין מאל א וואך. די וויכטיגע פארשטעלונגען ווערען געגע־בען פרייטאג אבענד, שבת בייטאג און אבענד און זונטאג בייטאג און אבענד. די דאזיגע פינף פארשטעלונגען ווערען געגעבען „פאר דעם הויז“, דאס הייסט פון זיי האט דער טהעאטער די הויפט הכנסה. ווען א שטיק האט אויסגענומען און דער טהעאטער איז געווען פול האט מען אין די צייטען פון טהאליא און ווינדזאר גע־קענט איננעהמען אין דער קאסע אן אבענד א קיימא לן פון א דא־לאר אכט הונדערט. די איננאהמע שבת און זונטאג בייטאג איז בעדייטענד א קלענערע און ארום און ביי פולע הייזער זיינען די דערמאנטע פינף פארשטעלונגען געווען גוט פאר דריטהאלבען— דריי טויזענד דאלאר. די אנדערע פיער פארשטעלונגען, וואס ווערען געגעבען מאנטאג, דינסטאג און דאנערשטאג, זיינען שוין ניט פאר דעם הויז. די דאזיגע אבענדען ווערען פערדונגען פאר בענעפיטען און פאר אזא אבענד האט דער בענעפיציאנט דעמאלט געצאהלט א

דאָלאַר צוויי הונדערט און דער טהעאַטער האָט מ׳ט דער איננאַהמע גאָר ניט געהאַט צו טהאָן.

די פינף פאַרשטעלונגען פון פרייטאָג, שבת און זונטאָג רע־כענען זיך אויף טהעאַטער לשון א וואָך. די זאָרג וועגען א פּיעסע איז פאַר די דאָזיגע דריי טעג. ווען מען פיהרט אויף א נייע שטיק שפּיעלט מען עס נאָר די דריי טעג, און וואָס איז שייך צו די אנדע־רע וואָכעדיגע פּיער טעג שפּיעלט מען אַלטע שטיקער און דער בע־נעפּיציאַנט קלייבט אויס פון אַנגעגעבענעם רעפּערטואַר אַזאַ וואָס איהם געפעלט.

אין יענער צייט איז די מורא פאַר א דורכפאַל געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט ניט געוואַגט צו שפּיעלען אַלע פינף מאָל פון פרייטאָג, שבת און זונטאָג די נייע פּיעסע און מען האָט אַזאַ דאָס רוב נאָר געשפּיעלט אין די דריי אָבענדען, בשעת אויף שבת בייטאָג און זונטאָג בייטאָג האָט מען אויפגעפיהרט א רעפּערטואַר פּיעסע, וואָס איז געווען א גאַנגבאַרע סחורה ביים עולם. א טהעאַטער האָט געציטערט איבער אַזעלכע רעפּערטואַר פּיעסען און האָט זיי געהאַלטען פאַר א גרויסען נדן. אָפט האָט מען זיך אין דער לעצטער מינוט געכאַפּט, אַז די נייע פּיעסע קען אפילו ניט געשפּיעלט ווערען אין די דריי אָבענדען און מען האָט אין דער גיך איהר פאַר־ביטען מיט די שטאַרקסטע רעפּערטואַר פּיעסען.

א חוץ דעם האָט א רייכערער רעפּערטואַר געהאַט א גרויסע בעדייטונג פאַר די וואָכעדיגע אָבענדען. ווי שוין געזאָגט, האָט מען אַזעלכע אָבענדען פאַרדונגען פאַר בענעפּיטען און געטהאָן האָט מען עס דערפאַר, ווייל א טהעאַטער האָט קיין מאָל ניט געקענט האָפען אריינצונעהמען אין דער קאַסע אין מיטען וואָך אַזאַ סומע, ווי מען האָט בעצאָהלט פאַר א בענעפּיט און עס איז געווען אין די אינטערעסען פון טהעאַטער צו האָבען אַזעלכע אין מיטען וואָך וואָס מעהר. וואָס רייכער דער רעפּערטואַר פון א טהעאַטער, אַלץ גרעסער איז דאָרטען געווען די צאָהל פון די בענעפּיטען, און הגם די אמת׳ע גאַנגבאַרע רעפּערטואַר פּיעסען האָט מען געוואוינליך פאַר קיין בענעפּיט ניט געגעבען, האָט מען זיי אָבער פאַר א געוויסער גרעסערע סומע זיי געקענט קריגען. און דאָס האָט ווידער

געמאכט א בעזונדער קוואל פון הכנסה פאר דעם שטערן, וועל־כער איז אויך געוועזן דער הויפט דירעקטאר.

די דאזיגע בענעפיסען האבען אויך פיעל געהאלפען די בעסע־רע פיעסען אויפצושטעהן תחית המתים. דער גרעסערער אקטיאר וועז איהם איז שטארק געפעלען געווארען א ראל אין זיינער א דורכגעפאלענער בעסערער פיעסע פלעגט צורעדען די בענעפיציאנ־טען צו איהר און די האלטונג פון דעם פובליקום אין טהעאטער איז געוועזן דער ווייזער פאר איהם.

אויף אזא אופן זיינען אויפגעשטאנען תחית המתים די מייסטע בעסערע היימישע פיעסען, וועלכע זיינען פריהער דורכגע־פאלען און דאס איז געוועזן א נייע ערפאהרונג ביים טהעאטער. מיט די שאבלאנע שטיקער האט אזא פאל ניט פאסירט. פערקעהרט, די ערפאהרונג האט געוויזען אז דאס רוב שאבלאנע שטיקער וואס הא־בען איינגעבראכט אוצרות געלד בעת מען האט זיי אויפגעפיהרט נייערהייד, זיינען געווארען טוידט אזוי גיך ווי מען האט זיי ארונ־טערגענומען פון דער ביהנע, און די עטליכע אקטיארען וואס האבען זיך פריהער בעקלאגט, אז זיי זיינען בדלות געווארען פון די בעסע־רע פיעסען, האבען מיט אמאל אויסגעפונען אז זיי האבען אליין ניט וויסענדיג אנגעזאמעלט אין זיי א גרויסען אוצר.

איצט האט מען זיי שוין ניט געשפיעלט פאר'ן און נאכ'ן סע־זאן און פון עהרענפיעסען זיינען זיי געווארען ברויט פיעסען. איז טהאליא טהעאטער איז די בעסערע פיעסע געווארען די תושב'טע און האט זיך ברייטלאך אויסגעזעצט אויף דער ביהנע. דער אידישער טהעאטער, הגם ער איז געוועזן אויף א פעררופענער גאס און אויף יעדען טריט האט מען זיך אנגעשטויסען אדער אויף א שכור אדער אויף א נאסענמיידעל פון סאמע רינשטאק, האט אנגעהויבען צו ציהען צו זיך די אויפמערקזאמקייט פון דער העכערער אמעריקאנער־אינטעליגענץ. עס פלעגען קומען אין טהעאטער אמער קאנער פרא־פעסארען, ליטעראטען און אלע יענע וואס האבען זיך אינטערע־סירט מיט א בעסערען צושטאנד פון דער אמעריקאנער ביהנע. עטליכע בעריהמטע אמעריקאנער קריטיקער האבען ארויסגעשטעלט דעם אידישען טהעאטער פאר א ביישפיעל צו דעם אמעריקאנעם

פּובליקום און האָבען בעדויערט, וואָס אויף דער אמעריקאנער ביה־נע שטעלט מען ניט אזעלכע ערנסטע פּיעסען ווי אין אידישען טהעאטער.

אין אידישען טהעאטער זיינען אויך געקומען דירעקטאָרען פון אמעריקאנער טהעאטערס און זיי, תמיד אויף דער וואך פאר נייע קרעפטען, האָבען זיך צוגעקוקט צו די אידישע אקטיאָרען. זיי האָבען ערוואַרט צו טרעפען קונצענמאכער, פּאיאצען און צו זייער גרויסער איבערראשונג האָבען זיי דאָ דערזעהען אמת׳ע קינסטלער, מאנכע גאָר גרויסע, וואָס האָבען געקענט זיין א ציערונג אויך אויף דער אמעריקאנער ביהנע.

עס האָט אויסגעזעהן, אזוי ווי די איבערגאנגס עפּאָכע האָט שוין געהאַלטען ביים ענדיגען זיך, און דער גרויסער ניו יאָרקער עולם האָט זיך שוין באַלד קלאָר געמאכט וואָס צו פאָדערען פון א טהעאטער. די היים פון דער בעסערער דראמע איז געוואָרען טהאַ־ליא טהעאטער און די זיילען אויף וועלכע זי האָט זיך געשטיצט זיינען געוועזן קעסלער, קאַליש און ליפּצין. די פריהערדיגע אויטאָרען וועלכע האָבען פריהער געהאט די גאנצע ביהנע אין זייערע הענד, האָבען זיך איצט מעהר ניט אנגעזעהן. די וויכטיגסטע קראפט אויף דער ביהנע איז געוואָרען גאָרדין און אין דער צייט האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צו לאָזען הערען קאָברין און ז. ליבין. אין די יאָה־רען האָט ליבין געמאכט זיינע ערשטע שריט אויף דער ביהנע און נעטראָטען איז ער מיט אונזיכערע טריט. אלע זיינע ערשטע שטי־קער זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען אין טהאַליא טהעאטער און ביז „הענעלע" זיינען זיי כמעט אלע דורכגעפאַלען. נאָר ליבין האָט גע־האט א גוטען נאָמען אלס סקיצענשרייבער און מען האָט פון איהם ערוואַרט, אז פריהער אָדער שפּעטער וועט ער ארויסקומען מיט א בעסערע דראמע, וואָס וועט אין דער זעלביגער צייט זיין נאָהענט צום פאָלק.

ל. קאָברין האָט נאָך „מינא" אויך געזוכט א מקום מקלט אין טהאַליא טהעאטער און דאָרטען האָט מען אויפגעפיהרט זיין „איסט סייד גהעטאָ." זיין נעקסטע פּיעסע „סאָניע פון איסט בראָדוויי" אָדער „נאָטור, מענש און חיה" האָט מען אויפגעפיהרט אין פּיפּעלס

טהעאטער און זי איז דורכגעפאלען. לויט דעם כאראקטער פון יענעם טהעאטער איז דארטען ניט געווען קיין פּלאץ פאר א שרייבער פון א בעסערער דראמע, נאר דאס איז אויסגעפאלען אין דער צייט ווען דאס שאבלאָנע שמיק האט מעהר קיין קאפ ניט געקענט אויפהויבען און מען האט זיך געדארפט קליגען, ווי אזוי אנצוהאלטען א פּובליקום, און עטליכע יאהר נאכאנאנד האט קאברין געשריבען אויסשליסליך פאר טהאמאשעפסקי.

די השפּעה פון דער בעסערער דראמע האט זיך אויף אזא אופן פערשפּרייט אויף דער גאנצער ביהנע און דער שם און דער מאטעריעלער צושטאנד פון דעם אידישען טהעאטער איז געווארען אזא, אז גרויסע אידישע שוישפּיעלער, וואס האבען געשפּיעלט ביי די אומות העולם אין אייראפּא האבען געווארפען אן אויג אויף איהם. דער ערשטער פון אזעלכע אקטיארען איז געווען מאריץ מאריסאן, א קייזער קעניגליכער שוישפּיעלער פון דער ראמאנטישער שולע. ער איז געקומען גאסטראלירען אין דעם דייטשען טהעאטער און פון דארטען האט ער פערבלאנדזשעט צו דער אידישער ביהנע, נאר ער איז קיין מאל ניט אבגעטראטען פון דעם קלאסישען רעפּערטואר. ער אליין האט געשפּיעלט אין דייטש און די אנדערע אקטיארען האבען געבראכען די צונג אין די דייטשע ראלען, און פון דעמאלט אן פלעגט ער כמעט יעדען יאהר קומען און געבען א געוויסע צאהל פארשטעלונגען. אין די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען איז ער אין גאנצען געווען אבהענגיג פון אידישען טהעאטער.

עטליכע וואס זיינען געווארען געטראפען פון דער נייער ארדנונג אויף דער ביהנע האבען זיך געזוכט צו ראטעווען דערמיט, וואס זיי האבען בעאיינפלוסט א געוויסען אויפגעקומענעם רוסישען אידען מר. הערי פישעל, ער זאל פאר זיי בויען א טהעאטער אין סאמע הארצען פון אידישען קווארטאל. צווישען זיי זיינען געווען: מארים פינקעל, סאפיע קארפּ, יאזעף לאטיינער, דער קאפּעלמייסטער פרידזעל, און זיי האבען אויך צוגעצויגען דעם קאמיקער ב. בערנשטיין. דעם טהעאטער האט מען אויסגעבויט אויף גרענד סטריט און מען האט דאריבער איהם א נאמען געגעבען גרענד טהעאטער.

דאָס איז געווען דער ערשטער טהעאַטער וואָס איז געבויט געוואָרען לכתחילה פאַר א אידישע טרופּע און פאַר א אידישען פּובליקום. ער איז געעפענט געוואָרען מיט גרויס פּאַראַד אין דעם יאָהר 1903. אין דעם טהעאַטער האָט די קאָמפּאַניע געזוכט צו בע־שיצען זיך געגען דעם נייען שטראָם וואָס האָט שוין פּערפּלייצט די ביהנע. לאַטיינער איז ארויסגעטראָטען מיט א היסטאָרישע אָפּע־רעטע „ציון אָדער על נהרות בבל", וואָס האָט זיך מיט קיין זאַך ניט אונטערשיידט פון זיינע אמאָליגע שטיקער. ווי עס ווייזט אויס, האָט ער ווי די מיטגליעדער פון זיין קאָמפּאַניע ניט געוואָלט גלויבען, אַז דער עולם איז אויסגעוואַקסען פון דעם פּורים שפּיעל, און ער איז געווען אונטער דעם איינדרוק, אַז דאָס זיינען די דירעקטאָרען, וואָס האָבען זיך געשטעלט געגען די שאַבלאָנע שטיקער פון די אכ־ציגער יאָהרען. אין אַן אייגענעם טהעאַטער און אליין א ד רעקטאָר וועט ער ווייזען, אַז דער געשמאַק ביים עולם איז דער זעלביגער. אָבער עס האָט לאַנג ניט געדויערט און די קאָמפּאַניע האָט איינגע־זעהן, אַז קעגען שטראָם קען מען ניט געהן. דער פּועל יוצא פון דער שלים מזל'דיגער אונטערנעהמונג איז געווען, אַז די קאָמפּאַניע האָט ניט אויסגעהאַלטען און סאָפּיע קאַרפּ איז באַלד פון שברת הלב גע־שטאָרבען.

פון דער בעסערער דראַמע האָט מען נאָך דערוויייל אויך ניט געמאַכט קיין גרויסע גליקען נאָר אַלע האָבען שוין געזעהן, אַז זי איז די דראַמע פון מאָרגען. די שטימונג איז געווען א געהויבענע און באַלד נאָכדעם ווי די לעצטע אנשטרענגונג פון הורוויטש האָט זיך געענדיגט מיט א קראַך, האָט זיך די קאָמפּאַניע פון טהאַליא אונטער דער דירעקציאָן פון לעאָפּאָלד שפּאַכנער און דוד קעסלער קאָמבּ נירט מיט קעני ליפּצין און איבערגענומען דעם ווינדזאָר טהע־אַטער און דיביידע גרויסע קונסט טעמפּלען זיינען געווען געווידמעט דער בעסערער דראַמע.

נײנטער קאפיטעל.

דער פאל פון דער בעסערער דראמע.

אין דער צייט וואס די בעסערע דראמע האט זיך ענטוויקעלט מיט אזא וואונדערבארע שנעלקייט און פערשפראכען צו ווערען דער שטאלץ פון אידען, האבען אונערוואַרטעט אנגעהויבען צו פאלען גרויסע שטיינער אין איהר וועג.

דער ערשטער גרויסער שטיין וואס איז געפאלען אין וועג דער בעסערער דראמע איז געווען די פארמירונג פון א יוניאן צווישען די אקטיארען.

דער אמת איז, אז די אקטיארען האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט. כל זמן שפיעלען טהעאטער איז געווען מעהר מעשה קונדס, האט מען זיך מיט דער מאטריעלער פראגע ווייניג אבגעגעבען. מען האט געשפיעלט און אז עס איז ארייננגעפאלען א מטבעה, האט מען געהוליעט, און אז די מטבעה איז ניט געווען האט מען צוגעהונגערט און געהאלפען זיך אויף פערשיידענע וועגען. זעהר אפט גאר אויף מאוס׳ע און שענדליכע וועגען... נאר דאס איז אלץ געווען רעכט ווען דער טהעאטער איז געווען אן ארימע אינסטיטוציאן און די שפיעלער זיינען געווען יונגע חברה וואס האט וועגען קיין זאך ניט געטראכט און וועגען קיין זאך ניט געזארגט. נאר שוין ארום סוף אכציגער יאהרען האט דער אידישער טהעאטער אין אמעריקא אנגעהויבען צו ווייזען סימנים פון זאטקייט און רייכקייט און וואס ווייטער איז די רייכקייט געוואקסען, און די נעכטיגע יונגע הפקר אקטיארען זיינען געווארען מענער פון ווייבער, טאטעס פון קינדער, מיט א יאך אויפ׳ן האלז.

דעמאלט האט זיך טאקע געגרינדעט די ערשטע אקטיארען יוניאן, און הגם זי איז באלד צופאלען געווארען, זיינען אבער געבלי-

בען די זעלבינע אומשטענדען, וואס האבען איהר געשאפען. און וואס ווייטער איז די פארערונג אויף א יוניאן געווארען גרעסער און שטארקער.

עס האט געהייסען, אז די קאמפאניע אין א טהעאטער האט געארבייט אויף א קאאפעראטיווען פרינציפ. דער גאנצער פראפיט איז צוטהיילט געווארען צווישען די דירעקטארען און שפיעלער און דעם אויטאר לויט דער מארקען סיסטעם. די דאזיגע סיסטעם איז בעשטאנען דערין, וואס יעדער אקטיאר, דירעקטאר און אויטאר איז אבגעשאצט געווארען אויף אזוי פיעל און אזוי פיעל מארקען, וואס גרעסער דער אקטיאר איז געווען פעררעכענט, אלץ מעהר מארקען האט ער בעקומען. אזוי, למשל, האט א גרעסערער אקטיאר בעקומען הונדערט מארקען, א קלענערער זעכציג און גאר א גרויסער הונדערט און פופציג. די מארקען פון אלע אקטיארען און דירעקטארען זיינען צוזאמענגערעכענט געווארען און ווען, למשל, די סומע פון אלעמענס מארקען האט בעטראפען צוויי טויזענד און דער פראפיט פאר דער וואך איז געווען טויזענד דאלאר איז דער ווערטה פון א מארקע געווען פופציג סענט, און דער אקטיאר וואס האט געהאט זעכציג מארקען האט געקריגען דרייסיג דאלאר. ווען דער פראפיט פאר דער וואך איז געווען הונדערט דאלאר, איז דער ווערטה פון א מארקע געווען פינף סענט, און דער זעכציג מארקעדיגער אקטיאר האט געקריגען דריי דאלאר און דער הונדערט פופציג מארקעדיגער אקטיאר האט בעקומען אכטהאלבען דאלאר.

עס פערשטעהט זיך, אז איידער מען האט אנגעהויבען אויסצוטהיילען דעם פראפיט האט מען פון דער הכנסה ארונטערגענומען דירה געלד, די קאסטען פון בעהייצונג און בעלייכטונג, די שכירות פון די אנגעשטעלטע ארבייטער און די אלע אנדערע הוצאות, וואס א טהעאטער האט דורך דער וואך.

די דאזיגע חלוקה איז אן און פאר זיך א גאנץ ריכטיגע. דאס האט געהייסען אז די גאנצע קאמפאניע איז איהר אייגענער בעל הבית און אז דער פראפיט איז א גרעסערער האבען אלע מעהר שכירות און אז דער פראפיט איז א קלענערער האבען אלע ווייניגער שכירות.

איז אבער געווען די צרה, וואס ביי דער חלוקה האבען די די־רעקטארען געמאכט צו גרויסע חשבונות און די אקטיארען האט מען קיין ביכער נים געוויזען. זיי האבען געזעהן, אז מען שפיעלט א וואך צייט פאר געפאקטע הייזער, נאר אז עס קומט צו דער חלוקה ווייזען זיך ארויס אזעלכע הוצאות, אז א מארקע האט געהאט גאר א קליינעם ווערטה.

דאס האט געטריבען די אקטיארען צו פאדערען געוואוינליכע שכירות און די סיסטעם פון מארקען זאל אין גאנצען אבגעשאפט ווערען. די אקטיארען האבען מעהר נים געוואלט זיין אליין בעלי בתים און ארבייטען אויפ׳ן רוח און האבען בעסער פערלאנגט צו ווערען בעטראכט אלס אנגעשטעלטע ארבייטער און קריגען יעדע וואך שכירות. און כדי דאס צו דערווייזען האבען זיי זיך געמוזט ארגאניזירען אין א יוניאן.

אויבערפלעכליך ווייזט אויס, אז דאס האט גאר נים צו טהאן מיט דער ענטוויקלונג פון דער בעסערער דראמע. עס איז געווען נים מעהר ווי רעכט, אז ווען דער טהעאטער איז רייך געווארען, זאלען די אקטיארען דערפון געניסען, און די בעסערע דראמע האט נים געקענט פערלירען און נים געווינען, צו ווען דאס געלד פון דער קאסע איז נים אריינגעפאלען. נאר באלד האט זיך ארויסגעוויזען, אז די יוניאן איז טהיילוויז געבויט געווארען אויפ׳ן חשבון פון דער בעסערער דראמע.

די אקטיארען האבען אין גיכען אויסגעפונען, אז אויב עס קומט צו׳א צוזאמענשטוים מיט די בעלי בחים, וועלען זיי גיכער גע־ווינען זייער קאמף, אויב אלע וואס ארבייטען ביים טהאטער וועלען זיין ארגאניזירט. און זיי האבען ארגאניזירט די כאריסטען, די מוזיקער, די שמשים, די אנציהער, די טהיר־שטעהער און דאס גליי־כען און וואס מעהר זיי האבען דערפיהלט זייער קראפט, אלץ מעהר האבען זיי דעם טהעאטער פערוואנדעלט אין א פאבריק. זיי האבען גע׳פסק׳עט פיעל אקטיארען א טהעאטער זאל בעשעפטיגען, פיעל מוזיקער, פיעל כאריסטען, פיעל אנציהער, פיעל שמשים זאלען אנגעשטעלט ווערען און פיעל מען זאל זיי צאהלען. זיי האבען אריינגעטריבען א טהעאטער אין אזא הוצאה, אז עס איז רעכט, אז

ווען ער מאַכט בלויז עטליכע וואַכען שלעכטע געשעפטען זאָל ער פּלאַצען.

עס איז פריהער געווען דערמאַנט, ווי אַזוי כמעט אַלע בעסע־רע פּיעסען זיינען די ערשטע צייט וואָס מען האָט זיי אויפגעפיהרט געווען אַ דלות פּאַר'ן טהעאַטער און ערשט שפּעטער זיינען זיי גע־ווארען אַ קוואַל פון גרויסע הכנסות. ווען די יוניאָן איז אריין אין איהר פולער קראַפט, איז דאָס געוואָרען אַן אוממעגליכקייט. אַ טהע־אַטער האָט געמוזט דעקען אַזוי פיעל הוצאות אַ וואָך און האָט ניט געקענט ערלויבען זיך צו נעהמען קיין שאַנסען.

אין דער צייט ווען די אידישע דראַמע האָט אָנגעהויבען אויפ־צובליהען, האָט זיך פאָרמירט צווישען די אַקטיאָרען אַ קרייז פון גאַרדיניסטען. זיי זיינען געווען גרייט צו שפּיעלען פאַר קלענערע שכירות אין אַ טהעאַטער, וואו מען האָט אויפגעפיהרט גאָרדינס פּיעסען. שפּעטער איז יעדער דורכשניטליכער אַקטיאָר געוואָרען אַן אמת'ער שונא פון אַ בעסערער דראַמע, ווייל איהם האָט אויסגעווי־זען, אַז זי איז מקפּח זיין פּרנסה און פיעלע אַקטיאָרען שרעקען זיך פאַר אַ גוטע פּיעסע, ווי דער שטן פאַר ווייראַך.

מען דאַרף בשום אופן ניט דענקען, אַז זיי איז ליעבער צו שפּיע־לען אין נאַרעשע שטיקער, זיי ווייסען אויסגעצייכענט, אַז ארויס־ווייזען זיך אַלס שוישפּיעלער האָבען זיי נאָר אַ מעגליכקייט אין דער בעסערער דראַמע, נאָר זיי זיינען זאַט געוואָרען און אין דער זאַטקייט איז פערשוואוּמען געוואָרען דער אַרטיסטישער אינס־טינקט.

איבריגענס, די אַקטיאָרען אַליין זיינען נאָך אַ האַלבע צרה. זיי בעגרייפען ווען זיי כאַפּען איבער די מאָס. אַזוי איז אָנפאַנגס געווען שטרענג דורכגעפיהרט אַז די טהירען פון דער יוניאָן זאָלען זיין פערשלאָסען פאַר נייע מיטגליעדער און דאָס האָט געהייסען, אַז קיין פרישע בלוט זאָל מעהר ניט צוקומען צו דער ביהנע. זיי האָבען אויך אַזאַ אופן פער'משפּט דעם אידישען טהעאַטער צו אַ טוידט דורך אויסצעהרונג. צו זאָגען דעם אמת, איז דאָס ניט אַזוי געווען אַ מיטעל צו בעזאָרגען זיך מיט לעבענסלאַנגליכען ברויט, ווי צו בעוואָרענען זיך געגען די דירעקטאָרען, אַז זיי זאָלען ניט

פערפלייצען די אידישע טהעאטערס אין אמעריקא מיט אימפארטירטע אקטארען. זיי האבען געזעהן, ווי די דירעקטארען האבען געמאכט א מאדע אוועקצולאזען זיך יעדען סוף סעזאן נאך אייראפע און ברענגען פון דארטען גאנצע קאמפאניעס, און די פערמאכטע טהירען פון דער יוניאן זיינען געווען אן ענטפער דערויף. און מען דארף ווידער זאגען דעם אמת, אז געגען אימפארטירטע אנערקענטע גרעסערע שוישפיעלער האבען זיי קיין זאך ניט אנגעווענדט און ניט געמאכט זיי קיין שוועריגקייטען צו שפיעלען אין טהעאטער. שפעטער האבען די אקטארען איינגעזעהן, אז דער פרינציפ פון פערשלאסענע טהירען קען זיך ניט צופאסען צו א יוניאן פון אקטארען און זיי האבען די טהירען עטוואס געעפענט.

די גרעסטע צרה פאר דער בעסערער דראמע זיינען די אנדערע יוניאנס, וואס זיינען פערבונדען מיט'ן טהעאטער. די דאזיגע יוניאנס זיינען געגרינדעט געווארען אין א צייט, ווען דער אידישער טהעאטער האט געהאט אן אפערעטישען כאראקטער. דאס האט נויטיג געמאכט כאריסטען, מוזיקער, שניידער און דאס גלייכען און נאך איצט קען מען זיך אהן זיי אין גאנצען ניט בעגעהן, ווייל געזאנג און טאנץ איז ניט אבגעשאפט געווארען אין אידישען טהעאטער. אבער דער דאזיגער גאנצער באלאסט איז לחלוטין איבריג אין א טהעאטער, וואס זאל זיך וועלען אין גאנצען אבגעבען צו דראמע. ווען אזא טהעאטער זאל זיך וועלען עפענען, וועלען די יוניאנס ניט ערלויבען. פאר זיי איז גאנץ עגאל צי א טהעאטער דארף האבען דעם איבריגען באלאסט צי ניט, אהן דעם וועט זיך קיין פארהאנג אין א טהעאטער ניט אויפהויבען. אלענפאלס אזוי איז געווען ביז היינטיגען טאג. און אויב אזוי זאל אנהאלטען ווייטער וועט זיין שווער צו האבען א בעסערע דראמע אין אידישען טהעאטער אין אמעריקא.

א צווייטער קלאפ פאר דער אידישער ביהנע איז געקומען פון די אמעריקאנער דירעקטארען. זיי האבען געווארפען אן אויג אויף די אידישע שוישפיעלער און די ערשטע וויכטיגע קראפט וואס די אמעריקאנער ביהנע האט צוגענומען פון דעם אידישען טהעאטער איז געווען בערטהא קאליש.

ביז דער צייט איז דער אידישער טהעאַטער אין ניו יאָרק גע־וועז דער צענטער צו וועלכען די אויגען פון אַלע אידישע אַקטיאָרען זיינען געווען געווענדט. די אידישע ניו יאָרקער דירעקטאָרען האָ־בען געזוכט און געאַקערט אין יעדער מדינה, וואו אידישע אַקטיאָ־רען האָבען געשפּיעלט און וואו נאָר זיי האָבען געטראָפען אַ מעהר אָדער ווענינער וו כטיגע קראַפט, האָבען זיי איהר געבראַכט אין דער נייער היים פון אידישען טהעאַטער. דער אַמעריקאַנער דאָלאַר האָט אריבערגעוואויגען יעדע אַנדערע מטבעה פון יעדער אַנדערער מדינה און אַ חוץ דעם האָט די ניו יאָרקער אידישע ביהנע גע׳שם׳ט ווייט און ברייט. און איצט האָט אָנגעהויבען צו שוועבען אַ געפאַהר, אַז די אַמעריקאַנער ביהנע וועט צונעהמען פון אידישען טהעאַטער יעדע בעסערע קראַפט.

בערטהא קאַליש האָט געהאַט די פּאָסטאַציע, די פיגור, דעם פּנים וואָס האָבען איהר געגעבען די מעגליכקייט צו ערשיינען אין די פערשיידענסטע ראָלען, און ארויסברענגען אַ פולשטענדיגע אי־לוזיע. זי האָט געקענט זיין מאַ עסטעטיש, אינטעליגענט, אויסגע־לאַסען, פערגרעבט. זי האָט געהאַט אַ וואונדערבאַרע שטים און דיקציע און אַ דאַנק דעם האָט זי געקענט רעדען אויפ׳ן נאַטירליכס־טען אופן און איהר שטים זאָל דערגרייכען אין די סאַמע ווייטסטע ווינקלען פון טהעאַטער. איהר טעמפּעראַמענט האָט איהר ערלויבט אויסצודריקען די ט עפסטע, שטאַרקסטע און איידעלסטע געפיהלען און די מוסקולען פון איהר געזיכט האָבען זיך אַזוי געלאָזט קאָנט־ראָלירען, אַז אָהן דער מינדסטער אַנשטרענגונג איז זי אריבער פון איין מוטה אין דעם צווייטען. איהרע אויגען האָבען זיך מאַ־מענטאַן פון דער ווייכסטער ליעבע אָנגעצונדען מיט העלישען פייר־ער. די בויגזאַמקייט פון איהר שטימע און געזיכטסציגע האָבען פאַר איהר מעגליך געמאַכט אַ בערצוגעבען די איידעלסטע שאַטירונגען פון אַ געפיהל און דאָס האָט איהר געמאַכט אונשאַצבאַר פאַר אינ־טעליגענטע ראָלען.

ווי ווייט דער קלאַפּ האָט זיך געפיהלט אויף דער ביהנע קען מען זעהן דערפון, אַז מיט איהר אַוועקגעהן פון אידישען טהעאַטער איז אונמעגליך געוואָרען צו שפּיעלען עטליכע פּיעסען פון איהר רע־

יוסף לאטיינער

משה זייפערט

משה הורוויטש

מארק ארנשטיין

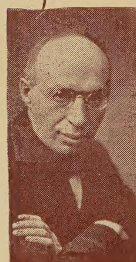

משה קאָל

נ. מ. שייקעוויטש

(שמר)

לעאָן קאָבּרין

ז. ליבין

פערטואר. אזוי זיינען פערשטופט געווארען צום הינטערגרונד „סא־פהא“ און „קרייצער סאנאטא“. און דאס הייסט אז געוויסע בעסערע פיעסען וועלכע וואלטען געווען מעגליך מיט קאליש אויף דער אי־דישער ביהנע, האבען אהן איהר קיין ערפאלג ניט געקענט האבען.

עס איז געווען ניט מעהר ווי א צופאל, וואס די אמעריקאנער דירעקטארען האבען אוועקגענומען בלויז בערטהא קאליש פון אידי־שען טהעאטער. ווען יעקב אדלער זאל זיין אינגער, וואלטען זיי איהם אויך פערנומען. ער האט שטארק חשק געהאט צו שפיעלען אויף א פרעמדער ביהנע און זעהר געגארט צו געווינען אנערקענונג פון א פרעמדען פובליקום. אבער איהם איז אין וועג געשטאנען זיין עלטער און עס איז ניט געווען קיין שום האפנונג, אז ער זאל זיך ווען אויסלערנען ענגליש. און ער האט זיך געמוזט צופריעדען שטע־לען דערמיט, וואס ער האט עטליכע פארשטעלונגען געגעבען אויף א פרעמדער ביהנע, מיט אן אמעריקאנער קאמפאניע און ער האט זיין ראל געשפיעלט אין אידיש און די אנדערע אקטיארען האבען געשפיעלט אין ענגליש. דאס איז געווען גרינג צו דערוויזען דער־פאר, וואס צו די דאזיגע פארשטעלונגען האט ער אויסגעקליבען די פיעסע „שיילאק“.

דוד קעסלער האט אויך שפעטער געמאכט א פערזוך צו שפיע־לען אויף דער אמעריקאנער ביהנע, נאר די פיעסע אין וועלכער ער איז ארויסגעטראטען איז גלייך דורכגעפאלען און ער האט זיך תיכף צוריקגעקעהרט צום אידישען טהעאטער.

אדלער און קעסלער זיינען פון די מענער שפיעלער די סאמע וויכטיגסטע אקטיארען אויף דער אידישער ביהנע. יאהרענלאנג האבען זיי געזוכט צו מעסטען זיך מיט די קרעפטען, גראד ווי פרא־פעסיאנעלע אטלעטען מעסטען זיך אין אמעריקא מיט פיזישער גבורה, ווער פון זיי איז א גרעסערער שוישפיעלער, און זיי האבען ניט בעגריפען, ווי פערשיידען זיי זיינען איינער פון דעם צווייטען. אדלער איז א רעאליסטישער שפיעלער מיט א נייגונג צו ראמאנטישע פארבען, און קעסלער איז א נאטוראליסטישער אק־טיאר מיט אן אויג פאר לעבענס־ווארהייט. אדלער ווערט אנלייגען

א סך וועג צו מאַכן א שטאַרקערן איינדרוק, און קעסלער וועט זיך גיכער רעכענען מיט דער מענשליכער נאַטור. אדלער פיהלט זיך ווי א פיש אין וואַסער ווען ער קען ערשיינען אויף דער ביהנע אין גייסטיגע עפּאַלעטן, און קעסלער פיהלט זיך מעהר אין זיין עלע־מענט אין די ראָלען פון הפקר יונגען. אדלער'ס שטים איז ווייך און לאַסטשעדיג אין די אונטערסטע טענער און זיין פּנים איז מאַג־נעטיש, נאָר דערפאַר האָבען זיינע אויבערסטע טענער און אונאַנ־גענעמע שאַרפקייט און אן אנגעשטרענגטקייט. ביי קעסלער'ן, פער־קעהרט, ווען ער רעדט שטיל קומען אָפט ארויס די ווערטער מבולבל און צוזאַמענגעגאָסען, נאָר דערפאַר זיינען די אויבערסטע טענער לייכט און פריי און יעדער אַטאָם ביי איהם איז פול מיט בעהאַלטע־נער קראַפט.

ביידע, סיי אדלער און סיי קעסלער קענען פיהלען שטאַרק און ביידע צייכענען זיך אויס אין העפטיגע סצענעס, נאָר דאָס רוב ווענדען זיי דערצו אַן עלעמענטאַרע מיטלען. זיי האָבען ביידע אויסדרוקספולע פּנים'ער און קענען לייכט איבערגעבען די פער־שיידענסטע געפיהלען.

אלס א כלל האָבען די אידישע שוישפּיעלער וואָס האָבען פאַר־נומען דעם אויבען אַן אין אידישען טהעאַטער ניט געהאַט קיין אנגענעהמע ערפאַהרונג אויף דער אמעריקאַנער ביהנע. אפילו בערטהאַ קאַליש, וועלכע איז פערבליבען אויף דער אמעריקאַנער ביהנע ביז היינטיגען טאָג, האָט קיין גרויסע מציאה ניט געכאַפּט. זי האָט ערוואָרבען א גרויסען נאָמען און פערדיענט מעהר געלד ווי אין אידישען טהעאַטער, נאָר זי האָט די גאַנצע צייט געפיהלט דאָרטען א פרעמדקייט און קאַלטקייט, בשעת אויף דער אידישער ביהנע האָט זי געהאַט מעהר אנערקענונג, מעהר כבוד און קיין געלד האָט איהר אויך ניט געפעהלט. און איהר אוועקגעהן פון אידישען טהעאַטער איז געווען א גרויסער פערלוסט פאַר דער בע־סערער דראַמע.

אָבער דעם גרעסטען קלאַפּ האָט די בעסערע דראַמע געקריגען פון דער גרויסער איינוואַנדערונג, וואָס האָט זיך אנגעהויבען נאָך די שרעקלישע קעשענעווער פּאָגראָמען. די זעלביגע אימה'דיגע

רדיפות אין רוסלאנד וואס האבען אין די אכציגער יאהרען געשאפען אין אמעריקא די היים פון דעם אידישען טהעאטער, און פון וועלכע ער האט אלע יאהרען געצויגען זיין יניקה און דערהויבען זיך צו אזא גדולה, האבען אין עטליכע און צוואנציג יאהר ארום געגעבען דער בעסערער דראמע אין אמעריקא א טוידט קלאפ. נאך די קעשענעווער רציחות האט די אידישע איינוואנדערונג אין אמע־ריקא דערגרייכט די העכסטע מדרגה. די גרעסטע צאהל פון די דא־זיגע איינוואנדערער האבען ביז זייער קומען קיין אמעריקא קיין טהעאטער ניט געזעהן, און ווען זיי האבען דא אביסעל אבגעכאפט דעם אטהעם און זיינען געקומען צו זיך, זיינען זיי נייגיעריג גע־ווארען צו זעהן א אידישע פארשטעלונג. זיי האבען זיך א שאט גע־טהאן אין טהעאטער מחנות־וויוז, נאר די בעסערע פיעסען און דער העכערער סארט שפיעלען האבען ביי זיי קיין חן ניט געקענט גע־פינען. זיי איז בעסער געפעלען געווארען יענער מין אונגעלומפער־טע שטיקער און יעויזר מין גראבער שפיעלען, וואס איז אין א משך פון א פאר צעהנדליג יאהר פערשטופט געווארען פון דער ביהנע. אבער אפילו די ביליגע שטיקער זיינען געווען צו הויך פאר זיי, די דאזיגע שטיקער האבען שוין איצט געהאט א געוויסע פאליטור און דאס איז געווען א חסרון צום שידוך. די נייע בעזוכער האבען גע־דארפט האבען עפעס אזוינס, וואס זאל האבען א נאהענטע שייכות מיט אן אמת׳ן פורים־שפיעל.

ארום דער צייט האבען אויפגעבליהט די מוזיק האלס. זיי האָ־בען זיך געוויזען מיט א פאר יאהר צוריק אין אידישען קוואר־טאל, נאר זיי האבען זיך געמאטערט. דער עולם האט זיך געהאל־טען ווייט פון זיי, הגם באלד פון דער ערשטער צייט האבען זיך דארטען בעוויזען פיינע קרעפטען. דארטען האט זיך בעוויזען קעס־טין, א טאלאנטירטער בוף קאמיקער, וועלכער האט שוין יאהרענ־לאנג געשפיעלט אויף דער פראווינץ; דארטען האט זיך בעוויזען קלארא יאנג, א בעגאבטע סוברעטין; דארטען האט געשפיעלט וויינטרויב און זיין פרוי, און שפעטער בירנבוים — אלע שפיעלער מיט טאלאנט און נאך אנדערע. איבריגענס, קעסטין און קלארא יאנג זיינען דארטען לאנג ניט געבליבען און מען האט זיי אריינגענומען

אין דער יוניאן און זיי זיינען באלד געווארען מיטגליעדער פון א ראיעלער טהעאטער קאמפאניע, און דאס זעלבע איז אויך געשעהן מיט די וויינטרויבס און בירנבוים. אבער נאכדעם ווי די גרויסע איינוואנדערונג האט זיך אנגעהויבען האבען מוזיק האלס ארויסגע־שפראצט איבער'ן גאנצען אידישען קווארטאל און אומעדום איז געווארען א גרויסע שפע. די אונטערהאלטונג אין א מוזיק האל איז געווען ווי געוואונשען פאר די ניי אריבערגעקומענע און זיי האבען דא אבגעשלאגען די שוועלען.

די מוזיק האלס זיינען געווארען א מכה אין זייט די טהעא־טערס. די דירעקטארען האבען זיך צוגעקוקט צו דער גרויסער שפע דארטען און זיי האבען גענומען זוכען עצות, ווי אזוי צו גע־ווינען אזא גרויסע פובליקום. עס האט זיי לאנג ניט גענומען צו בע־גרייפען, וואס דער דאזיגער גרויסער עולם פארלאנגט און עס האט זיך אנגעהויבען א שארפע קאנקורענציע צווישען די טהעאטערס און די מוזיק האלס און איינע האבען געזוכט איבערצושטייגען די אנדערע. אויב די טהעאטערס האבען געהאט מעהר געלד, מעהר ערפאהרונג, מעהר טאלאנט און מעהר מעגליכקייט צו געבען ספעק־טקעלדיגע זאכען, האבען די מוזיק האלס דערפאר געהאט יוגענד, שעהנקייט און מעהר וואריעטע. צו הויבען א פיסעל אין א טענצעל האט א יונגע שעהנע מיידעל אין מוזיק האל געקענט עס דערוויי־זען מיט מעהר חן ווי אן עלטערע סוברעטין אין טהעאטער און צו זינגען א פזמון האט דער יונגער בחור פון מוזיק האל מיט זיין פרישער שטים געקענט גיכער אויסנעהמען ווי דער עלטערער קא־מיקער פון טהעאטער מיט זיין געבראכענעם קול. דער קאמף האט אנגעהאלטען עטליכע יאהר.

דאס איז געווען א ביטערע צייט פאר דער בעסערער דראמע. אונטער דער צייט האט אדלער איבערגענומען דעם גרענד טהעא־טער און דא איז ער געווארען אליין בעל הבית, נאר ער האט זיך פערלארען און ניט געוואוסט אויף וועלכער זייט צו ווארפען זיך. דעם ערשטען סעזאן אין גרענד האט ער אויפגעפיהרט א סענטי־מענטאלע מעלאדראמע פון ז. ליבין, „די צובראכענע הערצער", וועלכע האט געהאט א גרויסען ערפאלג. נאר אויפ'ן צווייטען סע־

נאָך איז שוין גאָרדין געווען אנגעשטעלט אין גרענד אלם אויטאָר, און עס האָט געהאלטען, אז אלע בעסערע קרעפטען זאָלען זיך קאָמ־בינירען צוזאמען. דאָס איז געווען קירצליך פאר דעם, ווי בערטהא קאליש איז אוועק פון אידישען טהעאטער און עס האָט געהייסען, אז יעקב אדלער, סאָניע אדלער, קעסלער און קאליש זאָלען צוזאַ־מען שפּיעלען אין גרענד. נאָר די קאָמבינאציע האָט לאנג ניט אָנ־געהאלטען און ווי מען האָט געדאַרפט ערווארטען זיינען די לעצטע צוויי אין גיכען ארויסגעטראָטען פון דעם טהעאטער. צוויי סע־זאָנען האָט גאָרדין געשריבען פאר אדלער און אין גרענד זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען „דער מטורף“, „אלישע בן אבויה“, „אמת׳ע קראפט“, „גאליציע“ און נאָך א פּאָר אנדערע. פון זיי זיינען א פּאָר דורכגעפאלען מיט א קנאַק. „אלישע בן אבויה“ האָט זיך קוים געהאלטען א וואָך צי צוויי און „גאליציע“ האָט אפילו איין וואָך ניט דערצויגען, און צווישען אדלער און גאָרדין האָט זיך אנגעהויבען די אייביגע לאָדענים. עס האָט ביי זיי זעלטען געטראָפען, אז זיי זאָלען אָבשטעהן א סעזאָן אָדער צוויי צוזאמען און ניט אָנקר־מען צום געריכט. גאָרדין איז געבליבען אָהן א טהעאטער און הגם ער האָט שוין פאר זיינס א ווערק געקריגען א פּאָר טויזענד דאָלאָר, האָט ער אבער דערפיהלט, אז ער פערלירט דעם באָדען אונטער זיינע פיס און זיין אנהאלט אין טהעאטער איז געוואָרען שוואַ־כער.

ער אליין האָט עס צוגעשריבען צו דעם נאציאָנאלען ערוואכען פון דעם אידישען פאָלק. דעמאָלט האָט זיך אנגעהויבען צו פער־שפּרייטען דער נאציאָנאליסטישער געדאנק צווישען אידען, און זיי־נע דראמען וואָס זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט׳ן קאָסמאָפּאָלי־טישען גייסט האָבען שוין ניט געקענט ארויסרופען יענעם ענטהו־זיאזם וואָס זיי האָבען פריהער בענעגענט אין די ראדיקאלע קריי־זען. עס איז מעגליך, אז ביז א געוויסען גראד האָט דער ערוואכטער נאציאָנאליזם געשאפען א געגנערשאפט געגען זיין ראדיקאלער טענדענץ. זיין „טהרת המשפחה“ האָט ארויסגערופען א שאַרפען פּראָטעסט אין די נאציאָנאל געזאָנענע קרייזען. צו זיין „גאליציע“ און „אלישע בן אבויה“ איז קיינער גיט געקומען. אבער דאָס

איז נים געווען די הויפט אורזאך, פאר וואס דער באדען האט זיך גענומען אוועקגליטשען פון אונטער זיינע פיס, ווייל דער זעלביגער „אלישע בן אבויה" האט מיט עטליכע יאהר שפעטער, אין דער סאמע צייט פון גאטזוכענים געהאט א גרויסען ערפאלג. גארדין האט אנגעהויבען צו פערלירען זיין פלאץ אויף דער ביהנע, ווייל די גרויסע מחנות פון די ניי אריבערגעקומענע איינוואנדערער האבען ניט געקענט פערדייהען קיין בעסערע דראמען, און די דירעקטארען האבען זיך פון הויט געריסען צו געווינען דעם גרויסען עולם אויף זייער זייט. אין דער צייט האט אין גרענד טהעאטער געהאט דעם גרעסטען ערפאלג זייפערט'ס היסטארישע אפער „די מלכה שבא", אין דער צייט האט זיך אדלער אוועקגעלאזט אויף קונץ און איז דורך א קוימען געקראכען, אבי צו נושא חן זיין ביי דעם נייען טהעאטער בעזוכער.

ארום דער צייט אדער מיט א יאהר פריהער איז אנגעקומען אברהם גאלדפאדען צום צווייטען מאל אין אמעריקא, נאר איצט שוין מיט'ן געדאנק אויסצולעבען זיינע לעצטע טעג אין דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאטער. און הגם שוין א קראנקער און אויסגעמאטערטער האט ער נאך חשק געהאט צו שרייבען פאר דער ביהנע. דורכגעדרונגען מיט'ן נאציאנאליסטישען געדאנק, האט ער זיך גענומען צו דראמאטיזירען „דניאל דערונדא", און אין א משך פון א פאר יאהר איז דערפון ארויסגעקומען זיין לעצטע דראמע „בן עמי", וועלכע, מחשבות'ן, האט מיט דעם דערמאנטען ענגלישען ראמאן גאר ניט צו טהאן. נאר קיין גרויסען נחת האט ער פון זיין לעצטען ווערק ניט געהאט.

נאך די בעקאנטע פרייהייטס־טעג און פרישע פאגראמען אין רוסלאנד איז אין ניו יארק אויך אנגעקומען שלום עליכם. ער איז געקומען מיט עטליכע פארטיגע דראמען און איהם האט אויסגעוויזען, אז אויף זיין גורל איז אויסגעפאלען צו רעפארמירען די אידישע ביהנע. אלענפאלס, אזוי האבען בעשלאסען די פריינד און אנהענגער פון דעם גרויסען הומאריסט. מען האט פאר איהם געמאכט א ברוך הבא אין אדלער'ס גרענד טהעאטער און א גרויסער עולם איז געקומען בעגריסען דעם בעליעבטען שרייבער. נאך די

געוואוינליכע רעדעס און בעגריסונגען האט מען ארויפגעפיהרט אויף דער ביהנע דעם פאטער פון אידישען טהעאטער אברהם גאלדפאדען און ער האט די ביהנע איבערגעגעבען שלום עליכם'ען. עס איז איבריג צו זאגען, אז אברהם גאלדפאדען האט קיין ביהנע ניט געקענט איבערגעבען אפילו אין א גייסטיגען זין, ווייל ער אליין איז שוין געשטאנען אויף יענער זייט ביהנע און שלום עליכם האט קיין ביהנע ניט געקענט איבערנעהמען, ווייל אלס דראמאטורג איז ער געווען גאנץ אונבעקאנט.

אין צוויי טהעאטערס האט מען גלייכצייטיג אויפגעפיהרט זיינע צוויי פיעסען. אין גרענד טהעאטער האט אדלער געשטעלט דעם „אויסוואורף" אדער „שמואל פאסטערנאק", און אין פיפלס האט טהאמאשעפסקי געשטעלט די דראמע „סטעמפעניו". און ביידע זיינען דורכגעפאלען און געמאכט גלייך א סוף צו שלום עליכם'ס קאריער אלס דראמענשרייבער פאר דעם אידישען טהעאטער אין ניו יארק.

קיין בעסערען מזל האט אויך ניט געהאט דוד פינסקי מיט זיין דראמע „די מוטער", וואס קעני ליפצין האט א פאר יאהר פריהער אויפגעפיהרט. דאס איז געווען די ערשטע פיעסע פון פינסקיס פעדער אין אידישען טהעאטער און זי איז דורכגעפאלען די ערשטע וואך.

די גאנצע צייט אבער איז נאך די קאנקורענץ צווישען די מוזיק האלס און טהעאטערס געווען אזוי שארף, אז די לעצטע זיינען נאך ניט געווען אין גאנצען זיכער, וואס דער עולם פערלאנגט פון זיי, און האט מעגליך געמאכט פאר די בעסערע שרייבער לכל הפחות ארייגצושטעלען פון צייט צו צייט א פוס אין טהעאטער. קעסלער האט דעמאלט אויפגעפיהרט „גאט פון נקמה" פון שלום אש און די פיעסע האט אויסגענומען. עטוואס פריהער האט בערטהא קאליש, שוין ביים געזעגנען זיך מיט'ן אידישען טהעאטער אויפגעפיהרט פרץ'ס „שוועסטער" און דער עולם האט זיי פריינדליך אויפגענומען. אין גרענד טהעאטער האט אדלער אויפגעפיהרט קאברינ'ס „דער גרויסער איד" און די פיעסע האט שטארק אויסגענומען, דאס האט אריינגע-

וואַרפען די דירעקטאָרען אין א צווייפעל און זיי האָבען ניט גע־וואַגט אין גאַנצען איבערצורייסען מיט דער בעסערער דראַמע.

אָבער איהר דעקרעט איז שוין געווען אונטערגעשריבען און פער׳חתמ׳עט. עס האָט זיך נאָר געוועגדט אַז דעם עולם, וואָס איז נאָך אַלץ געלאָפען אין די מוזיק האָלס. ער האָט זיך נאָך געדאַרפט דורכלייטערען ביז ער וועט זיך אויפהויבען צו דער מדרגה, אַז ער זאָל פערדייהען א שונד שטיק, און דעמאָלט וועט שוין יעדער צווייפעל פערשווינדען ביי די דירעקטאָרען און פאַר דער בעסע־רער דראַמע וועט מעהר קיין פּלאַץ ניט בלייבען.

סוף 1907 האָט מען אין פּיפּלס טהעאַטער אויפגעפיהרט אברהם גאָלדפאַדען׳ס לעצטע דראַמע „בן עמי". די דאָזיגע פּיעסע האָט פריהער געקויפט אדלער, נאָר ער האָט קיין חשק ניט געהאַט צו שפּיעלען אין איהר. ענדליך האָט טהאָמאשעפסקי זיך מרחם גע־ווען אויף איהר, אָבער ער האָט איהר ניט געשטעלט, ווי גאָלדפאַ־דען האָט פערלאַנגט. גאָלדפאַדען האָט געוואָלט אַז זיין לעצטע פּיעסע זאָל זיין אָהן מוזיק און זאָל אויפגעפיהרט ווערען אלס א דראַמע, נאָר די דירעקטאָרען האָבען אנדערש בעשלאָסען, און „בן עמי" איז אויפגעפיהרט געוואָרען אלס אָפּערעטע.

ווי ווייניג נחת גאָלדפאַדען האָט ניט געהאַט פון זיין לעצטער פּיעסע, איז איהם אָבער נאָך בעשערט געווען צו זיין ביי דער אויפפיהרונג. די פּיעסע איז דורכגעפאַלען און מען האָט שוין געזאָלט ארונטערנעהמען איהר פון דער ביהנע, נאָר פּלוצים איז ער קראַנק געוואָרען און אין עטליכע טעג ארום האָט ער אויף אייביג פערמאַכט זיינע אויגען. אברהם גאָלדפאַדען איז געשטאָרבען דעם 9טען יאַנואַר, 1908, און מיט זיין טוידט האָט ער א נייע לעבען געגעבען זיין לעצטער פּיעסע.

אברהם גאָלדפאַדען איז ניט געווען דער ערשטער פון די אי־דישע דראַמען־שרייבער, וואָס איז געשטאָרבען אין דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאַטער. מיט דריטהאַלבען יאָהר פריהער, דעם 24טען נאָוועמבער, 1905 איז געשטאָרבען נחום מאיר שייקעוויטש.

די לעצטע דראַמע, וואָס גאָרדין האָט אנגעשריבען, האָט

געהייסען „דעמענטיא אמעריקאנא“. די דאזיגע פיעסע האט פריד־
העד אבגעקויפט קעסלער, אבער אין מיטען האט ער זיך דער־
שראקען און חרטה געקריגען. נאכדעם האט זיך טהאמאשעפסקי
אונטערגענומען אויפצופיהרען די פיעסע און ניט זייענדיג זיכער,
ווי אזוי דער עולם וועט איהר אויפנעהמען, האט ער פריהער געגע־
בען א פארשטעלונג אויף דער פראווינץ און ערשט נאכדעם אויפ־
געפיהרט אין פיפלס טהעאטער. די פיעסע האט ניט אויסגענומען,
און דאס האט פערשאפט איבריגען שברת הלב דעם רעפארמאטאר
פון דער אידישער ביהנע אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען. ער
איז שוין דעמאלט געווען געפעהרליך קראנק. ער האט געל טען פון
א ראק און אין א האלב יאהר ארום איז ער געשטארבען (13טען
יוני, 1909).

דער דורכפאל פון „דעמענטיא אמעריקאנא“ איז געווען ווי א
סיגנאל, אז די עפאכע פון דער בעסערער דראמע האט זיך געענ־
דיגט.

גארדין איז געשטארבען אין דער פולער קראפט פון זיין שאַ־
פען און האט זיין לעצטען ווארט דער ביהנע ניט געזאגט. הגם ער
האט אנגעהויבען צו שרייבען פאר'ן טהעאטער אין אן עלטער, ווען
דער טאלאנט איז שוין אין גאנצען פארמירט, האט איהם גענומען
היבשע לאנגע יאהר ביז ער האט געפונען זיין וועג.

אין די ערשטע יאהרען פון זיין דראמאטישער טהעטיגקייט,
איז ער געווען אויבערפלעכליך און זיינע ערשטע דראמען האבען
גאר א קנאפען ליטעראריש־ווערטה. די בילדער זיינען זעלטען גע־
צייכענט און עס זעהט זיך או ף זיי א געדיכטע פארב. די האנדלונג
איז א גראבע און מעהר מעלאדראמאטישע. זייער גרויסער פער־
דיענסט בעשטעהט מעהר אין דעם, וואס זיי האבען דעם טהעא־
טער עולם אריינגעגעבען א ריכטיגערען בעגריף וועגען דראמע ווי
אויף זייער אייגענעם ווערטה. ווי וועניג ליטעראריש זיי זיינען געווען,
איז אין זיי געמאכט געווארען דער ערשטער פערזוך אין אמעריקא
צו געבען די קאנסטרוקציע פון א דראמע, צו שאפען און נ ט צו־
זאמענצושטעלען, צו שילדערען א כאראקטער און דורכצופיהרען
אן ערנסטע אידעע.

א נייע עפּאכע אין זיין שאפען הויבט זיך אן פון „מירעלע אפרת“. דער יסוד פון „מירעלע אפרת“ איז דער זעלביגער ווי פון „אידישען קעניג ליר“, ביידע זיינען באזירט אויף שעקספּירס בעריהמטע טראגעדיע. נאר ווי גרויס איז דער שפּרונג פון „ליר“ צו „מירעלע אפרת“. אין „ליר“ זעהט מען ווי דער פערפאסער האט מורא אליין צו מאכען א טריט און ער כאפּט זיך אלע ווײלע פאר שעקספּירס פּאלע. אבער אין „מירעלע אפרת“ שטעהט שוין גארדין פעסט אויף זיינע אייגענע פיס. די האנדלונג, די פּערזאנען האבען קיין שום שייכות ניט מיט שעקספּירס טראגעדיע, און די פּיעסע איז אין גאנצען זיינע אן אייגענע. נאר דאס איז ניט דער עיקר. אין „מירעלע אפרת“ האט גארדין געפונען זיין וועג. אנשטאט דעם וואס ביז דעמאלט האט ער אין זיינע דראמען בענוגענט זיך מיט שילדערן דראמאטישע פּאסירונגען, וואס האבען בלויז געהאט א שייכות איינע מיט דער אנדערער, האט ער זיך איצט מעהר אבגעשטעלט אויף דער פּסיכאלאגישער זייט פון דער האנדלונג. מיט אנדערע ווערטער אנשטאט א גרופּירונג פון דראמאטישע בעגעבענהייטען האט זיך בעקומען די ענטוויקלונג פון א גאנצער האנדלונג, און דערמיט הויבט ער זיך אויף צו א העכערער מדרגה פון קונסט. און זיינע וויטערדיגע דראמען האבען אנגענומען די נייע העכערע פאָרם.

וואס ווייטער ווערט אויך זיין אויג שארפער און זיין בליק דרינגט טיעפער אריין אין דער מענשליכער נשמה. און וואס ברייטער דאס לעבען וויקעלט זיך פערנאנדער פאר איהם, אלץ מעהר ווייזען זיך איהם די מענשענקינדער אין זייער קליינקייט, נישטיגקייט און פערדארבענקייט. אנגעהויבען ווי יעדער פון דער השכלה צייט מיט א לוב געזאנג פאר די היינטוועלטיגע און מיט׳ן שטעלען צום שאנדקלאץ דעם פרומען אידען, וואס איז אזוי פערגליווערט געווארען אין דעם מעכאנישען אבהיטען דעם בוכשטאב פון געזעץ, אז ביי איהם איז אבגעשטארבען יעדער מענשליכער געפיהל, ווי דאס ווייזען „סיביריא“, „אידישער קעניג ליר“ און אנדערע שט קער, האט ער באלד איינגעזעהן, אז ער האט די דאזיגע וועלטאנשויאונג גענומען אויף פראקאט און ער האט זיך פון איהר גלייך

אבגעטרייסעלט. אין זיינע „געברידער לוריא“ געפינט ער שוין ניט נענוג העלע פארבען פאר דעם גוטען זיידענעם רב ר' שרגא. אין דעם „רוסישען אידען“ ווערט שוין זיין ענטהוזיאזם אבגעקיהלט פאר דעם ארימען „ארבייטאַרער“ און ווענדט אַן זיין ביי־סיגע סאטירע געגען דער נייער טיראניי פון דעם פיערטען שטאנד. שפעטער קעהרט ער זיך דערצו צוריק אין דער „קרייצער סאנאטא“, נאר שוין מעהר אריינגעטראכט און די פריהערדיגע בייסיגע סאַטירע ווערט פערוואנדעלט אין א לייכטען הומאר. אין „דבורה'לע מיוחסת“ הויבט זיך אַן ארויסצואווייזען זיין ענטטוישונג אין די געבילדעטע, וועלכע האבען פאר דעם ביסעל וויסען בעצאהלט מיט זייער גאט און געוויסען.

דער באנקראט פון בילדונג רופט ביי איהם ארויס אן איבער־שאצונג פון ווערטהען. ער קעהרט זיין בליק צוריק צו די פרומע כשר'ע נשמות, פון וועלכע ער האט זיך אמאל אבגעקעהרט. דאר־טען אין די פיער איילען פון דער הלכה, ווי ענג דער קרייז איז ניט געווען, איז דאך געווען א טיעפער גלויבען, א הויכער אידעאל. ער שטעלט הערשעלע דובראוונער („גאט מענש און טייוועל“) צו דער פראבע, אפשר איז דעם פרומען הערשעלע געווען אזוי גרינג צו זיין אזוי אידעאליסטיש, ווייל ער איז געווען דערווייטערט פון דעם קאך פון לעבען און האט קיין נסיונות ניט געהאט. הער־שעלע האט אויך די פראבע ניט אויסגעהאלטען, נאר ער האט לכל הפחות איינגעזעהן, אז געלד האט איהם אין א זומפ פערשלעפט, פון וועלכען ער קען ניט ארויסקריכען און ער בעצאהלט דערפאר מיט'ן לעבען.

ביי הערשעלען האט דעם מזיק ניט געלונגען אין גאנצען צו טוידטען דעם אידעאל און דאס פערביטערט גארדינען נאך מעהר געגען די געבילדעטע, און זיין גרעסטע פעראכטונג צו זיי ווייזט זיך ארויס אין דעם „עץ הדעת“, „מטורף“ און אנדערע.

גארדין זוכט אומעדום דעם אידעאל און ער וויל זעהן א נייע בעסערע ארדנונג, וואו עס זאל ניט נאר הערשען דער קאלטער פערנונפט נאר אויך א ווארימע הארץ. ער הויבט זיך זעלטען אויף צו דער רוהיגער בעאבאכטונג פון דעם פילאזאף און מעהרסטענס

בלייבט ער שטעהן אויף דער מדרגה פון דעם קעמפער. ער בע־קעמפט דאָס שלעכטע, דאָס נידריגע, דאָס פערדאָרבענע אומעדום וואו ער בעגעגענט עס און ער שאַנעוועט ניט קיינעם. פאַר איהם איז ניט גענוג צו שרייבען אַ פּיעסע, וואָס זאָל דעם עולם אַמו־זירען, ער דאַרף אויך אַז דער עולם זאָל האָבען וועגען וואָס צו דענקען, ווען ער געהט ארויס פון טהעאַטער.

און זיינע פּיעסען, סיי אין די ערשטע און סיי אין די לעצטע, סיי אין די ערגערע און סיי אין די בעסערע איז דער טאָן ערנגעץ ניט אויסגעהאַלטען. ווען מען זיצט אין טהעאַטער ביי גאָרדינ׳ס אַ שטיק, פיהלט מען ערטערווייז ווי בעליידיגט פון די פּלאַכקיי־טען און תיכף ווערט מען איבערראַשט פון זעלטענע טיעפקייטען, ערטערווייז ווייזט זיך ארויס אַ קינדישקייט און אונבעהאָלפענ־קייט און באַלד ווידער ערשיינט אַ צוויבערער פון דער ביהנע און אַ זעלטענער חן ווערט אויסגעגאָסען אויף אַלץ ארום.

דער געמיש פון דעם קאָמישען עלעמענט מיט׳ן דראַמאַטישען שלאָגט צום הארצען דעם בעסערען צושויער. דער קאָמיקער צו־שטערט אָפט אַ שטאַרקען דראַמאַטישען איינדרוק. דערצו האָבען כמעט אַלע פּערזאָנען אַזעלכע פּילאָזאָפישע ווערטלאַך אָדער אַפאָ־ריזמען, וואָס געהט זיי בשום אופן צום פנים ניט. גאָרדין לעגט אָפט אַן אַ לאַנגען וועג כדי צו קאָנען ארויספאָהרען מיט אַ קלוגען ווערטעל און ער וואַרפט מיט אַפאָריזמען ביי יעדער געלעגענהייט און ניט געלעגענהייט. די ווערטלאַך זיינען ביי איהם איינער פון די יסודות פון דער דראַמע און אָהן זיי גיט ער זיך ניט קיין ריהר. און דער איינדרוק איז, אַזוי ווי גאָרדין שטעהט הינטער דער פּלייצע פון זיינע העלדען און זאָגט זיי אונטער זיינע אַפאָריזמען. די אַק־טיאָרען און דער דורכשניטליכער טהעאַטער בעזוכער האָבען גרוי־סע התפעלות געכאַפּט פון די קלוגע ווערטלאַך, און אַזוי ווי גאָר־דין האָט געשאַפען דעם מוסטער פון דער בעסערער דראַמע אין אַמעריקאַ, איז אַ צייט לאַנג אָנגענומען געוואָרען, אַז אַפאָריזמען זיינען אַ פונדאַמענטאַלע נויטווענדיגקייט פון דער בעסערער דראַמע.

זיין טעכניק איז, אויך אַ פערעלטערטע. זיינע דראַמען זיינען

פול מיט בעמערקונגען „אפארט", „ביי זייט". זיינע העלדען בלייבען אפט אליין אויף דער ביהנע און האלטען פאר די פיער ווענד לאנגע מאנאלאגען, און דאס מאכט א שווערען איינדרוק אויף א מאדערנעם טהעאטער בעזוכער.

אט די דאזיגע חסרונות, וואס האבען אין אמת'ן מיט דעם עצם פון דער דראמע ניט צו טהאן, האבען אפט געפיהרט דערצו, אז מען האט ניט ריכטיג אבגעשאצט גארדינ'ס ווערק. נאר מעהר פון אלץ האט געפיהרט צו א ניט ריכטיגער אבשאצונג די אונבעקאנטשאפט מיט'ן אידישען טהעאטער.

די גרעסטע און וויכטיגסטע פערדיענסט פון יעקב גארדין בעשטעהט דערין, וואס ער האט פערוואנדעלט א באלאגאן, ווי ער האט דעם טהעאטער געטראפען אין אמעריקא אין א טעמפעל פון קונסט, און קינצלער אין גרויסע קינסטלער. און דערוויזען האט ער עס דערמיט, וואס ער האט קיין מאל ניט פערגעסען, אז ער שרייבט פאר א טהעאטער מיט א לעבעדיגען פובליקום. און שרייבענדיג פאר א טהעאטער מיט א לעבעדיגען פובליקום, האט ער תמיד געשטרעבט צו שאפען אלץ בעסערס און העכערס. עס איז אמת, ער האט געהאט א לינקע און א רעכטע האנד, און אין דער זעלביגער צייט וואס די רעכטע האנד שרייבט פאר דעם בעסערען פובליקום, קיצעלט ער מיט דער לינקער דעם געשמאק פון דעם סאמע גראבען פובליקום. אבער אהן דער ארבייט פון דער לינקער האנד, וואלט ער אפשר גאר ביים טהעאטער ניט געקענט האלטען זיך. פראפעסאר יאקאבי, אונטער וועלכען נאמען ער האט געשריבען נארעשע זאכען פאר'ן פראסטען טהעאטער בעזוכער, האט געגעבען די מעגליכקייט יעקב גארדין צו שאפען ווי זיין טאלאנט האט איהם ערלויבט. און אין דער זעלביגער צייט וואס זיין טאלאנט ענטוויקעלט זיך ווערט אויך פרייער און איידעלער דער געשמאק פון דעם טהעאטער געהער, ביז עס ווערט מעגליך אז גארדין זאל שאפען „גאט און מענש און טייוועל" און דער דורכשניטליכער טהעאטער בעזוכער זאל פון אזא דראמע האבען אן עסטהעטישען גענוס.

צעהנטער קאפיטעל.

טהעאטער אין רוסלאנד און אנדערע מדינות.

דורך דער גאנצער צייט וואס אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא איז אנגעגאנגען אזא פיעבערהאפטע טהעטיגקייט און די אידישע בעפעלקערונג אין ניו יארק האט זיך דערשלאגען צו דריי גרויסע טהעאטערס און דער ניו יארקער רעפערטואר איז געווארען די איינציגע גייסטיגע שפייז פאר אלע אנדערע אידישע טהעאטערס אין דער וועלט, איז די אידישע ביהנע אין רוסלאנד געוועזן כמעט טוידט. ביז דער צווייטער העלפט פון די אכציגער יאהרען האבען אלע יענע וואס זיינען געוועזן פעראינטערעסירט אין אידישען טהעאטער געהאט זייערע בליקען אויף ווארשא, וואו אונטער דער מאסקע פון דייטשע פארשטעלונגען האט מען פון צייט צו צייט געשטעלט אידישע שטיקער. אבער נאכדעם האט זיך ארויסגעוויזען, אז די האפענונג איז אן אומזיסטע און ווער עס האט געקענט, האט זיך אוועקגעלאזט אין אנדערע מדינות.

דאך זיינען געבליבען פיעלע אקטיארען פון גאלדפאדענס פריהערדיגע קאמפאניעס און עס זיינען אויך צוגעקומען נייע און זיי האבען ארומגעוואגעלט פון איין שטאדט אין דער צווייטער און געווארט אויף א געלעגענהייט צו געבען עטליכע פארשטעלונגען. זעלטען האבען זיי אזא מעגליכקייט געקריגען, אבער דאס רוב ניט, נאר אפילו ווען זיי האבען שוין געקריגען די נויטיגע ערלויבנים זיינען זיי קיינמאל ניט געוועזן זיכער, צי א פארשטעלונג וועט אבגעהן גלאט. געהייסען האט, אז די פארשטעלונגען ווערען געגעבען אין דייטש און הגם די אקטיארען האבען ארויסגעווארפען אלע קמצ׳ען און פערביטען זיי מיט פתח׳ן, איז דערפון ווייט קיין

דייטש ניט געווארען און זיי האבען געראפט מורא האבען, אז מען זאל זיי ביים חטא ניט כאפען און ניט ארונטערלאזען דעם פאר־האנג אין מיטען שפיעלען.

אפט האט זיך א העכערער בעאמטער דערבארעמט אויף די ארימע אקטארען און האט זיך פערקוקט, כדי זיי זאלען קענען שפיעלען, נאר אפילו אין אזעלכע פעלע זיינען זיי ניט געווען זיכער, צי די פארשטעלונג וועט אבגעהן כשורה. עס האט ניט זעלטען פא־סירט, אז א הויכער בעאמטער האט געגעבען אן ערלויבניס צו שפיעלען, און א קלענערער בעאמטער האט געמאכט צרות דער קאמפאניע. אין מינסק האט דער גובערנאטאר ניט ערלויבט פיש־זאהנס קאמפאניע צו שפ עלען און ווען דער דירעקטאר האט זיך טעלעגראפיש געווענדט קיין פעטערבורג און עס איז אנגעקומען אן ענטפער אונטערגעשריבען פון זווערעוו, וועלכער איז געווען דער הויפט פון דעם דעפארטמענט איבער דרוק זאכען, און דער ענטפער האט געלויטעט, אז עס איז ערלויבט צו שפיעלען, איז דאס נאך ניט געווען גענוג. דער גובערנאטאר האט געפאדערט, אז אזא ערלויבניס זאל קומען דירעקט פון דעם מיניסטער פון אינערליכע אנגעלעגענהייטען, פלעהווע האט דעמאלט געהאט דעם דאזי־גען פארטפעל, און ער האט ניט געלאזט שפיעלען ביז עס איז פון פלעהווע אנגעקומען אן ענטפער, אז דערמיט האט צו טהאן זווערעוו.

אין ראסטאוו האט פישזאהן געקריגען פון דעם נאמעסטניק אן ערלויבניס צו שפיעלען דארטען, נאר דער פאליצמייסטער האט ניט געלאזט געבען קיין פארשטעלונג אונטער דעם אויסרייד, אז אידען האבען דארטען ניט קיין וואוינרעכט. עס האבען ניט גע־האלפען די טענות, אז אין דער ערלויבניס פון דעם נאמעסטניק צו שפיעלען איז ממילא אריינגערעכנט וואוינרעכט, ביז מען האט זיך ווידער געראפט ווענדען צום נאמעסטניק און בעטען ערלויב־ניס צו וואוינען.

יערער בעאמטער בעזונדער איז געווען זיין אייגענער בעל הבית און ווי עס האט איהם פערדרעהט דער קאלטען אזוי האט ער געהאנדעלט, און אויף אזא אופן האט פאסירט, אז אין איין שטאדט

האבען די אקטיארען געקענט שפיעלען א קורצע צייט און א צוויי־
טער האבען זיי קיין פארשטעלונג ניט געטארט געבען.

די ערגסטע צייט איז געוועזען פון די סוף אכציגער און דורך
די ניינציגער יאהרען, און עס איז געוועזען א מין קאנטראבאנד
ארייננצוכאפען א פארשטעלונג, און די אקטיארען האבען זיך גע־
פיהלט ניט בעסער ווי קאנטראבאנדיסטען. דאך ארום דעם סוף
ניינציגער און אין אנהויב פון דעם היינט גען יאהרהונדערט האט
די קאמפאניע אונטער דער דירעקציאן פון ספיוואקאווסקי און
פישזאהן געצעהלט פינף און זעכציג נפשות, די כאריסטען און
מוזיקער אריינגערעכענט. דאס איז געוועזען די וויכטיגסטע קאמ־
פאניע און געשפּעלט האט מען דעם אלטען רעפערטואר פון גאלד־
פאדען און אין אנהויב פון היינטיגען יאהרהונדערט זיינען די
גאנגבארסטע שטיקער געוועזען „שמענדריק“, „קאני לעמעל“ אדער
„שולמית“ און „בר כוכבא“.

אין 1900 איז פון אמעריקא אנגעקומען סעם אדלער אין
אדעס, וואו ער האט געטראפען די ספיוואקאווסקי־פישזאהן טרופּע,
וועלכע איז בעשטאנען פון ראפעל, ריבאלסקי, זאנבערג, בליפעלד,
פריילין זאסלאווסקאיא, פריילין נעראסלאווסקאיא, פרוי זאנבערג,
פעני קאץ, פרוי שווארץ און אנדערע. סעם אדלער האט מיטגע־
בראכט פיעסען פון ניו יארק און ספיוואקאווסקי איז אוועקגעפאה־
רען קיין פעטערבורג צענזורירען זיי. דער ארימער רעפערטואר פון
דער ארימער קאמפאניע איז מיט אמאל רייכער געווארען, נאר אין
אדעס האט דער גראדנאטשאלניק ניט ערלויבט צו שפיעלען און
די קאמפאניע האט זיך אוועקגעלאזט איבער דער פראווינץ.

א חוץ סעם אדלער האבען אויך פישזאהן און סאבסאי אריינ־
געבראכט אין רוסלאנד דעם אמעריקאנעם רעפערטואר, וועלכען
זיי האבען געקריגען דורך רומעניען און גאליציען. ארום דער צייט
איז געווארען עטוואס גרינגער צו שטעלען אידישע פיעסען און
די פערשיידענע קאמפאניעס האבען שוין געהאט די מעגליכקייט
צו שטעהן א לענגערע צייט אין א שטאדט. דער אידישער טהעא־
טער האט אויף דאס ניי אויפגעלעבט און עס האט זיך אנגעהויבען
א בעוועגונג פאר בעסערע פיעסען.

אסתר רחל קאמינסקא מאַרק מאירסאָן א. פישזאָן בראגינסקא (פרוי פישזאָן)

ל. זאסלאווסקי פ. ווייסמאַן יעקב ליבערט קאַמינסקי

נאָר אויף די דאָזיגע פאָדערונג איז פערענטפערט געוואָרען מיט'ן בעסערען רעפּערטואר אין אמעריקא. בײַספּיעלווייז האָט זיך די דראמע גענומען אָבטהיילען פון די אָפּערעטען און די אמביציעזע אקטיאָרען האָבען אָנגעהויבען פון צייט צו צייט צו שפּיעלען גאָרדינס פּיעסען, און ווען יוליוס אדלער האָט זיך צוריקגעקעהרט פון אמעריקא האָט ער געבראַכט גאָרדינס נייערע פּיעסען ווי אויך קאבריננ'ס „צוריסענע קייטען", ליבינ'ס „געבראָכענע הערצער".

אין רוסלאנד איז אבער די בעוועגונג פאר דער בעסערער דראמע אָנגעגאנגען נאָר פון אויבען, בשעת דאָס פּובליקום וואָס איז אין טהעאטער געגאנגען האָט נאָך ניט געקענט געווג אנלעקען די פינגער פון די נארעשע אמעריקאנער אָפּערעטען. די בעסערע פּיעסען האָבען זיך ניט געוויזען אויף דער ביהנע אין דעם סדר פון זייער נאַטירליכע ענטוויקלונג, נאָר זיי זיינען ארויפגעוואָרפען געוואָרען אוי'פ'ן פּובליקום אין דער אָרדנונג ווי זיי זיינען ארייגגעפאלען דעם דירעקטאָר אין די הענד. און דער פּועל יוצא דערפון איז געווען אן אונצופריעדענהייט פון ביידע זייטען. די בעסערע פּיעסען זיינען פאר'ן פּובליקום געווען צו טרוקען און עס האָט זיך פון זיי אָבגעקעהרט, און דער אינטעליגענט, וואָס איז ניט געווען קיין בעזוכער פון אידישען טהעאטער און איז נאָר ארייגגעפאלען אהין צופעליג האָט אוי סגע'בטל'ט אלע בייזע חלומות צום דירעקטאָר פאר זיינע בעסערע פּיעסען.

די צרה מיט דעם אינטעליגענט אין רוסלאנד איז געווען, וואָס ווען ער אליין האָט געהאט א בעדערפניס צו געהן אין טהעאטער איז גאָר געגאנגען אין דעם רוסישען אָדער פּוילישען און איהם איז אפילו ניט איינגעפאלען צו געפינען אונטערהאלטונג אין אידישען טהעאטער. אויב ער איז אמאָל געגאנגען אין אידישען טהעאטער איז דאָס געווען אלס קוריאָז. אויב ער האָט זיך אינטערעסירט מיט דער פערבעסערונג פון דער אידישער ביהנע איז דאָס געווען ניט פאר זיך, נאָר פאר די פּראָסטע אידען וואָס קענען אין קיין גוטען טהעאטער נ ט געהן. דער אידישער טהעאטער איז ביי איהם געווען ניט קיין לעבעדיגע וועזען נאָר א טהעאריע און ביי זיך אין קאבינעט האָט ער איהר ענטוויקעלט. און טהעארעטיש איז געווען

גאנץ פערשטענדליך, פאר וואס זאלען אלע אידישע טהעאטערס ניט זיין ווי דער כודאזשעסטווענני טהעאטער אין מאסקווע? און פאר וואס זאל מען ניט אויסקאסירען פון דער איד׳שער ביהנע אלע נארעשע שטיקער און שפיעלען בעסער איבסען, מעטערלינק, הויפטמאן, פשיבישעווסקי, אנדרעיעוו, און דאס גלייכען?

דער אקטיאר איז געשטאנען צווישען דעם טהעאטער בעזוכער און דעם אינטעליגענט, און ער האט זיך אין גאנצען פערלארען. ער אין רוסלאנד ווי זיין קאלעגע אין אמעריקא, אויב ער איז נאר ניט געווען קיין קאמיקער האט בעגריפען, אז א נאמען קען ער נאר גע־ווינען דורך די בעסערע פיעסען און ער האט שטארק געגארט אויס־צוצייכענען זיך און ער האט זיך א ווארף געטהאן אויף דעם בע־סערען אמעריקאנער רעפערטואר. ער האט ערווארט אז דערמיט וועט ער צופריעדענשטעלען די פאדערונגען פון דעם א נטעליגענט. אבער דער אינטעליגענט האט די בעסערע פיעסע ניט געמאסטען מיט דער פריהערדיגער נארעשער אפערעטע און האט איז איהר ניט געזעהן די נאטירליכע געזונטע ענטוויקלונג. זיין מאסשטאב איז געווען איבסען און מעטערלינק אדער לכל הפחות פשיבי־שעווסקי, און ער האט א תל געמאכט פון איהר.

עס איז קיין צווייפעל ניט, אז א סך שעהנקייט האט די בעסע־רע פיעסע פערלארען דערפון, וואס אין איהר האבען געשפיעלט ניט די ריכטיגע אקטיארען. אין אן אנדער קאפיטעל איז שוין גע־ווען דערמאנט, אז מיט קאליש׳עס אוועקגעהן פון דער אידישער ביהנע איז אונמעגליך געווארען אויפצופיהרען עטליכע פיעסען פון איהר רעפערטואר. גראד אזוי וועט נ־ט האבען קיין טעם א פיעסע אין וועלכער עס האט זיך אויסגעצייכענט אדלער אדער קעס־לער, ווען זי וועט אויפגעפיהרט ווערען פון אנדערע אקטיארען. אבער דאס איז ניט געווען די וויכטיגסטע אורזאך פאר וואס די בעסערע פיעסע פון אמעריקאנער רעפערטואר איז בעגעגענט געווא־רען אין איד׳שען טהעאטער אין רוסלאנד מיט אונצופריעדענהייט. מען האט זיך דארטען ניט גערעכענט מיט די פאדערונגען פון א טהעאטער בכלל און פון אידישען טהעאטער בפרט. מען האט דארטען ניט בעגריפען, אז א פובליקום איז א נויטיגער אטריבוט

פון טהעאטער און אז דער טהעאטער קען זיך נים אויפהויבען הע־בער פון דעם דורכשניטליכען בעזוכער.

אין 1904 איז ענדליך אנגעקומען א פרעהליכע בשורה פון צענזורנעם קאמיטעט, אז ער וועט דורכקוקען אידישע פיעסען און די אידישע דראמע האט געקריגען די ערלויבנים ארונטערצואוואר־פען איהר דייטשע מאסקע. מען זאגט, אז די ערשטע זיינען געווען דער אקטיאר י. ל. פאוווסקי און פישזאהן, וואס האבען אויסגעווירקט צו צענזורירען א אידישען עקזעמפליאר. דאס האט אויך געמאכט א סוף צו די מסירות וואס זיינען די גאנצע צייט אנגעגאנגען אין אי־דישען טהעאטער. די פריהערדיגע צענזורקעס האבען זיך נים גע־האלטען ביים אריגינאל און דערמיט האט זיך בעו־צט א קאנקורענט און געלאזט וויסען וואו מען דארף.

ווען די בעוועגונג פאר דער בעסערער דראמע איז ברייטער געווארען האט מען אויפגעפיהרט די פיעסען פון די גוטע שרייבער אין רוסלאנד. מען האט געשטעלט י. ל. פרץ'עס „שוועסטער", „אין פאליש אויפ'ן קייט"; שלום אש'עס „גאט פון נקמה"; שלום עליכם'ס „צוזייט און צושפרייט" און אנדערע. מעהר אדער ווע־נער ערפאלג האבען געהאט די לעצטע צוויי פיעסען און אלע אנ־דערע זיינען דורכגעפאלען. נאר די בעוועגונג איז אנגעגאנגען און אין 1908 האט פרץ הירשביין צוזאמענגעשטעלט א טרופע פון יונ־גע אינטעליגענטע מענשען, אייניגע אקטיארען און אייניגע דילע־טאנטען און גענומען אויפפיהרען בעסערע פיעסען. די טרופע איז בעשטאנען פון בן עמי, זילבערבערג, פריעד, וויסבלאט, נעמי, רות, דאלסקאיא, עסטרין און ארלאווסקאיא און האט די ערשטע פאר־שטעלונג געגעבען אין אדעס, אין זאל „הארמאניע". דער רעפער־טואר איז בעשטאנען פון הירשביין'ס „די נבלה", „תקיעת כף", יואל", גארדינ'ס „גאט, מענש און טייוועל", שלום אש'עס „מיט'ן שטראם", „יחוס", שלום עליכם'ס „מענשען", קאצענעלסאנס „בחורים", פינסקי'ס „יאנקעל דער שמיד" און נאך א פאר אנדערע. די טרופע האט א לענגערע צייט געשפיעלט אין אדעס, ווארשא און ארומגעוואנדערט איבער ליטא און האט זיך אומעדום געמא־

טערט, און סוף צוויי יאהר האט זי ניט אויסגעהאלטען און גע־פלאצט.

פון 1909 האט די בעסערע דראמע געוואונען א ווינקעל אין קאמינסקים טהעאטער אין ווארשע, וועלכער האט זיך גערעכענט פאר ערנסטער ווי די אנדערע, נאר די גאנגבארסטע שטיקער אויף דער אידישער ביהנע זיינען געווען די סאמע נארעשע אמעריקאנער אפערעטקעס. דאס אידישע טהעאטער פובליקום אין רוסלאנד האט נאך ניט געהאט גענוג צייט צו ענטוויקלען א געשמאק פאר דער בעסערער דראמע און די אוננארמאלע לאגע פון דעם אידי־שען טהעאטער האט נאך די זאך ערגער געמאכט. דער אידישער טהעאטער האט נאר עטליכע יאהר אבגעאטהעמט פרייער און ווען די רעאקציע האט זיך אנגעהויבען, האט ער ווידער דערפיהלט די שווערע לאפע פון רדיפות. פון 1910 האט מען ווידער אנגעהויבען צו פאדערען שטרענגער, אז דאס שפיעלען זאל זיין אין דייטש און דאס האט קיין טובה דער בעסערער דראמע ניט געקענט טהאן. די אמעריקאנער אפערעטקע האט ווייניג געליטען פון פתח'ן אנ־שטאט קמצ'ען, נאר די בעסערע דראמע האט דערפון געקריגען א פנים פון חוזק. און בכלל האט דאס אוועקגעשטעלט דעם גאנצען טהעאטער אויף א פונדאמענט פון זאמד.

די אוננארמאלע לאגע האט זיך אויך אבגערופען אויף די קרעפ־טען פון טהעאטער, און הגם זייער צאהל איז שטארק אויסגעוואק־סען און האט דערגרייכט צו עטליכע הונדערט, האבען זיך אבער זעהר ווייניגע אויסגעצייכענט. די וויכטיגסטע דראמאטישע שוי־שפיעלערין רעכענט זיך רחל קאמינסקאיא און די בעסערע שפיע־לער זיינען יאנקעל ליבערט, א. זאסלאווסקי, מ. דראנאוו, מ. מאיר־סאן, לאנדא, זשעליאזא, יוליוס אדלער (ארטשיכעס), אדאלף בער־מאן, עפשטיין, בראנדעסקא, ספירא, שריפטזעצער, ליכטענשטיין, ארקא, יאנקעל שומסקי, מ. ראפעל, מאניע טרילינג, פעני עפ־שטיין, נעמי, בודקין, בערטהא אדלער, זינא ראפעל, פר. דאלסקי, סאניע איידעלמאן, נאדיא נאדינא, אסתר גנראסלאווסקאיא, זינא גאלדשטיין, פר. נאטהאנזאן און אנדערע.

די פרייהייט וואס רוסלאנד האט ניט לאנג צוריק געוואונען

און דער נאציאנאלער בעוואוסטזיין וואס האט זיך אין דער לעצ־
טער צייט אויפגעהויבען צווישען אידען, וועלען זיכער האבען א
שטארקע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דעם אידישען טהע־
אטער אין רוסלאנד און וועלען איהם אויפהויבען אויף א העכערע
מדרגה.

אידישער טהעאטער אין אפריקא.

דער ערשטער אקטיאר וואס איז אנגעקומען אין יאהאניסבורג
איז געווען יאנקעל ראזענפעלד פון גאלדפאדען'ס רומענישען חדר
און ער האט צוזאמענגענומען דילעטאנטען און געשפיעלט מיט
זיי. שפעטער איז צו זיי צוגעקומען פון לאנדאן דער אקטיאר סעם
דאיען, גרינבערג פון אמעריקא און אין 1896 איז אהין אנגע־
קומען יאנקעל קאצמאן צוזאמען מיט וואלערשטיין און זיין כלה
אסתר. זיי האבען געדונגען א צירק און אנגעהויבען צו שפיעלען דריי
פיער מאל א וואך. דאס ערשטע שטיק וואס ער האט אויפגעפיהרט
איז געווען „חיים אין אמעריקא" און דער צירק איז געווען גע־
פאקט. אין עטליכע חדשים ארום איז אהין אנגעקומען זילבערמאן,
וועלכער איז שוין אין דער צייט אין גאנצען ארויסגעשטופט גע־
ווארען פון דעם אידישען טהעאטער אין אמעריקא, צוזאמען מיט
די מאנדעלטארטס און ער האט גענומען דעם צירק. קאצמאן איז
אריין אין דער קלענערער ראיאל טהעאטער און צווישען זיי האט
זיך אנגעהויבען א קאנקורענץ. קיין גוטע געשעפטען האבעןביידע
קאמפאניעס ניט געמאכט און אין עטליכע וואכען האבען זיי זיך
פעראייניגט און אלע צוזאמען האבען געשפיעלט אין ראיאל טהעא־
טער.

געשפיעלט האט מען טהיילווייז גאלדפאדען'ס, נאר מעהר
דעם אמעריקאנער רעפערטואר און נאכ'ן סעזאן האט זיך די קאמ־
פאניע אוועקגעלאזט איבער די אנדערע שטעדט און ווען זי האט
זיך סוף זומער צוריקגעקעהרט קיין יאהאניסבורג, איז שוין דאר־

טען געווען נאטהאנזאן מיט זיין פרוי. זיי זיינען געקומען פון לאנדאן, וואו זיי האבען אבגעשפיעלט א סעזאן מיט ערפאלג. פון די אלע קרעפטען וואס האבען ביז דעמאלט גע־שפיעלט אין יאהאניסבורג זיינען די נאטהאנזאנס געווען די וויכטיגסטע און א טהייל פון דער פריהערדיגער קאמפאניע ווי אויך דער יונגער שוישפיעלער שאכט האט זיך אנגעשלאסען אן זיי. דער עולם האט איצט זיך מעהר פעראינטערעסירט מיט'ן טהעאטער און עס האט אויסגעזעהן, אז יאהאניסבורג וועט אין גיכען האבען א סטאביל טהעאטער, נאר באלד האט אויסגעבראכען דער בויערען קריעג, וועלכער האט פערטריבען אלע אנגעקומענע אקטיארען.

נאכ'ן קריעג איז פון לאנדאן אנגעקומען אין יאהאניסבורג וואקסמאן מיט זיין טרופע און איז דארטען געשטאנען א פאר יאהר. א חוץ יאהאניסבורג האבען די אידישע טרופען אויך גאסט־ראלירט אין פרעטאריע און קייפ טאון און געוואוינליך האבען די חזקה אויף דער דאזיגער מדינה די לאנדאנער אידישע אקטיארען.

אידישער טהעאטער אין ארגענטינא.

ביים סוף נייעצינגער יאהרען זיינען פערוואגעלט געווארען קיין בוענאס איירעס א פאר אקטיארען פון גאלדפאדענ'ס חדר. איינער פון זיי איז געווען יחיאל בלאנק, קאמיקער, און דער צווייטער אברהם ניימאן ליעבהאבער און זינגער. זיי האבען צוזאמענגע־קומען דילעטאנטען און אנגעהויבען צו שפיעלען אין זאלען. עטליכע מיטגליעדער פון דער קאמפאניע זיינען געווען אזעלכע וואס האבען געלעבט אויפ'ן חשבון פון געפאלענע פרויען און נעפיהרט מיט זיי א מסחור. די קאלאניע פון די געפאלענע פרויען און פון די ווייַ־טע שקלאפענהענדלער איז געוואקסען ווי אויף הייוועז און איז גע־ווארען גרוים גענוג און רייך גענוג צו שטיצען א טהעאטער. דעמאלט האבען זיי געשיקט נאך דעם אקטיאר גוטענטאג און זיין כלה, וועל־

כע האבען פריהער געשפיעלט אין גאליציען און אין לאנדאן און גענומען פאר זיי דעם טהעאטער „אלימפא“. די אימפארטירטע צוויי שפיעלער האבען חתונה געהאט און זיינען געווארען דירעק־טארען פון דעם טהעאטער. גוטענטאג האט זיך ארויסגעוויזען צו זיין ניט פעהיג צום געשעפט און מען האט אראבגעבראכט פון לאנדאן מאריענהאף צו שטעלען דעם טהעאטער אויף א פעסטען יסוד. דער לעצטער איז געווען א גוטער געשעפטסמאן, נאר ער האט ווייניג געקענט אויפטהאן, ווייל גוטענטאג האט איהם גע־שטערט, און דער סוף איז געווען, אז מאריענהאף האט אליין איי־בערגענומען דעם אלימפא טהעאטער און גוטענטאג מיט זיין פרוי און א טהייל פון דער קאמפאניע איז אריבער אין זאל גאריבאלדי.

גוטענטאג האט געהאט מיט וואס איבערצונעהמען זיך געגען זיין קאנקורענט: די הויפט און איינציגע דראמאטישע שוישפיע־לערין אין בוענאס איירעס איז געווען פרוי גוטענטאג. נאר מא־ריענהאף האט זיך געגעבען אן עצה, ער האט אנגעהויבען צו אימ־פארטירען שוישפיעלער און אויף אזא אופן האט ער אראבגעבראכט זיגמונד פיינמאן, ד״נה פיינמאן, מארים מאשקאוויטש, זילבערט, וואקסמאן, גאלדינבורג, יאוועליר און פרוי אבראמאוויטש. ער האט די דאזיגע אטראקציעס אראבגעבראכט ניט צוזאמען, נאר איינציגווייז אדער פארווייז, אין א משך פון עטליכע יאהר. דער קאמף צווישען די צוויי דירעקטארען האט לאנג ניט געדויערט און זיי האבען געמאכט שלום.

אין 1913 האבען זיך ווידער געעפענט צוויי טהעאטערס מיט צוויי בעזונדערע סארטען פובליקום. איין סארט פובליקום איז בע־שטאנען פון גאסענפרויען און ווייסע שקלאפענהענדלער און דער צווייטער סארט — פון די אנדערע אידישע טהעאטער בעזוכער. דא איז נויטיג צו בעמערקען, אז דער מסחור מיט פרויען אין בוע־נאס איירעס איז אנגעגאנגען אפען און די אידישע פרויענהענדלער זיינען געווען ארגאניזירט אין א חברה, וואס האט געצעהלט זעקס טויזענד פערזאן, מיט אן אייגענער שוהל, מיט אן אייגענעם בית עולם, מיט אייגענע שיינקען און דאס גלייכען. די דאזיגע חברה איז אין טהעאטער געקומען ניט נאר זעהן א שטיק נאר אויך צו

ווייזען זיך און זייער סחורה און מען האט גערעדט וועגען געשעפט. דאס האט געפיהרט דערצו, אז די פיינערע מענשען האבען אויפגעהערט צו קומען אין טהעאטער. און ווען עס זיינען געווארען צוויי טהעאטערס האבען די חברה לייט פאטראניזירט זייער טהעאטער און דער צווייטער איז געווען פאר דעם אנדער סארט פובליקום. אבער דער צווייטער טהעאטער האט זיך ווידער לאנג ניט געהאלטען. די מוניציפאליטעט האט פערבאטען צו שפיעלען אין א זאל און געבליבען איז דער איינציגער טהעאטער „אלימפא“ און די געסט זיינען אוועקגעפאהרען.

סוף 1913 האט ־ער סאציאליסטישער דעפוטאט פאלאסיאס דורכגעפיהרט אין פארלאמענט, אז מען זאל ארו סשיקען אלע פרויען־הענדלער פון לאנד. א סך, ג׳ סך פון זיי האבען פערנומען זייער געלד און פערלאזען ארגענטיניען. א פונקט אין דעם געזעץ האט געלויטעט, אז אלע יענע וואס וועלען אויפגעבען דעם שענדליכען מסחור מיט פרויען און ווערען אנשטענדיגע מענשען וועלען קענען בלייבען און א סך זיינען אויף דעם סמך געבליבען. איינער פון זיי אברהם ניימאן, וועלכער איז פריהער דערמאנט געווארען, האט איבערגענומען דעם אלימפא און אנגעשטעלט מאריענהאף אלס פיהרער פון געשעפט. ער האט ווידער אראבגעבראכט דינה פיינמאן, שערמאי און גאלדינבורג, נאר די פרעסע האט שטארק אטאקירט דעם טהעאטער צוליעב ניימאנס פערגאנגענהייט און דער אנשטענדיגער עלעמענט האט פון איהם געוויכט און קיינע אטראקציעס האבען ניט געהאלפען מען האט אויך אראבגעבראכט מאשקאוויטש׳ן, נאר דעם צוטרוי פון דעם אנשטענדיגען פובליקום האט מען אלץ ניט געקענט געווינען. ניימאן האט אויפגעגעבען דעם טהעאטער און מאשקאוויטש האט איהם איבערגענומען, נאר אין דער צייט איז געווארען א קאנפליקט צווישען די גאסטראלירענדע אקטיארען, און גאלדינבורג איז אריבער אין „גאריבאלדי“, וועלכען מען האט דורך פראטעקציע געקריגען און עס האט זיך אנגעהויבען א קאנקורענציע צווישען די צוויי טהעאטערס. וואס האט אנגעהאל־

טען דריי חדשים. און דער סוף איז געווען, אז מאשקאוויטש איז אוועק מיט זיין קאמפאניע אויף דער פראווינץ און איז באלד אב־געפאהרען צוריק קיין לאנדאן.

די גזרה געגען די פרויענהענדלער האט לאנג ניט אנגעהאלטען. די רעגיערונג האט זיך ארומגעזעהן, אז זיי פיהרען אוועק מיט זיך א סך געלד פון לאנד און האט פאר זיי צוריק געעפענט די טהירען. די חברה לייט האבען זיך ווידער ברייטליך אויסגעזעצט אין טהע־אטער און פערטריבען די אנשטענדיגע מענשען. זיי מיט זייערע גרינגע פערדיענסטען קענען גרינגער אויסהאלטען א טהעאטער ווי דער צווייטער עלעמענט, נאר קיין טהעאטער קען זיך ניט האלטען מיט איין סארט פובליקום.

נאך מאשקאוויטשעס אוועקפאהרען איז גאלדענבורג אריין אין „אלימפא" און צו איהם האט מען אראבגעבראכט פון אמעריקא די דראמאטישע שוישפיעלערין פרוי לאבעל. אויף א קורצע צייט איז א ן טהעאטער פרעהליכער געווארען, נאר לאנג האט עס ניט אנגעהאלטען.

מיט'ן אידישען טהעאטער אין בוענאס איירעס אינטערעסי־רען זיך מייסטענס די ווייסע שקלאפען־הענדלער און די גאסען־פרויען און זיי איבען אויס אויף איהם דעם גאנצען איינפלוס. זיי פערלאנגען פרעהליכע שטיקער, דאס הייסט אפערעטקעס, נאר זיי האבען ניט קיין ריכטיגען כאר און קיין מוז קער דערצו. דער כאר בעשטעהט פון ארבייטער, וועלכע זיינען בעשעפטיגט א גאנצען טאג ביי זייער מלאכה, קיין מיידלאך אין כאר קען מען ניט קריגען, און די מוזיקער זיינען אויך בעלי מלאכה און קעלנער. די הענדלער זאגען אויך א דעה וועגען די שפיעלער.

דאס העכערע אינטעליגענטערע פובליקום געהט ניט אין אי־דישען טהעאטער, נאר די יוגענד וואס האט זיך דורכגעדרונגען מיט'ן נאציאנאליסטישען בעוואוסטזיין אינטערעסירט זיך מיט דער בעסערער דראמע און ביי די גאסטראלען פון בעקאנטע אידישע שוישפיעלער וויי זען זיי זיך אין טהעאטער.

די אַרטיגע שפּיעלער זיינען: די גוטענטאַגס, די מאַריענהאָפס, די לאַגערס, דאַווידזאָן, איזידאָר צוקערמאַן, גלאַזינאָוו, באַכנאָוו, אַלבערטינא, פּאַלינא, מאַרסעלאַ, סעם וועלער און אַנדערע.

עלפטער קאפיטעל.

הארץ, נשמה, פינטעלע.

אויפ'ן גורל פון קעסלער איז אויסגעפאלען צו פייערען דער ערשטער דעם זיעג פון שונד איבער דער בעסערער דראמע. בשעת מען האט אין פיפלס טהעאטער געשפיעלט גארדינס לעצטע דראמע „דעמענטיא אמעריקאנא", האט קעסלער אויפגעפיהרט אין טהאליא טהעאטער „דאס אידישע הארץ" פון י. לאטיינער. און געגען אלע ערוואַרטונגען האט דאס לעצטע שטיק שטארק אויסגענומען. די דירעקטארען האבען פשוט זייערע אויגען נ ט געגלויבט, נאר וואס א וואך זיי האט די קאסע אלץ מעהר איבערציינגט אין דעם אונגעהערטען ערפאלג. אין טהעאטער האט מען עס צוגעשריבען די פערדיענסטען פון די גרעסערע אקטיארען. די פרעסע האט דעם ערפאלג צוגעשריעבען מאגולעסקאס פיסעל. אין דעם דאזיגען שטיק דארף דער קאמיקער א טופע טהאן מיט'ן פוס און די ראל פון דעם קאמיקער האט געשפיעלט מאגולעסקא און ער האט עס געטהאן אזוי חנ'עוודיג קאמיש, אז די פרעסע האט באמונה שלמה געגלויבט, אז דער עולם קומט זעהן דאס שטיק צוליעב דעם טופע מיט'ן פיסעל. און קיינער האט זיך בשעת מעשה ניט געקענט אנשטויסען, אז דאס איז א רבנן קדיש נאך דער בעסערער דראמע.

דער לאנגער קאמף צווישען די מוזיק האלס און די טהעאטערס האט זיך געענדיגט מיט א זיעג פאר די לעצטע, און דער גרויסער ערב רב האט זיך איצט אהין א שאט געטהאן. טהאמאשעפסקי האט זיך גלייך אנגעשטויסען, אז עפעס אן ענדערונג א ז פארגעקומען און ער האט ניט פערזאמט די געלעגענהייט און איז באלד ארויסגעטראטען מיט טער'ס א שטיק „די אידישע נשמה". דער חשבון

איז דא פון אויבען אויף און דריקט זיך אפען אויס אין דעם נא־מען. אויב די טהעאטער בעזוכער האבען זיך אזוי אנגעכאפט אן א אידישע הארץ, וועלען זיך אויך אנכאפען אן א אידישע נשמה. און ער האט קיין טעות ניט געמאכט, זיין שטיק האט געהאט ניט קיין קלענערען ערפאלג, ווי קעסלערס. דער לעצטער האט טריאומפירט דעם ערשטען האלבען סעזאן און ער האט טריאומפירט דעם צווייטען האלבען סעזאן.

אבער דערמיט האט זיך טהאמאשעפסקי ניט בענוגענט. ער האט איצט געהאט מעהר צייט און ער האט זיך אונטערגענומען צו דערווייזען, אז ווען עס האנדעלט זיך וועגען א שטיק מיט קונצען וועט ער אלע אנדערע דירעקטארען אויסטרייסלען פון ארבעל. און טאקע צום קומענדען סעזאן האט ער צוגעגרייט זייפערטס א שטיק אונטער'ן נאמען „דאס פינטעלע איד", אלץ אויף דעם זעלביגען סמך, אז עס האבען אויסגענומען „אידישע הארץ" און „א דישע נשמה" דארף „פינטעלע איד" געווים נושא חן זיין. און ער האט געוואוסט, וואס ער טהוט. דער ערפאלג פון „פינטעלע איד" האט איבערשטייגט אלץ, וואס איז ביז דעמאלט געווען אין אידישען טהעאטער. עטליכע און צוואנציג וואכען נאכאנאנד, דאס הייסט כמעט א גאנצען סעזאן האט זיך דאס שטיק געהאלטען און האט איינגעבראכט אן אוצר געלד. אינטערעסאנט איז דערביי צו בעמערקען, אז מ. זייפערט האט זיך אבגעזאגט פון דעם כבוד פון דעם שטיק.

עס איז גרינג צו בעמערקען, אז די פערפאסערס פון די דערמאנטע שטיקער זיינען אלע מעהר אדער ווייניגער פערבונדען מיט דער ביהנע אין איהר ערשטער פעריאדע אין אמעריקא און אזוי גיך ווי לאטיינער האט אויסגענומען מיט זיין „אידישע הארץ" האט מען זיך א קעהר געטהאן צו זיי נאך סחורה און מען האט ריכטיג געטראפען צו ווענדען צו ווענדען זיך.

נאך דעם „ניכט־דא־געוועזענעם" ערפאלג פון „פינטעלע איד" האט זיך פשוט אנגעהויבען א חוכא וטלולא איבער דער בעסערער דראמע. אין דעם קאנטאר פון יעדען טהעאטער האט מען חוזק געמאכט פון יעדען איינעם, וואס האט נאר דערמאנט די בעסערע

פיעסען. ביי די אנדערע דירעקטארען זיינען יעצט ממש די אויגען ארויסגעקראכען פון קנאה. און זיי האבען געזוכט און געאקערט א שטיק, וואס זאל זיך קענען פערגלייכען מיט'ן „פינטעלע איד". אדלער האט פערקויפט זיין זכות פון גרענד טהעאטער צו א קינא־מאטאגראף קאמפאניע און איז אליין נאכדעם אריין אין טהאליא. קעני ליפצין האט אליין געעפענט א טהעאטער און א נאמען גע־געבען איהם ל'פצין טהעאטער. און אלע דירעקטארען האבען פער־געסען זייער רעפוטאציע און איינער דעם צווייטען געזוכט איבער־צויאגען אין שונד. דער ליפצין טהעאטער האט זיך געעפענט אלס „די היים פון דער אידישער דראמע", נאר דער דירעקטאר האט דעם נסיון ניט געקענט בייקומען און אויפגעפיהרט זאלאטארעווס־קי'ס „ווייסע שקלאפען" און דער ערפאלג איז געווען א גרויסער.

נאכ'ן „פינטעלע איד" האבען שוין די אנדערע שטיקער, וואס זיינען געווען געגאסען אין דעם פורעם ניט געהאט אזא מזל. דעם עולם איז פשוט איבערדריסיג געווארען אלץ די זעלביגע מעשה מיט א וואריאציע. און איצט האט זאלאטארעווסקי געוויזען דעם וועג, מיט זיין גרינגער האנד האט זיך אנגעהויבען א סדרה פון גאסענ־פרויען אויף דער ביהנע און ווען זיי זיינען איבערדריסיג געווא־רען איז געקומען א סדרה פון ממזרים און נאכדעם פון באנדיטען און די ביהנע איז ממש פערגאסען געווארען מיט שמוץ.

אזוי ווי אלע טהעאטערס האבען זיך איצט אבגעגעבען מיט איין סארט שטיקער איז אומעדום געגאנגען די זעלביגע סדרה, און אלע שטיקער האבען געהאט איין פנים און דאס האט געפיהרט דערצו, אז קיינס זאל ניט האבען קיין גרויסען ערפאלג און אלע זאלען באלד נמאס ווערען. אבער יעדער דירעקטאר האט איצט גע־האט אין זינען דעם ערפאלג פון דעם „פינטעלע איד" און געהאפט, אז ניט היינט איז מארגען וועט ער אזא שטיק דערטאפען און אנ־שיטען אוצרות גאלד.

אין דער צייט האט אדלער איבערגענומען טהאליא טהעאטער און אויך פערנומען זיך אויף דעם זעלביגען וועג. ער האט אין דעם דאזיגען טהעאטער געשפיעלט צוויי יאהר, און הגם די איינציגע צוויי פיעסען, וואס האבען דארטען אויסגענומען זיינען געווען

„אלישע בן אבויה", וועלכע איז מיט עטליכע יאָהר צוריק דורכגע־פאַלען אין גרענד טהעאַטער און ל. קאָברינס דראַמע „שונאים", איז אָבער די שטרעבונג נאָך א צווייטע „פּינטעלע" געווען אַזוי שטאַרק, אַז ער האָט געשטעלט איין נאַרעשע שטיק נאָכ'ן צוויי־טען און זיי זיינען אַלע דורכגעפאַלען און דער סוף איז געווען, אַז אין צוויי סעזאָנען האָט ער פערלאָרען אַזוי פיעל געלד, אַז פון יעדע־מאָלט אַן האָט ער שוין מורא געהאַט צו נעהמען אַליין א טהעאַטער און ער שפּיעלט אָדער פאַר שכירות אָדער ער מאַכט אַזאַ שותפות, אַז ער זאָל קיין געלד ניט דאַרפען איינשטעלען.

דער איינציגער שרייבער וואָס האָט געקענט די ביהנע און געקענט שאַפען א בעסערע דראַמע איז נאָך גאָרדין געבליבען לעאָן קאָברין. די אַנדערע בעסערע שרייבער האָבען קיין דריסת הרגל אין טהעאַטער ניט געהאַט.

קאָברין האָט א סך געשאַפען אין איין צייט מיט גאָרדינען, און ער איז פערטונקעלט געוואָרען פון דעם לעצטען ניט אַזוי דערפאַר, וואָס יענער האָט טיעפער געקענט אריינדרינגען אין לעבען און האָט געהאַט א ברייטערען בליק אויף דער וועלט, ווי מחמת ער האָט זיך טאַלאַנט ניט אויסגענוצט צו שאַפען דאָס בעסטע וואָס ער האָט געקענט. קאָברין האָט א שטאַרקע שילדערונגס־קראַפט, אַן אויג און אויער פאַר די העלע פאַרבען און טענער פון די עלעמענטאַרע געפיהלען און ליידענשאַפטען, א פּרימיטיווען געזונטען אַפּעטיט נאָך לייב און פלייש, א ליעבע צו מגושם'דיגע סצענעס און א סך טעמפּעראַמענט, און די דאָזיגע אַלע אייגענשאַפטען האָבען זיך גוט געפּאַסט פאַר א שרייבער פון דער אידישער ביהנע. נאָר קאָב־רין האָט ניט קיין מאָס און קיין טאַקט און אונטער דעם שווערען איינפלוס פון דעם אידישען טהעאַטער איז ער דאָרטען, וואו ער האָט געוואָלט קרעפטיג שילדערען, אריינגעפאַלען אָפט אין סענ־זאַציע; וואו ער האָט געזוכט צו זיין מגושם'דיג פּרעהלאַך איז ער אָפט געוואָרען באַנאַל. די פּרימיטיווע נאַטירליכקייט איז אָפט געוואָרען מעלאָדראַמאַטיש און שונדיג. נאָך „מינא" איז זיין ערש־טע פּיעסע געווען „די איסט סייד גהעטא", א ביליגע מעלאָדראַמאַ־טישע שטיק. אין דער „פערלאָרענעם גן עדן" ווערען די עטליכע

בעסערע שטעלען פערזונקען אין וואולגאריטעט און שונד. „דער בלינדער מוזיקאנט" איז נאך א סך ערגער פון די פריהערדיגע פיע־סען, דאס מעלאדראמאטישע, דאס שונדיגע רייסט דא בעזונדערס שטארק די אויגען. און אויך ניט בעסער אויב ניט ערגער איז גע־ווען זיין „יעקב בלומבערג".

צווישען די אויסגערעכענטע שטיקער האט מען אויך אויפ־געפיהרט זיין „סאניע פון איסט בראדוויי" און „צוריסענע קיי־טען",ביידע בעסערע פיעסען, וועלכע זיינען דורכגעפאלען און, משמעות, זיי האבען איהם געוויזען, אז ווען מען וויל אויסנעהמען ביים פובליקום, דארף מען אנווענדען אנדערע מיטלען, און די די־רעקטארען זיינען ניט געווען פויל צו העלפען איהם ווערען פאפו־לער.

דער אמת איז, אז קאברינס ערשטע שטיקער זיינען אפשר ניט געווען ערגער פון גארדינס ערשטע, נאר ווען קאברין האט געשריבען זיין „פערלארענעם גן עדן", „בלינדער מוזיקאנט," „יעקב בלומבערג", האט שוין דער עולם און די קריטיק לאנג פער־געסען, אז גארדין האט געהאט ערשטע שטיקער און דאס איז שוין געווען לאנג נאכדעם, ווי גארדין האט געשאפען „מירעלע אפרת", „סאפהא" און „גאט, מענש און טייוועל". דער מאסשטאב פון דער בעסערער דראמע איז שוין געווען א סך א העכערער און אנשטאט צו שטרעבען צו שאפען וואס בעסערע ווערק, האט ער, פערקעהרט, געלאזט זיך בעאיינפלוסען פון די דירעקטארען און געמאכט חנ'דלאך צו דער מאסע. און דאס האט געפיהרט דערצו, אז כל זמן גארדין האט געלעבט, איז קאברין געשטאנען אין שא־טען.

און ערשט נאך גארדינס טוידט האט זיך קאברין א כאפ גע־טהאן, אז דער וועג מיט וועלכען ער איז געגאנגען האט קיין טובה ניט געטהאן זיין טאלאנט און ער האט אנגעשריבען איינע פון די בעסטע אידישע ארבייטער פיעסען אונטער'ן נאמען „שונאים" און איצט מעהר ווי אלע מאל איז ער געווען ענטשלאסען צו גע־ווינען דאס בעסערע פובליקום.

די צייט איז אבער איצט ניט געווען פאר בעסערע פיעסען

און הגם זיין דראמע „שונאים" האט אויסגענומען, האט ער זיין מעמד ביים טהעאטער ניט פעסטער געמאכט. פערקעהרט, ער איז איצט געווארען איין איינגעבעטענער גאסט און עס איז רעכט, אז א סעזאן זאל אריבער און מען זאל קיין איינציגע פיעסע זיינע ניט שפיעלען. דער זכות פון די „שונאים" איז נאך געווען געגוג, אז מען זאל דעם צווייטען סעזאן אויפפיהרען זיין „בריטש און פראמים", א גוטע און געזונטע קאמעדיע, וועלכע האט געליטען צוליעב א סטרייק, וואס האט דעמאלט אויסגעבראכען אין טהעאטער, וואו מען האט איהר געשפיעלט, און נאכדעם מוז ער שוין אנקומען צו קליינע טהעאטערלאך: זיין נעקסטע פיעסע „יאנקעל בוילע", איינע פון זיינע בעסטע פיהרט מען שוין אויך אין א קליינעם טהעאטערל, מיט א צווייטע קלאסע שפיעלער. און קאברין איז דער איינציגער וואס זוכט איצט צו געבען א בעסערע ליטערארישע פיעסע.

קיין בליצען פון א טיעפען אינטעלעקט פון א שארפע בעאבאכטונגס־קראפט און פון א ברייטער קענען דאס לעבען, זעהט מען ניט אין קיינע פון קאברינס פיעסען. אפט רופען זיי ארויס א פערדרוס מיט זייער פלאכקייט און רויהייט, נאר זיינע בעסערע דראמען צייכענען זיך אויס מיט א טהירישער געזונטקייט. ער איז געשטאנען נעהענטער צום פאלקס־מענשען ווי גארדין און אריינגעבראכט מעהר אמעריקאנער פארב פון אידישען לעבען, ווי גארדין און הגם ער איז אידישער ווי גארדין, פעהלט אויך אין זיינע דראמען דער אמת'ער אידישער גייסט.

כמעט אין דער זעלביגער צייט מיט קאברינען האט אנגעהויבען צו שרייבען ז. ליבין.

ליבין האט געהאט אן אויג פאר שטילע און רוהיגע פארבען. ער האט געגוג קאליר געפונען אין דעם גרויען אין לעבען און אונטער זיין פענזיל זיינען די סארסטע פארבען פרעהליכער געווארען. דער גערויש און טומעל פון לעבען, די קאכעדיגע ליידענשאפטען האבען איהם געלאזט קאלט און ער האט זיין בעגייסטערונג געזוכט אין דעם וואכעדיגען ווערקשטאט, אין די קליינליכע אלטעגליכע פאסירונגען.

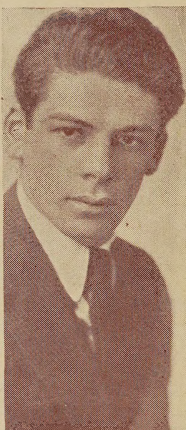
מאָריס שוואַרץ

יאָזעף שענגאָלד

בן עמי

מוני ווייזענפריינד

צילע אַדלער

בערטאַ גערסטען

לאַזאַר פרייד

ש. גאָלדענבורג

פון איהם האָט מען ערוואַרט, אז ער וועט ארויפברענגען מעהר נאַטירליכקייט, מעהר אמת'ן לעבען אויף דער ביהנע, ניט די אויסעראָרדענטליכע זעלטענע פּאַסירונגען, וואָס זיינען דאָס רוב די פרוכט פון דער פאַנטאַזיע, נאָר די געוואוינליכע בעגעבענהייטען, מעשים בכל יום, און בעשטראַהלען זיי מיט דעם חן, וואָס זיין אויג האָט אין זיי געזעהן. אפשר האָט ער די ערשטע יאָהרען געשטרעבט דערצו, נאָר מחמת ער איז נאָך געווען אונערפאַהרען איז דאָס איהם ניט אזוי געלונגען. זיכער איז, אז די ערשטע יאָהרען איז ער געווען ערנסטער אין זיין שאַפען, נאָר זיין קאַריער אויף דער ביהנע איז אוועק אנדערש ווי ביי גאָרדין און קאָברין. מיט די „געבראָכענע הערצער“ הויבט זיך אָן א נייע עפּאָכע אין זיין דראַמאַטישער טהעטיגקייט, אבער דער נייער וועג פערשפּרעכט ניט קיין גוטס זיין טאַלאַנט. וואָס ווייטער ווערט ער אלץ מעהר סענטימענטאַל־מעלאָדראַמאַטיש און אלץ מעהר רוקט ער זיך אוועק פון דעם רעאַלען לעבען. אין גיכען האָט ער געוואונען א נאָמען אלס דער דראַמענשרייבער, וואָס קען ציהען טרערען, און אין דער צייט וואָס די בעסערע דראַמע איז פערטריבען געוואָרען פון דער ביהנע, האָט ער דאָרטען פערנומען גאָר א גרויסען פּלאַץ. אלס פערפאַסער פון מעלאָדראַמען און דערצו מיט א נאָמען פון א בעסערען שרייבער, איז ער געוואָרען ווי געוואונשען פאַר דירעקטאָרען, וואָס האָבען נאָך אביסעל בושה געהאַט פאַר זיך אליין.

ליבין אזוי ווי אלע אנדערע, וואָס האָבען געשריעבען פאַר'ן אידישען טהעאַטער האָט אריינגעפיהרט אין זיינע שטיקער דעם קאָמישען עלעמענט, און פון א ליטעראַרישען שטאַנדפּונקט, איז זיין קאָמישער עלעמענט דער וויכטיגסטער טהייל, ווייל ער איז גענומען פון לעבען און טראָגט אויף זיך דעם ריכטיגען שטעמפּעל פון ליבין. אמאָל איז דער קאָמישער עלעמענט גראָב און וואולגאָר אין פשוט עקעלהאַפט, אין איינער פון זיינע ערשטע פּיעסען געהט ארום דער קאָמיקער מיט א ליכט זוכען וואַנצען אין די ווענד, אין זיין סאַמע נייעסטער פּיעסע גיט דער קאָמיקער אָנצוהערענים, אז ער לויפט אויף נקיות. נאָר דאָס רוב איז דער דאָזיגער עלעמענט

א שטיק פון לעבען, וואָס הויבט אָן שטראַהלען אונטער ליבינס ווייכען הומאָר.

עס איז פערשפּאַרט צו זאָגען, אַז זיינע שטיקער זיינען גע־וואוינליך גלאַטיג און צו ריכטען פון זיין „איינציגען עדות" האָט ער די קראַפט דורכצופיהרען א פּסיכאָלאָגישע האַנדלונג און געבען א בעסערע קאָנסטרוקציע.

און אין דער צרה'דיגער שלים־מזל'דיגער צייט איז אין ניו־יאָרק געקומען דער אידיש־דייטשער שוישפּיעלער רודאָלף שילד־קרויט. ער איז געקומען גאַסטראָלירען אין דעם דייטשען טהעאַ־טער און אויסגעכאַפּט האָט איהם טהאָמאַשעפסקי פאַר פּיפּלס טהעאַטער. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז ער בעזיצט א געזונטען אידיש און ווען ער זאָל קומען אין דער צייט פון דער אויפבלי־הונג פון דער בעסערער דראַמע, וואָלט ער א גרעסערן קיום גע־האַט אין אידישען טהעאַטער, נאָר דער נייער עולם האָט שילד־קרויט'ן ניט געקענט אָבשאַצען און זיין שפּיעלען אין ריינעם אידיש איז געווען א חסרון, ווייל דאָס האָט בעשיינפּערליך בעווי־זען דעם פּראָסטען טהעאַטער געהער, אַז מען נעהמט איהם אויף זיכער און מען רעדט איהם איין פויגעלאך אין בוזים.

נאָר א קורצע צייט איז שילדקרויט געשטאַנען אין פּיפּלס טהעאַטער און איז נאָכדעם דעם גאַנצען סעזאָן אַרומגעגאַנגען לע־דיג. אויפ'ן צווייטען סעזאָן איז ער אַריין אין נאַוועלטי טהעאַ־טער, אונטער דער דירעקציאָן פון פרוי אַדלער. און הגם דער טהעאַ־טער „נאַוועלטי" איז געווען מחוץ למחנה, און אין אַלע ניו יאָרקער טהעאַטערס זיינען שטיקער געפאַלען, האָט אויסגעזעהן אַזוי ווי שילדקרויט האָט געבראַכט די גאולה פאַר דער בעסערער דראַמע. נאָר פרוי אַדלער האָט אויסגעדוכט, אַז זי ווערט פערדונקעלט פון שילדקרויט'ן און עס האָט זיך אָנגעהויבען א רייסעריי מיט נגישות מיט אונטערפּיסלאַך, און דער פּועל יוצא איז געווען, אַז ער האָט גע־מוזט אַרויסטרעטען פון טהעאַטער אין מיטען סעזאָן. און הגם אין טהעאַטער איז אַריין פרוי טהאָמאַשעפסקי, זעהר א בעליעבטע סובּרעטין, מיט א גרויסער אָנהענגערשאַפט און זי האָט צוגעטראָ־פען מיט א שטיק אין דעם סאַמע גוסט פון דעם פּראָסטען טהעאַ־

טער בעזוכער, האט זיך דער טהעאטער נאך געהאלטען עטליכע וואכען און צום סוף געפלאצט.

נאך אזא ערפאהרונג איז שילדקרויט פערבליבען אין ניו־יארק ביז נאכ'ן סעזאן און איז צוריק אוועקגעפאהרען קיין דייטש־לאנד.

אין 1909 זיינען פון רוסלאנד אנגעקומען געסט. זיי זיינען געווען רחל קאמינסקא, פריילין זאסלאווסקא און פישזאן. מיט די לעצטע צוויי האט קעסלער געעפענט דעם סעזאן אין טהאליא טהעאטער, נאר זיי האבען זיך דא ניט אנגענומען און זיי האבען זיך באלד צוריקגעקעהרט קיין רוסלאנד. נאך זיי איז אין טהאליא טהעאטער אריין רחל קאמינסקא און זי איז אבגעשטאנען א גאנ־צען סעזאן. אין עטליכע חדשים ארום איז צוגעקומען א. קאמינסקי, נאר ער איז ערגעץ ניט אנגאזשירט געווארען. ער האט געדונגען א קליין פערוואַרפען טהעאטערל, אבער האט זיך דארטען לאנג ניט געהאלטען.

אין דער צייט איז אין אמעריקא געקומען שלום אש. ער איז שוין געווען בעקאנט דעם טהעאטער־בעזוכער דורך זיין „גאט פון נקמה“. מען האט דא פריהער אויך אויפגעפיהרט דעם „חלום פון מיין פאלק“ און „מיט'ן שטראם“, נאר זיי זיינען דורכגעפאלען. ער האט געווארפען אן אויג אויף דער ביהנע, נאר די דירעקטארען האבען קיין איבריגען ענטהוזיאזם ניט ארויסגעוויזען מיט זיין קו־מען. דאס איז געווען די צייט פון „פינטעלע איד“ און אלץ וואס איהם איז געלונגען איז געווען צו פערקויפען קעסלער'ן דעם „לאנדסמאן“, א ביליגע קאמעדיע וואס איז אויפגעפיהרט געווארען שוין נאך אש'עס אוועקפאהר און וואס איז דורכגעפאלען די ערשטע וואך. דער „לאנדסמאן“ איז אויפגעפיהרט געווארען אין דעם נייע־ען טהעאטער, וואס איז ערשט פארטיג געווארען און געטראגען דעם נאמען „קעסלער טהעאטער“. דער דאזיגער טהעאטער איז געבויט געווארען פאר דער אידישער ביהנע אויף א שעהנער גאס און איז דער גרעסטער, וואס אידען פערמאגען.

אין דעם נייען טהעאטער איז די שפע געווען א גרעסערע ווי איז די אנדערע טהעאטערס. און דער ערשטער סעזאן איז דארטען

געוועז פרעהליכער ווי אומעדום, און דאס האט די דירעקטארעז איינגעגעבען א געדאנק, אז די אלטע פעררופענע גאס, וואו זייערע טהעאטערס זיינען געשטאנען איז אויסגעשפיעלט, און זיי האבען אבגעזוכט אן אונטערנעהמער, וואס האט זיך פאר זיי געשטעלט בויען א נייען טעמפעל פון קונסט אין שכנות מיט „קעסלער'ס טהע־אטער".

ווען דער צווייטער נייער טהעאטער, אויך אזוי גרויס ווי קעסלערס, האט געהאלטען ביים פארטיג ווערען, האבען זיך די דירעקטארען דערשראקען. אין ניו יארק איז דאס יאהר געווארען אן אויסכאפעניש אויף טהעאטערס. די מוזיק האלס וואס זיינען איצט געווען איינגאנצען אויסגעשפיעלט, האבען זיך פערוואנ־עלט אין טהעאטערס און אין ניו יארק האט מען דעם סעזאן אנגע־צעהלט א גאנצען צעהנדליג. די דירעקטארען פון די גרויסע טהעא־טערס האבען בעשלאסען צו מאכען א טראסט און געגען אלע ערוואַרטונגען האבען זיי עס דורכגעפיהרט, איידער זיי האבען צייט געהאט גוט צו בעטראכטען זיך.

דער חשבון איז געווען, אז ווען זיי וועלען אלע זיין צוזאמען און ניט דארפען קאנקורירען איינער מיט'ן צווייטען, וועט ניט זיין נויטיג צו האבען א בעזונדער טהעאטער פאר יעדען שטערן. עס האט זעלטען געטראפען, אז אלע טהעאטערס זאלען האבען אין דעם זעלביגען סעזאן גרויס שפע און געוואוינליך ווען איינער אדער צוויי גרויסע טהעאטערס האבען זעהר גוט אויסגעמאכט, איז דער דריטער געווען אויף צרות. מען האט קיין מאל ניט געקענט וויסען אין וועלכען טהעאטער די מזל ברכה וועט אריין. דער ערשטער אויפטהו איז געווען צו בעגרענצען די צאהל גרויסע טהעאטערס אויף צוויי, און די שטערן האבען זיך אריינגעקליבען אין די צוויי נייע טהעאטערס. טהאליא טהעאטער איז געבליבען שטעהן לעדיג און פיפלס איז פערדונגען געווארען פאר גוי'שע פארשטעלונגען. דאס איז געווען פון איין זייט אן עקאנאמיע, און פון דער צווייטער זייט האט דער נייער פלאן בעפרייט א שטערן פון שפיעלען אין ניו יארק און ער האט געקענט ארומפאהרען איבער דער פראָ־ווינץ און מאכען פאר'ן טראסט בעסערע געשעפטען, ווי ווען ער

איז געשטאַנען אין א בעזונדער טהעאטער אין ניו יאָרק. א חוץ דעם האָבען די דירעקטאָרען געהאַפט, אז צוזאַמען וועלען זיי קענען אויפהויבען א קאָפּ קעגען דער אקטיאָרען יוניאָן און דיק־טירען איהר זייערע בעדינגונגען און טאקע איידער דער טראָסט איז אלט געוואָרען עטליכע חדשים האָט אויסגעבראָכען א סטרייק אין זייערע צוויי טהעאטערס.

די צרה מיט'ן טראָסט איז געווען, וואָס די דירעקטאָרען האָ־בען זיך געלאָזט פערפיהרען פון א נאָמען און זיי האָבען פערגע־סען, אז דאָס איז געווען די אלטע קאָמבינאַציע מיט א נייען אונ־טערשלאַק. זיי האָבען ניט בעגריפען, אז א חוץ אלעמען קען א טראָסט פון צוויי טהעאטערס קיין קיום ניט האָבען, ווען ער איז ארומגערינגעלט מיט פינף מאָל אזוי פיעל אונאבהענגיגע טהעאַ־טערס. און דער עיקר איז, זיי האָבען ניט פערשטאַנען, אז ווען דער מוסטער פון קונסט אויף דער ביהנע ווייזט זיך ארויס אין א „פינטעלע איד“, זיינען שטערען א גאנץ איבריגע זאַך אין טהע־אַטער. קונסט געהט דעמאָלט אריין אין שוסטער־גאַס און ווער עס וויל קען שפּיעלען און ווער עס וויל קען שרייבען. און טאקע א פּאָר קלענערע טהעאטערס האָבען געמאַכט א סך, א סך בעסערע געשעפטען פון דעם טראָסט.

דער טראָסט האָט געדויערט איין סעזאָן און די נאָכוויהענים האָט אָנגעהאַלטען נאָך א קאַרגען סעזאָן. כדי צו פערבעסערן זייער אייגענע מערכה האָבען זיך קעסלער און טהאָמאַשעפסקי אוועק־געלאָזט קיין רוסלאַנד אַנהויב זומער צווישען די צוויי סעזאָנען. דאָרטען האָט זיך טהאָמאַשעפסקי געטראָפען מיט אָסיפּ דימאָוו, וועמעס „שמע ישראל“ ער האָט מיט עטליכע יאָהר צוריק אויפגע־פיהרט. ער האָט בייגעוואוינט א פאָרשטעלונג פון דעם „אייביגען וואנדערער“ און ער האָט בעשיינפּערליך געזעהן דעם איינדרוק, וואָס די דאָזיגע פּיעסע האָט געמאַכט אויפ'ן צושויער. ער האָט אָנגעבאָטען דימאָוו'ן צו קומען קיין אמעריקא און יענער האָט דעם פאָרשלאַג אָנגענומען.

דאָ האָבען זיך די יוצרות ווידער איבערגעקעהרט. די בעסע־רע פּיעסען האָבען איצט דעם איינציגען מקום מנוחה געפונען אין

טהאָמאשעפסקי׳ס נעשאָנאַל טהעאַטער, און בשעת אַדלער האָט אין דיוואַי טהעאַטער גע׳מענדעל־ביילים׳ט עם כל הנערים, און קעסלער האָט געשטעלט ליבינס איין מעלאָדראַמע נאָך דער צווייטער, האָט טהאָמאַשעפסקי אויפגעפיהרט טאָלסטאָי׳ס לעצטע דראַמע, וואָס איז דורכגעפאַלען און אין אַ פּאָר חדשים אַרום האָט ער געשטעלט דעם „אייביגען וואַנדערער" פון אָסיפּ דימאָוו, ניט אַכטענדיג אויפ׳ן ראַטה פון די שותפים און היימישע מענשען, און די אַקטיאָרען וואָס האָבען געשפּיעלט אין דער דראַמע און האָבען מיט איין מויל נביאות געזאָגט, אַז עס וועט זיין אַ חרפּה צו זיין אין טהעאַטער דעם אָבענד פון דער ערשטער פאָרשטעלונג, אַזוי מאוס וועט די פּיעסע דורכפאַלען. נאָר די נבואה איז ניט מקוים געוואָרען, און דער „אייביגער וואַנדערער" האָט שטאַרק אויסגענומען ביי ניו־יאָרקער פּובליקום. נאָך דעם זעלביגען סעזאָן האָט טהאָמאַשעפסקי אויפגעפיהרט דימאָוו׳ס „גערונגענעם חתן" און די נייע פּיעסע איז דורכגעפאַלען. דעם צווייטעז סעזאָן האָט ער דעם טהעאַטער געעפענט מיט דימאָוו׳ס צייט־בילד „מלחמה", און די דאָזיגע פּיעסע איז אויך דורכגעפאַלען.

אין דעם זעלביגען סעזאָן איז ווידער געקומען קיין אַמעריקא שלום אש און ער האָט אויך אַ מקום מקלט געפונען אין נעשאָנאַל טהעאַטער פאַר זיין „אונזער גלויבען", וואָס האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט. דאָ האָט מען אויך דעם סעזאָן געשפּיעלט אברהם שאָמער׳ס „גרינעם מיליאָנער", פאַרסמעסיגע קאָמעדיע, אָהן פּרעטענזיעס, אָבער אַ גלאַטע און פון לעבען גענומען. און דעם דריטען סעזאָן האָט ער אויפגעפיהרט „ישראל׳ס האָפנונג", אַ דראַמע, און „די נעקסט־דאָריגע" אַ קאָמעדיע פון ל. קאָברין און דער „שנירעל פּערל" פון שלום אש. אונטער די אַלע דריי יאָהר האָט מען אין קעסלערס טהעאַטער אויפגעפיהרט בלויז צוויי בעסערע פּיעסען: „דער פאַלשער משיח" פון מאַרק ארנשטיין און „יעדער מיט זיין גאָט" פון ד. פּינסקי. אויך אַדלער האָט אויפגעפיהרט צוויי בעסערע פּיעסען דער „איד" פון עדלין און קופּערמאַן און „צובראָכענע געטער" פון בוקשטיין.

עס האָט שוין אָנגעהויבען אויסצוזעהן אַזוי ווי די פּערטריי־

בענע בעסערע דראמע געווינט צוריק א פלאץ אויף דער ביהנע, אויב ניט דעם בכבוד'יגען פלאץ וואס זי האט פריהער פערנומען, איז לכל הפחות אן אייגענעם ווינקעל. און הגם אין די דערמאנטע עטליכע יאהר האבען ווידער געהאט אן אונגעהויער גרויסען ער־פאלג צוויי מעלאדראמעס, וועלכע האבען אלעמען איבערראשט דערמיט, וואס זיי זיינען געקומען גלייך איינע נאך דער צווייטער אין דעם זעלביגען טהעאטער, פון דעם זעלביגען אויטאר, און יעדע פון זיי איז געגאנגען כמעט א גאנצען סעזאן, אדער ריכטיגער צו דריי און צוואנציג וואכען. די דאזיגע צוויי מעלאדראמעס זיינען געוועזן „די לעבעדיגע יתומים" און דער „פרייז פון ליעבע" פון י. זאלאטארעווסקי. דאך איז די לאגע פון דער ביהנע שוין ניט געווען אזוי טרויריג ווי אין די יאהרען פון דער „אידישער נשמה" און „פינטעלע יוד". די דערמאנטע מעלאדראמעס גופא זיינען שוין געווען א שריט פארווערטס. אין זיי איז שוין ניט געווען די הפקרות פון אמאליגער היסטארישער אפערעטע און פון „פינטעלע איד". אין דעם „פרייז פון ליעבע" זיינען די סצענעס געווען געפלאכטען איינע אין דער אנדערער און די אקטען פערבונדען איינער מיט'ן צווייטען. אבער דער עיקר איז, אז דער ערפאלג איז ניט געווען קיין נויטוועגדיגער נאר א צופעליגער און האט ניט אויסגעשלאסען די בעסערע דראמע פון דער ביהנע, און אויב די לעצטע האט ניט געקענט אזוי שטארק אויסנעהמען, האט זי שוין אבער געהאט א געוויסען קרייז, וועלכען זי איז געפעלען געווען און דאס הייסט, אז עס האט זיך שוין פארמירט פון דעם נעכטיגען ערב רב א גע־וויסער עולם פאר בעסערע פיעסען.

די מלחמה האט כמעט אין גאנצען אבגעשטעלט די איינ־וואנדערונג אין לאנד און דער שטענדיגער טהעאטער בעזוכער האט דערווייל צייט געהאט מעהר אדער ווייניגער צו ענטוויקלען זיין געשמאק. און דער געשמאק ענטוויקעלט זיך אפילו אהן דער הילף פון אויפקלערונג. און ניט האבענדיג קיין נייען עלעמענט אין טהע־אטער. האבען די דירעקטארען געמוזט זיך ריכטען מיט דער העכערער מבינות, וואס איז צוגעקומען דעם שטענדיגען טהעאטער בעזוכער.

נאַר עס געדויערט אַ לאַנגע צייט ביז אַ געשמאַק ענטוויקעלט זיך און דערוויייל איז געשאַפן געוואָרן אין טהעאַטער אַן איבער־גאַנגס עפּאָכע, גראַד ווי דאָס איז געשעהן אין די ניינציגער יאָה־רען, און דאָס מאַכט מעגליך אַז מען זאָל שפּיעלען סיי אַ נאַרעשע שטיק און סיי אַ בעסערע דראַמע און ביידע סאָרטען האָבען אַ שאַנס אָדער דורכצופאַלען אָדער אויסצונעהמען.

אין גרונט ווידערהאָלט זיך אין טהעאַטער די זעלבינע גע־שיכטע פון די ניינציגער יאָהרען, מיט דעם אונטערשייד וואָס איצט דאַרף מען אָנהויבען צוריק פון אלף בית, בשעת פאַר די אויגען שטעהט אַ גאַנצער רעפּערטואַר פון גוטע דראַמען. און דאָס שטעלט אין אַ שלעכטער לאַגע דעם בעסערען שרייבער. ער איז גע־צוואונגען צו מאַכען קאָמפּראָמיסען, וועלכע מיט פינף און צוואַנ־ציג יאָהר זיינען בעגעגענט געוואָרען מיט לויב־געזאַנגען און פאַר וועלכע איצט קען ער נאָר געטאַדעלט ווערען.

די ערשטע דראַמענשרייבער זיינען כמעט אַלע אַרונטער פון דער סצענע, די מייסטע זיינען געשטאָרבען און די אַנדערע האָבען פערלאָרען זייער אָנהאַלט אויף דער ביהנע. דער איינציגער וואָס ווייזט זיך נאָך אַמאָל אויף דער ביהנע, איז יאָזעף לאַטיינער, אָבער אין טהעאַטער האָט מען שוין לאַנג פערגעסען זיין אַמאָליגע גדולה. די שרייבער וואָס זיינען נאָכדעם געקומען, אַ חוץ קאָברין און ליבין, וועגען וועלכע עס איז שוין געוועזן גערעדט, זיינען יצחק זאַ־לאַטאַרעפּסקי, נחום ראַקאָוו, משה ריכטער, י. קאָרנבליט, אברהם שאָמער און פאַרטײגע דראַמענשרייבער פון רוסלאַנד זיינען צוגע־קומען ד. פּינסקי, שלום אַש און אָסיפּ דימאָוו. דאָס הייסט די צאָהל פון די שרייבער וואָס מאַכען פּיעסען פאַר׳ן אידישען טהעאַטער איז אַ סך, אַ סך אַ גרעסערע, נאָר די אַנדערע אָדער זיי ווייזען זיך אַמאָל אין אַ שמיטה אָדער זיי קומען אַרויס מיט אַ פּאָר שטיקער און ווערען פערשוואונדען. פון די אויסגערעכענטע שרייבער האָבען זיך מעהר אָנגעזעהן אויף דער ביהנע צייט עס האָט זיך אָנגעהויבען דאָס פאַלען פון דער בעסערער דראַמע זאָלאַטאַרעפּסקי און ראַקאָוו, ביידע האָבען געקענט די מלאכה פון דער ביהנע, וועלכע זיי ווייסען מעהר פון אינערוויייניג ווי פון דרויסען. דער ערשטער איז יאָהרענ־

לאנג געווען אן אקטיאר און דער צווייטער איז געווען נאהענט פער־בונדען מיט'ן טהעאטער אין לאנדאן. ראקאוו האט אריינגעבראכט דאס גאנצע פעקיל גרינס אין טהעאטער און ער האט אויף זיין אייגענעם רעכענונג א גאנצע סדרה שטיקער, וואס האבען צו טהאן מיט גרינע, ווי „דער גרינער בחור", „די גרינע מויד" און דאס גלייכען. זאלאטארעפסקי ווידער האט אריינגעבראכט „די ווייסע שקלאפען" אין די סאמע נידריגע אונטערוועלט אין טהעאטער, הגם ראקאוו האט מיט איהם אין דעם קאנקורירט.

זאלאטארעפסקי האט די ערשטע יאהרען זיך מעהר געשניטען אויף לאטיינער און הורוויטשעס שטייגער און זיינע ערשטע שטיקער זיינען צוזאמענגעשטעלט ווי זייערע, מיט דער גאנצער גוזמא־דיגקייט, איבערטריבענקייט און הפקרות. זיינע שאנסען צו האבען א שטיק אויפגעפיהרט איז מעהר אבגעהאנגען אן דעם ערפאלג אדער דורכפאל פון זיין פריהערדיגער שטיק. אויב זיינע א שטיק איז דורכגעפאלען, זיינען די טהירען פון טהעאטער פאר איהם פערמאכט געווארען אויף א לאנגע צייט, נאר ווען א שטיק זיינע האט אויס־גענומען האט ער געהאט די מעגליכקייט צו פערקויפען א צווייטע. ער האט דאריבער א לאנגע צייט זיינע שטיקער אויפגעפיהרט אין קליינע טהעאטערס אין ניו יארק אדער גאר אויף דער פראווינץ און ארויסגערוקט צום פראנט האט ער זיך ערשט אין דער צייט פון די „לעבעדיגע יתומים" און „פרייז פון ליעבע", און צוויי סעזאנען איז ער געווען דער צויבערער פון דער ביהנע. אבער אזוי ווי ער האט דעם זעלביגען צויבער נאך אמאל ניט דערוויזען, איז ער ווי־דער פעררוקט געווארען צום הינטערגרונט. זיינע שטיקער צייכע־נען זיך אויס מיט שטארקע סיטואציעס און זיי האבען שטענדיג א מוסר השכל.

אין ראקאוו'ס שטיקער ליגט די געוויכט מעהר אויפ'ן פארסי־שען עלעמענט, א גראבער, האמאטנער, און וואו זאלאטארעפסקי נעהמט מיט די שטארקע מעלאדראמאטישע סיטואציעס, נעהמט ראקאוו מיט'ן גראבען פארס.

דער קאנטראסט פון זיי איז אברהם שאמער: זיינע שטיקער צייכענען זיך אויס מיט לייכטקייט, וואס איז כמעט פרעמד דער

אידישער ביהנע. זיינער א סיוזשעט, צי א פאַרס, צי אַ קאָמעדיע, צי אַ טראַגעדיע איז זעהר איינפאַך און ער בעזיצט אַ געבוירענע פער־שטענדניס פאַר דער ביהנע. ער בעשאַפט מיט גאַר קליינע מיטלען שעהנע עפעקטען. זיינס אַ שטיק איז ניט קיין זאַק, וואו עס איז אָנגעשטופּט מיט כל המינים, נאָר בעשטעהט פון אַ גאַנצער האַנד־לונג, דורכגעפיהרט מיט דער גרעסטער עקאָנאָמיע. זיינע שטיקער זיינען דאָס רוב פלאַך, אָבער זיי בעליידיגען ניט דעם בעסערען גע־שמאַק און אַמוזירען דעם ברייטען עולם.

משה ריכטער, הגם זיין „טייבעלע" האָט געהאַט מיט יאָהרען צוריק אַ היבשען ערפאָלג, איז ער ביז די לעצטע יאָהרען געווען דערוויטערט פון דער ביהנע און אַרויסגעריסען האָט ער זיך מיט זיין „צו שפּעט" און „איהר ערוואַכונג", ביידע שטיקער פון דער אונטערוועלט. ער און אַזוי אויך קאַרנבליט שיידען זיך אונ־טער פון די אַנדערע שרייבער פון דעם סאָרט דערמיט, וואָס זייערע שטיקער זיינען איינפאַכע און עס בעמערקט זיך אין זיי מעהר אָדער ווייניגער אַ שטרעבונג צו נאַטיר־ליכקייט. אין זיי בעגעגענט מען אָפט אַ לאָקאַלע סצענע מיט דעם ריכטיגען קאָליר, געמאָלט אויף אַ בעל הבית'ישען אופן.

שלום אש האָט געשאַפען איין פּיעסע, וואָס שיינט אַרויס פון דעם אידישען רעפּערטואַר מיט איהר גאַנצקייט, ווייכקייט און קינסטלערישער שעהנקייט. דאָס איז „דער גאָט פון נקמה". דער טאָן איז אויסגעהאַלטען פון אָנהויב ביז'ן סוף און אַלע איינצעל־הייטען פיהרען צום אונפערמיידליכען שלוס. אין דער פּיעסע זעהט מען ניט נאָר דאָס הייזעל נאָר אויך די נשמה פון די געפאַלענע און געזונקענע און זי איז אַרויסגעבראַכט אין די איידעלסטע שטריי־כען. אָבער אין די אַנדערע פּיעסען איז שלום אש ניט געווען אַזוי גליקליך. איינינע בעלאַנגען ניכער צו דער דראַמאַטישער ליטעראַ־טור און אַנדערע האָבען ניט קיין איבריגען ליטעראַרישען און קיין דראַמאַטישען ווערטה.

דוד פּינסקי הגם ער שרייבט שוין פּיעסען אַ יאָהר צוואַנציג, האָט נאָך אַלץ זיין וועג ניט געפונען. דאָס געוואוינליכע, דאָס אַל־טעגליכע האָט פאַר איהם קיין בעדייטונג ניט און ער זוכט דאָס אויי־

סערגעוואוינליכע און פאלט דאריבער אפט אריין אין מעלאדראמע און זיין סטיל ווערט באמבאסטיש. זיין „מאמע" דארף זיין א גאנץ רעאליסטישע זאך, נאר עס פעהלט אין איהר לעבען. „יעדער מיט זיין גאט" דארף שוין זיין סימבאליסטיש און קומט ארויס מעלא־דראמאטיש. „גאברי און די פרויען" איז ניט קיין לעבען, ניט קיין פאנטאזיע, דאס איז א נאקעטער טהעזיס מיט באמבאסטישע פראזען.

אסיפ דימאוו איז געקומען צום אידישען טהעאטער מיט דער פארטיגער פארם, וואס איז די לעצטע יאהרען געברויכט געווארען אויף דער אייראפעאישער ביהנע. זיינע פיעסען צייכענען זיך אויס מיט מעהר שטימונג ווי אינהאלט, זיי זיינען מעהר סצענעס ווי דראמען. ניט דורכגעטראכט נאר אנגעווארפען אונטער דעם ערש־טען איינדרוק. די שילדערונגען זיינען לייכט, אבגעריסען. דער אי־בערגאנג פון דער רוסישער ביהנע צו דער אידישער האט איהם אביסעל צוטומעלט, ער האט פארלארען זיין מאסשטאב און גענו־מען טאפען אין דער פינסטער. עס האט צו איהם אפעלירט די שווע־רע האנדלונג, וואס גרעניצט מיט סענזאציע, און זיין לייכטער זשאנר האט זיך אין דעם פערלארען. „מלחמה" איז געוועז די פרוכט פון דעם דאזיגען איינפלוס און עטליכע יאהר נאכאנאנד האט ער זיין גלייכגעוויכט ניט געקענט געפינען. געקומען צוריק איז ער אין זיין פיעסע „די וועלט אין פלאמען", וואס איז געשריעבען לייכט, אבגעריסען, מיט א מיסטישער צופארבונג, ניט דערערדט און ניט דערזאגט און איז פול מיט שטימונג.

א חוץ די שרייבער, וואס שאפען פאר דער ביהנע זיינען פאר־האן נאך אנדערע, וואס פערדיענען גרוים אויפמערקזאמקייט און דאס זיינען יענע, וואס רעכענען זיך ניט מיט קיינע פאדערונגען פון דעם טהעאטער און שרייבען ווי די מוזע דיקטירט זיי.

דער וויכטיגסטער פון די דאזיגע שרייבער איז י. ל. פרץ. עט־ליכע זאכען זיינע האט מען געשפיעלט סיי אין רוסלאנד און סיי אין אמעריקא, נאר דאס איז געשעהען מעהר צוליעב דעם שרייבער ווי צוליעב די ווערק, און ביי דעם גאנצען כבוד וואס דאס פאלק האט אויף איהם געלעגט, האבען זיי קיין ערפאלג ניט געהאט.

פּרץ איז ניט געווען קיין דראַמענשרייבער פאַר דער ביהנע. פּרץ איז אַ שרייבער פון בליצען, וועלכע קענען אַנהאַלטען נאָר אַ הרף עין, אָבער ניט פון קיין דראַמע וואָס מוז האָבען אַן אָנהויב, אַ מיטען און אַ סוף. ווען ער איז שוין געווען אַריבער פיערציג, דאָס הייסט מיט אַ געשטעלטען טאַלאַנט, האָט זיך איהם אפילו ניט גע׳חלומ׳ט אַז ער וועט ווען עס איז פּרובירען דאָס פעלד פון דראַמע. דעמאָלט האָט ער אַליין ערקלערט, אַז דאָס איז ניט פאַר זיין טאַלאַנט, גראַד ווי דער ראָמאַן איז ניט געווען פאַר זיין זשאַנר. זיין גרויסקייט האָט זיך אַרויסגעוויזען אין קורצקייט, שאַרפקייט און גייסטיגע פייערווערק. און הגם איהם איז שפּעטער געלונגען צו שאַפען עטליכע דראַמאַטישע ווערק צייכענען זיי זיך מעהר אויס מיט זייער ליטעראַרישען ווערט, ווי מיט׳ן דראַמאַטישען.

מערקווירדיג, וואָס פּרץ, וועלכער האָט דער ערשטער אַריינגעפיהרט דעם מענשען אין דער אידישער ליטעראַטור האָט אין דער דראַמע דוקא אַריינגעבראַכט דעם אמת׳ן עכטען אידען. זיינע דראַמען זיינען די סאַמע אידישע וואָס אונז׳ער ביהנע פערמאָגט. אין זיין וויכטיגסטער דראַמע „די גאָלדענע קייט“ איז פערקערפּערט די גאַנצע אידישקייט מיט איהרע האָפנונגען און גלויבען און שטרעבען און טראַכטען, און זי איז די אידישטע דראַמע וואָס איז ווען געשריבען געוואָרען. אידיש איז דער גייסט, אידיש איז די אַטמאָספער, אידיש איז דער סטיל, און אַ זעלטענער חן פון פּאָעזיע איז אויסגעגאָסען אויף אַלץ. דער דראַמאַטישער איינדרוק ווערט וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער, נאָר ער קומט ניט אַזוי פון געוואוינליכער בעדייטונג, וואָס די ווערטער דריקען אויס, ווי פון אַ צווייטער שטומער בעדייטונג, וואָס די אַטמאָספערע שאַפט אַרום און פרעסט איין אויפ׳ן מאַרך.

אויף קיין ביהנע וועט „די גאָלדענע קייט“ ניט מאַכען דעם איינדרוק, וואָס זי רופט אַרויס ביים לייענען. דאָס איז אַ פאַנטאַזיע, וואָס טאָר ניט האָבען קיין מגע ומשא מיט ערדישער בעקליידונג און מאַכט אַ רושם נאָר, ווען זי אַפּעלירט צום לעזער׳ס פאַנטאַזיע. דאָס איז אַ דראַמע געשאַפען פאַר דער ליטעראַטור און ניט פאַר דער ביהנע.

א צווייטע פרץ'ס דראמע איז אין „פאליש אויפ'ן קייט". דא איז דוקא פארהאן א דראמאטישע האנדלונג, וואס דארף זיין פערשטענדליך פאר יעדען איינעם, נאר דער דראמאטישער איינדרוק ווערט דא צושוואומען.

פון די אנדערע דראמען שרייבער, וואס בעלאנגען מעהר צו דער ליטעראטור זיינען די וויכטיגסטע פרץ הירשביין און וויטער. פרץ הירשביין האט שוין אנגעשריבען קרוב דריי צעהנדליג דראמען און אמאטארען שפיעלען אפט זיינע פיעסען און עס איז א חדוש פאר וואס מען פיהרט ניט אויף געוויסע פון זיי אין טהעאטער. פיעלע פון די ערשטע פיעסען זיינע שטעהען נעהענטער צום טהעאטער ווי צו דער ליטעראטור.

עס איז שוין געוועזן דערמאנט, אז איין סעזאן האט ניו־יארק אליין געהאט אן ערך פון צעהן אידישע טהעאטערס. די צאהל פון שטענדיגע אידישע טהעאטערס איז פאר די לעצטע אכצעהן־צוואנציג יאהר געוועזן געוואוינליך דריי און אפט אויך פינף. דאס זיינען די גרויסע „לעגיטימע" און אנערקענטע טהעאטערס. נאר בייזייט מיט זיי זיינען אויך געוועזן אין די לעצטע צעהן יאהר קליינע זייטיגע טהעאטערס. אזעלכע זיינען געוועזן אמאל איינער און אמאל גאנצע זעקס און אפשר זיבען. דער אונטערשייד צווישען זיי איז בעשטאנען אין דעם, וואס אין די לעגיטימע טהעאטערס האבען געשפיעלט אנערקענטע אקטיארען, אלע פון דער יוניאן, מיט א שטערן בראש יעדער קאמפאניע און די שטיקער זיינען געוועזן נייע, בשעת אין די קליינע טהעאטערלאך זיינען די שפיעלער געוועזן אזעלכע, וואס זיינען ערשט אריבער פון מוזיק האל צום טהעאטער און האבען ערשט געזוכט אנערקענונג אדער אקטיארען פון דער אלטער וועלט וואס זיינען אריבערגעקומען אין דער צייט, וואס די יוניאן איז שוין געוועזן געגרינדעט און מען האט זיי אהין ניט אריינגענומען. עס פערשטעהט זיך, אז אין די קליינע טהעאטערס זיינען קיין שטערן ניט געוועזן און אויך די שטיקער וואס מען האט דארטען געשפיעלט זיינען געוועזן אדער אלטע אדער אזעלכע וואס מען האט אין די גרויסע טהעאטערס ניט געוואלט אויפפיהרען.

די קליינע טהעאטערס האבען אויף אזא אופן געענטפערט נאר

א לאָקאַלע פּאַדערונג און זייַנען מייסטענס פּאַטראָניזירט געוואָרען פון די שכנים פון די אַרומיגע גאַסען.

נאָר אויב אין די ערשטע יאָהרען איז זייער בעדייטונג פאַר דער ביהנע געווען גאָר א קליינע, איז זי פיעל גרעסער געוואָרען אין די לעצטע עטליכע יאָהר. א דאַנק א געוויסער תקנה וואָס איז דורכגעפיהרט געוואָרען אין ניו יאָרק מיט א יאָהר זעקס צוריק, איז ניט נאָר זייער צאָהל פערקלענערט געוואָרען, נאָר זיי מוזען אויך האָבען א פּנים פון טהעאַטערס. דאָס האָט געפיהרט דערצו, אז אין די קליינע טהעאַטערס זאָלען בלייבען די בעסערע קרעפטען און עס איז מעגליך געוואָרען איינצופיהרען דאָרטען א נייע פּיעסע.

עס איז אמת, אז דער צושטאַנד פון די קליינע טהעאַטערס איז אַזאַ, אז זיי קענען בשום אופן ניט קויפען קיין נייע פּיעסע פון א בעקאַנטען פערפאַסער, דאָרטען קען מען ניט שפּיעלען מעהר ווי פינף מאָל איין זאַך. נאָר דאָס איז אַלץ גערעדט, ווען דער בעקאַנטער אויטאָר קען אויפפיהרען זיינע שטיקער אין די גרויסע טהעאַטערס. אבער אַזוי ווי אין די גרויסע טהעאַטערס גלויבט מען אין פירמעס, טרעפט מיט יעדען פערפאַסער, אז די דירעקטאָרען זאָגען זיך אָב צו קויפען זיינע ווערק, ווען א צוויי דריי שטיקער זיינע פאַלען דורך איינס נאָך דעם אַנדערען. דעמאָלט קומען איהם צו הילף די קליינע טהעאַטערס און זיי גיבען איהם א געלעגענהייט צו ווייזען די דירעקטאָרען, צו זיין נייע פּיעסע געפינט חן ביים עולם צו ניט. אויף אַזאַ אופן זיינען אין די לעצטע עטליכע יאָהר אויפגעפיהרט געוואָרען פריהער אין די קליינע טהעאַטערס שטיקער, וואָס זיינען לכתחילה פערבראַקירט געוואָרען פון די לעגיטימע טהעאַטערס, און נאָכדעם ווי די דירעקטאָרען האָבען געהאַט די מעגליכקייט צו זעהן ווי אַזוי דער עולם נעהמט זיי אויף אין א קליינעם טהעאַטער, האָבען זיי די זעלביגע שטיקער אויפגעפיהרט ביי זיך.

נאָך וויכטיגער איז וואָס די קליינע טהעאַטערס גיבען די מעגליכקייט נייע פערפאַסערס צו ווייזען זיך אויף דער ביהנע. די קליינע טהעאַטערס קענען ניט זיין אַזוי קלייבעריש און זיי עפענען א וועג פאַר זיי צו די גרויסע טהעאַטערס. עס איז אמת, אז די קליינע קייען

וואס די גרויסע שפייען, פון דעסטוועגען קען זיין מעגליך, אז אין די קליינע טהעאטערס זאל מען אויך אויפפיהרען בעסערע פיעסען, וואס מען וואלט זיך אבגעשראקען צו שטעלען אין די גרויסע און אויף אזא אופן קענען זיי האבען זייער פערדיענסט ביי דער בע־סערער דראמע.

דאס פיהרט דערצו, אז די מחיצה צווישען די קלענערע און גרעסערע טהעאטערס זאל אבגעראמט ווערען. אזוי איז פון א קליי־נעם טהעאטער ארויסגעשפרונגען אין די לעצטע צוויי יאהר גע־בעלס טהעאטער. אליין אן אקטיאר און פערפאסער האט געבעל יאה־רענלאנג געשפיעלט אין א קליינעם טהעאטער. ביסלעכווייז האט ער געשאפען אן אייגענעם רעפערטואר און אין 1916 האט ער אי־בערגענומען ליפצין טהעאטער און שפיעלט איצט מיט א געמישטער קאמפאניע, דאס הייסט עטליכע אקטיארען זיינען אזעלכע וואס האבען פריהער געשפיעלט אין די גרויסע טהעאטערס.

די מיטגליעדער פון די קליינע טהעאטערס האבען אויך גע־גרינדעט זייערע א יוניאן און עס וועט מסתמא לאנג ניט געדויערען און די אקטיארען פוןביידע יוניאנס וועלען זיך אזוי אויסמישען, אז מען וועט ניט וויסען, ווער איז ווער.

א חוץ די גרויסע און קליינע טהעאטערס האבען אין ניו יארק און אין אנדערע גרויסע שטעדט אין אמעריקא פונקציאנירט דרא־מאטישע קלובען.

די ערשטע דראמאטישע קלובען זיינען דאס רוב בעשטאנען פון פערקאכטע טהעאטער בעזוכער, אדער ווי זיי הייסען אויפ'ן לשון פון אידישען טהעאטער „פאטריאטען". דאס זיינען געווען יונגע בחורים, וואס זיינען געווען גרייט ניט צו דערעסען און ניט צו דערטרינקען אבי צו געהן אין טהעאטער. ווען זיי האבען געגרינ־דעט א דראמאטישען קלוב, איז זייער איינציגער צוועק געווען צו שפיעלען. אזעלכע קלובען האבען לאנג קיין קיום ניט געהאט און ווי זיי זיינען שטיל געבארען געווארען אזוי זיינען זיי שטיל אונ־טערגעגאנגען. איינער פון די עלטערע קלובען האט געטראגען דעם נאמען פון אברהם גאלדפאדען. שפעטער האט יעדער מעהר אדער ווייניגער בעקאנטער אקטיאר געהאט א קלוב, וואס האט געטראגען

זיין נאָמען. און עס זיינען אויך געווען אזעלכע, וואָס האָבען זיך ניט אידענטיפיצירט מיט קיינע אקטיאָרען און אקטריסעס.

פון די דאָזיגע קלובען זיינען ארויסגעקומען פיעלע אקטיאָרען, וואָס פערנעהמען מעהר אָדער ווייניגער אן אנגעזעהענעם פּלאַץ אין אידישען טהעאטער. פון די עלטערע קלובען זיינען ארויסגעקומען בעלא גודינסקי, טאַרנבערג, בועז יאַנג, וועקסלער, האַכשטיין, שניאר, וועלכער האָט זיך אין א קורצער צייט צוגערוקט גאַר נאָ־הענט צום סאַמע אויבען אָן און וועלכער איז פריהצייטיג געשטאָר־בען (1915). שפּעטער זיינען פון די קלובען ארויסגעקומען רובין, שווארץ, גאָלדסמיטה, טענענהאָלץ און אנדערע.

די מייסטע שפּעטערדיגע דראמאט־ישע קלובען זיינען געגרינ־דעט געוואָרען מיט א רעפּאָרמאטאָרישען צוועק און האָבען געזוכט צו ענטוויקלען א פּובליקום פאר דער בעסערער דראמע. דער לייי־טענדער גייסט פון דעם וויכטיגסטען דראמאטישען קלוב אין ניו־יאָרק איז געווען יואל ענטין, און אונטער זיין אויפזיכט זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען איינאקטערס, איבערגעמאכט פון פּרץ׳ס סקיצען, ווי „דער בטלן“, „משוגע׳נע“, „אין קעלער שטוב“ און אויך פון אנדערע גוטע שרייבער. זיי האָבען אויך אויפגעפיהרט גאנצע דראמען, ווי שלום עליכם׳ס „צוזייעט און צושפּרייט“, הירשביינס „תקיעת כף“, „איינזאמע וועלטען“, „אין דער פינסטער“ און דאָס גלייכען.

צוליעב דעם מאנגעל אין בעסערע אידישע דראמען, האָט דער קלוב אויפגעפיהרט איבערזעצטע דראמען, ווי „דאָס גליק אין ווינ־קעל“, „שמעטערלינג שלאכט“ פון זודערמאַן, „דאָס גליק“ און „טאַנץ פון ליעבע און טוידט“ („זלאַטאַ רונאַ“) פון פּשיבישעווס־קי, „ליעבעליי“, „ליטעראַטור“, „פּופּענשפּיעלער“ פון שניצלער, „איינזאמע מענשען“, „פריעדענספעסט“ פון הויפּטמאַן און דאָס גלייכען.

ארום 1912 האָבען די מיטגליעדער פון דעם פּראָגרעסיווען דראמאטיק קלוב דערוויזען צו דינגען א שעהנעם און אנשטענדי־גען זאַל, נאָר צוליעב די נייע שטאָדט תקנות האָבען זיי דעם זאַל ניט געקענט עפענען און דער קלוב איז אונטערגעגאנגען.

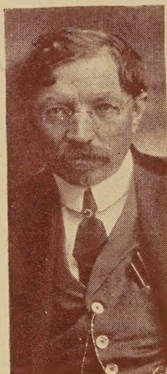
אסיפ דימאָוו

שלום אש

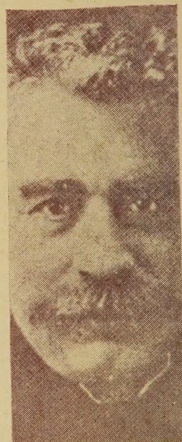
פרץ הירשביין

31 שלום עליכם

דוד פינסקי

י. ל. פרץ

די וויכטיגסטע דראמאטישע קלובען מיט א העכערען צוועק זיינען איצט אין קליוולענד און שיקאגא. זיי, מיט דער הילף פון אנדערע אזעלכע דראמאטישע קלובען, האבען ארויסגעגעבען פריז הירשביינ׳ס דראמאטישע ווערק אין פינף כרכים, און זיי זיינען גרייט צו טהאן פאר דער בעסערער דראמע אלץ וואס זיי קענען.

ביים סוף 1917 איז די מאטעריעלע לאגע פון די אידישע טהעאטערס פיעל פארבעסערט געווארען. ניו יארק גופא צעהלט איצט צוויי גאר גרויסע טהעאטערס — קעסלער׳ס צווייטע עוועניו טהעאטער און נעשאנעל טהעאטער — צוויי גרויסע טהעאטערס — פיפלס און גרענד — און צוויי קלענערע טהעאטערס — געבעל׳ס און לענאקס עוועניו טהעאטער.

אין ברוקלין, וואס איז אפגעטהיילט פון ניו יארק דורך א טייך, זיינען פארהאן צוויי אידישע טהעאטערס: ליבערטי און ליריק.

די הוצאה פון גאר א גרויסען טהעאטער בעטרעפט צווישען פיער און פינף טויזענד דאלאר א וואך. די הוצאה פון א גרויסען טהעאטער איז צווישען דריי און פיער טויזענד א וואך.

א חוץ ניו יארק זיינען פארהאן אידישע טהעאטערס אין פילא־דעלפיא (צוויי), נוארק (איינער), באלטימאר (איינער), קליוולענד (איינער און אמאל צוויי), שיקאגא (איינער), דעטראיט (איינער). אויך קענעדע פארמאגט א פאר אידישע טהעאטערס. די דאזיגע זיינען אלע סטאבילע טהעאטערס. און וואס איז שייך צו צור־פעליגע פארשטעלונגען, איז ניטא קיין שטאדט און שטעדטעל אין די פאראייניגטע שטאטען, וואס ווערט ניט בעזוכט פון א אידישער קאמפאניע. געוויינליך, אזוי גיך ווי דער סעזאן ענדיגט זיך אין די סטאבילע טהעאטערס, לאזען זיך אוועק די קאמפאניעס אויף א טור איבער׳ן לאנד און וואו נאר עס וואוינען אידען, שטעלען זיי זיך אפ און גיבען פארשטעלונגען.

די צאהל אנערקענטע אקטיארען וואס בעלאנגען צו דער יוניאן לאקאל איינס דערגרייכט קרוב צו הונדערט. אין דער דאזיגער יוניאן קומען אריין אלע אקטיארען פון די גרויסע טהעאטערס, א חוץ פיער־פינף, וועלכע זיינען די שטערען אדער בעלי־בתים. פיע־

לע אקטיאָרען זיינען שוין געווען דערמאַנט פריהער און די אנדערע זיינען: ב. אויערבאַך, בן עמי, ד. באַראַץ, א. קאָנראַד, י. קאַהן, ס. פערקויף, ל. פריער, ל. גאָלדשטיין, י. גילטמאַן, ד. גראַל, האָכ־שטיין, ל. הײמאַן (פּרעזידענט פון דער יוניאָן), י. קעסלער, א. ליאַנסקי, ד. לעווענסאָן, ס. מאַנע, ה. מייזעל, ח. נאַטאַנזאָן, ה. נאַדאַלסקי, מ. סימאַנהאָף, א. שראַגע, משה שאָר, ג. שאַכט, י. שעהנ־גאָלד (זוהן פון אבא שעהנגאָלד), מ. שווייד, א. שוואַרץ, מ. טעפּ־ליצקי, י. וועקסלער.

די פרויען זיינען:

אבראַמאָוויטש, ציליע אדלער, פּרענסיס אדלער (ביידע טעכ־טער פון יעקב אדלער) בריה, אַפּעל, בירנבוים, קאַהן, עפּשטיין, פערקויף, דינע פיינמאַן, גודינסקי, גרינבערג, גרינפעלד, גאָלד־שטיין, גורעוויטש, גערסטען, קארפּ (טאָכטער פון שרה קאַרפּ), לאַוויטש, לאָבעל, לאַסקער, פריילין לובריצקי, פרוי לובריצקי, מאַ־נע, מאַגולעסקאַ, (טאָכטער פון קאָמיקער מאַגולעסקאַ), נאַדאַלסקי, רעגינא פּראַגער, סאבינא ראָזענטהאַל, שראַגע, שאָר, שאַפּירא, שניאָר, זילבערט, טאַבאַטשניקאָוו, עני טהאָמאַשעפסקי, ווילענסקי, דאָרא ווייסמאַן, בעסי ווייסמאַן, וויינטרויב, רעגינא צוקערבערג און זיבעל.

די אַקטיאָרען פון די קלענערע טהעאַטערס זיינען אין צאָהל במעט אזוי גרויס ווי די אנדערע און זיי האָבען שוין אויך ארויס־געגעבען עטליכע שוישפּיעלער, וואָס וועלען מיט דער צייט פערנעה־מען אן אנגעזעהענעם פּלאַץ אויף דער ביהנע.

די אַנערקענטע טהעאַטערס זיינען די גרויסע און גאָר די גרוי־סע אין ניו יאָרק, און זייער השפעה ווערט פערשפּרייט איבער'ן גאַנצען לאַנד און אויך איבער די אנדערע לענדער. פינף און ניינ־ציג פּראָצענט פון אלץ וואָס ווערט געשאַפען פאַר דער אידישער ביהנע אין אמעריקא קומט פריהער אין די דאָזיגע טהעאַטערס און ווען א שטיקט נעהמט דאָ אויס, האָט עס א פאַרטיגע הסכמה פאַר דער פּראָווינץ און, פערקעהרט, ווען א שטיק פאַלט דאָ דורך, ווערט עס אן אבגעשלאָגענע הושענא פאַר יעדען אנדער טהעאַ־טער.

אויף אזא אופן שטעקט די גאנצע ביסעל ארימקייט פון דער אידישער דראמע אין די גרויסע און גאר גרויסע טהעאטערס, און די שטרעבונג אין ניו יארק איז תמיד געווען צו האבען די אידישע טהעאטערס וואס גרעסער.

אבער דער פיזישער וואוקס פון דעם טהעאטער קומט ניט אין פראפארציע מיט דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון דער דראמע. פערקעהרט, וואס גרעסער א טהעאטער וואקסט אין שטח, וואס מעהר שטוהלען עס ווערען אהין אריינגעשטעלט, אלץ וועניגער ווערט דארט דער פלאץ פאר דער בעסערער דראמע. דער גרויסער טהעאטער פאדערט א גרויסע מאסע בעזוכער, און די גרויסע מאסע איז קיין מאל ניט קלייבעריש. דער עסטעטישער געשמאק ביי א גרעסערער מאסע איז אין דורכשניט פיעל גרעבער ווי ביי א קלענערען פובליקום. א פארשטעלונג אין א גרויסען טהעאטער נעהמט גיכער אן דעם כאראקטער פון א ספעקטאקעל און א שטיק מוז דא פערמאגען מעלאדראמאטישע עלעמענטען. א חוץ דעם, איז זעהר שווער צו שפיעלען אין גאר א גרויסען טהעאטער מעהר אדער וועניגער נאטירליך, ווי עס פאדערט די בעסערע דראמע. דער אקטיאר מוז אנשטרענגען זיין קול, כדי די בעזוכער פון די ווייטסטע רייהען זאלען איהם הערען. און דער רעזולטאט דערפון קען זיין נאר איינער: דער זעלביגער קול וואס קלינגט אין די ווייטסטע רייהען נאטירליך, קומט ארויס אין די נעהענטערע רייהען שרייענדיג און גרילצענד. אויך די בעוועגונגען פון דעם אקטיאר און זיין מימיק מוזען זיין איבערטריבען. עס איז איבריג צו זאגען, אז אין אזא טהעאטער קענען ניט ארויסקומען קיין האלבע טענער און איידעלע שאטירונגען, און דאס בעסטע אין שפיעלען ווערט פערלארען.

דער איניציאטאר פון גאר די גרויסע טהעאטערס איז געווען מאקס ווילנער, אן אמעריקאניזירטער יונגערמאן מיט מעהר אונטערנעהמונגס־גייסט, ווי די פריהערדיגע דירעקטארען. נאר די בעסערע דראמע האט דערפון ניט געוואונען.

די לעצטע צייט האט זיך אנגעהויבען צו מערקען א בעוועגונג פאר קלענערע אינטימע טהעאטערס, נאר דא שטעהען אין וועג די טהעאטער יוניאנס.

די ערשטע יאָהרען אין אמעריקא איז די גאַנגבאַרסטע סחורה אויף דער אידישער ביהנע געווען די היסטאָרישע אָפּערע, נאָר אין די לעצטע צוואַנציג יאָהר האָט זי אָנגעהויבען צו פאַלען אין פּרייז, ביז זי איז אין גאַנצען פערשוואונדען געוואָרען, און עס איז פון איהר מעהר קיין זכר ניט געבליבען.

עס וואָלט געווען אונמעגליך צו ערקלערען אַזאַ ערשיינונג מיט א ראַדיקאַלער ענדערונג אין דעם געשמאַק פון דעם טהעאַטער בעזוכער. פון די געצעהלטע עטליכע היסטאָרישע שטיקער, וואָס זיי־נען אויפגעפיהרט געוואָרען אין די לעצטע צוואַנציג יאָהר, האָבען עטליכע דוקא געהאַט א גרויסען ערפאָלג, ווי, למשל, הורוויטש'עס „בן הדור", זייפערט'ס „מלכת שבא", נאָר פיעלע אורזאַכען האָבען געאַרבייט צו פערטרייבען איהר פון דער ביהנע.

די היסטאָרישע אָפּערע האָט געפאָדערט א רייכע אויסשטאַ־טונג און רייכע דעקאָראַציעס און זי האָט אריינגעטריבען אין א גרויסע הוצאה. צוזאַמען מיט די גרויסע אויסגאַבען וואָס א טהעאַ־טער האָט די לעצטע יאָהרען, איז דאָס א גאַנצער פערמעגען, און ווען אַזאַ שטיק פאַלט דורך, קען ווערען א סוף מיט'ן טהעאַטער. אין „לעבענשטיקער" לאָזט זיך די הוצאה אויף אויסשטאַטונג און דעקאָראַציעס קירצען ווי מען וויל און די מאָס פון ריזיקע איז דאריבער א סך א קלענערע.

די אַקטיאָרען גופא האָבען אויך פערלאָרען דעם חשק צו דער היסטאָרישער אָפּערע. ווען זיי זיינען יונג געווען, איז געווען א קרן צו קענען זיך ווייזען פאַר אן עולם אין לייב קאָלירטען טריקא און קעקריש טראָגען א מאַנטעל פערוואָרפען איבער די אַקסלען און שפּאַנען גאוה'דיג מיט א שווערד איבער דער ביהנע. נאָר די אַק־טיאָרען זיינען עלטער געוואָרען, האָבען אָנגענומען צופיעל לייב פאַר טריקאָ און מען קען שוין מיט די פאָרמען ניט שטאָלצירען.

און דערצו האָבען די מייסטע פערלאָרען זייערע שטימען. מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר צוריק זיינען זיי געווען אַלע אויסגעצייכענטע זינגער, און איצט איז שוין כמעט ביי אַלעמען די שטימע געבראָכען, הייזעריג און מיט אַזאַ כלי קען מען אין אָפּערעס ניט ארויסטרעטען.

און צוזאמען מיט דער היסטאָרישער אָפּערע איז פון דער ביהנע אויך פערשוואונדען דער אידישער גייסט פון דער ביהנע. עס איז שוין פריהער געווען ארומגערעדט, אז ווענינ אידישעס איז געווען אין די היסטאָרישע אָפּערעס, נאָר פיעל ווענינ איז דאָרט עפּעס געווען. אבער אין די אזוי גערופענע „לעבענשטיקער" האָט מען זיך אלץ מעהר און מעהר דערווייטערט פון דעם עכטען אידישען לעבען, און מען האָט די ביהנע געבראכט צו אזא צושטאַנד, אז אן אמת'ע אידישע דראמע האָט שוין דאָ מעהר קיין פּלאַץ ניט. די אקטיאָרען פיהלען זיך אין אזא שטיק ווי א שמענדריק, און זיי האָבען מורא, אז יעדע אידישע האנדלונג וועט דעם דורכשניטליכען צושויער זיין פרעמד און אונפערשטענדליך.

מיט'ן ווייזען זיך פון יעקב גאָרדין אויף דער אידישער ביהנע אין אמעריקא האָבען די אקטיאָרען אנגעהויבען צו רעדען מאמע-לשון אהן פּתח'ן און אפילו די עלדען האָבען גערעדט אידיש, אָבער ביז היינטיגען טאָג האָט יעדער אקטיאָר מורא פאר א העברעאישען וואָרט, וואָס ווערט געברויכט אין פאָלק און פאר אן עכטען אידיאָמאטישען אויסדרוק. און מערקווירדיג, זיי האָבען די זעלביגע ערקלערונג פאר זייער פערבלייכטען אידיש, ווי פריהער פאר'ן דייטשמעריש: דער אידישער עולם אין אמעריקא וועט ניט פערשטעהן אן עכטען אידיאָמאטישען אידיש. דאָס הייסט, אז מיר האָבען דאָ אין אמעריקא אן עלעמענט, וואָס איז אויסגעוואקסען און ערצויגען געוואָרען אויפ'ן אָמעריקאנער באָדען און וואָס פערשטעהט נאָר אן אויבערפלעכליכען אידיש און דאריבער מוז מען ארויסקוועטשען די גאנצע זאפט פון דער שפּראַך, כדי זי זאָל ניט זיין אונפערשטענדליך פאר די דאָזיגע טהעאטער בעזוכער.

אָבער דאָס איז געווען כמעט די זעלביגע ערקלעהרונג, פאר וואָס מען האָט געברויכט דייטשמעריש די ערשטע יאָהרען אויף דער ביהנע אין אמעריקא. דעמאָלט זיינען צווישען די בעזוכער ניט געווען קיין אויסגעוואקסענע און ערצויגענע אויפ'ן אמעריקאנער באָדען, נאָר דערפאר זיינען די בעזוכער געווען איינגעוואנדערטע, וואָס זיינען געקומען פון פערשיידענע לענדער, און עס האָט געהייסען, אז פאר אז געמישטען פובליקום דאַרף מען האָבען א שפּראַך

וואָס זאָל זיין פערשטענדליך סיי פאַר'ן אידען פון גאַליציען, סיי פאַר'ן אידען פון רומעניען און סיי פאַר'ן אידען פון רוסלאַנד, און ווי זיי האָבען גערענקט, האָבען זיי עס דערגרייכט דערמיט, וואָס זיי האָבען פערביטען די קמצ'ען מיט פתח'ן.

איבעריגענס, דאָס איז אַלץ די פרוכט פון דער אוננאָרמאַלער לאַגע פון אידישען טהעאַטער.

עס איז געווען די אוננאָרמאַלע לאַגע פון דעם אידישען פאָלק, וואָס האָט געמאַכט די לאַגע פון דעם אידישען טהעאַטער אוננאָר־מאַל. די רדיפות פון דער אידישער אומה האָבען זיך אָבגערופען אויפ'ן אידישען טהעאַטער און געשטערט זיין ענטוויקלונג. מיט אייגענע טהעאַטערס פון צוויי טויזענד יאָהר צוריק ביי זיך אין דער היים האָט דער איד אין יעדען לאַנד וואו ער איז פערטריבען געוואָרען אין גלות געדאַרפט אָנהויבען פון סאַמע אָנהויב ווען נאָר ער האָט געמאַכט אַ פערזוך צו שפּיעלען טהעאַטער. דעם טרויע־ריגסטען ביישפּיעל פון דער דאָזיגער אוננאָרמאַלער לאַגע האָבען מיר געזעהן אויף אונזערע אויגען. שטיינדעל צו שטיינדעל האָט גאָלדפאַדען געקליבען ביז איהם איז געלונגען צו לעגען אין מיטען פון די זיבעציגער יאָהרען דעם פונדאַמענט פאַר אַ אידישען טהעאַ־טער און אין קורצע עטליכע יאָהר האָט דער נייער בנין פערשפּראָ־כען צו ווערען אַ ציערונג פאַר'ן פאָלק. נאָר די אכזריות'דיגע צאַ־רישע רעגיערונג האָט מיט איין קלאַפּ געמאַכט אַ תל פון אַלץ, און די בויער פון טהעאַטער האָבען געדאַרפט אָנהויבען צוריק פון סאַמע אָנהויב. אין דער נייער היים פון דעם אידישען טהעאַטער, אין דער פרייער אַמעריקא האָט אויסגעזעהן, אַז דאָ וועט דער אידישער גייסט קענען שאַפען רוהיג און קיינער וועט שוין ניט שטערען זיין ענטוויקלונג. און דער נייער בנין אין דער נייער היים האָט זיך אויפגעהויבען הויך און אימפּאָזאַנט און האָט ארויסגערופען די בע־וואונדערונג פון אייגענע און פרעמדע. עס האָט אויסגעזעהן, אַז קיין רוח אין דער וועלט וועט שוין דעם נייען בנין ניט ריהרען פון אָרט. נאָר דער בייזער ווינד איז געקומען און געקומען איז ער פון אי־בער יענער זייט ים, פון דעם זעלביגען צאַרישען רוסלאַנד און ווי־דער געמאַכט אַ חורבן פון דעם שעהנעם בנין און צושטערט די

גאנצע ארבייט, וואס איז געטהאן געווארען מיט אזוי פיעל זעלבסט־אפפערונג, און מען האט דא צוריק געדארפט אנהויבען פון סאמע אנהויב. די אוננארמאלע לאגע פון דעם אידישען פאלק בכלל האט געמאכט די לאגע פון דעם אידישען טהעאטער אוננארמאל אפילו אין אזעלכע לענדער, וואו ער איז בעווארענט פון רדיפות, נגישות און אכזריות און האט פולשטענדיגע פרייהייט.

די נייערע דראַמע.

מען האָט געדאַרפט ערוואַרטען, אַז די גרויסע מלחמה, וואָס האָט אויפגעטרייסעלט די וועלט, אָנגעצונדען די געהירען און אַרונ־טערגעשליידערט די הימלען און אַרויפגעשלעפּט די טיפסטע תהום׳ען — אַז די דאָזיגע גרויסע מלחמה האָט אָפּגעטעמפּט דעם מענשענ׳ס אַפּעטיט צו אַלץ, וואָס איז רוהיג, שטיל און פאַרשטענד־ליך און געשאַפען ביי איהם אַ באַגעהר נאָך עפּעס טומעלדיגעס און רוישיגעס און כאַאָטישעס. מען האָט אויך געדאַרפט ערוואַרטען, אַז די ביהנע וועט זיין די ערשטע, וואָס וועט ווערען באַאיינפלוסט פון דער מלחמה און וועט אָננעהמען די פאָרם אין געשטאַלט וואָס די אויפגעטרייסעלטע נערווען און צוהיצטע מוחות האָבען איהר גע־דאַרפט געבען. אָבער דאָס איז מיט דער אידישער ביהנע אין אַמעריקא ניט געשעהן. די גרויסע מלחמה איז פאַרבייגעגאַנגען די ביהנע און האָט איהר כמעט ווי ניט אָנגעריהרט. די עטליכע מלחמה שטיקער, וואָס האָבען זיך באַוויזען אויף דער ביהנע זיינען געווען נאַרעשע מעלאָדראַמעס און האָבען באַלאַנגט צו דער קאַטעגאָריע „צייט־שטיקער".

דער איינפלוס פון דער מלחמה אויף דער אידישער ביהנע האָט זיך יאָ געלאָזט מערקען גאָר אין אַן אַנדער ריכטונג. צוליעב דער מלחמה איז די איינוואַנדערונג קיין אַמעריקא כמעט אין גאַנ־צען אָפּגעשטעלט געוואָרען און דער פּועל־יוצא דערפון איז געווען, אַז דער אידישער טעאַטער איז אין גאַנצען געוואָרען אָפּהענגיג פון די שטענדיגע באַזוכער און ווען זיי זיינען אין טהעאַטער ניט

געקומען, איז ניט געווען ווער עס זאל פארנעהמען זייערע רייהען. פריהער פלעגען די נייע־איינגעוואנדערטע אויספילען די לעדיגע פלע־צער, נאר איצט זיינען קיין נייע איינגעוואנדערטע ניט געווען, און ווי מען איז ניט געוואוינט צו טראכטען ביים טהעאטער, האט מען דאך געמוזט איינזעהן די אלגעמיינע אומצופרידענהייט מיט דער אידישער ביהנע. עס האט זיך קלאר און דייטליך גענומען ארויסווייזען, אז די אנגענומענע באגריפען, די פעסטע כללים, דער גאנצער שלחן ערוך פון דעם טהעאטער, האבען באנקראטירט און נאך קלערער און דייטליכער האט זיך דאס ארויסגעוויזען אין דער בעסערער דראמע.

דעם שווערסטען קלאפ האבען געקריגען אונזערע גרויסע שטערען, וועמעס נעמען זיינען געווען פארבונדען פון די פריהער־דיגע צייטען מיט דער בעסערער דראמע. זיי האבען געזיפצט און געפרעגט: וואו נעהמט מען איצט א יעקב גארדין? און זיי האבען צוגעשריבען דעם תהו ובהו פון טהעאטער צו דעם, וואס מיר האבען ניט נאך אזא שרייבער, וואס זאל קענען שאפען אזעלכע פיעסען, ווי י. גארדין. זיי האבען אין גאנצען פארגעסען, אז אין די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען האט ער זיין אנהאלט אויפ'ן טהעאטער פארלארען, און זיי האבען קיינער ניט פארשטאנען דעם צייכען פון דער צייט און האבען זיך פעסט געהאלטען ביי די פאר־עלטערטע מושגים און זיינען געגאנגען מיט'ן אלטען אויסגעטרא־טענעם וועג.

און קיין ווארנונגען האבען ניט געפעהלט.

ווען באריס טהאמאשעפסקי האט זיך צוריקגעקעהרט פון זיין גאסטראל אין רוסלאנד, האט ער מיטגעבראכט אסיף דימאוו'ס „אייביגער וואנדערער". דאס איז געווען די צייט פון דעם טראסט און ער האט געוואלט, אז קעסלער זאל אויפפיהרען די דאזיגע פיע־סע און שפילען אין איהר. טהאמאשעפסקי האט די דאזיגע פיעסע געזעהן געשפילט אין רוסלאנד און דעם איינדרוק וואס זי האט געמאכט אויף די צושויער, און ער האט געלערענט א קל וחומר: מה דאך א גוי'אישער עולם ווערט געריהרט פון דעם „אייביגען

וואַנדערער", אַ פּשיטא שוין אַ אידישער עולם וועט דאָך ארויס פון די כלים פון אַזאַ שטיק.

אָבער ווען קעסלער האָט געהערט לייענען דעם „אייביגען וואַנדערער", האָט ער אַ ציה געטאָן מיט די אַקסלען און ערקלערט, אַז ער זעהט ניט איין, וואָס דאָרטען קען געפעלען ווערען אַן עולם און וואָס ער זאָל האָבען צו שפּילען. דער „אייביגער וואַנדערער" איז ניט געווען געגאָסען אין דעם פורעם, וואָס איז געווען אָנגענומען פאַר דער בעסערער דראַמע און אויך ניט געגאָסען אין דעם באַקאַנטען פורעם פון דער מעלאָדראַמע.

טהאָמאַשעפסקי האָט אליין אויפגעפיהרט דעם „אייביגען וואַנדערער" און ער האָט געהאַט אַ היבשען ערפאָלג. אָבער די „שטערען" האָבען דערפון גאָר ניט געלערענט און האָבען זיך נאָך אַלץ געקלאָגט: וואו נעהמט מען אַ יעקב גאָרדין?

אין יענער צייט איז פּרץ הירשביין געקומען קיין אַמעריקא מיט אַ גרויסען פּאַרטיגען רעפּערטואַר. ער האָט געלייענט זיינע פּיעסען פאַר יעדען „שטערען" און דירעקטאָר און זיי האָבען ווי־דער ניט געזעהן, וואָס אַזוינס איז דאָ צו שפּילען אין אַזעלכע שטי־קער. עס איז אמת, אַז אין נאַוועלטי טהעאַטער, וואָס האָט זיך דעמאָלט געעפענט, האָט מען ביי איהם גענומען אַ פּיעסע. אויך טהאָמאַשעפסקי האָט גענומען די „פּוסטע קרעטשמע", אָבער דאָס איז געווען ניט מעהר ווי גענומען, הגם די כונה איז מסתמא געווען צו שטעלען זיי. נאָר עס איז געווען גענוג איבערצולייענען זיי פאַר די קאָמפּאַניעס אין די הערמאָנטע טהעאַטערס, אַז זיי זאָלען אויסשפּייען דריי מאָל מיט אַ שקץ תשקצנו. און מען האָט זיי אין יענע טהעאַטערס טאַקע קיינמאָל ניט געשפּילט.

און דאָ איז געשעהן עפּעס אַזוינס, וואָס קיינער האָט בשום אופן ניט געקענט פאָראויסזעהן. די שטערען, וועלכע האָבען גע־האַט די גרעסטע השפעה אויף דער ביהנע און געוועלטיגט איבער איהר אין אַ לאַנגען משך פון איבער דרייסיג יאָהר, האָבען פּלוצ־לונג דערפיהלט, אַז זייער ממשלה האָט זיך געענדיגט. מרס. ליפּ־צין איז שוין ניט נאָר לאַנג געבליבען אָהן אַ טהעאַטער און אָהן אַן אַנגאַזשמענט, נאָר זי איז שוין געוואָרען אין גאַנצען אויסגע־

שפיעלט.. דער קעניג פון דער ביהנע, יעקב פ. אדלער, איז געבלי־
בען אָהן א טהעאטער און די דירעקטאָרען פון די אנדערע טהעא־
טערס האָבען זיך ניט געאיילט צו אנגאזשירען איהם און ער איז
געצוואונגען געווען צו שפּילען א פּאָר סעזאָנען אין פילאדעלפיא
אָדער ארומוואָגלען איבער דער פּראָווינץ. דוד קעסלער האָט גע־
האַט א טהעאטער, וואָס איז לכתחילה געבויט געוואָרען פאר איהם
און וואָס האָט געטראָגען זיין נאָמען. נאָר ער האָט באשיינפּער־
ליך געזעהן, ווי ער פארלירט זיין פּובליקום. און זיין טהעאטער
איז געקומען צו אזא מדרגה, אז מען האָט יעדע וואָך אָדער יעדע
צוויי וואָכען געדארפט שטעלען א נייע שטיק, און דער סוף איז
געווען, אז אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען האָט ער געמוזט
פארלאָזען זיין טהעאטער, ווערען אויס דירעקטאָר און שפּיעלען
פאר פרעמדע פאר שכירות.

נאָר אפילו דעמאָלט, ווען דאָס אלץ איז שוין געשעהן, האָבען
זיי נאָך אלץ ניט באגריפען, אז דער שלחן ערוך, ביי וועלכען זיי
האָבען זיך אזוי פעסט געהאלטען דורך זייער לאנגער קאריערע,
האָט שוין מעהר קיין ממשות ניט און זיי האָבען געקוקט אויפ׳ן
נייען עולם ווי אויף משוגעים.

אין 1918 איז די דייטשע טרופּע, וואָס האָט יאָהרענלאנג גע־
שפּיעלט אין אוירווינג פּלייס טהעאטער, געצוואונגען געווען צו פאר־
לאָזען איהר טעמפּעל פון קונסט און אויפגעבען איהר שפּיעלען.
צוליעב דער מלחמה איז געוואָרען ניט זיכער פאר דייטשע שפּיע־
לער צו ציהען אויף זיך איבריגע אויפמערקזאמקייט און צו פאר־
שפּרייטען דייטשע קונסט. מען האָט געקענט יעדען אבענד ער־
ווארטען א סקאנדאל אין טהעאטער אָדער גאָר א פּאָגראָם, ווייל
מען האָט דעמאָלט שטארק געהעצט דעם המון געגען די אמערי־
קאנער דייטשען. דאָס איז געווען די סאמע צייט פאר זיי אויפ־
צוגעבען זייער טהעאטער, ווייל עטוואָס שפּעטער האָט מען שוין
אפילו איינצעלנע פאָרשטעלונגען ניט ערלויבט זיי צו געבען.

דער אוירווינג פּלייס טהעאטער געפינט זיך עטוואָס אָן א
זייט פון דעם אידישען טהעאטער־קווארטאל און מען האָט גערע־
כענט, אז עס איז זעהר ריזיקאַליש צו פארוואנדלען איהם אין א

אידישען טהעאַטער. נאָר דער יונגער אַקטיאָר מאָריס שווארץ האָט דאָ דערזעהן אַ געלעגענהייט צו ווערען דירעקטאָר און ער האָט אויסגעכאַפּט דעם דאָזיגען טהעאַטער. זיין שטילער שותף אין דעם דאָזיגען טהעאַטער איז געווען מאַקס ווילנער, אַן ערפאַ־רענער דירעקטאָר, נאָר דאָס איז געהאַלטען געוואָרען, צוליעב גע־וויסע טעמים, בסוד און פאר דער וועלט האָט געהייסען, אַז מ. שווארץ איז דער איינציגער פאראנטוואָרטליכער דירעקטאָר.

קיין באַשטימטען פּראָגראַם האָט דער יונגער אַקטיאָר און אומ־ערפאַהרענער דירעקטאָר ניט געהאַט, נאָר ער האָט געהאַט אַמ־ביציע און ענערגיע. ער האָט באַצייטענס מודיע געווען, אַז זיין טהעאַטער וועט זיך אָפּגעבען מיט בעסערע דראַמען, אָבער ער איז אויסגעוואַקסען אין דעם אַלטען חדר, מיט אַ חשק צו דער בעסערער דראַמע, נאָר אָהן אַ גלויבען אין דעם עולם. און אַזוי גיך ווי ער איז געוואָרען דירעקטאָר, האָט ער זיך געלאָזט געהן אין די טריט פון דוד קעסלער. דאָס הייסט, עס האָט אָנגעהויבען צו זוכען אַזעל־כע שטיקער, וואָס זאָלען זיין אַ קאָמפּראָמיס צווישען דער שריי־ענדיגער מעלאָדראַמע און דער שווערער בעסערער דראַמע. און, פאַרשטעהט זיך, ער האָט ניט געקענט האָבען קיין בעסערען מזל מיט אַזעלכע שטיקער, ווי עס האָט געהאַט דוד קעסלער. אַזעלכע שטיקער האָבען קיינעם ניט צופרידענגעשטעלט.

און וואָס איז שייך צו בעסערע פּיעסען, איז ער ווידער גע־גאַנגען איבער דעם אויסגעטראָטענעם וועג. בעסערע פּיעסען האָט מען געזוכט אין דעם רעפּערטואַר ביי די אומות העולם. אַזוי האָט זיך נוהג געווען יעקב אַדלער בשעתו. אַזוי האָט געטאָן דוד קעס־לער און אַזוי האָט אויך געטאָן מאָריס שווארץ. שוין פאר דעם ערשטען סעזאָן האָט ער צוגעגרייט אַ טוץ פרעמדע פּיעסען. נאָר דאָ האָט ער גיך אויסגעפונען, אַז דער עולם האָט אַ קנאַפּען חשק צו זעהן פרעמדע פּיעסען אין אידישען טהעאַטער, ווייל עס ווערט קיינמאָל ניט ארויסגעבראַכט די נויטיגע אַטמאָספער און די שפּיע־לער ווערען אין זיי פאַרלאָרען.

אַזוי וויט האָט מאָריס שווארץ מיט זיין אמת'ער אייזערנער ענערגיע און גרויסע אַמביציע קיין זאַך ניט אויפגעטאָן, ווייל עס

האָט איהם פשוט געפעהלט די קענטניס פון דער נייער בעסערער דראַמע. וואָס אַזוינס זאָל זיין די נייע בעסערע דראַמע און מיט וועלכע פאָדערונגען פון דעם שטאַנדפּונקט פון טהעאַטער זאָל מען צו איהר צוטרעטען? ווער איז דער נייער עולם און וואָס אַזוינס פאַרלאַנגט ער? וואָס וועט איהם צופרידענשטעלען? פאַרוואָס איז די גאָרדינישע דראַמע, וועלכע האָט שוין גע'גוסס'ט אין די לעצטע יאָהרען פון גאָרדינ'ס לעבען געוואָרען אין גאַנצען אויס־געשפּיעלט און טוידט פאַר'ן טהעאַטער? און נאָך אַלעמען איז גאָר פאַראַן אַזא עולם, וואָס פאָדערט אַ נייע דראַמע און איז דאָס ניט קיין איינגערעדטע מעשה, אַ קראַנקע פאַנטאַזיע פון בטלנים? אויף די דאָזיגע אַלע פראַגען האָט ער לחלוטין קיין ענטפער ניט געקענט געבען.

עס איז געווען אַ צופאַל, וואָס אין זיין קאָמפּאַניע איז געווען דער יונגער שפּיעלער בן עמי, וועלכער האָט דוקא מעהר געוואוסט וועגען דער נייער בעסערער אידישער דראַמע און עס איז געווען אויף זיין רעקאָמענדאַציע, וואָס מאָרים שוואַרץ האָט אויפגעפיהרט פּרץ הירשביינ'ס קאָמעדיע „אין אַ פאַרוואָרפען ווינקעל". בן עמי איז מיט יאָהרען פריהער געווען אַ מיטגליד פון הירשביינ'ס טרופּע, וואָס האָט ארומגעוואָגעלט איבער רוסלאַנד און ער איז ניט נאָר טהעאָרעטיש געווען באַקאַנט מיט די נייערע בעסערע פּיעסען, נאָר ער האָט אויך פּראַקטיש געוואוסט, ווי אַזוי זיי זיינען אויפ־גענומען געוואָרען פון דעם עולם.

„אין אַ פאַרוואָרפען ווינקעל" איז אויפגעפיהרט געוואָרען אין אַ געוואוינליכען וואָכעדיגען אָוועגט און הגם צו דער ערשטער פאָרשטעלונג איז געקומען זעהר אַ קליינער עולם, האָט אָבער שוואַרץ ריכטיג אָפּגעשאַצט דעם פּובליקום. ער האָט באַשיינפּערליך גע־זעהן, אַז אַלע פעסטע כללים, וואָס זיינען דעמאָלט געווען פעסט אָנגענומען אין טהעאַטער, האָבען לחלוטין קיין ממשות ניט. אין דעם אַלטען חדר איז געווען אָנגענומען, אַז אַ שטיק דאַרף זיין נעזאַלצען און געפּעפּערט, און אויב ניט, וועט דער עולם אַנשלאָ־פען ווערען; אַ שטיק דאַרף זיין טהעאַטראַליש, מוז האָבען אַ שטאַרקע האַנדלונג און די פאַרבען דאַרפען זיין געדיכטע, אַז ניט

וועט דער עולם ניט אויסזיצען קיין צווייטען אקט; א שטיק טאָר ניט זיין דורכאויס טראַגעדיע אָדער דורכאויס קאָמעדיע, נאָר דאָס טראַגישע דאַרף זיין אויסגעמישט מיט'ן קאָמישען, און דער געלעכ־טער דאַרף אויף א ווײַלע פאַריאָגען דעם טרעהר, אז ניט וועט זיך דער עולם פיהלען לאַנגווייליג; אין יעדער שטיק מוז דער שלום־אַקט זיין אזוי שטאַרק און פּאַקענד, אַז דער צושויער זאָל דעם רושם פיהלען דורך דעם גאַנצען אַנטראַקט, אַז ניט וועט דער פאָרהאַנג פאַלען אויף א טוידטען הויז און קיין האַנט וועט זיך ניט הויבען צו אַפּלאָדירען; אין יעדען שטיק דאַרף דער ערשטער אריינטריט פון דעם וויכטיגסטען שפּיעלער זיין צוגעגרייט פון פריהער אזוי, אז דער עולם זאָל שוין אויף איהם וואַרטען און אַלע אויגען זאָלען זיין אויסגעשטעלט אויף איהם און אזוי אויך דאַרף יעדער עקזיט זיינער פאַרמאָגען עפּעס אזוינס, וואָס זאָל ארויסרופען א שטאַרקען אַפּלאָז. דאָס איז נאָר א טייל פון די דינים, וואָס זיינען שטאַרק אָפּגעהיט געוואָרען אין טהעאטער און פון וועלכע מען האָט ניט געטאָרט אָפּטרעטען. און הירשביין האָט לחלוטין ניט געוואוסט די דאָזיגע דינים, נאָר אָנשטאָט דער קליינער עולם זאָל גענעצען און אנטלויפען — האָט ער זיך גאָר גוט אמוזירט און האָט דוקא אַפּלאָדירט די שטילסטע פּלעצער.

מאָריס שוואַרץ האָט ארויסגעוויזען א געזונטען חוש, ווען ער האָט זיך ניט דערשראָקען פאַר דער שוואַכער איינגאַהמע און האָט געשטעלט „אין א פאַרוואָרפען ווינקעל" א צווייטען מאָל און נאָכ־דעם ריזיקירט אויפצופיהרען די זעלביגע פּיעסע פרייטאָג, שבת און זונטאָג. און דאָ האָט זיך אויך ארויסגעוויזען דער אונטערשייד צווישען איהם און די אַנדערע, וואָס האָבען זיך געהאַלטען ביים טהעאטער־שלחן־ערוך. ער האָט ניט געזאָגט ווי די אַנדערע, אַז דאָס איז א צופאַל, נאָר ער האָט גלייך באַגריפען, אַז עס איז גע־שאַפען געוואָרען א נייער עולם, פאַר וועמען די גאָרדינישע דראַמע איז געווען טוידט און ער איז געווען איבערצופריעדען צו ווערען דער אָנפיהרער פון דער נייער אידישער דראַמע.

אין דעם זעלביגען סעזאָן האָבען זיך אויף דער אידישער ביהנע, אין אוירווינג פּלייס טהעאטער, באַוויזען אַזעלכע פּנים

חדשות, וואָס מען האָט קיינמאָל ניט גערעכענט צו זעהן זיי דאָר־טען. דער ערשטער איז געווען רודאָלף קריסטיאַנס, דער שטערען און געוועזענער דירעקטאָר פֿון דעם זעלביגען טהעאַטער, ווען ער איז געווען אַ דייטשער. ער איז ערשיענען אין „אוריאל אַקאָסטאַ“, פֿריהער אין דער ראָל פֿון אַקאָסטאַ און נאָכדעם פֿון רבי עקיבה. פֿאַרשטעהט זיך, אַז צו דער דאָזיגער פֿאָרשטעלונג זיינען אויך גע־קומען דייטשען און אין אַ ספּיטש, וואָס ער האָט געהאַלטען פֿון דער ביהנע, האָט ער זיך על חטא געשלאָגען, וואָס אין די אַלע יאָהרען פֿון זיין דירעקציאָן האָט ער זיך קיינמאָל די מיה ניט גע־נומען צו זעהן די קונסט אין אידישען קווארטאַל, און ווי איבער־ראַשט ער איז איצט געוואָרען צו זעהן, ווי הויך זי האָט זיך אַנט־וויקעלט אין אידישען טהעאַטער און וואָס פֿאַר אַ פֿיינע שפּיעלער די אידען פֿאַרמאָגען דאָ. און ער האָט געבעטען די דייטשע צו־שויער, אַז זיי זאָלען פּאַטראָניזירען די אידישע קונסט. גע־שפּיעלט האָט ער זיינע ראָלען אין דייטש. באַלד נאָך איהם איז געקומען גרעטאַ מאַיער, וועלכע האָט פֿריהער פֿאַרנומען דעם אויבען־אָן אין דעם דייטשען טהעאַטער, און זי האָט שוין איהרע ראָלען געשפּיעלט אין אידיש. איהר אידיש איז די ערשטע צייט געווען זעהר אַ געבראָכענער, נאָר זי האָט זיך מיט'ן אידישען לשון אָפּגעגעבען און האָט זיך אפילו אויסגעלערענט צו לייענען גע־כתיבה'טען אידיש און האָט פֿליסיג געלייענט איהרע ראָלען (אפשר איז דאָ כדאי צו באַמערקען, אַז די אידישע יונגע אַקטריסעס, וואָס זיינען דאָ ערצויגען געוואָרען, קענען קיין אידיש ניט לייענען און זייערע ראָלען קריגען זיי געשריבען מיט ענגלישע בוכשטאַ־בען). גרעטאַ מאַיער איז שוין מעהר פֿון דער אידישער ביהנע ניט אָפּגעטראָטען און איז אויך אריינגעטראָטען אין דער אַק־טיאָרען־יוניאָן.

נאָך איהר איז געקומען דזשעני וואַליער, וועלכע האָט פֿריהער געשפּיעלט אויף דער דייטשער ביהנע. זי האָט זיך אויך גע־מאַטערט צו שפּיעלען אידיש און הגם דער לשון איז איהר אָנ־געקומען שווערלאָך, איז זי דאָך אויך געבליבען אויף דער אי־דישער ביהנע.

עס האָבען דעביוטירט נאָך אנדערע דייטשען אין אוירווינג פּלייס טהעאַטער, נאָר זיי האָבען געשפּיעלט אין דייטש און, ווי ר. דאָלף קריסטאַנס, האָבען זיי זיך אין אידישען טהעאַטער ניט אָנגענומען.

דער סעזאָן איז געווען אַ הירשביין סעזאָן. נאָך „אין אַ פאַר־וואָרפען ווינקעל" איז אויפגעפיהרט געוואָרען „דעם שמיעד'ס טעכטער" און סוף סעזאָן האָט בן עמי געשטעלט „די גרינע פעל־דער" און דערמיט געשלאָסען דעם ערשטען יאָהר פון דער נייע־רער, בעסערער דראַמע.

דער ערפאָלג פון די פּיעסען און פון די שפּיעלער האָט ארייג־געגעבען די מעהרסטע מיטגליעדער פון דער קאָמפּאַניע אַ גע־דאַנק צו מאַכען שבת פאַר זיך, און זיי האָבען געפונען אַן אונ־טערנעהמער מיט'ן נאָמען שניצער, וועלכער האָט מיט אַן אמת ליעב געהאַט די בעסערע דראַמע און געדונגען אַן אנדער טהעאַטער.

דער אנדער טהעאַטער האָט אין אידיש געהייסען „נייער טהעאַטער" און אין ענגליש „קונסט טהעאַטער", און דער פּאַר־מעסט איז דאָ געווען גאָר אַ גרויסער. דאָ האָט מען זיך ניט באַ־נוגענט מיט אַ נייערער, בעסערער דראַמע אליין, נאָר דאָ האָט מען אויך געשטרעבט איינצופיהרען די מאָדערנערע דעקאָראַציעס, די נייערע באַלייכטונג און דאָס גלייכען. צום ערשטען מאָל אין אידישען טהעאַטער האָט מען געפונען פאַר נויטיג צו אַנגאַזשירען אַ רעזשיסער, און דער רעזשיסער איז געווען עמנואל רייכער, וועל־כער האָט זיין קאַריער געמאַכט אויף דער דייטשער ביהנע אין דייטשלאַנד און וועלכער איז אָנגעקומען אויף דער עלטער קיין ניו יאָרק. ביז דעמאָלט איז יעדער „שטערן" געווען דער רעזשיסער אין זיין אייגענעם טהעאַטער און צום רוב איז דאָס מעהר געווען אַ טיטעל ווי עפּעס אנדערש. דער פּלאַן אין דעם נייעם טהעאַטער איז געווען ניט לעגען די גאַנצע געוויכט אויף איין זאַך, נאָר צו באַטראַכטען די פּיעסע, דאָס שפּיעלען, די דעקאָראַציעס, די אויסשטאַטונג, די באַלייכטונג, ווי באַזונדערע טיילען און יעדען טייל פון דער זעלבינער וויכטיגקייט, אַזוי, אַז ווען אַ פּיעסע וועט צוליעב וואָס עס איז פאַר אַן אורזאַך ניט אויסנעהמען, זאָלען

בלייבען די אנדערע, גראד אזעלכע וויכטיגע טיילען, וואס זאלען געווינען חן ביים עולם.

דער פארמעסט אין דעם נייען טהעאטער איז געווען גאר א גרויסער און ער האט געוויזען א סך יונגען ענטהוזיאזם און ארום איהם איז געשאפען געווארען אזא אטמאספער פון קונסט, וואס מען האט ביז דעמאלט אין קיין אנדער טהעאטער אין אמעריקא ניט געזעהן. און נאך איידער זיינע טהירען האבען זיך געעפענט, האט ער שוין געהאט די גאנצע סימפאטיע פון דעם בעסערען פובליקום, הגם א סך פון דעם דאזיגען פובליקום האבען זיך אמת'ער געווען, וואס שוין אין דעם סאמע אנהויב פון דער נייער באוועגונג פאר א נייערער אידישער דראמע, האט זיך באוויזען א געפעהרליכע שפאלטונג און די קרעפטען זיינען צושפליטערט געווארען. זייער רעכענונג איז געווען, אז פאר צוויי קונסט-טהעאטערס איז נאך דערווייל קיין פלאץ ניטא און, אנשטאט דעם אז די נייערע דראמע זאל דערפון געווינען, ווערט זי גאר געשטעלט אין סכנה, און וואו איין טהעאטער האט זיך געקענט האלטען און וואקסען, וועלען צוויי זיך דארפען מאטערען און ביידע קענען אונטערגעהן.

דער דאזיגער רעכענונג איז ניט אין גאנצען א פאלשער, נאר עס זיינען געווען מעהרערע אורזאכען, פארוואס די צוויי טהעאטערס האבען ניט געהאט דעמזעלביגען ערפאלג, ווי דעם ערשטען סעזאן אין אוירווינג פליים טהעאטער. איינע פון די דאזיגע אורזאכען איז געווען, וואס מען האט זיך ניט קלאר געמאכט דעם מהות פון דער נייערער דראמע און איהרע יסודות.

עס איז אמת, אז די נייע באוועגונג אין אידישען טהעאטער איז מעהר ארויסגערופען געווארען דורך דער אומצופריעדענקייט מיט די פריהערדיגע געטער, נאר דאס וואלט געהייסען, אז די נייע אידישע דראמע איז געשאפען געווארען אויף נעגאטיווע יסודות, און אויף אזעלכע יסודות קען קיין זאך ניט געשאפען ווערען.

עס וואלט געווען א גרויסער אומפארצייליכער טעות, אן אומ־געלומפערטע פאלשע קאנצעפציע צו דענקען, אז דערפאר וואס די נייע אידישע דראמע איז געגאנגען געגען אלע אנגענומענע כללים

אויף דער אידישער ביהנע, האָט זי געפונען חן ביי דעם נייען אי־דישען פובליקום. די נייע דראַמע פאַרמאָגט אויך פּאָזיטיווען, נאָר אין דער גרויסער איבערראַשונג, וואָס זי האָט פאַרוואָרפען דעם שלחן ערוך פון דער ביהנע האָט מען ניט באַמערקט איהר פּאָזיטיווע זייט.

אַלע קענער, ווייסער, פאַרשטעהער פון טהעאַטער האָבען נאָכ'ן ערפאָלג פון הירשביינ'ס „אין א פאַרוואָרפען ווינקעל" פילאָזאָפיש אָדער אפשר גאָר פראַקטיש ערקלערט, אַז אַ בליץ טרעפט ניט צוויי מאָל אויפ'ן זעלביגען פּלאַץ און אַז אַ צווייטע שטיק הירש־ביינ'ס אין דעם זעלביגען טהעאַטער וועט שוין זיין אַ דורכפאַל. די צווייטע הירשביינ'ס קאָמעדיע אין דעם זעלביגען טהעאַטער איז געווען „דעם שמיעד'ס טעכטער", און די דאָזיגע קאָמעדיע האָט געהאַט דעם זעלביגען ערפאָלג, ווי די ערשטע. די דריטע קאָמעדיע איז געווען „גרינע פעלדער", און אויב זי האָט זיך אויף דער ביהנע ניט געהאַלטען דריי חדשים, ווי דער פאַל איז געווען מיט די ערשטע צוויי, איז דאָס נאָר דערפאַר, וואָס זי איז אויפ־געפיהרט געוואָרען גלייך נאָכדעם, ווי דער סעזאָן האָט זיך געענ־דיגט און דאָס איז ניט די צייט פאַר אַ פּיעסע צו האַלטען זיך אַ פאָר חדשים. אָבער אין אמת'ן איז די דאָזיגע קאָמעדיע געגאַנגען ניט וועניגער ווי די ערשטע צוויי, ווייל אין מיטען פון צווייטען סעזאָן איז זי אויפגעפיהרט געוואָרען אין דעם נייען טהעאַטער און זי האָט זיך דאָרטען אויך געהאַלטען עטליכע וואָכען נאָכאַנאַנד.

און איצט לאָמיר זעהן, וואָס זיינען די דריי דערמאָנטע קאָמעדיעס? אין אַלע דריי געפינען מיר די אומשולדיגע ליעבע פון אַ פּראָסטער דאָרפס־מיידעל צו אַ דאָרפישען בחור אָדער שטאָדטישען וואויל־לערנער און די אומשולדיגע מיטלען, וואָס זיי אַלע ווענדען אָן, סיי די מיידלאַך און סיי די בחורים, צו גע־פינען חן איינער ביים צווייטען אין די אויגען. דאָס זיינען אַלע דריי אידיליעס מיט אַ ריינער תמימות'דיגער ליעבע.

עס איז איבריג צו זאָגען — אַז אַלע, וואָס האָבען געשריבען פאַר'ן אידישען טהעאַטער, זינט די מעלאָדראַמע האָט זיך דאָר־טען איינגעוואָרצעלט, האָבען קיין גוסט ניט געוויזען צו דער־

ריינער אומשולדיגער ליעבע. אין טהעאטער איז שטארק עקס־פלואטירט געווארען די זינדיגע ליעבע, די פארברעכערישע ליעבע, אבער קיינער האט ניט געפונען פאר אינטערעסאנט די אומשולדיגע ליעבע, די תמימות'דיגע ליעבע. פרץ הירשביין האט אין דער דאזיגער תמימות'קייט געפונען א קוואל פון הומאר, און דער הו־מאר איז געווען אזא ווייכער, פיינער, צארטער. מען האט זיך אין די זייטען ניט געהאלטען פאר געלעכטער, מען האט זיך פון די שטולען ניט ארונטערגעקאטשעט, נאר א פארגעניגענדער שמי־כעל איז ניט ארונטער פון דעם צושויער'ס ליפען.

עס דארף זיין ניט זעהר שווער צו פארשטעהן, פאר וואס דער אומצופריעדענער עלעמענט צווישען די טהעאטער־באזוכער האט זיך אנגעכאפט אן אזעלכע קאמעדיעס. נאכדעם ווי מען האט איהם אויסגעשלעפט פון איין זומפ אין דעם צווייטען און געוויזען אלערליי פארברעכענס, וואס א וויסטע פאנטאזיע קען זיך נאר פארשטעלען און געשאפען ביי איהם א באגריף, אז די וועלט איז פול מיט זינד און פארברעכענס און קיין ארענטליכע מענשען זיינען גאר אויף דער וועלט ניטא, איז געקומען הירשביין און האט איהם געוויזען מענשען פון א גאנץ יאהר, וואכעדיגע מענ־שען, מיט זייערע קליינע קנאות און שנאות און ליסטיגקייטען און פון אלעם דעם האט ארויסגעטויכט א ריינע, שעהנע, אומשול־דיגע ליעבע.

און עס איז אויך ניט שווער איינצוזעהן, אז צו מאכען די תמימות'דיגע ליעבע פאר דער הויפט־האנדלונג און צו געבען דער אידיליע א פנים פון ווירקליכקייט, האט זיך געפאדערט, אז מען זאל פארווארפען דעם פריהערדיגען טהעאטער־שלחן־ערוך און אי־בערררייסען מיט אלץ, וואס איז פריהער געווען אנגענומען אויף דער ביהנע.

דער דיאלאג אין די דערמאנטע קאמעדיעס וואלט אין אי־דישען טהעאטער מיט עטליכע יאהר צוריק באטראכט געווארען אלס רייד, רייד און ניט אומזיסט האבען די אלטע טהעאטראלען געשריען, אז דאס זיינען ניט קיין פיעסען. דער דיאלאג איז דער סאמע וויכטיגסטער טייל אין די דאזיגע קאמע־

דיעס, אין דעם דיאַלאָג ליגט דער פיינער הומאָר און דער דיאַלאָג ניט זיי לעבען.

קיינער האָט אַזוי גוט ניט פאַרשטאַנען, ווי פּרץ הירשביין גופא, פאר וואָס זיינע דערמאַנטע קאָמעדיעס האָבען געהאַט איין ערפאָלג נאָכ'ן צווייטען. ער האָט דעמאָלט געהאַט קרוב דריי צעהנדליג געדרוקטע פיעסען, רעאַליסטישע לעבענס־בילדער, ראָמאַנטישע טראַגעדיעס, האַלב־סימבאָליסטישע פאַנטאַזיעס, נאָר אין אַ געשפּרעך נאָך די „גרינע פעלדער" האָט ער זיך אויסגעדריקט, אַז ער האָט שוין באַלד מעהר ניט וואָס צו געבען פאַר דער ביהנע. אַזעלכע קאָמעדיעס, ווי „אין אַ פאַרוואָרפען ווינקעל", „דעם שמיד'ס טעכטער", „גרינע פעלדער", האָט ער מעהר ניט געהאַט. עס איז אמת, ער האָט דעמאָלט אָנגעשריבען נאָך אַ קאָמעדיע מיט די זעלביגע פּערזאָנען פון „די גרינע פעלדער", און הגם די מענשען זיינען די זעלביגע, איז אָבער די האַנדלונג אַזאַ, וואָס וועט זיין פרעמד דעם דורכשניטליכען טהעאַטער־באַזוכער אפילו פון די בעסערע טהעאַטערס, און דער הומאָר פעהלט דאָרטען אין גאַנצען, אַלענפאַלס האָט ער זיך ניט געפיהלט ביים לייענען די דאָזיגע פיעסע.

און טאַקע די אַנדערע פיעסען, וואָס זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען שפּעטער, זיינען, מיט דער אויסנאַהם פון דער „פוסטער קרעטשמע", דורכגעפאַלען. „אַ לעבען פאַר אַ לעבען" איז געווען אַ פיעסע פון דעם זעלביגען דאָרפס־לעבען, וואָס אין די ערשטע דריי קאָמעדיעס, נאָר די האַנדלונג איז דאָ געווען צו־ערנסט און ווייטלויפיג און דעם עולם איז זי ניט געפעלען געוואָרען. זיין „קינד פון דער וועלט", וואָס איז אויפגעפיהרט געוואָרען פון מאַדאַם קאַליש און וואָס איז געווען אַ האַלב־סימבאָליסטישע, איז גלייך דורכגעפאַלען. דאָ איז אויך די האַנדלונג געווען אַזוי ווייט און פרעמד, אַז דער צושויער האָט זיך געפיהלט ווי אויף אַ פרעמדער חתונה. „די פוסטע קרעטשמע" האָט זיך געהאַלטען עטליכע וואָכען, נאָר קיין ערפאָלג ווי די ערשטע דריי קאָמעדיעס האָט זי ניט געהאַט.

דער נייער טהעאַטער האָט גלייך גענומען ליידען פון זיין גרויסען פארמעסט. אין גאָר א קורצער צייט איז רייכער ארויסגעטראָטען פון דאָרטען און מען האָט אָנגעהויבען צו מאכען קאָמפראָמיסען. דער יונגער דירעקטאָר שניצער איז סוף סעזאָן אוועקגעפאָהרען נאָך דייטשלאנד און האָט פאר'ן קומענדען סעזאָן געבראכט רודאָלף שילדקרויט. דער לעצטער האָט געדענקט דעם אידישען טהעאַטער, ווי ער איז געווען מיט א יאָהר צעהן צוריק און ער איז געקומען מיט א פארטיגען רעפּערטואר פרעמדע מעלאָדראמעס, אין וועלכע ער האָט געהאט די הויפּט־ראָלען. ער האָט דעם סעזאָן געעפענט מיט אַן איבערזעצטער פראנצויזישער מעלאָדראמע און הגם ער האָט זיך שטארק אויסגעצייכענט מיט'ן שפּיעלען, האָט אָבער דער נייער טהעאַטער געקריגען אזא קלאפּ, אז ער האָט שוין מעהר צו זיך ניט געקענט קומען. עס האָט זיך אָנגעהויבען א סדרה פון ווארפען זיך פון איין פּיעסע אויף דער צווייטער, בייטען איין שפּיעלער אויפ'ן צווייטען. דער נייער סעזאָן איז קוים אלט געוואָרען עטליכע וואָכען און אין טהעאַטער האָט מען אריינגענומען לעאָניד סניעגאָוו און אסתר אָרזשעווסקאיא, וועלכע זיינען יאָהרען געווען פארבונדען מיט דער רוסישער ביהנע אין רוסלאנד, נאָר די איבערקעהרעניש דאָרטען האָט זייביים סוף פון דער מלחמה געטריבען צום אידישען טהעאַטער און נאָכדעם קיין אמעריקא. און דער נייער טהעאַטער איז מיט יעדער וואָך געגאנגען אלץ ערגער און עטליכע וואָכען פאר'ן סוף סעזאָן האָט די קאָמפּאניע איבערגענומען דעם טהעאַטער און קוים דערשלעפּט ביז סוף פּסח.

אויך אין אוירווינג פּלייס טהעאַטער איז געגאנגען מיט'ן פּוטער אראָפּ, נאָר דאָס ערגסטע איז דאָרטען געווען, וואָס עס האָט זיך אָנגעהויבען א צאנקעריי צווישען די שותפים, און דער סוף איז געווען, אז מאָרים שווארץ איז ארויסגעטראָטען פון דאָרטען און האָט איבערגענומען דעם נייען טהעאַטער און געגעבען איהם א נאָמען קונסט טהעאַטער. מיט שווארץ'ס ארויסטרעטען האָט דער אוירווינג פּלייס טהעאַטער פארלאָרען זיין באשטימטען כאראקטער און האָט זיך געוואָרפען אויף אלערליי זייטען. אין דעם

סעזאָן 1922—1921 האָט דאָרטען מאַדאַם קאַליש אויפגעפיהרט צוויי נייע פּיעסען און דאָס האָט כמעט געהייסען אַ צוריקקעהר פון מאַדאַם קאַליש צו דער אידישער ביהנע, און הגם דער עולם האָט זיך צו איהר אַרויסגעוויזען זעהר סימפּאַטיש און האָט איהר באַגעגענט און אויפגענומען מיט גרויסע אַפּלאָדיסמענטען, האָט זי אָבער ניט געמאַכט דעם רושם, וואָס מען האָט געדאַרפט ערוואַר־טען פון אַזאַ גרויסער שוישפּיעלערין. דער חסרון איז דאָ געווען, וואָס זי איז צו אונז צוריקגעקומען מיט איהרע פריהערדיגע באַ־גריפען וועגען די הויפּט־שפּיעלער און דער עולם האָט די אַלטע שטערן־סיסטעם ניט געוואָלט ליידען. זי האָט ניט באַמערקט, אַז די שטערן־סיסטעם איז שוין אָפּגעשאַפט געוואָרען פון טהע־אַטער.

מיט'ן פערשווינדען פון די וויכטיגסטע אַלטע שפּיעלער, איז פערשוואונדען די גאַנצע שטערן־סיסטעם. די נייערע טהעאַטערס פון דער בעסערער דראַמע שטיצען זיך ניט אויף קיין איינציגען שפּיעלער און האַלטען זיך ניט מיט'ן זכות פון אַן איינצעלנעם אַקטיאָר. אין די נייע טהעאַטערס פון דער בעסערער דראַמע ליגט די קראַפט אויף'ן אַנסאַמבל און פון יעדען אַקטיאָר בעזונדער. עס מאַכט ניט אויס, וואָס פאַר אַ ראָל איינער זאָל ניט האָבען, ווערט ערוואַרטעט, אַז ער זאָל זיין אַרבייט טאָן בשלמות. אונטער דער פריהערדיגער סיסטעם האָט ניט אויסגעמאַכט, ווי אַזוי די אַנדערע שפּיעלער זיינען פאַרטיג געוואָרען מיט זייערע ראָלען. אין בעסטען פאַל האָט זיך פון זיי געפאָדערט אַ מיטעלמעסיג שפּיעלען, כדי זיי זאָלען ניט פאַרטונקלען דעם „שטערן" און עס איז קיין חסרון ניט געווען, אַז זיי האָבען געשפּיעלט גאָר שלעכט. דער עיקר איז געווען דער שטערן און זיין שפּיעלען, און וואָס גרעסער עס איז געווען דער שאָטען פון די אַנדערע אַקטיאָרען, אַלץ העלער האָט ער געשיינט. און אַז עס פלעגט זיך אַמאָל מאַ־כען, אַז אימיצער פון די אַנדערע שפּיעלער האָט זיך אַרויסגע־רוקט און אויסגעצייכענט זיך אין זיין ראָל אַזוי, אַז ער האָט צו זיך געצויגען די אויפמערקזאַמקייט פון דעם פּובליקום און פון קריטיקער, האָט דאָס שטאַרק פאַרדראָסען דעם שטערן, און גע־

וועהנליך אין אזא פאל האבען זיך די טהעאטער־פאליטיקער גע־נומען שושקען, אז דער דאזיגער שפיעלער וועט שוין האבען כרת־יאהרען.

עס איז אמת, אז די טהעאטער־פאליטיקער שושקען זיך נאך איצט אויך, ווען אן אנדער שפיעלער, אויסער דעם וואס פארנעהמט דעם פלאץ פון א שטערן, צייכענט זיך בעזונדערס אויס אין דער בעסערער דראמע, און עס קען גרייליך זיין, אז דאס פארדריסט דעם במקום שטערן, ווי פריהער דעם שטערן, אבער די סיסטעם אין די בעסערע טהעאטערס איז געווארען אזא, אז פון יעדען שפיעלער ווערט פארלאנגט, אז ער זאל זיך אויסצייכענען, אז ניט וועט דערפון ליידען די גאנצע פיעסע, און דער טהעאטער געווינט ווען אלע צייכענען זיך אויס.

עס איז גרינג צו זעהן, אז די נייע סיסטעם האט געפאדערט אן אנדער סארט שפיעלען ווי ביז איצט, און הגם אין די נייערע טהעאטערס שפיעלען די זעלביגע שפיעלער, וואס מיר האבען פריהער געזעהן אין די אנדערע טהעאטערס, האט זיך שוין צום ער־שטען סעזאן אויסגעארבייט א קאמפאניע, וואס איז ווי געשאפען געווארען פאר דער נייער בעסערער דראמע. און געשעהן איז דאס ניט על פי נס, נאר טיילווייז דערפאר, וואס אונטער דער נייער סיסטעם האבען זיך ארויסגערוקט צום פארענט אזעלכע שפיעלער, וואס האבען זיך צו דעם מעלאדראמאטישען שפיעלען ניט געקענט צופאסען און מייסטענס דערפאר וואס פאר יונגע שפיעלער איז ניט זעהר שווער צו כאפען דעם ריכטיגען טאן פון אן אנסאמבל. איינער פון די דאזיגע שפיעלער איז בן עמי. שוין דעם ערשטען סעזאן אין אורווינג פליים טהעאטער האט ער געהאט מעהר געלעגענהייט ארויסצורוקען זיך צום פארענט, ווי די גאנצע צייט, וואס ער האט געשפיעלט דא אין די אנדערע טהע־אטערס, און נאך מעהר געלעגענהייט האט ער געהאט אין צוויי־טען סעזאן אין דעם נייעם טהעאטער. די אמעריקאנער קריטי־קער און אמעריקאנער דירעקטארען האבען זיך שטארק פעראינ־טערעסירט מיט די דאזיגע טהעאטערס און בן עמי האט צוגעצוי־גען צו זיך די אויפמערקזאמקייט פון אן אמעריקאנער אנטרע־

פּעניאַר, וועלכער האָט איהם איבערגענומען אויף דער אַמעריקאַ־נער ביהנע, און הגם ער האָט געקריגען זעהר אַ פריינדליכען קבלת פּנים פון די אַמעריקאַנער קריטיקער, האָט אָבער די פּיעסע, אין וועלכער ער איז אויפגעטראָטען, קיין ערפאָלג ניט געהאַט, און דאָס האָט פאַר איהם געשאַפען אַזאַ אומאַנגענעמע לאַגע, אַז ער קען זיך ניט פיהלען אַלס תושב אויף דער אַמעריקאַנער ביהנע און אין דער זעלביגער צייט פיהלט ער זיך אָפּגעריסען פון דער אידישער ביהנע.

אויך האָט די בעסערע דראַמע פערלאָרען גלייך נאָכ'ן ערשטען סעזאָן דעם קאָמיקער לודוויג זאַץ, וועלכער האָט זיך אין אַ פּאָר יאָהר אַזוי אויסגעצייכענט אין דער נייער דראַמע, אַז ער האָט זיך געוואונען אַ בכבוד'יגען פּלאַץ אויף דער ביהנע. מען האָט איהם אויסגעכאַפּט אין די גרעסערע טהעאַטערס, וואו מען שפּיעלט אָפּע־רעטקעס און מעלאָדראַמעס און וואו מען קען צאָהלען בעסערע שכירות. עס האָט אויסגעזעהן, אַז מיט בן עמי'ס אריבערגעהן צו דער אַמעריקאַנער ביהנע און זאַץ'ס אריבערציהען זיך אין די גרויסע טהעאַטערס, וועט די נייע דראַמע קריגען אַ שווערען קלאַפּ. אָבער אונטער דער נייער סיסטעם האָט די נייע דראַמע אַזוי וועניג געליטען דערפון, וואָס די ביהנע האָט פערלאָרען אַזעלכע וויכ־טיגע קרעפטען, אַז זייער פערלוסט האָט זיך קוים געלאָזט מער־קען. דערמיט איז בשום אופן ניט געמיינט צו זאָגען, אַז די נייע דראַמע קען זיך גרינג בענעהן אָהן אַזעלכע שפּיעלער, ווי בן עמי אָדער זאַץ; די נייע דראַמע האָט פערלאָרען דערפון און זי וועט פיעל געווינען, ווען זיי וועלען זיך צוריקקעהרען צו איהר. נאָר קיינער פון די נייע שפּיעלער קען מעהר ניט געבען קיין שווערען קלאַפּ דעם טהעאַטער, וואו די נייע דראַמע ווערט גע־שפּיעלט, ווייל דער כח פון אַן אַנסאַמבל איי אַ סך, אַ סך גרע־סער ווי פון וועלכען עס איז שוישפּיעלער.

ווי ווייט דער כח פון אַן אַנסאַמבל דערגרייכט האָט מאָריס שוואַרץ דערוויזען, ווען נאָכ'ן ערשטען סעזאָן אין אורווינג פּליים טהעאַטער האָט איהם פערלאָזען זיין גאַנצע קאָמפּאַניע און ער האָט געדאַרפט צוזאַמענשטעלען אַ נייע קאָמפּאַניע. עס איז איב־

ריג צו זאָגען, אז פאר׳ן ערשטען סעזאָן האָט ער צוזאמענגעקליבען אזעלכע קרעפטען, וואָס האָבען זיך ארויסגעוויזען די פאָסענדסטע פאר דער נייער דראמע. די שפּיעלער זיינען געווען געקליבען איינער און איינעם אזוי, אז עס וואָלט געווען לחלוטין אוממעגליך צוזאמענצושטעלען נאָך אזא קאָמפּאַניע, וואָס זאָל זיך קענען פארגלייכען מיט זיי. מען וואָלט דעריבער געדארפט זאָגען מיט זיכערקייט, אז ווען די דאָזיגע קאָמפּאַניע האָט פערלאָזט שווארץ׳ן און איז כמעט אין גאנצען אריבער אין דעם נייען טהעאטער, איז איהם ניט געבליבען דער מינדעסטער שאנס צו האַלטען זיך מיט א צווייטער קאָמפּאַניע. עס פארשטעהט זיך, אז די צווייטע קאָמפּאַניע, וואָס שווארץ האָט צוזאמענגעשטעלט פאר׳ן צווייטען סעזאָן אין זיין טהעאטער, האָט זיך בשום אופן ניט געקענט פערגלייכען מיט דער קאָמפּאַניע אין דעם נייען טהעאַטער, נאָר אזוי ווי עס האָט זיך געפאָדערט, אז יעדער אקטיאָר זאָל מיט זיין כח אויפהאַלטען דעם אוירווינג פּליים טהעאטער, איז געווען געווען גענוג, אז יעדער האָט געטאָן אזוי פיעל, ווי ער האָט געקענט און האָט ניט קאַליע געמאכט די ארבייט פון די אנדערע און דאָס האָט דעם עולם צופרידען געשטעלט. און טאַקע איידער מען האָט נאָך דערפיהלט דעם פארלוסט פון זאַץ׳ס אוועקגעהן, האָט זיך אין אוירווינג פּליים טהעאטער באוויזען דער כאראַקטער־קאָמיקער מוני ווייזענפריינד, וועלכער האָט אין צוויי יאָהר צייט פארנומען זעהר א בכבוד׳יגען פּלאַץ אין דעם דערמאָנטען טהעאטער.

אונטער דער אַלטער סיסטעם איז דער שטערן געווען דער טהעאטער. איז דער שטערן אוועק, איז דער טהעאטער געבליבען ווי א שיף אָהן א רודער און האָט זיך ניט געקענט האַלטען סיידען מען האָט אריינגענומען א צווייטען שטערן. נאָך מיט א יאָהר צעהן צוריק האָט מען געגלויבט באמונה שלמה, אז ווען מען נעהמט צוזאמען אַלע שטערען אין איין טהעאטער אָדער צוויי טהעאטערס, וועלען מעהר ווי איין טהעאטער אָדער צוויי ניט קענען עקזיסטירען. אזוי האָבען געגלויבט די דירעקטאָרען און אזוי האָט אויך געגלויבט דער עולם. אָבער אונטער דער נייער

סיסטעם וועט קיינעם ניט איינפאַלען דער געדאַנק, אַז דער טהע־אַטער האַלט זיך מיט'ן זכות פון זיין שפּיעלען.

דער שטערן־סיסטעם מיט אַלע איבלען פון דער דאָזיגער סיסטעם איז לכל הפּחות אין די בעסערע טהעאַטערס אונטערגע־גאַנגען, און מיר האָבען קיין אורזאַך דאָס צו בעדויערען.

די ענדערונגען די לעצטע יאָהרען אויף דער ביהנע האָבען זיך אפשר דייטליכער ארויסגעוויזען אין יענע טהעאַטערס, וואו מען האָט געשפּיעלט די בעסערע דראַמע, נאָר זיי זיינען אויך געמאַכט געוואָרען אין די אַנדערע טהעאַטערס.

ביז מיט עטליכע יאָהר צוריק איז קיין טהעאַטער ניט גע־ווען געשוואָרען צו אַ באַשטימטען אויסגעהאַלטענעם פּראָגראַם. עס איז געווען רעכט אויפצופיהרען אויף דער זעלביגער ביהנע, אין דעם זעלבינען סעזאָן, מיט די זעלביגע אַקטיאָרען, אונטער דער זעלביגער דירעקציאָן אַ שרייעדיגע מעלאָדראַמע, אַ נאַרעשע אָפּע־רעטקע, אַ בעסערע פּיעסע, און דער פּראָסטערער עולם, וואָס האָט פּאַטראָניזירט די דאָזיגע טהעאַטערס, האָט קיינמאָל פאָראויס ניט געקענט וויסען, וואָס איהם וועט דאָרטען אויסקומען צו זעהן. יעדע שטיק איז רעקלאַמירט געווען מיט'ן זעלביגען נוסח, יעדע שטיק איז געווען אַ מייסטערווערק און יעדער פארפאַסער איז געווען דער באַריהמטער. און אַ טהעאַטער־באַזוכער פון אַ גאַנץ יאָהר האָט ניט געקענט וויסען פון דעם נוסח, צי ער וועט זעהן אַ שרייעדיגע מעלאָדראַמע צי אַ גוטע ליטעראַרישע פּיעסע.

אין די לעצטע יאָהרען האָט יעדער טהעאַטער געקריגען זיין באַשטימטען פּנים. פּיפּלס טהעאַטער און דער טהעאַטער וואָס האָט לעצטענס געטראָגען ליפּצינ'ס נאָמען, זיינען געווען אין גאַנ־צען אָפּגעגעבען צו מעלאָדראַמע און דער דאָזיגער פּראָגראַם איז שטרענג אויסגעהאַלטען געוואָרען. די צוויי גרויסע טהעאַטערס אויף צווייטער עוועניו האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט אָפּערעטקעס און נאָר פון צייט צו צייט האָט מען דאָרטען אריינגעכאַפּט אַ מעלאָדראַמע. און אַזוי האָט אויך די בעסערע דראַמע געהאַט די לעצטע פּאָר יאָהר איהרע צוויי טהעאַטערס.

אין דער מוזיק פון דער אפּערעטקע איז אויך געשעה'ן אן ענדערונג. געוועהנליך איז די מוזיק געווען א גענומענע און איז אזוי צוזאמענגעשטעלט געוואָרען, אז זי זאָל ניט רייסען די אויגען מיט איהר פרעמדקייט. נאָר מיט יוסף רומשינסקי איז געקומען א שטרעבונג צו שאפען אייגענע מוזיק און א דאנק דעם האָבען מיר די לעצטע יאָהרען געהאט מעהר אידישע נגינה אין די אפּע־רעטקעס.

נאָר וואָס איז שייך צו די ליברעטאָס, זיינען זיי געבליבען די זעלבינע ווי אין די צייטען פון די היסטאָרישע אָפּערעס. עס איז רעכט צו נעהמען וואָס עס איז פאר אן אַלטע שטיק, אריינ־געבען מוזיק און דאָס גילט פאר א נייער אַפּערעטע. עס קען זיין, אז דער געדאנק דערפון איז, אז די ליברעטאָ איז ניט מעהר ווי א טפל און דער עיקר איז די מוזיק און צו וואָס זאָל מען זיך דרעהען א קאָפּ מיט א פּאסענדען אינהאַלט, מיט א לעבעדיגען הומאָר און וויציגען דיאַלאָג?

עס פארשטעהט זיך, אז אויב דראמען האָבען א קאָמישען עלעמענט, מוז אן אָפּערעטקע אודאי האָבען קאָמיזם. נאָר פון וואָס באשטעהט דער קאָמיזם? די נעגאטיווע פערזאָנען, אויב דער אינהאַלט איז פון אמעריקאנער לעבען, ריידען געבראָכענעם ענגליש, וואָס קיין מענש אין דער וועלט רעדט ניט; מען וואַרפט זיך איבער מיט גראָבע זידעל־ווערטער און טוידטע קללות; מען ברויכט צווייזדייטיגע ווערטער אויב ניט קיין אָפענעם נבול פה, און דריי פערטעל פון הומאָר איז דערמיט שוין באזאָרגט.

און אזוי ווי דאָס איינענטליך איז אויך געווען אין דער אַלטער היסטאָרישער אָפּערע, איז גרינג צו זעהן, אז די אָפּערעטקע איז דער זעלבינער מין סחורה, וואָס האָט מיט א דור צוריק געגאָלטען אונ־טער'ן נאָמען היסטאָרישע אָפּערע, מעהר ניט, די מוזיק האָט זיך געענדערט.

הגם אין דער מעלאָדראמע איז כמעט קיין ענדערונג ניט פאָר־געקומען און זי איז געבליבען אזוי אומגעלומפערט, האמעטנע, שרייענדיג און ווילד ווי פריהער, האָט זיך אָבער די לעצטע פאָר יאָהר אָנגעהויבען דייטליך ארויסצואווייזען דער באנקראָט פון דער

מעלאָדראַמע. ליפּצין טעאַטער האָט ניט געקאָנט אויסהאַלטען און ער איז איבערגעגאַנגען אין גוי'אישע הענט. און אין פּיפּלס טעאַטער האָט מען עטליכע מאָל אָפּגעשטופּט די מעלאָדראַמע אָן אַ זייט און אָפּגעגעבען דעם אויבען־אָן צו פאַרס. מען דאַרף דערביי האָבען אין זינען, אַז צייט גאָלדפאַדען איז דערוויילעט געוואָרען פון דער ביהנע, האָט מען מורא געהאַט צו שטעלען אַ פאַרס. עס איז געווען כמעט אַ כלל אין טעאַטער, אַז דער אידישער עולם וויל ניט פאַרברענגען אַן אָווענד דורכאויס מיט געלעכטער. די פאַרסען, וואָס זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען זינט עס האָט זיך אָפּגעטהאָן גאָלדפאַדענ'ס השפּעה פון טעאַטער, קאָן מען איבערצעהלען אויף די פינגער, און דאָס איז ניט קיין מליצה.

עס האָט דעריבער געדאַרפט האַלטען זעהר שמאָל מיט דער מעלאָדראַמע, אַז מען זאָל זיך ערלויבען אין אַ טעאַטער, וואו זי איז די אַליין־הערשערין, צו שטעלען אַ פאַרס.

אין אמת'ען, איז די שרייענדיגע מעלאָדראַמע שוין לאַנג אויס־געשפּיעלט, סאַי אין דער אַלטער וועלט און סאַי אין דער נייער. די קינאָ האָט אין גאַנצען פאַרנומען די מעלאָדראַמע, דאָרטען איז זי מעהר אין איהר עלעמענט און אויפ'ן גרויסען לייוועגט זיינען די געדיכטע פאַרבען מעהר צוגעפּאַסט. דאָרטען קאָן מען ווייזען אַזעלכע סיטואַציעס, אַזעלכע געפאַהרען, אַזעלכע העלדישקייטען, וואָס מען קאָן ניט דערווייזען אויף דער ענגער ביהנע פון קיין טעאַטער. און דער פּרייז איז צוגעפּאַסט פאַר דער אונטערהאַלטונג פון דער ברייטער מאַסע. און דאָס, וואָס די מעלאָדראַמע איז נאָך געבליבען אַזוי לאַנג אין אידישען טעאַטער, איז געווען אַן אומ־נאָרמאַלע ערשיינונג.

אַזוי אַרום זיינען קלענערע אָדער גרעסערע ענדערונגען פאַר־געקומען אין אַלע טעאַטערס, אָבער דערוויל געפינט זיך נאָך דער אידישער טעאַטער אין אַ צושטאַנד פון אַן איבערגאַנגס עפּאָכע. עס איז רעכט, אַז די אָפּערעטע זאָל שטאַרק אויפהויבען דעם קאָפּ אין די צוויי גרויסע טעאַטערס אויף דער צווייטער עווענוי, און עס איז אויך רעכט, אַז זי זאָל שטיל אָפּטרעטען פון דער ביהנע. עס איז רעכט, אַז די מעלאָדראַמע זאָל צוריק האָבען צוויי טעאַטערס

און עס איז אויך רעכט, אז דער איינציגער טעאטער, וואו זי האט נאך א שטיקעל אנהאלט, זאל איהר פארבייטען מיט אן אנדער סארט אונטערהאלטונג. מען איז איצט ניט זיכער מיט קיין סארט אונטערהאלטונג. ווערליג עס האלט איצט, האט די מעלאדראמע זיכער פארלארען איין טעאטער און אויך האט די נייע בעסערע דראמע פארלארען א טעאטער.

עס קאן זיין, אז א גרויסע שולד טראגט אין דעם די שווערע צייט, נאר עס איז אויך קיין צווייפעל ניט, אז אין טעאטער זיינען די אלטע געטער נעפאלען און די נייע האבען נאך זייער באשטימטען פנים ניט באוויזען.

די נייע באוועגונג אין דעקאראציעס, באלייכטונג און דאס גלייכען, האט ווי ווענעג אויך אנגעריהרט די אידישע ביהנע.

דער אמת איז, אז אונזער ביהנע איז ניט מסוגל פאר די נייע רעפארמען, ווייל אונזער ביהנע איז פינף און נייינציג פראצענט א רעאליסטישע אין די בעסערע טעאטערס, און דא איז ניטא קיין פלאץ פאר די מאלער צו לאזען זייער פאנטאזיע פאנאנדערצושפיע־לען זיך. אויף יעדען טריט שטויסט זי זיך אן דער רעאלער ווירק־ליכקייט און די פאנטאזיע קאן ניט שוועבען. און אפילו אין אזעלכע פיעסען ווי דער „דבוק” און שלום אש'ס „מתים טאנץ”, וואס זיינען געווען אפגעריסען פון דער רעאלער סביבה, איז אויך ניט געבליבען קיין איבעריגער פלאץ פאר דעם מאלער'ס פאנטאזיע.

איבעריגענס, דער וועג פון די נייע דעקאראציעס איז זעהר א גליטשיגער און מען קאן ניט כאפען קיין התפעלות פון יעדער פאנ־טאסטישער דעקאראציע, ווען אפילו זי ציינט זיך ארויס מיט א באזונדער שעהנקייט, און ניט יעדער מאלער איז מסוגל צו מאלען פאר דער ביהנע. דער טעאטער האט זיינע באזונדערע פאדערונגען און דער מאלער מוז זיך דערמיט רעכנען. און דעריבען זעהען מיר, אז הגם א סך מאלער האבען זיך גענומען צו דער ביהנע, האבען נאר געצעהלטע עטליכע דערוויזען צו מאכען אן איינדרוק אויף די צושויער.

נאר אויב די נייע באוועגונג וויל זיך ניט רעכענען, אדער, ריכטיגער, קאן זיך ניט רעכענען מיט דער רעאליסטישער ביהנע,

איז אָבער פאַר אונז דוקא זעהר וויכטיג יעדע אויסבעסערונג, וואָס ווערט אין דער הינזיכט געמאַכט אין אונזער טעאַטער. ביז גאָר נים לאַנג צוריק האָט מען ביי אונז וועניג אויפמערקזאַמקייט גע־שענקט דעקאָראַציעס און באַלייכטונג. זעהר אָפט איז פּשוט געוועזן אַ חוזק צו זעהן, ווי אַ געוויסער פאָרהאַנג האָט געדיענט פאַר יעדער מעגליכער גאַס; דריי ווענטלעך פון אַ הויז האָבען געדיענט סאַי פאַר אַ וואוינונג אין אַ גרויסער שטאָדט און סאַי פאַר אַ הייזעל אין אַ דאָרף, סאַי אין דער נייער וועלט און סאַי אין דער אַלטער. און ווען עס איז געקומען צו אַזעלכע שילדערונגען, וואָס האָבען געפאָדערט אַ לבנה־נאַכט, אַ שקיעת החמה, אַ לאַנדשאַפט, אַ וואַלד, האָט פּשוט אַ חלשות געשלאָגען צום האַרצען צו זעהן דאָס אויף דער ביהנע.

און אפשר נאָך ערגער איז געוועזן מיט דער באַלייכטונג. די עלעקטרישע פוס־לעמפּלעך האָבען געגעבען דאָס גאַנצע ליכט אויף דער ביהנע, דאָס הייסט דאָ איז איבערגעקעהרט געוואָרען דער סדר העולם. די זון און די לבנה שיקען צו אונז זייער ליכט פון אויבען, און אויף דער ביהנע איז זי געקומען פון אונטען.

און ערשט אין די לעצטע פאַר יאָהר האָט מען גענומען שענ־קען אויפמערקזאַמקייט צו דער פּראָבלעם פון באַלייכטונג אויף דער ביהנע. און אַזוי ווי אויף דעם דאָזיגען געביט זיינען אויפ־געטהאָן געוואָרען גרויסע חידושים און וואונדער אויף דער ביהנע פון די אומות העולם, וועט מסתמא לאַנג ניט געדויערען און דער גאַנצער פּראָצעס פון באַלייכטען די אידישע ביהנע וועט ראַדיקאַל געענדערט ווערען.

אַזוי אַרום איז די אידישע ביהנע אויף איין אָרט ניט גע־שטאַנען די לעצטע צייט, און אויף יעדען געביעט, סאַי אין דעם כאַראַקטער פון דער דראַמע, סאַי אין שפּיעלען, סאַי אין דעקאָראַ־ציעס, אויסשטאַטונג און באַלייכטונג איז פאָרגעקומען אַ מערק־באַרער פּראָגרעס. אַלטע פאָרמען, אַלטע מעטאָדען זיינען אָפּגע־וואָרפען געוואָרען און נייע געשאַפען געוואָרען, אָדער, ריכטיגער געזאָגט, האַלטען אין געשאַפען ווערען.

און עס איז אויך כדאי צו באמערקען, אז די נייע באוועגונג, סאי אין דער דראמע, סאי אין שפּיעלען, סאי אין דעקאראציעס און באלייכטונג, האָט ערגעץ ניט אָנגענומען קיין משונה'דיגע גע־שטאַלטען אויף אונזער ביהנע. ווי שוין דערמאָנט אויבען, איז דורך אַלע איבערקעהרענישען אונזער בּיהנע אין תּוך געבליבען א רעאַליסטישע און עס זעהט ניט אויס, אז דער רעאַליזם זאָל אזוי גיך פאַרשווינדען פון דער אידישער ביהנע.

רשימה פון די פיעסען אין אידישען רעפערטואר.

דער דאטום פון דער רעכטער זייט ווייזט, ווען די דערמאנטע פיעסע איז געשפּיעלט געווארען צום ערשטען מאל. דער ד. פון דער לינקער זייט ווייזט, אז די דערמאנטע פיעסע איז געווען געדרוקט און עס איז ניט בעקאנט, צי זי איז געשפּיעלט געווארען. אזוי ווי די מייסטע געשפּיעלטע פיעסען האבען פיער אקטען ווערט די צאהל אקטען אנגעגעבען נאר אין אזעלכע, וואס האבען מעהר אדער ווייניגער ווי פיער.

שלום יעקב אבראמאוויטש
(מענדעלי מוכר ספרים)

די טאקסע, אדער די באנדע שטאדט בעלי טובות, 5 אקטען. ד.
דער פריזיוו, דראמע, 5 אקטען. ד. אראנזשירט פאר דער ביהנע פון ב. גארין און אויפגעפיהרט אין 1918.

איוואן אבראמסאן

1911 דער בעל תפילה, דראמע.

אדאלפי

1887 שטופּע פאר שטופּע.

י. אדלער (ב. קאוויער)

1917 יענטע טעלעבענדע, פארס.

רפאל אדעלהיים

פאסאזשיר, איינאקטער. ד.

יצחק אויערבאך

1905 בן שומרון, היסט. אפּער.
" די בלינדע חתונה, אדער פרייז פון זינד, עמיל זאלא, איבערזעצונג.
1917 אמעריקאנער חתונות.
בת ירושלים.

העריק איבסען

1902 דער פאלקספיינד.
1905 די שטיצען פון דער געזעלשאפט. ד.
1909 דער בוימייסטער.
1912 נארא.
1915 די גייסטער.
הערא גאבלער. ד.
ווען מיר טוידטע ערוואכען. ד.
ראזמערסהאלם. ד.
די ווילדע ענטע. ד.
קליינער עאלף. ד.
יאהאן גאבריעל בארקמאן. ד.

מ. אלעקסאנדראוו (וו. מילער)

1905 די ערשטע ליעבע אדער דאס פערגינטעטע געוויסען.

ל. אנדרייעוו

1910 אשמדאי, איבערז. פון מ. קאץ.
" די טעג פון אונזער לעבען. איבערז. פון קאץ.
מענשענליעבע, א קאטאוועס, 1 אקט. ד.

ס. אנ—סקי

דער פאטער און זוהן, איינאקטער. ד.

אלעקסאנדער אסטראווסקי

1909 קאטערינא (גראזא).
1901 דער גולם. אדאפּטירט פון וויסמאן.
1897 דבורה׳לע מיחוסת, אדאפּטירט פון גארדין.

ישראל אקסענפעלד

דער ערשטער אידישער רעקרוט. ד.
מאן און ווייב. ד.
דער אוצר אדער די גינארטע וועלט. ד.
קבצן עושר שפּיעל. ד.

מארק ארנשטיין

דער ווילנער בעל הבית׳ל.
דאס אייבינע ליעד, איינאקטער.
1914 א אידישע טאכטער, 3 אקטען.
" דער לעצטער משיח, היסט. ראמאנטישע דראמע.
מיין ווייב׳ס משונעת, איין אקטער. ד.
שוועסטער און ברודער, איין אקטער. ד.

מ. ארציבאשעוו

1914 אייפערזוכט, איבערז. פון מ. שווייד.

ב. ארשאנסקי

חנגא. אין דריי אקטען. ווילנא. ד.

שלום אש

1906 דער חלום פון מיין פאלק, דראמע, 3 אק.
1907 גאט פון נקמה, 3 אקטען.
1907 מיט'ן שטראם, 2 אקטען.
1911 מיין לאנדסמאן.
1914 אונזער גלויבען, דראמע.
" יחוס, דראמע.
1916 דאס הייליגע מיידעל אדער א שנירעל פערל, דראמע.
1917 מאטקע גנב, דראמע 3 אקטען, פראלאג.
שבתאי צבי, 3 אקטען, 6 בילדער, פאר־שפיעל און נאכשפיעל. ד.
אמנון און תמר, איינאקטער. ד.
אום ווינטער, איינאקטער. ד.
דער זינדיגער, איינאקטער. ד.

גרשם באדער

דער טאכטערס חתן.
אין קעלער.

י. באוושאווער

שיילאק, פון שעקספיר, איבערז.
קאבאלא אונד ליעבע, פון שילער, איבערז.

נ. ב. באזילינסקי

1883 די משוגענע אוים ליעבע.
1881 אסתר, 5 אקטען, אדאפטירט.

ב. באטוויניק

1913 ביילקע מארענאטא, דראמע.

מאקס בעקלער

1915 וועמעט קינד, לעבענסבילד.

באר"סקי

1883 די וואהנזיניגע.
" דער פאגראם.
1887 די צוויי יתומים, דראמע 5 אקטען. בע־ארבייטונג.

בוקא"סקי

1896 די קאמעליען דאמע, פון דיומא זוהן, איבערזעצ.

אברהם בוקשטיין

1914 די צובראכענע געטער, לעבענסבילד.
1915 דר. ראפאפארט.
1916 מוטער און פרוי.

ב. ביארנסאן

1910 איבער אונזער קראפט. ד.

אלעקסאנדער ביזאן

מאדאם איקס, איבערז. פון גאטעסווירט.

ג. ביכנער

דאנטאן'ס טוידט. ד.

יעקב בילדער

1892 די היימאט, פון הערמאן זודערמאן, אי־בערזעצונג.
נאפאלעאן באנאפארטע. איבערזעצ.
דייר שטורמווינד, פון דעם ענגלישען.
ווירדזשיניוס, איבערזעצט פון ענגליש.
1897 אנטיגנוס דער העלד אדער דאס בע־פרייעטע ירושלים, אפער. בעארב.
1903 די סיגארעטען מאכערין, אפער.

דר. נתן בירנבוים

1909 פאר די עלטערנס זינד, זיטענבילד.

דר. בן ציון

1881 אסתר פון עין גדי (געגומען פון סילוויא פעליקא).
1882 א פאמיליען דראמע אדער די פאלשע קידושין. 3 אקטען.
" דער גרויסער סוד.
" דער צבועק. (דער נאמען פון אויטאר איז פאלש אנגעגעבען אלס משה זיל־בערמאן)
דאס אייפערזיכטיגע פאר פאלק, איבערז. פון דייטשען.
די אונצופריעדענע גליקליכע.
די הליצה.
1889 דער גרינער שוסטער אדער דער סיילאר אין געפאהר.

מ. א. בעלינסאן

נס חנוכה, דראמע, 5 אקטען. ד.
לישרים תהלה, פון מ. ח. לוצאטא, איבערזעצ.

בערמאן אוים לימבורג

1712 מכירת יוסף.

ש. בערנשטיין

ר' יאחצע דל גאה, א קאמעדיע מיט א ראמאן, 5 אקטען. ד.

ש. בערקמאן

הדסה די חלוצה. ד.

וואלטער בראון

1911 יעדע פרוי, איבערז. פון גאטעסווירט.

ב ר י א

1913 דעמעדזשד גודס.

אברהם בער גאטלאבער

דער דעכטוף אדער צוויי חופות אין איין נאכט.

גאטליעב

יוליוס און העלענא. ד.

הענרי גאטעסווירט

1909 דער לייב און די מויז. איבערז.
1910 מאדאם עקס פון אלעקסאנדער ביזאן, איבערז.
1911 יעדע פרוי, פון וואלטער בראון, איבערז.
1913 אויפ'ן גנזעצליכען וועג פון באיארד ווייליער, איבערז.
1913 דער מלמד.
" ליכט אין דער פינסטערניס, פון ל. טאלסטאי, איבערז.
" מיין שולד, איבערז.

פריעדריך ווילהעלם גאטער

1797 די שטאלצע ושתי. ד.

מ. גאלדבערג

1903 קעניג ליר, איבערזעצונג.
1904 פארסיפאל, איבערזעצונג.
1914 באראן ראטשילד, מעלאדר.

גאלדבערג מ. און ה. גאטעסווירטה

1917 דער שדכן.

אברהם גאלדפאדען

די מוהמע סאסיע.
די רעקרוטען
באבע מיט'ן אייניקעל.
די אינטריגע אדער דוואסיע די פליאטקע־מאכעריז.
קאפריזנע טאכטער אדער קבצנזאן עט הונגער־מאן.
שמענדריק.
א גלאז וואסער (אויף „בינטעל האלץ") איינ־אקטער.
א מאן מיט הערנער, 3 אקטען.
דער קאטער, וואדעוויל אין 1 אקט.
די שטומע כלה, 3 אקטען.
די שוועבעלאך (וואדעוויל?)
די צוויי פערדולטע.
פיער פארצעלייענע טעלער, וואדעוויל.
דער שפיגעל, וואדעוויל.
צוויי טויבע, וואדעוויל.
דער לעבעדיגער טוידטער.
בריינדעלע קאזאק.
כשוף מאכערין (אויף „קאלדוניא")
באנקיי טיראן.
גיבע נימע די קוקעריקו, אדער דער קאמף צווישען בילדונג און פאנאטיזם.
איקס מיקס דריקס.
דער דאקטאר (?)
(די אלע אויבען אויסגערעכענטע שטיקער זיינען אויפגעפיהרט געווארען צווישען 1876 און 1878.
דער פאדראטשיק אדער רוסיש טערקישער קריעג.
ראטהשילד.
דער פאנאטיק אדער דיביידע קאני לעמילס.
טודרוס בלאז.
דאקטאר אלמאסאדא
1880 שולמית.
1883 בר כוכבא.
רבי יאזעלמאן אדער טליי יושר.
1887 אחשורש.
עקרת יצחק.
1891 משיח'ס צייטען.
דער לינגער.
יהודה המכבי.
יהודית און אלאפערן
לא תחמוד אדער דאס צעהנטע געבאט. (אויף גיהנים און גן עדן").
1899 דער מענשענפרעסער.
1908 בן עמי.

יעקב גארדין

1891 סיביריא, לעבענסבילד אין 4 אקטען און פראלאג.
1892 דער גרויסער סאציאליסט (צוויי וועלטען) 4 אקטען מיט א פראלאג.
" דער אידישער קעניג ליר.

1893 דער מארד אין מעדיסאן עווענין.
״ דער פאגראם.
1894 דער אידישער גלח.
״ דער פרנס חדש.
״ די ליטווישע ברידער לוריא.
״ דער רב הכולל.
״ מחמד און די אידען אין אראביען,
היסט. אפער. 5 אקטען, 11 סצענען.
1895 רוסישער איד אין אמעריקא.
״ גאלילעי מארטירער פון וויפענשאפט.
״ דער שווארצער איד און פאיר יצוע־
פאוויטש.
״ עגל הזהב דער גאלדענער גאט, דראמע.
״ אידא אדער דער שאף פון פוילען, דרא־
מע אין 5 אקטען (די געשיכטע קומט
פאר אויפ'ן טייוועלס בערג לעבען
קראקאוו).
1896 מעדעא, פון גרילפארצער, איבערזעצונג.
״ קאפיטאל, ליעבע און מארד.
״ די דריי פרינצען.
״ דער ווילדער קעניג, פאנטאסטישע אפער.
״ שלמה'לע שארלאטאן (אדאפטירונג).
״ קול שופר, בעארבייטעט פון דער אי־
טאליענישער אפערא „ערנאני“.
״ פארוועדטס, איבערזעצט פון סטעפ־
ניאקס דראמע.
1897 דבורה'לע מיוחסת (נאך אסטראווסקיס
גריעך דא ביעדא נא קאווא ניע זשי־
וויאט).
״ נתן החכם, איבערזעצונג.
״ רייזעלע אדער זעליג איציק דער כלי
זמר (אדאפט. פון שילערס קאבא־
לא אונד ליעבע).
״ מעדעאס יונענד אדער די ווילדע פרינ־
צעסין, א דראמע מיט געזאנג.
1898 די אידישע קעניגין ליר אדער מירעלע
אפרת, לעבענסבילד אין 4 אקטען.
״ קאפיטאן דרייפוס..
״ די ווילדע פרינצעסין (?)
1899 די שלעכטע פאסטוכער פון אקטאוו
מירבא, בעארבייטעט.
״ דוד'ל משורר אדער דאס איבערגעדרי־
סענע ליעד, מוזיקאלישע דראמע.
״ די אידישע נהעטא, לאקאלע פאלקס־
שטיק (נאך זאנגווילס: קינדער פון
דער געטהע).
1900 די שעהנע מרים און די געפייניגטע,
היסט. אפער (עמק הארזים).

1900 די שבועה אדער ראניע די פאמש־
טארקע, (נאך הויפטמאנ'ס „פוהרמאן
הענשעל“).
״ דער גאון.
1901 דער ממזר (נאך וויקטאר הוגא).
״ אמעריקא.
1902 קרייצער סאנאטא, דראמא.
״ דער עץ הדעת, 4 אקטען, 7 בילדער.
״ די שטיפמאמע (מאזענמהאלס דעבא־
ראה).
״ איינענעס בלוט, בעארבייטונג.
1903 די יתומה אדער האסיע פון קארא־
משעקראק, דראמע.
״ מיעסטשאנע, פון גארקי, איבערזעצט.
״ דיווארהייט, דראמע.
1904 די פלשתים, מוזיקאלישע דראמע.
״ די פערלארענע אדער ראזא בערנדט,
פון הויפטמאן, איבערזעצונג.
״ זונענאויפגאנג, פון הויפטמאן, איבער־
זעצונג.
״ טהרת המשפחה, לעבענסבילד מיט גע־
זאנג אין 5 אקטען.
״ דער נייער דור אדער געצוואונגענער
שידוך, איבערזעצט פון ל. גאט־
ליעב, בעארבייטעט פון י. גארדין.
״ די אמת'ע קראפט, דראמע.
1905 דער אונבעקאנטער, 4 אקטען און פרא־
לאג.
״ קעניג און גאט, סאטירישע דראמע אין
5 אקטען פון אלע היסטארישע צײ־
טען.
״ די פינסטערניש אין רוסלאנד, (פינס־
טערע מאכט) פון טאלסטאי, אי־
בערז.
״ דער מטורף, אדער א מענש פון אן אנ־
דער וועלט, דראמע.
1906 אלישע בן אבויה, דראמע.
״ די קינדער פון דער זון פון מ. גאר־
קי, איבערזעצונג.
״ דער פרעמדער, ראמאנטישע דראמע.
1907 אויף די בערג, דראמע אין 4 אקטען,
פראלאג און עפילאג.
״ אהן א היים, דראמע.
1908 גלות גאליציען, דראמע.
״ די משוגעת אין אמעריקא, פאלקסשטיק.
״ דעמענטיא אמעריקאנא, אדער דער
וואהנזין נאך געלד.
1910 די מוהמע פון ווארשא, קאמעדיע.

גאָרדין און ווינטשעווסקי

1894 נאָרא אָדער נס בתוך נס.

ב. גאָרין

1898 דער ווילנער בעל הבית׳ל.
1902 ברוך שפינאָזא.
1912 א באראן אויף א טאָג (אדאפטירט פון הויפטמאנס שלוק און יאאו).

מאַקסים גאָרקי

1903 מיעסטשאנע, איבערז. פון גאָרדין.
1906 קינדער פון דער זון, איבערז. פון גאָרדין.
1917 אויפ׳ן אבגרונד, איבערז. פון מ. שווייד.

מ. גיסנעט

1901 שיינדעלע אָדער געבראכענע הערצער.
1903 דער אידישער נחת.
1906 דער אפיקורס, דראמע.
1908 דער תקיעת כף, לעבענסבילד.
1914 געלד.

נחום געבעל

1898 דער זעע קעניג, גענומען פון ענגלישען.
1904 אידישע הארץ אָדער טענער פון כל־נדרי.
1907 די פערשיקטע.
1910 די רעוואָלוציאָן אין פארמונאל.
" קעניג און רבי.
1911 דער חטא.
" אמעריקאנער קינדער.
" דער בעל הבית.
" אמעריקא גנב.
" א פרוי׳ס הארץ (פון מאליערס זשאָרזש דאנציין).
1902 קאשוט לאַיאַש.
דעם רב׳ס טאָכטער.
דאָס גאָסען מיידעל.
הערשעל אָסטראָפּאָליער.
קאָלומבוס.
ווען א פרוי שווייגט.
שעהנע פרויען.
1904 טאטע מאמעס צרות, אָדער דער אי־דישער סאָלדאט, מעלאָדראמע, אי־בערגעאַרבייט פון ב. טהאָמאשעפס־קי.
1911 קול שופר, 4 אקטען, 5 בילדער.
1912 פערקויפטע נשמות (פאָטאפּענקאָ׳ס „דוואַ פּאָקאָלעניא").

" דעם פרעזידענטס טאָכטער.
" דער יצר הרע, לעבענסבילד.
" די מאָראל פרעדיגער.
" די שטאָדט גנבים.
1914 א מיידעלס חלום.
" בלינדע מענער אָדער דאָס לעבען אויף סעקאָנד עוועניו.
" נאָך 16 יאָהר.
1915 די מאמעס נחת.
1916 א מיידעלס נקמה, דראמע.
" ריינע געוויסען, מעלאָדראמע.
" די בייבי פרוי, קאָמעדיע.
1917 פּאָבליק אָפּיניאָן, מעלאָדראמע.

יאָהאַן וואָלפגאַנג געטהע

פאוסט, איבערז. פון ל. קאָבריו.
עגמאָנט, איבערז. פון הערמאַליו.
די משוגעת פון א פערליעבטען.
די וועטטע.
געטץ פאָן בערליכינגען.
קלאוויגא.
דער בירגער גענעראל.
די אויפגערעגטע.

גערשאָי

1911 אין וואלד אָדער אליא די קרעטשמאר־קע (אדאפטירט פון ספּאזשינסקי׳ס „טשאראדייקא").

ישראל גראָדנער

1878 לאמפּאציוס וואגאבונדוס, איבערז. פון רומעניש׳ען.
1876 ליד פון פּיטעל נאָר, 3 אקטען.

טשאַרלז גראַל

1914 איהר פערטהיידיגונג.
איהר שרעקליכער סוד.

אלפאָנז דאָדע

1900 סאפא, איבערז.
1904 די צוויי שותפים, איבערז.

מ. מ. דאָליצקי

1907 די חרטה, דראמע.

דזשייקאָב דזשייקאָבסאָן

רחל און לאה.
די בעטלעריו.
משה׳לע סאָלדאט.
די גענגער־שקלאפען.

דזשייקאבסאן

די פראנצויזישע רעוואלוציאן אדער די צו־שטערונג פון דער באסטיליע.

דר. דזשייקאבסאן

1912 אייבינע ליעבע.

דזשייקאב דזשייקאבסאן

1911 הערשענדע שקלאפען.

אלעקסאנדער דיומא

1896 די קאמעליענדאמע, איבערז. פון בר־קאנסקי.

אסיפ דימאוו

1907 שמע ישראל, דראמע, 3 אקטען.
1913 דער אייביגער וואנדערער, דראמע, 3 אקטען מיט פראלאג.
1914 דער געדונגענער חתן, דראמע 4 אק־טען מיט פראלאג און עפילאג.
דער קאטארזשניק, איינאקטער.
" די מלחמה, דראמע.
1915 צווישען פעלקער.
1916 דער שטאדט־גייסט.
1917 די וועלט אין פלאמען.

נ. דראנאוו

דער משוגע'נער אין שפיטאל, איין אקטער.
דער זעלבסט־מערדער. איין אקטער.

א. האלם

1900 דער נבור, איבערז. פון מ. קאץ.

יהונתן האלפערן

סומער און זוהן, איין אקטער. ווארשא. ד.
שיינדעלע. דראמע, 3 אקטען. ד.

גערהארד הויפטמאן

1904 ראזא בערנדט, איבערז. פון גארדין.
1904 זונענאויפגאנג.
1907 עלגא, אדער די געהיימניסע פון קלויס־טער. איבערז. פון הערמאלין.
1907 די וועבער.
איינזאמע מענשען.

משה הורוויטש

עוזר לייזער, געציל מכאל (נאך דעם שנים פון גאלדפאדענס „רעקרוטען").
אליהו הנביא'ס שלאף־מיצעל.
אבגעקומענער עושר (אויף „וויסטע אינזעל")
דאס פוילישע אינגעל.
די וועשין (נאך גאלדפאדענס „קאפריזנע מאכטער").
מיסא עסלאר.
אוריאל אקאסטא, פון גוצקאוו, (איבערזעצט אין ריימען).
דער פערקויפטער שלאף (פון דייטש).
עתליהו (נאך ראסין).
דער הוזירער.
שבתי צבי (געגומען פון „פרעמעלייא און לייכטזין").
אנקלס הגר.
בית דוד (דוד בן ישי?)
הדסה.
עם הארץ
ישעיהו הנביא.
דער פעטער אין אמעריקא.
קאלומבוס.
וואשינגטאן.
דאס פוילישע מלמד'ל.
אלעקסאנדער מוקדן.
דער טוידטער קאפ.
דער באראן הירש.
באראן ראטשילד.
באס און ארביימער.
דער שוואגער פון אמעריקא.
די יודען פון ווארמס.
דר. הערצעל.
מאריאנא.
1887 טיסא עסלאר אין אונגארען:
1. די פערשווערונג, 5 אקטען און 15 בילדער.
2. דער פראצעס, 4 אקטען און 12 בילדער.
1887 יהודה און ישראל אדער שמע ישראל, היסטארישע אפער אין 4 אקטען.
" דן יאזעף אבארבאנעל, 4 אקטען.
1888 סולטאן מחמד אדער קארבעם בייראם, 5 אקטען, 9 בילדער.
1889 עמי און נעמי אדער ראבינער, סאלדאט און ניהיליסט.
" שלמה המלך אדער ליעבע אויס שיר השירים, 5 אקטען, 14 בילדער, מיט פראלאג און עפילאג.
" די הארפע דאווידס.
" די ציגיינערין.

" קרוש חשם אים ראש השנה אדער די וואהרזאגעריז, היסטאָרישע מעלאָ־ דראמע איז 5 אקטעז.
" קאפיטאליסטעז און ארבייטער.
" אליהו הנביא אדער דער מיליאָנער און בעטלער, פאנטאסטישע אפער, 5 אקטעז און פראלאג.
1890 שמשון הגבור, היסט. אפער.
" דער מבול דזשאנסטאן, צייטבילד.
" דוד בן ישי אדער דער נאכפאלגער פון שאול, היסט. אפער, 5 אקטעז.
1891 נבוכדנצר מלך בבל, אדער דניאל אין לייבענגרוב, היסט. אפער.
1892 אדם און חוה אדער דער פערלארענער גן־עדן.
1892 די עלדעז פון האמסטער, צייטבילד.
" בת כהן אדער אלעקסאנדרא המלכה.
1893 יהודה הגלילי אדער דער פרינץ פון בית לחם.
" מוטערליעבע.
" רבנו גרשם אדער קייזער באזיליוס דער צווייטער.
1894 מאנטע קריסטא, בעארבייטעט פון ם. הורוויטש.
" די בלוטיגע האכצייט אין קאטהערינעס צייטעז.
" די קרבנות פון שלעכטע צייטעז.
1895 יונה הנביא אדער די רייזע דורך וואַ־ סער און פייער, פאנטאסטיש ביב־ לישע אפער אין 4 אקטעז.
" קארלייל הערים, צייטבילד.
" אברהם אבינו אין קאלך אייוועז, 4 אקטעז, 8 סצענעס.
" דער כוזרי אדער די אידישע מלוכה אין קאווקאז.
1896 בני משה אדער די אידעז אין כינא.
" ברכה אדער דער אידישער קעניג פון פוילעז אויף איין נאכט (דעם 18־ טעז אויגוסט 1587).
" בארניי בארנאטא, לעבענסבילד.
" כתר תורה אדער דער רמבם אין עגיפ־ טעז.
" מערי בערבערי, צייטבילד.
1897 קובא אדער גענעראל מאצעאס העלדענ־ טהאטעז, צייטבילד אין 4 אקטעז.
" דר. בוקעניז, צייטבילד.
1897 ארץ ישראל ליעבע אדער דער רבי און דער צאר, לעבענסבילד.
" נח׳ס תיבה אדער דער זינדיגער דור המבול, ביבליש היסטארישע אפער אין 4 אקטעז, 12 בילדער.
" א אידישע נשמה אדער אויסגעוואקסעז אין קלויסטער, האלב היסטארישעס לעבענסבילד אין 4 אקטעז.
" בית יעקב אבינו אדער שמעון און לוי אחים.
" דאס לעבעז אין קלאנדייק, צייטבילד.
" טהארן און מרם. נאק.
" יפת תואר אדער בלעם הרשע, פאנטאס־ טישע אפער אין 5 אקטעז.
1898 יהושע בן נון אדער דער פאל פון יריחו, היסטארישע אפערע.
" די שפאנישע קרבנות, 4 אקטעז.
" יחזקיהו המלך אדער די רייזע פון קאווקאז, היסטארישע אפער אין 4 אקטעז.
" קאפיטאן דרייפוס אדער געהייטניסע פון פאריז, 4 אקטעז, 17 בילדער.
1899 די עלדעז פון סאנטיאגא אדער פאט־ ריאטיזמוס און ליעבע, צייטבילד.
" נקדימון בן גוריז אדער דער גליקלי־ כער פאסמוך.
" דרייפוס אדער צום צווייטעז מאל פער־ אורטהיילט און דאך אונשולדיג.
" חכמת נשים, היסט. אפער.
1900 זכות אבות אדער רב, פרעדיגער און גלח, לעבענס אפערע.
" דער משוגע׳נער פילאזאף.
1901 די מוזינקע אדער די טלתים וועבער.
" בן הדור אדער דער פרינץ פון ארא־ ביעז („יחזקיהו המלך״ עטוואס גע־ ענדערט).
1902 די צוויי תנאים, היסט. אפער.
" דער פייער מבול אדער די אידעז אין סענט פיער, צייטבילד.
" יעקב און עשו, ביבלישע אפער.
" בן המלך, ביבליש היסט. אפער.
" דער לאדזשעז פרעזידענט, נעזאנג דראמע.
1904 די בני ישראל אדער די ווייסע און שווארצע אידעז (די פערלארענע עשרת השבטים) היסטארישע אפער.
" קאצאפס מפלה אדער יאפאן דער שליח פון גאט, צייטבילד.
" הורבן קעשענעוו, צייטבילד.

הערמאן הייערמאן

אייבינער יוד (אחשור), לעבענסבילד, 1 אקט. ד.
גהעטא, דראמע אין 5 אקטען, איבערזעצט פון י"ל פרץ.

פרץ הירשביין

געזאמעלטע דראמען, ארויסגעגעבען פון די ליטערארישע דראמאטישע פעראיינען אין אמעריקא, 1916, ניו יארק.
ערשטער באנד: ראזשינקעס מיט מאנדלען, אידיליע; אויפ'ן שוועל, א פאר שטריכען: בעבעלע, אידיליע; א זאווערוכע; ווען עס פאלט דער טוי, אידיליע; א לעבען פאר א לעבען, דראמע 3 אקטען.
צווייטער באנד: די פוסטע קרעטשמע; דעם שמיד'ס טעכטער, 3 אקטען; א פערוואר־פען ווינקעל.
דריטער באנד: דער לעצטער, 3 אקטען; ביים ברעג, 3 אקטען; דער תקיעת כף, פראלאג און פינף בילדער; דאס קינד פון דער וועלט.
פיערטער באנד: חוה, 4 אקטען; נבלה; די ערד, 3 אקטען; צווישען טאג און נאכט, 6 אקטען; אויפ'ן שייד־וועג, 3 אקטען.
פינפטער באנד: בארג ארא; וואו דאס לעבען פערנעהמט; אויף יענער זייט טייך, 3 אקטען; גרינע פעלדער, 3 אקטען.
דער אינטעליגענט, דריי אקטען. ד.
וויטע און נאהנטע. ד.

מ. ד. הערמאלין

1895 יוליוס צעזאר, פון שעקספיר, בעארבייטונג.
״ מאקבעט פון שעקספיר, בעארבייט.
1899 דאס קינד פון דער מדבר אדער געפאנגען אין נעץ פון ווילדע ליעבע, 5 אקטען.
״ פוינעלע, אדער נויט ברעכט אייזען, טראגעדיע, 4 אקטען און פראלאג.
1900 דער אידישער נעמבלער אדער אויפ'ן מזבח פון ליעבע.
״ דער געלדזאק אדער ליעבע און געלד.
״ יצזעפוס אדער דער אידישער גלאדיאטאר (פון יאן קאוואלי'ס ראמאן ספארטאקוס).
״ קאריאלאנוס פון שעקספיר, איבערזעצ.

1901 די אירען אין בראזיליען, אדער פרינץ ראדרינא, היסט. אפערע.
1902 די קרוין פון שאנדע, דראמע.
1904 דער מאטע (פון סטרינדבערג)
1906 מנשה, פון רענעטי ראמאן, איבערז.
1907 עלגא אדער די געהיימניסע פון קלויסטער, איבערזעצונג.

יוסף הערץ

1828 אסתר אדער די בעלאהנטע טוגענד. ד.

טהעאדאר הערצל

1912 די נייע גהעטא.

י. ל. וואהלמאן

דאס ברענענדע הויז, ד.
לעצטע חשמונאים, ד.

ש. וואלדינאק

בעקאנטער דאקטאר. דראמע. פינף אקטען. ד.

שמעון וואלף

1915 די צייט, לעבענסבילד, 4 אקטען און פראלאג.

אהרן וואלפזאן

לייכטזין אונד פרעממעלייא, פאמיליען־געמעלדע אין דריי אויפצוגען, ברעסלוי, תק"נו. אויפגעפיהרט צום ערשטען מאל אונטער דער אויפזיכט פון ב. גארין אין 1917.

וואקסמאן

בערעק יאסעלאוויטש. ד.

מ. ווידרעוויטש

איטשע מאיר צו די וואהלען, 1 אקט, דראמע.
די יודישע גמינע, 1 אקט. ד.

וויזינפעלד און אויערבאך

1916 צוריק צו נאט.

א. ווייטער

פארטאג, דראמאטישע פיעסע. ד.
אין פייער, דראמע אין 3 אקטען. ד.
דער שטומער. דראמע. ד.

אסקאר ווילד

סאלאמע, טראגעדיע אין איין אקט, איבערז. פרומקין—ענטין.

באיארד וויילער

1913 אויפ'ן געזעצליכען וועג. איבערז. פון גאטעסוווירט.

ישראל וויינבלאט

1891 נחמן זלאטאפאליער אדער פאטער און זוהן.

י. י. ווייסוואהל

אין קעלער, איינאקטער. ד.

רובענס ווייסמאן

1881 די נקמה.
1887 משה רבנו אדער יציאת מצרים און קריעת ים סוף, היסטארישע אפער אין 5 אקטען מיט עפילאג.
" די געמאכטע משוגענע.
1888 אמנון ותמר (דראמאטיזירט פון „אהבת ציון").
1891 שרה, אדער צוריק פון סינג סינג. (אדאפטירט פון „ווארשאווקא דיע־מעי").
" א מענש מיט צוויי פנים'ער, (אדאפ־טירט פון „קאווארסטווא אי ליר־באוו").
1894 שיילאק דער קויפמאן פון ווענעדיג. בעארב. פון ווייסמאן.
1896 פאטיניצא אדער דער רוסיש טערקישער קריעג, איבערזעצט פון ווייסמאן.
1901 דער גולם אדער מאן און ווייב דאך איין לייב, קאמעדיע, (אדאפטירט פון אסטראווסקי'ס).
1908 זאראיא אדער די שעהנע אידין, בע־ארבייטעט.

א. מ. ווייסענבערג

קנאה און תאוה. ד.
קאספער.

ווילענסקי

מערי די שוסטערקע (גענומען פון דייטשען פארס 3 פאר שוהע).

מארים ווינטשעווסקי

1917 די מחיצה, 1 אקט.

מ. וויליאמאווסקי

באמענס. איינאקטער. ד.

גיוסעפע ווערדי

1897 קול שופר (ערנאני) איבערז. פון נאר־דין.

ד. זאהיק

ראזען צווישען דערנער. ד.

עמיל זאלא

די בלינדע חתונה, איבערז. פון אויערבאך. טערעזא ראקין.

הלל זאלאטאראוו

1917 פאר איהרע קינדער.

יצחק זאלאטארעווסקי

1897 דער אידישער וואלונטיר.
1899 דער אידישער מארטירער אדער ישיבה בחור.
" אברהם'עלע מנגן.
" די אידישע זאזא.
1900 דער כל־בו'ניק אדער אידען און היי־מאדאקען.
1901 די מאמע.
" אנקעל סעם'ס קעבין, איבערזעצט.
" די בעלם אדער די ערמארדונג פון א פוילישען אידען, בעארב.
" לואי דער עלפטער, בעארב.
" דאס גליקס קינד אדער דאס שרעטעלע, פון מעסקאט, איבערז.
1902 דער חרם אין בית המקדש.
" שמשון הגבור, איבערז.
" כלי זמר.
" די משומדת.
" פאבי ראמאני.
1903 דער בית המדרש אונטער דער ערד, אדער די אידישע שטראסענזינגעריז, בע־ארב.
" דער בדחן.
" אדעלע.
" דער מאדערנער קין און הבל.
" דער אמת, ראמאנטישע טראגעדיע.
1904 די אידישע אנא קארעגינא.
" שבת קודש.
1907 דער גר, לעבענסבילד.
" אמעריקאנער גליקען.
אבא'לע אשכנזי.
" שטילע חתונה.
1908 דער מאמעס מאן.
" די רעוואלוציאן אין רוסלאנד.

1908 חערי טאו.
1909 די ווייסע שקלאפען.
1910 דאס צווייטע ווייב.
" די זינדערין.
" קארטען.
1911 קינדער אדער פאר די עלטערנס זינד.
" פערקויפטע ליעבע.
" די ענונה.
1912 אויף דער עלטער.
" נעלד, ליעבע און שאנדע.
" ליידענשאפט.
" זיי עהרליך, קאמעדיע.
" גרינע מאמע.
" די אונגליקליכע.
" וואלף און שעפעלע.
1913 דער איינציגער זוהן, מעלאדראמע.
" דיימאנדס, מעלאדראמע.
" די אידישע פאהן אדער מיין נאציאן.
" ליידים פוירסט.
" די אידישע פיער הונדערט.
" האס סווים האם.
" בת ציון, אפערעטע.
1914 די אייזערנע האנד.
" געדעמעדזשטע קינדער.
" די לעבעדינע יתומים.
1915 דער אידישער מארטירער אין אמעריקא.
" דער שליסעל פון ליעבע, קאמעדיע דראמע.
" דער פרייז פון ליעבע.
1916 דאס רויטע ליכט.
" א דאנק פון קינדער.
" דעם מייוועלס מאכט.
" סוזי ברען, קאמעדיע.
" דאס גאלדענע שטיינעלע.
1917 ווען א מיידעל ליעבט.
" דער לויב און די פרוי.
" דער אמעריקאנער פרעזידענט.
" דער חתונה רינג.
" ליעבע און פליכט.

לעאן זאלאטקאוו

1891 שמשון הגבור, היסטארישע מעלאדראמע.
1912 זלמן טרובאדור, סיוזשעט גענומען.

ישראל זאנגוויל

1904 קינדער פון דער געטא, איבערז. פון קאברין.

1905 דער קעניג פון שנארער.
דאס פייער פון גאט.

גאבריעלא זאפאלסקא

מלכה שווארצקאפ, איבערז. פון גאטליעב.

הערמאן זודערמאן

הייםאט. (מאגדא).
די עהרע.
שמעטערלינג שלאכט.
די 3 דראמען זיינען אויפגעפיהרט גע־ווארען אין די נייצינער יאהרען.
דאס גליק אין ווינקעל, אויפגעפיהרט פון די־לעטאנטען.
יאהאנים פייער.

משה זייפערט

1890 מרים החשמונאית, היסט. אפער.
1890 דער שלאסער.
" דער אידישער פאלקאוניק, היסטאריש פאלנישע אפער.
1891 טיטוס אדער חורבן בית שני.
1892 שומר ישראל.
געהיימנים פון רוסישען הויף.
" שיבת ציון.
די דריי טרערען.
" גר צדק אדער גראף פאטאצקי.
" דאס קינד אין וואלד.
1893 גבורי ישראל.
" די בת יחידה אדער ניו יארק לאכט או־ וויינט.
" די רויבער פון שילער, איבערז.
" האמלעט, בעארבייטונג.
" רב מאיר בעל הנס. (פו. שילער'ס "טור־ ראנדאט").
1894 קראנפרינץ רודאלף, אדער די אידען אין עסטרייך.
" מאריע סטואורט.
" דאן קארלאס פון שילער, בעארבייטונג.
1895 די אידישע טרילבי, 4 אקטען.
" דער נאכט וועכטער.
1896 די אידישע קאלאניסטען, סענזאציאנע־ לע אפערעטע פון אמעריקאנישען לעבען, אריגינאל פערפאסט.
" גלות מאסקווע.
1898 פעאדארא פון סארדו, איבערזעצט.
1900 פרייע ליעבע אדער די נקמה פון א פרוי.

1901 שבט יהודה אדער דער רעוואלוציאנער. היסטארישע אפער.
1904 משה רבנו אדער די אידען אין דער מדבר, ביבליש רעאליסטישע אפער.
1907 מלכה שבא.
1909 דאס פינטעלע איד.

זייקין

1903 די ערוואכונג, פון טאלסטאי'ס „וואסקרעסעניע”.
" די העלדין אדער מאנא וואנא, פון טארים מעטערלינק, איבערזעצ.
1905 די ירושה, לעבענסבילד.
1912 ליעבע אדער רייכטהום. (איבערגעמאכט פון „ירושה”).

משה האשקעס

אברבנל. ד.

לעוו טאלסטאי

1902 פינסטערנים אין רוסלאנד, איבערזעצט פון גארדין.
1911 לעבעדיגער מת, איבערז. פון קאברין.
1913 ליכט אין דער פינסטערנים. איבערז. פון נאטעסווירט.

פנחס טהאמאשעפסקי

ראטהשילד'ס ביאגראפיע.

ב. טהאמאשעפסקי

1887 עלילת דם אדער מנחם בן ישראל, 4 אקטען, 8 בילדער.
1893 א נאכט אין בליקער סטריט, אדער דאס אונגליקליכע מעדכען.
1894 קעניג ריטשארד דער דריטער, אויפגעפאסט פון ב. טהאמאשעפסקי.
1901 דער שווארצער יונגערמאנטשיק.
1905 דער אידישער יענקי דודעל.
1907 די לעמבערגער מויד אדער דער גייער שטערן, פאלקסשטיק.
1908 דער מאמעס קינד, דראמע.
" די שעהנע אמעריקאנערין (אדאפטירט פון שעקספירס „טיימינג אוו די שריו”)
1910 די ניו יארקער בארדער, קאמעדיע דראמע.
" דער משומד (אדאפטירט פון הערמאן רייבאך'ס).
" דער פוילישער איד, אפערעטע.
" דאס דארפס מיידעל, אפערעטע. בעארבייטונג.

1911 די נשמה פון מיין פאלק אדער דער אונגארישער זינגער, אפערעטע.
1913 דאס פערבלאנדזשעטע שעפעלע, אפער.
1914 הימעל, ערד און שווינדעל, מעלאדראמע.
" די פוילישע חתונה, אפערעטע.
" א שטיקעלע גליק, אדער דער מזל'דיגער בחור, אפערעטע.
1915 דאס תורה'לע, אפערעטע.
1916 דאס צובראכענע פידעלע, אפערעטע.
1917 מזל טוב, אפערעטע.

ב. טורש

בת שבע, דראמע. ד.
רות, דראמע. ד.
שושנה, דראמע. ד.

יעקב טער

שיבת ציון.
אמנון און תמר.
1892 דער גליקליכער פאסטוך.
1893 די זילבערנע האכצייט.
1895 בוסתנאי אדער דער לעצטער פרינץ פון מלכות בית דוד. היסט. אפער. 5 אקטען, 14 סצענעס.
" ראפאעל דעל מאנטע.
1895 מלחמות היהודים אדער די נערויבטע פרינצעסין.
1899 כתר מלכות אדער די קרוינונג פון ינאי המלך. היסטארישע אפער.
" די רויב פוינעל אדער דער סקאנדאל אין די הויכע פענסטער, לעבענסבילד אין 4 אקטען.
1899 מורד במלכות אדער די אידען אין פארטוגאל, היסטאריש ראמאנטישע אפערע.
" 1901 דער נייער משיח אדער דוד אלראי, היסט. אפער. (נאך ביקאנספילד. ראמאן).
" די בת מלכה, היסט. אפער.
1902 רעגינא אדער די אידישע גראפינע.
1908 די אידישע נשמה, מוזיקאלישע דראמע.
דער פערפאסער אין קינפעט, וואדעוויל.

טער און טהאמאשעפסקי

1898 דער ש"ך אדער דער זכות פון שבת קודש.

ג. טשורני

נאכ'ן סטרייס, קאמעדיע אין 3 אקטען. ד.

יעוגעני טשיריקאָוו

1905 די אידען אין רוסלאנד, איבערזעצט פון קאָברין.

אנטאָן טשעכאָוו

דער בער, וואדעוויל.
דער שידוך, וואדעוויל.
אנקעל וואניא, דראמע.
וואסער פויגעל, דראמע.
דער קארשען־גארטען, דראמע. ד.

מ. א. טשערנאָוו

1911 נאפּאָלעאָן דער ערשטער, אדאפּטירט.

יאקאָב אוים פּאָזען

ערמעטונג דער יודען דורך מרדכי און אסתר, טרויערשפּיעל, אמשטערדאם, 1800.

ש. יושקעוויטש

הייראטס קאָמעדיע. ד.
הונגער. ד.
1908 דער קעניג.
דער מיזערע. ד.

יוסף לאטיינער

1879 יענטע די פּיפּערנאָטעריז.
" שמואל שמעלקעס.
1880 די ליעבע פון ציון.
1879 דער דבוק.
1884 אסתר און המן.
1885 יוסף און זיינע ברידער.
1886 אימיגריישאָן טו אמעריקא.
1887 דוד בן ישי, היסטארישע אָפּער, 5 אקט.
" שלמה המלך'ס משפט, היסט. אָפּער. 5 אקטען.
1888 איזראעלס קינד אדער אונטער'ן שוץ פון מאָזעס מאָנטעפיאָרע.
" דער אנטיסעמיט אדער די אידענלאגע אין רומעניען.
1889 די גרינהארנס אדער מישקע און מאשקע.
דאס פינפטע געבאָט אדער כבוד אב.
" חוה אדער די שלאנג אלס הויז־פריינד.
1890 יהודית און אליפערנוס, היסטארישע אָפּער.
" חורבן ירושלים.
" שלמה'לע עהרליך, דראמע.
" די שטריק אוים'ן האלז אדער בלינדע גערעכטיגקייט.
1891 דניאל אין לייבענגרוב.
" גלות רוסלאנד.
" די שניידעריז.
" עזרא אדער דער עווינע יודע, היסטאָרישע אָפּער.
1892 דינה אדער דער גאסט פון יענער וועלט.
" אשת חיל אדער די פּרינצעסין פון יהודה.
" קורח'ס אוצרות.
" אלעקסאנדער אדער דער קרוינפּרינץ פון ירושלים.
1893 בת שבע אדער דאס ווינש־פינגערל.
" יהודה המכבי.
" קעניג און בויער.
1894 בן יעקב אדער גלות שפּאניען.
" די הוגענאָטען, בעארבייטונג.
" דער מאמעס טעכטערל.
" אשה רע.
" בלימעלע די פּערל פון ווארשא, אדער גראף און יודע.
" מאמאָן דער געלד־גאָט.
1895 צאר איוואן גראזני.
" די פערבלאָנדזשעטע נשמה.
" די שעהנע אסתר אדער דער בן מלך.
" אפרים ומנשה אדער די ליעבע פון ציון.
1896 דער קאָמעדיאנט אדער א שאנדפלעק אין דער משפחה.
" דער אוצר.
" קדוש השם אדער דער אידישער מי־ניסטער, היסט. אָפּער.
1897 קיסר נירון אדער דער שטאָטספּאָטער פון מאיר בעל הנס.
" דער שטערן פון פּראג אדער דער טרוים פון נבואה.
" דוד'ס פידעלע אדער די צויבערמאכט פון מוזיק.
1898 הלל אדער די מלחמה מיט'ן יצר הרע.
" די אידישע וועלט.
1899 חכמת שלמה אדער רב תנחום און דער אשמדאי.
" אידעלע אדער דער אמת און דער שקר.
" פיער הונדערט יאהר אדער דער פּרינץ און דער חכם.
1900 יהודית די צווייטע.
1901 גבריאל אדער די ליעבע פון א אידישע פרוי.
" דער מאן אונטער'ן טיש. וואדעוויל.
1902 גאלדעלע, פאלקסשטיק, 4 אקט. 12 ביל.

1903 ציון אדער על נהרות בבל.
„ דער איד אין רומעניען.
„ די סדר נאכט אדער בלבול דם.
1904 דער שטן אין גן עדן אדער די שווינער צו גאסט, קאמעדיע.
„ יהודית אדער דאס פערבלאנדזשעטע שעפעלע.
1905 דער ארימער מיליאנער.
„ דער אנטלאפענער סאלדאט אדער דער גרינער זינגער, לאק. לעבענסבילד.
1906 פאטערליעבע, קאמעדיע דראמע.
„ דער אמעריקאנער אדער די גאלדענע חתונה, קאמעדיע דראמע.
„ מאן און ווייב, פאלקסשטיק.
1907 חתן כלה אדער דער טאטע האט די מא־מע גענומען, קאמעדיע.
„ מיין ווייב׳ס פריינד, קאמעדיע.
1908 דניאל אדער די טאכטער פון ירושלים, ביבלישע אפער.
„ דאס אידישע הארץ פאלקסשטיק.
„ דער גנב אדער דער אידישער בירגער־מייסטער, קאמעדיע.
1910 דער יום החופה.
1912 איהר ודוי.
1913 א יאהר נאך דער חתונה, לעבענסבילד.
„ א מוטער הארץ, קאמעדיע דראמע.
1916 א קרבן פון ליעבע, דראמע.
1917 דער אמת׳ער פריינד, קאמעדיע דראמע.
„ די פאלשע צוואה.

מאדאם לאטיינער

די בלוטהאכצייט, איבערזעצ.
1896 ווילהעלם טעל פון שילער, איבערזעצ.

י. ל. לאנדא

1890 קעניג הורדוס.

דר. לאנדמאן

1917 דער גרויסער קאמף, מעלאדראמע.

משה חיים לוצאטא

לישרים, תהלה, איבערז. פון בעלינסאן.

ז. ליבין

1900 די פערשפעטיגטע חופה.
„ טהיינקס גיווינג דעי.
1901 דוד און זיינע טעכטער.
1902 דער געבראכענער נדר, לעבענסבילד.

1903 העגעלע אדער די אידישע מערעא, דראמע.
„ דער ערשטער מאי, דראמע.
„ געבראכענע הערצער אדער ליעבע און פליכט, לאקאלע דראמע.
1904 דאס אידישע בלוט, דראמע.
„ די צוויי דורות אדער פאמיליענטרע־רען, דראמע.
1905 דער שלעכטער וועג אדער עפטער די באל.
„ די ווילדע, דראמע.
1906 דער טרוימער אדער צוריסענע הערצער, רעאליסטישע דראמע.
1906 די פרעמדע, דראמע.
1907 איהר פערגאנגענהייט, דראמע.
„ די שכנים אדער וואס א מאמע קען טהאן!
„ דער אייביגער איד, פאלקסשטיק.
„ דאס לוסטיגע ווייבעל אדער די שטי־פערקע, קאמעדיע.
1908 דער אורטהייל, דראמע.
1909 מענשען אהן גלויבען, דראמע.
„ גאטס שטראף, פאמיליענדראמע.
1910 דער יום הדין.
„ גערעכטיגקייט, מעלאדארמע.
„ דער אבגרונד, דראמע אין 3 אקטען.
1911 בלינדע ליעבע, דראמע.
„ גנעדאנקען לעזער.
1912 פרעמדע קינדער.
„ מענער און פרויען.
1913 א מאמעס נקמה.
„ דער איבריגער מענש, דראמע.
„ טאג און נאכט, דראמע.
„ די לעצטע שטונדע, דראמע.
1914 דער קריפעל.
„ די מאכט פון ליידענשאפט, דראמע.
„ בלינדע אייפערזוכט, דראמע 4 אקטען מיט פראלאג און עפילאג.
1915 דער פאלשער שריט.
„ זיין ערשטע כלה.
„ די פערפיהרטע, לעבענסבילד.
1915 ליעבע, זינד און אונשולד.
1916 דאס הארץ פון א פרוי, דראמע.
„ די גרויסע פראגע, דראמע.
„ צוויי מאמעס, דראמע.
1917 דער איינציגער עדות.
„ דער נייער מענש, דראמע.
„ די חיינטיגע פרוי.

דר. ב. ליבער

דער זומפ, אין דריי אקטען. ד.

משה ליב ליליענבלום

דער שקאנטיסט.
דוואיעזשאנעץ.
זרובבל.

י. ב. לעבענזאָן

די הפקר וועלט, איינאקטער.

לודוויג לעווינסאָן

די ווייבערשע קניפלאך, 5 אקטען.

גאָטהאָלד אפרים לעסינג

די אידען, איבערזעצ. ד.
עמיליע גאלאטי, איבערזעצ. ד.
1897 נתן החכם. איבערז. פון גארדין.

יוסף לערנער

פון 1880 ביז 1883.

אוריאל אקאסטא פון גוצקאוו, איבערזעצ.
דעבארא, פון מאזענטהאל, איבערזעצ.
מנחם בן ישראל.
חנוכה.
דער פעטער משה מענדעלסזאהן.
זשידאווקא פון סקריב, איבערזעצ.
מוטערליעבע.
יהודית. איבערז.

מאריע לערנער

די ענונה, אין 5 אקטען.

לערעסקו

1902 די איינגעמוירטע פרוי, פון קארמען סילווא, איבערז.
" בארבארא אברוק אדער די נאנע פון קראקאוו, איבערז.

איזידאָר לעש

1916 די גרויסע ליעבע, קאמעדיע דראמע.
" הערצער און נשמות.
1917 דער רויטער דיסטריקט, מעלאדראמע.
" דער כלה׳ס טרויער.

זעליג מאגולעסקא

דער פאלשער מופת.

מאָליער

1908 געוואלד, מיין געלד.

דער היפאקריט. ד.
די קאקעטקעס. ד.

פראנץ מאָלנאר

1908 דער טייוועל.

דזשאָהן הארטלי מאנערס

1912 די האאוס נעקסט דאר, איבערז. פון ס. שווארץ.

גיו דע מאָפּאסאָן

מוזאט. קאמעדיע, 3 אקטען. ד.
א פאמיליען קאמעדיע, 2 אקטען. ד.

א. מאריער

די אידישע טרילבי, אדאפטירט פון זייפערט.

יאָזעף מארקאָוויטש

1912 סולימא אדער די אידען פון קאווקאז.

רודאָלף מארקס

פעטער משה.
1889 די בלינדע יתומה, פאלקסשטיק אין 5 אקטען.
" דער אמעריקאנער לאיער.
1890 די צוויי שוועסטער אדער ענגעל און טייפעל.
" חיים אין אמעריקא.
" די פרימאדאנא.
" דער יתום אין געפאהר.
" דער בויערי טרעמפ אדער דער הויפט טרעפער.
" די שניידערין.
1896 פערעלע אדער פערלארען אין ניו יארק, צעהן בילדער.
" געלד אדער טרעמפ.

מאקס מאָשקאָוויטש

1889 א מיליאן דאלאר אדער שוועסטער און ברודער חתן כלה.

ח. א. מושקאט

יעקב ביי לבן אין חרן, 5 אקטען. ד.

י. מזח

די אייפערזיכטיגע פרוי, קאמעדיע, 3 אקט. ד.

היימאן מייזעל

1913 מיין ווייב׳ס מאן אדער די בינאמיסטין קאמעדיע דראמע.

1918 יאנקעלע שאַלטיס, דראמע 4 אקטען און פּראָלאָג.
" גענען דער נאַטור. דראמע.

ד. מייעראָוויטש

1906 בועז און רות, ביבלישע אָפּערעטע.

ג. מייערבער

1894 די בלוט־האָכצייט, איבערז. פון הור־וויטש.

מ. ל. מייערזאָן

דער האטער פון לעבען. ד.
סדום ועמורה. א פּארס. ד.

יעקב מילך

1907 די וועבער, דראמע, 5 אקטען. איבערז.

ל. מילער

1899 די נעצענדיענער.
1908 ליזא קארלין.
1914 דער מסר.

י. און ל. מילטאָן

דער כאָאָס, דראמע, 4 אקטען. ד.

אקטאוו מירבא

1899 די שלעכטע פּאסטוכער, אדאַפּטירט פון גאַרדין.
אַרבייט און קאפּיטאל. ד.
דער גנב, איינאקטער. ד.
זשאן און מארעלענע, דראמע 5 אקטען. ד.
נעשעפט איז געשעפט. ד.

מ. מעטערלינק

1908 די העלדין (מאָנאַ וואַנאַ) איבערז. פון זייקין.
אונגעבעטענער גאסט. ד.
בלויער פויגעל. ד.
דערטרונקענע. ד.
פּעלעאס און מעליזאנדע. ד.

אַדאַם מעסקא

1891 די אידישע קאָלאָניסטען.
1893 דאָס קינד אין וואַלד.
1897 דאָס פעקטאָרי מיידעל. (אדאַפּטירט פון שמעטערלינג שלאַכט).
1898 די טאָכטער פון ירושלים אָדער דער רוימישער טיראַן.

1907 תחית המתים אָדער צווישען הימעל און ערד, פאָלקס־שטיק.
1913 דער כלה'ס חלום.
דער אידישער כבוד.

נאַאומאָוו

1914 אייפערזוכט, פון ארציבאשעוו, איבערז.

ה. ד. נאָמבערג

1912 די משפחה.

וויקטאָריען סאַרדו

1910 נאַפּאָלעאָן דער ערשטער. איבערזעצט פון טשערנאָוו.
1898 פעדאָרא, איבערז. פון זייפערט.

העריעט בּיטשער סטאָו

1907 אָנקעל טאמס קעבין.

אויגוסט סטרינדבערג

1904 דער טאטע.
וואמפּיר. ד.
טויטענטאַנץ. ד.
מוטערליעבע. ד.
פאר'ן טויט. ד.
פריילין יוליע. ד.
קאמעראדען. ד.
שטאָרקערע. ד.

וויליאם סיגעל

1917 אייביגע זינד, לעבענסבילד.
" דער מאסקירטער. לעבענסבילד.

קאָרמען סילוואַ

1902 די איינגעמויערטע פרוי, איבערז. פון לערעסקו.

פּיליפּ סינגער

1917 בערקע גנב.

ו. עדלין און קופּערמאָן

1913 דער איד (אדאַפּטירט פון הענרי בערנ־שטיינס).

דר. שלמה עטינגער

סערקעלע אָדער די פאלשע צוואה, 5 אקטען, געשריבען 1825.

יואל ענטין און ז. לעווין

1907 די שול פון לעבען, לעבענסבילד.

עליכם שלום

1903 סאלאמאן קאוס פון זעלבינען פיוזשעט וואס שלמה חכם.

ה. עפעלבערג

ראוויד אין דער וויסטע אדער גלית הפלשתי, היסט. אפערעטע, 5 אקט. 12 ביל.
אסתר'קע אדער די יודישע טאכטער אלס פוילישע קעניגין, היסט. דראמע, 5 אקטען, 9 בילדער.
דער קרבן, דראמע.
דער שדכן, וואדעוויל.

מ. עפשטיין

דער נעשמיסענער אפיקורס אדער א כאלערע אין דוראנאווקע. א טהעאטערשפיעל. געדרוקט אין ווארשא, 1879

עהרליך

1902 דאס קינד פון פאלק אדער הילנא המלכה, היסט. אפער.
1904 די גרינע קינדער, פאלקסשטיק.

מ. ערליך

די דיענסט, פאגראם ביל, 1 אקט. ד.

עשאגערי

1900 דער קרבן, איבערז. פון קאבריו.

יאהאן פאליי

1889 די רוסישע ניהיליסטען און די ערמארדונג פון רוסישען צאר.
1890 דער מבול דזשאנסטאון.
קראנפרינץ רודאלף.

דוד פינסקי

1904 די מוטער, דראמע אין 3 אקטען.
1909 יאנקעל דער שמיעד, לעבענסבילד.
1910 די פאמיליע צבי, דראמע.
1911 דער אוצר, קאמעדיע.
1912 יעדער מיט זיין נאט.
1916 גאברי און די פרויען, 3 אקטען, 4 בילדער.
אייבינגער איד.
אייזיק שעפטעל, דראמע 3 אקטען.
שמוטער משיח. ד.
דער פרעמדער. ד.
בערג שטייגער. ד.
נליקס פערגעסענע, 1 אקט. ד.

מיט זיינער פאהנע. ד.

ש. פערלמוטער

1917 דארף א מיידעל גלויבען?

פערלמוטער און זייקין

1916 דער כלה'ס סוד.

אולא פרילוצקי

די ירושה, דראמע. ד.
דער אקטיאר, איינאקטער. ד.
איינע פון יענע. דראמע. ד.

יצחק ליב פרץ

1908 דער נסיון, (ערשטע רעדאקציע פון „גאלדענע קייט").
" די שוועסטער, איינאקטער.
אמאל איז געווען א מלך, איינאקטער, (ד. 1910).
וואס אין פירעלע שטעקט, 3 אקטען. (ד. 1910).
די גאלדענע קייט, א חסידישע פאמיליען דראמע אין ווייסען פערז, 3 אקטען (ד. 1910).
אין פאליש אויף דער קייט (א חלום פון א קלויזניק), דראמאטישע פאעמע, מיט ווייסען פערז, 3 אקטען (ד. 1910).
ביינאכט אויפ'ן אלטען מארק, א זאך אין פיער אקטען, (פערזיפיצירט) (ד. 1910).
1914 נאך דער קבורה, איינאקטער.
ער און זי. איינאקטער. ד.
א פריהמארגען. איינאקטער. ד.
שאמפאניער. איינאקטער. ד.
ס'ברענט. איינאקטער. ד.
וועגען קינדער. איינאקטער. ד.

ס. פשיבישעווסקי

דאס גליק, דראמע, 3 אקטען. ד.
1907 שניי.
די געסט. איינאקטער. ד.

יואל בעריש פאלקאוויטש

רב חיימעל דער קצין, בעארבייטונג.
רחל'ע די זינגערין, בעארבייטונג.

פידלער

די מערדעריז.
די לוסטיגע קאוואלעריע.

פרענקלין פיילם

1907 נארמא.

זיגמונד פיינמאן

1889 דער אידישער סאלדאט.
" דאס רויטע מענשעלע.
1890 די פרוי אדער צוויי חתונות אויף להכעים.
דער גט.
1891 געלד.
דעם פאטערס קללה.
1896 דער גבור החיל אדער דער פרינצעסינס נדר.
1897 צירעלע דעם רבינס אדער די שעהנהייט פון קראקא.
1898 דער אידישער וויצע קעניג אדער א נאכט אין גן עדן, היסטארישע אפערע.
" די קליינשטעדטעלדיגע אריסטאקראטען.
" די גאסען קינדער, 4 אקטען, 6 בילדער.
1899 די אידען אין מאראקא.
" דער שטומער אדער לעבעדיג בעגראבען.
1902 נומער 587 אדער די מאמע שרה.
" די נאכטיגאל פון ירושלים, הים. אפערע אין 4 אקטען, 12 בילדער.
1904 דאס צובראכענע לעבען.
דער איד אין סאביעצקי'ס צייטען.

אדאלף פיליפס

1894 דער רב הכולל פון פראג.
1908 דער גראסערימאן, מוזיקאלישע קאם.
1912 אלמא, ווא וואהנסטו?

פינקעלשטיין

1887 פאאוסט פון הערווע.
צעהן מערכען אונד קיין מאן, איינאקט.
(גענומען פון דייטש).
די שטראסענזינגערין.
בלויבארט.

ז. פרומקים

טרייע ליעבע, קאמעדיע. ד.

א. צונזער

1874 מכירת יוסף. ד.

הערש ה. צוקער

אחשורש שפיעל, לעמבערג 1876.

צ ע ל ע ר

1898 דער פויגעל הענדלער, איבערז. פון מעסקא.

י. ב. צפור

די שכינה אין גלות. ד.

לעאן קאברין

1899 מינא אדער די צושטערטע פאמיליע פון דאן טאון.
1899 די איסט סייד גהעטא דראמע.
1900 נאטור, מענש און חיה, אדער סאניע פון איסט בראדוויי.
" דער קרבן, לעבענס דראמע.
" צוריסענע קייטען.
1902 דער פערלארענער גן עדן, רעאליסטישע דראמע.
1903 פאאוסט, איבערזעצונג.
" גאט און דער טראסט.
" דער בלינדער מוזיקאנט אדער אידישער אטהעלא, טראגעדיע.
1904 די צוויי שוועסטער אדער דער אידעל פון דער סוטה.
" קינדער פון דער גהעטא פון זאנגוויל, איבערז.
1905 אמעריקאנער גליקען אדער דזשייקאב בלומבערג, לאקאלע דראמע.
" די אידען אין רוסלאנד (יעווערעאי) פון טשיריאקאוו, איבערזעצט.
1906 זיין ווייב, לאקאלע דראמע.
" דער גרויסער איד, דראמע.
1907 די מאכט פון ליעבע, דראמע.
1909 ווער איז שולדיג? אדער פרויענליעבע.
" די שפין, דראמע.
1910 דער שטורם פון לעבען, לעבענסבילד.
" דער נאלדענער מבול, קאמעדיע דראמע.
1911 דער לעבעדיגער מת, פון טאלסטוי, איבערזעצונג.
1912 שונאים.
1913 בריטש און פראמים, קאמעדיע.
" יאנקעל בוילע אדער דער נאטור מענש.
1914 דער כשוף.
1915 ישראל'ס האפנונג אדער הייליגע ליעבע, לעבענסבילד.
1916 די נעקסטדארינגע, קאמעדיע.
" טהיר נומער דריי.
1917 דעם דאקטארס ווייבער, קאמעדיע.
" צוריק צו זיין פאלק, דראמע.

פּאַולינא קאַברין

1918 די טראַגעדיע פון א פרוי, דראמע.

קאַלמאַנאָוויטש

1916 געבורט קאָנטראָל.
1917 איז די פרוי שולדיג?
" די ווערטה פון א מאמע.

אולריך קאלמוס

געשיכטע פון א זעלטענים ברית און א נינאַר־טע התונה, קאמעדיע, (ד. 1882, וואר־שא).
קאמיסיאַנער. ד.

לעאָפּאָלד קאמפּף

פאר'ן שטורם, דראמע, 3 אקטען.

אַלעקסאנדער קאמינסקי

די צוריסענע נשמות, דראמע.
1910 אידישע אקטיארען אויף דער רייזע, קא־מעדיע 3 אקטען.
די פערבלאנדזשעטע, דראמע.

יצחק קאצענעלענזאָהן

בחורים, 1 אקט, קאמעדיע.
דעקאַדענט, 1 אקט, קאמעדיע.
קאריקאטורען, דראמע, 3 אקטען.

א. קאצענעלענבויגען

קראפט און ליעבע, דראמע, 5 אקטען. ד.

רש"י קאצענעלענבויגען

האמלעט פרינץ גנילאפיאטסקי.
רש"י.
אלחנן.
דאס פערלאָרענע קינד.
יהודית.
דער פיינער קבצן.
א שעהנע משא ומתן.

מ. קאץ

1899 די פינסטערע נאכט. אדאפּטירט.
1900 דער אידישער דאן קיכאָט, דראמע.
" גדליה בעל עגלה, אדאפּטירט פון הויפטמאנס פוהרמאן הענשעל.
" דער גבור, פון א. האלם.
1903 תחית המתים, פון טאלסטאיס.
1901 לא מיט אן אלף אדער די עשרת הדברות.
1906 גאטס משפטים אדער די שרעקליכע שבועה.

1908 וועמעס שולד אדער מינע גרוביאז, פיר־זשעט פון א. פינגערט.
1910 פימקא די סיגארעטען מאכעריז, איבערז.
" אשמדאי פון אנדרעיעוו, איבערז.
" די טעג פון אונזער לעבען, פון אנדרע־יעוו, איבערזעצונג.
" דער בוימייסטער, פון הענריק איבסען, איבערזעצונג.
1912 קרייצער סאנאטא, דראמאטיזירונג, 3 אקטען מיט פּראָלאָג און עפּילאָג.
1913 רב ישראל, דראמע (סיוזשעט גענומען)
1914 דארף א פרוי דערצעהלען? דראמע.
" אין גלות.

ז. קאָרנבליט

1904 דאס אמת'ע גליק, קאמעדיע־דראמע.
1907 צרות פון קינדער, דראמע.
1911 דער טיגער, ראמאנטישע דראמע.
1912 די פערבלאנדזשעטע קינדער.
" איהר ערשטע זינד, דראמע.
" גלייכע רעכטע (גענומען פון „באט ענד פייד פאר").
" די בונדיסטקע.
1913 דאס געטליכע ליעד, ראמאנטישעס לע־גענדבילד.
" דעם סטאליערס טרערען.
" אונזערע קינדער, דראמע.
1916 צפאטון און דאון טאון, קאמעדיע.

מ. קארפּילאָוו

אין די שטורם טעג, דראמע ד.

לעאָן קוסמאַן

1914 דער לייכטזיניגער מענש, דראמע.
1915 דער וועג צו פרייהייט, דראמע.

טשאַרלז קליין

1909 דער לייב און די מויז, איבערז. פון גאטעסווירט.

ד. קלינגהאפער

די טייפלישע מאכט, 1 אקט. ד.

יאָזעף קעסלער

1904 שולדיג אדער פאר פרעמדע זינד, פון ריכארד פאס, איבערז.

ח. י. קרעמער

א אידישע טראגעדיע, דראמע 5 אקטען. ד.

דר. אידא באדאנעס-ראווינסקי

1912 דער שניידער סטרייק.
1914 די נייע פרוי.

מארים ראזענפעלד

1896 דער לעצטער כהן גדול אדער רעליגיאן און ליעבע.

ראנעטי ראמאן

1906 מנשה, איבערז. פון הערמאלין.

נחום ראקאוו

דער גרינער אין לאנדאן.
דער גר צדק.
גזרות פארטוגאל.
דער סטרייק אין לאנדאן.
קאפיטאן דרייפוס.
עמיל זאלא.
1902 אין ווילדען רוסלאנד, מעלאדראמע אין 5 אקטען.
1903 די שבועה ביים ספר תורה אדער אידישע ראמעא און דזשוליעט.
„ דער בטלן.
„ די נייע אידישע מלוכה אין ציון.
1904 די גרינע מויד אדער א פאסאזשיר פון קעשענעוו.
„ דער גרינער אקטיאר.
1905 דער גרינער בחור, לאקאלע קאמעדיע, סיוזשעט פון ראקאוו, בעארב. פון טהאמאשעפסקי.
„ דאס דארפס מיידעל.
1907 דער מארגענשטערן, קאמעדיע.
„ סערקעלע.
1910 א מענש א מלאך, דראמע.
„ דאס גרינע ווייבעל.
1911 די גנב'טע, דראמע.
1912 די אידישע קרוין.
„ דער גענגסטער.
1913 חאנטשע אין אמעריקא, קאמעדיע.
„ די אידישע מלוכה.
„ מענשען און חיות (פון יושקעוויטש) לאקאליזירט.
„ דער ביגאמיסט.
„ די נשמה פון ישראל.
„ אביסעלע גליק.
„ שפרינצע אין קוני איילענד, קאמעדיע.
„ שטילע ליידען.
„ צוריסענע סטרונע.
„ דער פאליטישען אדער אביסעלע גליק. מעלאדראמע.
„ דער פילאנטראפ.
„ פריינד.
„ אל רחום.
1914 די ווייבערשע מלוכה, קאמעדיע.
1915 ליעבע און האס.
„ אהן א מאמע.
„ זיין לעצטער דאלאר.
1916 פערבאטענע פרוכט, דראמע.
„ העלא, ניו יארק.
„ ווער איז זי?
1905 די רעוואלוציע אין רוסלאנד, צייטבילד.
1916 גאטס מתנה.
„ אין אמעריקא.
1917 די שאטענס פון לעבען.

נ. ראראוו און אנשעל שאר

1911 שיר השירים, דאס ליעד פון ליעבע.

ראקאוו און מילער

1916 אידישע מלחמת כלות.

ראקאוו און סיגעל

1916 א לעבען פאר א לעבען, דראמע.

ראקאוו און קאלמאנאוויטש

1915 דער שפיגעל פון לעבען, דראמע 4 אקטען, פראלאג און עפילאג.

הערמאן רייבאך

1910 דער משומד, איבערז. פון גאטעסווירט.

אברהם רייזין

בעלאגערונג פון טולטשין, היסט. דר. 5 אקטען און פראלאג פון מ. מינסקי
1904 דער פידזשאק (אויף „גוטע ברידער") וואדעוויל.
1903 די רעפעטיציע, קאמעדיע.
1907 אויף א חתונה.
„ דעם שדכנס טאכטער.
1915 די דריי מיידלאך.

רייצענשטיין

אן טרייעל, איבערז. פון ריווקין.

משה ריכטער

1897 חרם דרבנו גרשם.
1898 דרייפוס.
1900 הערצעלע מיוחס (אויף „טייבעלע").
1903 משה חיט (אויף „די אלמנה").
1904 שלום בית (אויף מענדעלע מארטירער).
1908 דער אייזערנער מאן.
1910 דער שקלאפען הענדלער.
1912 ביים אונטערגאנג.
" ליעבענדע הערצער.
1913 צו שפעט, דראמע.
" יונגענד זינד, דראמע.
1914 דער פערדאכט, דראמע.
1915 איהר ערוואכונג.
1915 מלחמה קרבנות, צייטבילד.
1916 צוויי שוויגערס.
" אין דער נייער וועלט (אויף די גרויסע שטאדט).
1917 דער אידישער שטאלץ אדער מאדערנער איוב.
די צוויי חתנים, קאמעדיע.

אברהם שאמער

1910 די אלרייטניקעס, סאטיר קאמישע קא־מעדיע.
1911 אויפ'ן ים אדער אין עלים איילענד, דראמע.
" אייקעלע מזיק.
" דער יונגער דור (אדאפטירט פון היי־ערמאנס „קעטען גליעדער").
" ברוך דיין האמת (אדאפטירט פון דער דייטשער דראמא „טרויטולוס").
1912 דער סוד.
1913 סטייל, דראמע.
1915 דער גרינער מיליאנער, קאמעדיע.

שאפירא

1902 גערעכטיגקייט, פון פראנצויזישען.

אנשעל שאר

1910 דאס לעבען פון א פרוי, בעארבייטונג.
1911 דאס מיידעל פון דער וועסט, פארס.
" שיר השירים (אדאפטירט פון מאקס דרייהערס „די זיבעצעניעהריגע").

1912 בארג מיר דיין ווייב. (אדאפטירט פון גענעטס פאמיליען פאטער).
" ווייבער, (אדאפטירט פון זשארזש אנע).
1913 דאס זיסע מיידעל, מוזיקאלישע קאמע־דיע.
" די גרינע דייטשקע.
1913 דער דיסטריקט אטורני (אדאפטירט פון פאל לאנדא'ס „איין אנדרער")
" דאס פערלארענע גליק, לעבענסבילד, (אדאפטירט פון יאקאבים' „עהע")
" מענדעל ביילים, צייטבילד.
" ליעבע און ליידענשאפט.
1915 דער סוף פון א געמבלער, מעלאדראמע.
" היט אייך, מיידלאך, קאמעדיע דראמע אין 5 אקטען.
1916 אוי, וואס מענער זיינען, קאמעדיע.
" די אלמנה, קאמעדיע.
1917 דאס נייע רוסלאנד.

משה שאר

1907 עמק הבכא אדער דער שטאלצער קבצן, צייטבילד.
" די ווענד פון יריחו, היסט. אפער.
1908 דער יחסן, פאלקסשטיק.
1913 פרעמדע פויגעל אדער דאס צושטערטע נעסט, לעבענסבילד.
" נומער 37, איבערזעצונג.
" מענדעל ביילים, צייטבילד.
1915 ליעבע און שטאלץ, פון זשארזש אנע. איבערזעצ.
1916 טוידט־שטראף, מעלאדראמע.
" אויפ'ן שלעכטען וועג.
" מלחמה מאמעס.

משה און אנשעל שאר

1908 א מענש זאל מען זיין.
1909 די ערשטע ליעבע.

א. מ. שארקאנסקי

1895 ונתנה תוקף.
1896 כל נדרי אדער די געהיימע אידען אין מאדריד.
1898 רחל אדער דגל מחנה יהודה.
1901 דער משפט, היסטארישע אפער.

1904 יזכור, אפערעט.
איוב.
מורד במלכות.
די ראָזע פון שרון.

מאָרים שווארץ

1914 דער וואָלקען.

יעקב שווארצבערג

1913 אידישע קינדער, לעבענסבילד.
1914 היים זיסע היים, קאָמעדיע דראמע.

ב. שווייצער

מעשה'לינדע, א שפאס, 1 אקט. ד.

י. שטיינבערג

די מומער, דראמע 3 אקטען. ד.

דר. ק. שטיינבערג

הינדא אידעלסאָן. ד.

הערמאַן שטיפט

אלגעמיינער סטרייק אין רוסלאנד, אדער דור־בער דורך נויט, מוזיק. מעלאָדראמע. ד.
דער קאמף צווישען פאנאטיזמוס און ציוויליזאציאָן, 8 אקטען. ד.

שטראַאוּס

1896 דער ציגיינער באראָן, איבערז. פון מעסקא.

שיינקמאַן

1890 דאס לעבען אין ניו יארק אדער 2 קעץ אין איין זאק.
" דער אידיאט אדער די גלאָקע.

נחום מאיר שייקעוויטש

שפאנישע אינקוויזיציאָן.
דער מאמעס זיהנדעל.
דער מסר.
דער אידישער פריץ.
בעל תשובה.
פראצענטניק.
קאטארזשניק.
דער חלום.
דער טעות.
דער רעוויזאָר.
דער לעבעדיגער טוידטער.
אונגעטרייע ווייב.
קאָקעטע דאמען.
לעצטער אידישער ק..
צווישען צוויי פלאמען.
הימעל, ערד און שווינדעל.
צוויי מתים געהען טאנצען.
דער טעות.
דער פאראזיט.
יהודית.
די בלינדע פרינצעסין.
אלמער.
דער פערליעבטער שנארער.
די נעהיימע אידען.
דער פאשא.
דער פוימעניק.
דער זינדיגער רב.
סאפהא אדער די רויטע חופה.
די חרטה.
אני שלמה.
זרובבל.
די אלמנה.
1887 ציליע, אדער גערעטעט דורך א קינד.
" דער נדר, אדער עקיבא מיט זיינע 24,000 תלמידים.
" די געטרייע פרוי אדער בלוטיגער אדיע, מעלאָדראמע אין 5 אקטען.
1889 די לייכטזיניגע אדער פרויענפערפיהרער, טראגי קאָמעדיע.
" רבקה אדער א פונט אידישקייט.
" דער לעצטער אידישער קעניג.
1890 באראָן ראטשילד.
" אסתר'קע אדער די פוילנישע קעניגין.
1891 טיטוס הרשע.
1892 רבי יהודה הלוי.
1896 דער געלד קעניג, היסט. אפער. 5 אקטען, 8 בילדער.
" המן דער צווייטער אדער דער קאָמישער הערשער, היסטאָר. אפערעטע אין 5 אקטען.
" שושנה אדער דער ריכטער פון יריחו, היסטאָרישע אפערע.
1897 די אידענפרעסער אדער די געטויפטע מלכה, היסטאָר. אפער אין 5 אקטען, 8 בילדער.
1898 דבורה הנביאה אדער יעל און סיסרא.
1898 קאפיטאן דרייפוס.
1899 דער אידישער גראף אדער דאס פערביטענע קינד, היסט. אפער אין 5 אקטען.

1900 די אידישע עמיגראנטען אדער דער בי־
יאמיסט.
1901 די גרינע אדער דער פעטער אין אמע־
ריקא, קאמעדיע.
" די גאלדענע מדינה.
1903 אמעריקאנער אידישקייט דראמע.
1909 א אידיש קינד, לעבענסבילד מיט גע־
זאנג ענטנומען.

פריעדריך פאן שילער

פערמאסקירטער פראנט, קאמעדיע. ד.
1897 דאן קארלאס, קראנפרינץ פון שפאניען, איבערזעצט פון זייפערט.
1893 די רויבער. איבערז. פון זייפערט.
1893 רבי מאיר בעל הנס (טוראנדאט), איבערז. פון זייפערט.
1894 מאריא סטוארט, איבערז. פון זייפערט.
1896 ווילהעלם טעל, איבערז. פון מאד. לאטיינער.

שלום עליכם

א דאקטאר, וואדעוויל.
דער גט, וואדעוויל.
מענשען, וואדעוויל.
מזל טוב, וואדעוויל.
צווייעט און צושפרייט, בילדער, דריי אקטען.
1907 דער אויסוואורף אדער שמואל פאסטעמפעניו, דראמע.
" טערנאק, קאמעדיע.

שלום (צבי בן)

יוקעל גנב, איינאקטער. ד.

שליפערשטיין

1892 אצבע אלהים.
מיליאנער אלס בעטלער.

ז. שניאור

געגענאיבער, אין 3 אקטען.

ארטהור שניצלער

מינוטען לעבען, איינאקטער. ד.
ליטעראטור, איינאקטער. ד.

דר. יאקאב שניצער

1909 די מוטערס זינד, מוזיקאלישע דראמע.
1910 דער נר תמיד, מוזיקאלישע דראמע.
" ווער איז שולדיג.

1911 די צוואה. היסט. דראמע.
1912 די ליעבע. דראמע.
" די רייזע נאך אמעריקא.
" די לעצטע פראבע, 4 אקטען פון פראלאג
1914 דער לעצטער קאנצערט, לעבענסבילד.

וויליאם שעקספיר

1893 אטהעלא.
" האמלעט, איבערז. פון זייפערט.
1894 ראמעא און יוליא.
" שיילאק, איבערזעצט פון ווייסמאן.
" ריטשארד דער דריטער, איבערז. פון הערמאלין.
1895 מאקבעט, איבערז. פון הערמאלין.
1901 קאריאלאנוס, איבערז. פון הערמאלין.
1903 קעניג ליר, איבערז. פון גאלדבערג.
1895 יוליוס צעזאר, איבערז. פון הערמאלין.

פיעסען אהן א טאטען.

איין שעהן ניי פורים שפיעל, פארגעשטעלט, ווי עס איז צוגעגאנגען אין דער וועלט צו אחשורש צייטען. געשריבען ביים סוף זיבעצעהנטען יאהרהונדערט. מאנוסקריפט אין לייפציגער ראטס־ביבליאטהעק.
אחשורש שפיל, געדרוקט אין 1708 אין פראנקפורט אם מיין.
אחשורש שפיל אויף איינעם נייען אופן, געדרוקט אין 1718.
אקטא אסתר מיט אחשורש, פון בחורים דער ישיבה דעם ראב. דוד אפענהיים אין איינעם עפענטליכען דעאטרום מיט מוזיק אויפגעפיהרט, געדרוקט אין פראג 1720.
אקציאהן פון קעניג דוד און גלית (געשפיעלט און געדרוקט צווישען 1719—1711.
דער הייליגער שפל (שפיעל) פון משה רבנו, לעמבערג 1875.
איין ליד פון דער שטאדט יריחו אדער דער נייער פורים שפיעל, לעמבערג 1876.
קאשוט.
רבי טרויגאט.
די שווינער.
די לייכטזיניגע.
די פרינצעסין פון יהודית.
די שבועה.
רייזע דורך פייער און וואסער.
אכציג טעג ארום די וועלט.
די רוסישע קנוטע.
דער אידישער דאקטאר.

עסטרייך אונגארישער קעניג.
אלעקסאנדער דער דריטער.
ריכארד דער דריטער.
די סילווער קינג.
די חופה מיט דער לויה.
בארניי דער עקטאר.
א מאן פאר דער וועלט.
קהלת.
דער פרינץ פון ענגלאנד.
1891 גזרות פון פארטוגאל.
1893 דער אוצר אדער די גלאקען פון קאר־נעוויל.
1894 ראמעא און דזשוליעט, פון שעקספיר.
1895 די נקמה אדער פירסט פון שומרון.
1896 נאפאלעאן דער ערשטער.
1897 די פינסטערע נאכט.
1898 קארמעלא אדער יונגפרוי פון פאריז.
" די גאסען קינדער.
" קעניג פון שפאניען.
1899 דער שטומער אדער לעבעדיג בעגראבען.
1901 די שאפמיידעל אדער צוויי שותפים און צוויי ברידער.
1902 די פאריזער בארדערקע, פארס.
1904 דער אידישער ריגאלעטא.
1905 דער קעניג פון שנארער, פון זאנגוויל, איבערזעצ.
1906 שטימע פון קבר אדער אכט ברידער.
1907 נארמא פון פרענקלין פיילס.
" דעם נאר'ס נקמה.
1908 די פערשיקטע אדער די לעצטע גרויל־טהאטען אין רוסלאנד.
" ראבערט דער טייוועל.
" דער טייוועל פון פראנץ מאלנאר, אי־בערז.
1909 דער מאטע און די קינדער (דיעטי וואַ־ניושינא).
1911 די נייע פרוי.
" די נייע נהעמא, פון ט. הערצעל.
1912 דער שמעלץ טאפ אדער דאס פייער פון גאט, פון זאנגוויל.
" געסויפט און פערקויפט פון דזשארדזש בראדהוירסט.
1913 דער צושטערטער פסח אדער די הייליגע.
" יעווא אדער דאס פאריזער ארבייטער מיידעל, אפערעטע.
" פאריזער אונשולד.
1913 דער שרעקליכער מארד, פון עמיל זאלא.
1914 דעמעדזשד נודס פון בריא, איבער־זעצונג.
1915 דער ערפינדער.
" ציניינערין אזא, אפערעטע.
1916 אויף דער זינדינער ערד.
" דער נעפאלענער.
" ליעבע און פראצענט.
1917 צוריק פון מלחמה.
" די פערקויפטע כלה.
" ראשעל.
" קארמען.
" דער חתן אויף פראבע.
" דער פאלשער דאלאר.
" פרעה, אפערעטקע. ד.
" מלחמה פאר'ן לעבען.

רשימה פון די פּיעסען, וואָס זיינען געשפּילט געוואָרען פון 1918 ביז'ן סוף 1922 *).

יוליוס אדלער

1921 די שעהנע בערטא.

ס. אויערבאך

1920 אין פרעמדען לאנד.

העגריק איבסען

1919 הערא גאבלער (איבערזעצונג)

לעאָניד אַנדרעיעוו

1919 גלויב דיין פרוי (איבערזעצונג).
1922 גערשנק (איבערזעצונג).
1921 דער וואס באקומט פעטש (איבערזעצונג).

ש. אַנסקי

1921 דער דבוק.

מארק ארנשטיין

1920 דער זוהן פון צוויי נאציאנען.
1920 פאר דער חתונה.

שלום אַש

1918 ווער איז דער פאטער?
1922 דער טויטער מענש.

מ. אָשעראָוויטש און א. גאָטעספעלד

1920 יא פארהייראט און ניט פארהייראט.

איידא באדאנעס

1919 דער איינציגער וועג.

גרשון באדער

1919 דעם רבי'נס נגון.
1920 די גאלדענע רויז.

בוימוואל

1921 חצקעלע כל־בו'ניק.

פ. בימקאָ

1920 גנבים.
1922 דעמבעס.

י. ד. בערקאָוויטש

1921 לאנדסלייט.

גאָגאָל

1922 רעוויזאָר (איבערזעצונג).

מ. גאָלדבערג

1918 געלעבט און געלאכט.
1919 דער לוסטיגער פריזנער.
1920 דער באבע'ס ירושה.
1922 משה, וואו קריכסטו?

יעקב גאָרדין

1918 ווילדע קאזאקען אדער אידען און האידאמאקען.

מ. גלאָם

1918 פאטאש און פערלמוטער (איבערזעצטש פון זיין ענגלישער קאמעדיע אונטער'ן זעלבינען נאמען).

נחום געבעל

1918 אנשטענדיגע מענשען (איבערזעצט פון „קאמאן קלעי").
1919 איידעלע געפיהלען.
" הייליגע ליבע.
1920 א מאנ'ס שפיעלצייג.
" א מאמע'ס געבעט.
1921 קינדער יאהרען (גענומען פון איבסענ'ס „ווילדע קאטשקע").
" אלץ פאר ליבע.
" צופיל געלט.
" צרות פון ליבע.

נ. געבעל און ראָזענבערג

1920 אויפ'ן לייטער פון לעבען.

געבעל און שטיינבערג

1918 פארלארענע יוגענד.

---

*) אין דער ערשטער רשימה זיינען ביים צוזאמענשטעלען די זייטלאך ארויסגעפאלען פון גארדינ'ס רעפערטואר „די שחיטה" (1899), „גאט, מענש און טייוועל" (1900) און „סאפהא" (1901).

ל. גרינבערג

1920 ווען א בער וואכט אויף.

פיאָדאָר דאָסטאָיעווסקי

1919 די ברידער קאראמאזאוו.

אַסיפ דימאָוו

1918 שקלאפען פון פאלק.
1919 די ערוואכונג פון א פאלק.
" ירושלים.
" בראנקס עקספרעס.
1920 דער יום הדין.
1921 נודניקעס.
" דיינדזשער.
1922 ליידי חיה ציפע.

אלאַן דייוויס

1920 ענדע פון גלות (איבערז. פון גראסמאן).

גערהאַרד הויפּטמאַן

1919 איינזאמע מענשען (איבערזעצונג).

פּרץ הירשביין

1918 אין א פאר־ווארפען ווינקעל.
1919 דעם שמיעד'ס טעכטער.
" גרינע פעלדער.
" די פוסטע קרעטשמע.
1920 א לעבען פאר א לעבען.
1922 דאס קינד פון דער וועלט.

יודזשין וואלטער

1918 די נשמה פון א פרוי (איבערזעצט פון זיין „דזשאסט עי וואומען").

אַרטהור וואלף

1920 יעקעל פוהרמאן.

סיימאָן וואלף

1920 א נערוס פון פוילען.
1921 די צושטערטע חופה.

א. ווייטער

1920 דער שטומער.

אָסקאַר ווײַלד

1919 דער אידעאלער מאן (איבערזעצונג).

יצחק זאָלאָטאַרעווסקי

1918 סיידי פלאם.
" דער קעניג פון ליבע.
" דאס רויטע ליכט.
1919 די קראפט פון נאטור.
" בלינדע ליבע.
" א מיידעל'ס גוטער נאמען.
" דאס רעכט צו לעבען.
" א מיידעל אהן א הארץ.
" נעזעץ פון נאטור.
1920 דאס לאנד פון טרערען.
1921 איידעלע הערצער.
" יעדע פרוי'ס פארלאנג.
1922 די פרייז פון א נט.
" די וועלט פון זינד.
" דארף א פרוי דערצעהלען?

זשולבער

1921 דאס פאריזער מיידעל.

ב. טאָמאַשעפסקי

1918 די חזנ'טע.
" מיין ווייב איז אין דער קאנטרי, הורא!
" די לוסטיגע אידעלאך.
1919 דאס אלטע לידעלע.
1920 דאס מוזיקאלישע שטעדטעל.
1922 דער גאלדענער פאדים.
" טויזענט און איין נאכט.
" גרינע קוזינע.

הערי טאָמאַשעפסקי

1920 פארלאר פלאר און בייסמענט.

בעמיאַן יושקעוויטש

1918 דער הונגער (איבערזעצונג).
1921 אן ארימאנ'ס חלום (איבערזעצונג).

י. לאַטיינער

1918 בלינדע יוגענד.
" די מחותנים אדער שפיעל פון לעבען.
1921 דעם צדיק'ס משפחה.

סווען לאנגע

1919 שמשון און דלילה (איבערזעצונג).

ז. ליבין

1918 פארברעכענס פון ליבע.
" דער מאן און זיין שאטען.
1919 פארלארענע האפענונג.
" דעם שניידער'ס טאכטער.
1921 גאט פון רחמנות.
1922 קבצן, וואו קריכסטו?

ה. לייוויק

1921 שמאטעס.
1922 אנדערש.

איזידאָר ליליען

1919 דאָס שטיף קינד פון דער וועלט.
1920 נערעכטיגקייט פאַר אידען.
" זיין טאַטען'ס ווייב.
1921 דער רבי האָט געהייסען פרעהליך זיין.

לענגיעל

1919 די טענצעריו (איבערזעצונג פון אונגאַרישען).

איזידאָר לעש

1921 שלמה'קע אויף בראָדוויי.
" יאַשקע כוואַט.

פראַנק מאַלנער

1921 ליליאָם (איבערזעצונג).

גיו דע מאָפּאַסאַן

1921 מיוזעט (איבערזעצונג).

לואים מאַרקיז און וויליאַם סיגעל

1919 די פרוי און איהר היים.

א. מעסקאַ

1919 אַ נאַכט פון ליבע.

משה נאַדיר (יצחק רייז)

1919 כאַכעס.
1921 דער לעצטער איד (נאָך יעווריאַינאָוו).

הענרי נאַטאַנסאָן

1918 דער אידישער גלויבען (איבערזעצט פון „הינטער מויערען").

וויליאַם סיגעל

1918 ביזנעס ענד פּלעזשור.
" שלום און פרידען.
1920 די חופה קלייד.
1921 שמענדריק אויף בראָדוויי.
" פּאַרהייראַטע שקלאַפען.

וו. סיגעל און ה. קאַלמאַנאָוויטש

1922 נאַט'ס משפט.

שיינע רחל סימקאָוו

1918 אַ נאָמען נאָך דער מאַמע.

וו. סעמועלס

1921 דער וואַנדערער (איבערזעצט פון הענרי נאַטאַנסאָן).

איליאַ סערגוטשאָוו

1920 הערבסט פידלען (איבערזעצונג).

זשאַן עקאַר

1920 שטילע כחות (איבערזעצונג).

דוד פינסקי

1913 קרומע וועגען פון ליבע.
1919 דער שטומער משיח.

אולאַ פּרילוצקי

1921 איינע פון יענע.

י. ל. פּרץ

1920 די גאָלדענע קייט.

פריימאַן

1919 די אומגליקליכע מאַמע.

לעאָן קאָברין

1918 אויפ'ן מיטען ים.
1919 די אויגען פון ליבע.
1922 פּרינץ לולו.

ס. קאָהען

1921 אַ מאַמעס נשמה.

א. קאַלמאַן

1920 דאָס אונגאַרישע מיידעל.

נ. קאַלמאַנאָוויטש

1913 חוה'ס ליבע.
" זינדיגע פרויען.
" אַפּטעקערן און דאָקטוירן.
" צוויי חזנים.
" צוריסענע נשמות.
1922 דער משוגע'נער.
" יענעם'ס ווייב.
" טענץ, געזאַנג און ווייב.

יצחק קאַצענעלסאָן

1920 פּאַטימאַ.

ז. קאָרנבליט

1920 רזשעני לויכט פאַר מעיאר.

אַלבערט קעווועס

1921 דער גולם (אדאַפּטירונג).

איזראַעל ראָזענבערג

1921 בערעלע טרעמפּ.

יונה ראָזענפעלד

1922 די קאָנקורענטען.

נחום ראקאוו

1919 פארלאזט אייך אויף קייטי'ן.
1920 זינד פון עלטערן.
" די טיר צום גליק.
1921 האט חתונה.

משה ריכטער

1918 א פרוי'ס פליכט.
1919 ווי מענער ליבען.
1922 א כלה צו פארקויפען.

בערנארד ג. שאָ

1918 מרס. ווארען'ס פראפעשאן (איבערזעצט פון זיין ענגלישער דראמא אונטער דעם זעלבינען נאמען).

אברהם שאָמער

1918 דאס גייסטער הויז.
1921 התקוה.
1922 דער קאמף.

ראָזע שאָמער און מיני צונזער

1921 איינע פון פאלק.

זאנישעל שאָר

1918 נאך דער מלחמה.
1920 א שוועכטער'ס אפפער.

מאיר שווארץ

1922 לאקשען.

יאזעף שווארצבערג

1922 נעקויפטע ליבע.

שלמה שטיינבערג

1918 א חבר אין לעבען (אדאפטירט פון חייערמאנ'ס „קעטענגלידער").
" גאט פון ליבע.
" סודות פון ליבע.
" וואס יעדעס מיידעל דארף וויסען.
1920 זיין ברודער'ס ווייב.

שלום-עליכם

1919 טביה דער מילכיגער.
1920 שווער צו זיין א איד.

ארטהור שניצלער

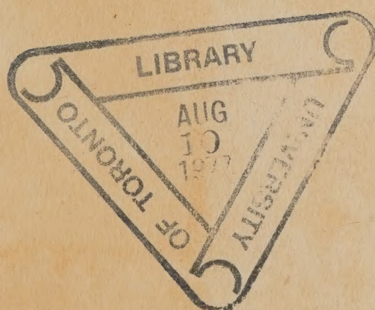
1919 פראפעסאר בערנארדי.

דר. שניצער

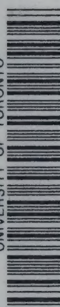
1918 ליבעס ברייוולאך.

פיעסען אהן א טאטען

1920 ליאווקע מאלאדיעץ.
1921 די לוסטיגע פרינצעסין.
" יאנקעל בלאפער.
1922 פארברעכער און זיין טאכטער (איבערזעצט פון משה שאר).

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00103857 9